891.85
LI-40

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «ՀՈՂ» ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՔՈՒՕ ՎԱԴԻՍ

Հ. ՍԷՆՔԷՎԻՉ

QUO VADIS?

HENRYK SIENKIEWICZ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐՁԱՎԱԼԻ ՆԵՐՈՒԱԾ ՅԱՒՏԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒԼԻՈՍ

ՀՌՈՎՄԻ ԱՄՓԻԹԱՏՐՈՆԸ

ԲՐԴ. ՕՇԻՆ
ԱԼ. Վ. ՕՀԱՆՋԱՆԱՆ

Բ. ՀԱՏՈՐ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1912

16143

ՔՈՒՕ՞ ՎԱՏԻՍ

Ջ. ՍԷՆՔԻԷՎԻՉ

—+—

QUO VADIS?

HENRYK SIENKIEWICZ

—+—

ՅՈ՞ ԵՐԹԱՍ

Բ. ՀԱՏՈՐ

Թրգ. Ոսիցն

(Ա. Վ. ՍԻՐՈՒՆԵԱՆ)

ԺԸ. *(Շար.)*

Բեզբոնիոսէ առ Վինիկիոս.

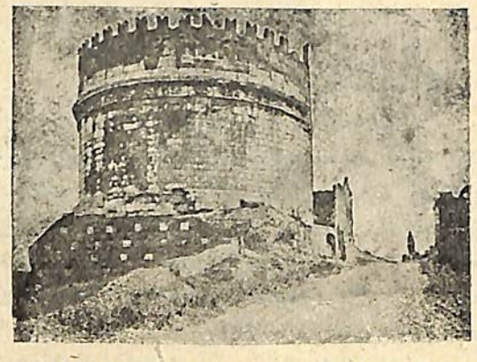
«Իրիկուընը ծպտեալ փողոցները չափչփել, քու փիլիսոփայիդ հետ քրիստոնեայ ալօթատեղիները այցելել... գեռ ուրիչ չեմ գիտեր ինչ բան պ՚ընել արթուն կը պահէ յոյսը՝ ամէնն ալ գովելի է։ Բայց ի սէր մեր փարեկամութեան՝ բան մ՚ըրէ. Լիկիայի գերին՝ Ուրսուսը, արտակարգ պժով մէկն է արդ. դուն ալ Կրզդոնն առ քու քովդ՝ ու երեքնիդ միասին ելէք Լիկիան փնտռելու, եթէ այսպէս ընես՝ չատ խոհեմ կերպով վարուած պիտի ըլլաս։ Քանի որ Պոմպոնիա ու Լիկիա քրիստոնեայ են՝ ապահով եղիր որ, ամանց կարծածին պէս անոնք այնչափ ոճրագործ չեն։ Բայց երբ իրենց հօտին մէկ գառնուկը վտանգի մէջ գտնուի՝ վաղաբիա ընթացք մը չեն ունենար անշուշտ, ինչպէս Լիկիայի դէպքն ալ ապացուցուց։ Ես ապահով եմ՝ որ երբ Լիկիայի հանդիպիս պիտի չկրնաս ինքզինքդ զսպել, ու քանի յափշտակել պիտի ուզես զայն։ Բայց ի՞նչպէս պիտի կրնաք դուն ու Քիլոնիդէս գլուխ հանել աւերանգման գործը։ Մինչ Կրզդոն կարող է ղէմ դնել Ուրսուսի պէս սասը հոգի ալ որ վրան գան։ Զըլլայ թէ Քիլոնէ թալլուիս, և աւելի առատաձեռն եղիր Կրզդոնի համար։ Սակէ աւելի լաւագոյն խորհուրդ մը չեմ կրնար տալ քեզի։

«Հոս՝ ալ չեն խօսիր պզտիկ Սւգուստայի վրայով, ո՛չ ալ ան կասկածի մասին թէ դիւթանքէ մեռած ըլլայ։ Բայց Պոպպէա առեն առեն անոր խօսքը կ՚ընէ, իսկ Կեսա՛ր բոլորովին ուրիշ բաներով զբաղած է։ Ու թէ որ աստուածայինն Սւգուստուհւոյն դարձեալ յղի ըլլալու մասին չրջած լուրը սոսկ է՝ այն առեն ապահով եղիր որ երեխային յիշատակը հեռաք անգամ պիտի չթողու։ Նաբոլի անցուցինք քանի մը օր, մանաւանդ թէ աւելի չիտակը խօսելու համար՝ Պալիայի մէջ։ Եթէ դեռ մտածելու կարողութիւնը մնացած է քովդ՝ մեր ապրելու եղանակին արձա-

945—2011

16143

գանգը հասած ըլլալու է ականջիդ, ինչու որ բոլոր Հռովմի մէջ ուրիշ բանի վրայ չի խօսուիր անշուշտ։ Ուղղակի Պայլա գնայինք, ուր ամէն բանէ առաջ սպաննուած մօր յիշատակին ու սպաննութեան խայթը մեզ ցնցեց։ Բայց կ'ուզե՞ս գիտնալ թէ մինչև ո՞ր անկերը հնասած է Պղնձամօրուսի վիճակը։ Մինչև այն աստիճանի հասած է՝ որ առանձինն քերթուածի մը նիւթ ըրած է իր մօր սպաննութիւնը ու կատակա—ողբերգական խաղի վերածած։ Սկիզբները դեռ կարծես իր խիղճը կը տանջէր գինք, ինչու որ վատագի մէկն է. իսկ այժմ համզուած ըլլալով որ երկիրը չ'ներեար իր ոճքերուն տակ՝ և իրմէ վրէժ առնող աստուած մըն ալ չկայ, խղճահարութիւն կը կեղծէ ժողովուրդին սիրտը յուզելու և իր սեւ բախտին վրայ անոր զութը չարժելու համար։ Երբեմն կէս դիչերին սարսափահար կը գոռակէ անկողնոյն մէջէն կառավիներէն[1] հալածուած ըլլալու զառանցանքէն, ու կ'սկսի մեզ ալ արթնցնել. չորս դին չմորուն ակնարկներ կը նետէ, ու Որեստեան[2] խաղին մէջի խեղկատակին և ա՛լ աւելի վատթարին դերը կը կատարէ. յունարէն ոտանաւորներ կ'արտասանէ և ուշագրութեամբ կը դիտէ թէ արդեօք կը սքանչանա՞նք։ Եւ իրօք ալ, առ երեսս հիացում ցոյց կու տանք մենք, ու փոխանակ անոր ըսելու՝ թէ «Կորի՛ր, անկողինդ մարիր, խե՛ղկատակ», սա մեծ արուեստագէտը կառավիներուն դէմ կը պաշտպանենք։ Յանո՞ն Կաստորի. Քեզի լուր մը որ տամ կը հաւատա՞ս. Նաթոլիի մէջ հրապարակաւ թատերաբեմին վրայ ելաւ կեսար։ Բոլոր դատարկապորտ Յոյներն ալ՝ որ այս քաղաքին մէջ ու չրջակաները կը գտնուէին՝ հրաւէր ստացեր էին ներկայ գտնուելու, որոնք բազմութեամբ գալով կրկէսը այն աստիճան լեցուցին քրտինքի ու սխտորի ժանտոտով, որ ես չնորհակալ եմ աստուածներուն՝ Օդոստոս-

Վիա Աբիա եւ կեկիլիա Մեդելայի դամբարանը ի Հռովմ.

---

1 Կառաղիէ ըստ դէց. դժոխոց երեք ժանտ քոյր աստուածուհիներն էին. ասոնց պաշտօնն էր դժոխոց մէջ եղեռնագործները պատժել։ Կ'ըսուէին նաև Եւմենիտէ ու կը ներկայացուէին օձախուիլ մազերով ձեռքերնին ջահ բռնած։

2 Որեստես Ագամեմնոնի ու Կլիտեմնեստրայի որդին էր, որ իր հօր սպաննութեան վրէժը լուծելու համար իր մայրն սպաննեց, ու դատաւորներէն ազատ ձգուելով Արգոսի թագաւոր եղաւ։ Բայց Կառաղիէ այն աստիճան սոսկալի կերպով չարչրկել սկսան զանիկ որ խելագարելով կառաղութեան վայրկենի մը մէջ ինք իր մատը կրծեց։— Ասոր վրայ գրուած ամենէն հին ողբերգութիւնը Եւրիպիտեոնն է [408, Ն. Ք. Ք.]։

ւոյն հետեւորդներուն հետ առաջին կարգին վրայ չգտնուելուս համար, այլ Պղնձամօրուսի հետ՝ բեմին եռանի կողմը։ Եւ, հաւատա՛ որ կեսար դրեթէ անարեկ վիճակ մ'ունէր. այնպէս որ՝ պահ մը ձեռքս բռնելով օրանի վրայ տարաւ և այն առեն տեսայ թէ ո՛րչափ ուժգին կը բարախէր, դժուար կը չնչէր ան, ճակատը քրտինքի խոչոր կաթիլներով ողողուած էր, ու նախարանին վրայ երեւցած պահուն ալ մագաղաթի նման ժպտուն էր։ Աւով հանդերձ, կրցաւ սակայն նչմարել ան՝ թէ ամէն աստիճաններու առջև լախտերով զինուած պրետորականներ կեցած էին, որպէս զի պէտք եղած առեն խանդավառէին հանդիսականները։

«Բայց պէտք չունեցան ասոր. ինչու որ, Կարթագինէի չուրջը գտնուած կապիկներու և ոչ մէկ վոհմակ չպիտի կրնար առնել այս խուժանին չափ։ Այդ պահուն, հաւատա՛, սխտորի գարշահոտութիւնը մինչև վերին օթեականները բարձրացաւ. բայց Ներոն խոնարհութիւններ կ'ընէր, ձեռքը սրտին վրայ կը սեղմէր, չուրջը համբոյրներ կը սփռէր,... ու մինչև անգամ արցունք ալ թափեց։ Ետքը, գինովի մը պէս մեր վրայ յուրայ՝ որ վարագոյրի եռին իրեն կ'սպասէինք, ու գոչեց. «Ուր կը ձգան հիմա Յուլիոս Կեսարի յաղթանակները իմիններուս հետ բաղդատելով։» Կառաղի ամբոխը դեռ կ'ոռնար ու կը ծափահարէր, յայտնի է՝ միչտ իր չահուն համար, այսինքն՝ նուէրներու, խնջոյքներու, վիճակահոմներու և հապիա — կայսեր կողմէ տրուելիք նոր մէկ ներկայացումի մը ակնկալութեամբ։ Ես անոնց ծափահարելուն վրայ բնա՛ւ չզարմացայ. պի մինչև այն իրիկունը նման տեսարան մը բնա՛ւ տրուած չէր։ Իսկ կեսար ամէն վայրկեան կը կրկնէր. Տեսա՞ր դուն Յոյնե՛րը, տեսա՞ր դուն Յոյնե՛րը։» Եւ ինծի այնպէս կ'երեւի թէ, այդ վայրկեանէն սկսեալ՝ կեսարի տեսլութիւնը հետզհետէ կը տառականայ Հռովմի դէմ։ Մինչ այդ միջոցին պատգամաւորներ ղրկուեցան հոդ՝ այս յաղթանակը հռչակելու համար, ու մենք հիմա կ'սպասենք բնականաբար՝ որ ծերակոյտը իր չնորհակալութիւնը յայտնէ։

«Ներոնի տուած այս առաջին ներկայացումէն անմիջապէս ետքը, պրտակարդ դէպք մը պատահեցաւ. պի Թատրոնին չէնքը յանկարծ փլաւ, բայց հանդիսատեսներու դուրս ելլելէն անմիջապէս ետք։ Ես արկածին վայրը կը գտնուէի, փլատակներուն տակէն դիակ մ'անգամ չելաւ։ Շատեր, նոյնիսկ Յոյներէն, այս դէպքը աստուածներու գայրոյթին վերագրեցին՝ կեսարներու արժանապատուութեան սպրնանալուն համար. իսկ Ներոն, ընդհակառակն նչան մը կը սեպէ զայն պատուածներու գոհունակութեան, ու կ'ըսէ թէ յայտնի է որ անոնք պաշտպանել ուզած էին թէ՛ իր երգն՝ ու թէ զայն մանիկ ընողները։ Ասոր համար՝ անա, զոհեր ու չնորհակալութիւններ մատուցուեցան բոլոր տաճարներուն մէջ ալ։ Ներոն մեծ խանդավառութիւն ցոյց կու տայ՝ յանգ հանելու համար իր դէպի Աքայիա ընելիք ուղեւորութիւնը։ Քանի մը օր առաջ սակայն,

ինձի հարցուց թէ ի՛նչ պիտի ըսէր հռովմայեցի ժողովուրդը՝ եթէ սակայն զինք չսիրէր ու միւս կողմէ ալ իրմէ չվախնար, երբ իր երկար բացակայութեան պատճառաւ իրենց այլեւս ցորէն չբաժնուէր ու ներկայացուներ չտրուէին։

«Սա այժմ սակայն Պէնէվէնդ կ'երթանք՝ ներկայ գտնուելու այն խեղճուկրակ հանդէսներուն՝ որոնց մէջ այնչափ փառաւորուելու յոյս ունի Վատինիոս. և յետոյ, Հելինէի սատուածային եղբայրներուն[1] պաշտպանութեան ներքեւ պիտի անցնինք Ցունաստան։

«Գալով ինձի, հիմա ես ալ տրվեցայ՝ որ խենթի մը հրամանին տակ գտնուողն ու խենթին ընկերացողն ինք ալ վերջապէս կը խենթանայ, մանաւանդ թէ աւելին ալ, ինչու որ խենթ ու խելառ խեղկատակութիւններու մէջ անդամ վերջ ի վերջոյ հմայք կը գտնէ։ Ցունաստան ու հազարաւոր նաւերով ուղեւորութիւն. Բաքտեան յաղթական արշաւանք՝ չրջապատուած նիմֆաներէ ու որթի ուղէշներով, մրտենիներով ու վարդերով պսակազարդուած Բագոսեան քրմուհիներէ, վագրի մորթով կիներ՝ կառքերու լծուած. ծաղիկներ, բարեւնակներով ու բաղեղներով պճնուած նիզակներ, «Եւօյէ'»[2] աղաղակներ, երաժշտութիւն, բանաստեղծութիւն, և ամբողջ Ելլադա՝ որ կը ծափահարէ՝ ի՛նչ սխրալի բան։

«Բայց դեռ ասկէ աւելի յանդուգն ծրագիրներ ունինք մենք, ի՛ւ կ'ուզենք տեսակ մը արեւելեան կայսրութիւն հիմնել, բրաբիոններով, արեւով ու բանաստեղծութեամբ լեցո՛ւն թագաւորութիւն մը. կ'ուզենք երազի մը փոխել իրականութիւնը, ու զայն իր հաճոյքի կողմերէն միայն ներկայել աչխարհի։ Կ'ուզենք մոռնալ Հռովմը, տեղափոխել աչխարհիս կեդրոնը՝ զայն հաստատելով Ցունաստանի մէկ կողմը, Ասիոյ մէջ՝ և կամ Եգիպտոս. ապրիլ՝ չէ թէ մարդկանց կեանքով, այլ աստուածներուն. մոռնալ բոլորովին առօրեայ տափակութիւնները. Արքիպելագոսէ չրջանն ընել ոսկեզրուագ նաւերով, ծիրանի՛ առագաստներու չուքին տակ. ըլլալ՝ Ապողոն, Ոպիրիս ու Բահոզ միանգամայն՝ իրր մէկ անձնաւորութիւն. վարդադոյն՝ արշալոյսի ցոլացումներուն ներքեւ, ոսկեշող՝ արեւին ճառագայթներուն ներքեւ, արծաթափայլ՝ լուսնոյ լուսին ներքեւ. հրամայել, երգել, երազել։ Ու կը հաւատա՞ս. ես որ դեռ դանկէ մը չափ առողջ միտք ունիմ, ու լուծայի մը չափ ալ խելք, ես անդամ, կ'ըսեմ, այս ցնորական զառանցանքներուն հեղեղէն կը քշուիմ միայն սա պատճառով՝ որ, թէեւ կարելիութեան սահմանէն դուրս ելն անունք, բայց մեծավայելուչ ու արտակարգ բան մ'ունին իրենց մէջ։ Այս տեսակ առասպելական թագաւորութիւն մը՝ յետոյ չատ մը դարերէ վերջ, երազ մը

1 Կաստոր ու Պոլիւքս անթաժան եղբայրներ էին՝ որոնք ամէնէն հռչակաւոր դիւցազնական ձեռնարկներու մասնակցեցան։

2 Բաքոսի հաջէին ուղղած կեցցէ։

պիտի թուէր մարդկային ցեղին։ Եթէ Աստղիկ երբեմն Լիկիայի մը ձեւին տակ ցոյց չտար ինքզինք, և Եւրիկէի պէս ստրկուհիի մը ձեւին ներքեւ, ու թէ որ արուեստը չգեղեցկացնէր կեանքը, ասի բոլորովին թափուր պիտի մնար, և ասկէ ալ մինչեւ անգամ կապիկի մը գիծերն ունենար։ Բայց Պղնձամօրուս չպիտի իրականացնէ այս ծրագիրը, ինչու որ իր այս հրաչալի ու արեւելեան առասպելական թագաւորութեան մէջ տեղ չէ ձգուած աստղագուշակ, գուշեկին ու մահուան. և ինք անգամ՝ հակառակ իրր բանաստեղծ բարբանջելուն, ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ խեղճուկրակ հապիա մը, ձախլիկ կառավար մը, ունայնամիտ բռնակալ մը։ Մինչեւ հիմա մեզի անհաճոյ եղողները սպաննել գիտցանք միայն։ Հէք Տորկուատոս Սիլանոս այս վայրկենիս աստուերներու աչխարհին կը պատկանի, քանի մ'օր հազիւ կայ որ ինք իր երակները կտրեց։ Լիկիանոս ու Լիկինիոս ապրատիանոս պիտի չանձն առնուն հիւպատոսութիւնը։ Ժեզուսն Թրասէասի մէկ ոտքը փոսին մէջ է, ինչու որ պարկեշտ ըլլալ կը չտւակնի միչտ։ Թիկելլինոս դեռ չկրցաւ հրաման առանալ՝ որ ես իմ մրակս բանամ, պի դեռ ինձի պէտք ունին, չէ թէ միայն իրր «Իչխան վայելչութեանց», այլ նաև իրր մէկ մը՝ առանց որու խորհուրդին ու ճաշակին Ցունաստան ըլլալիք ուղեւորութիւնը կատարեալ ձախողութիւն մը պիտի ըլլայ։

«Ո՛չ եղիր ու մի՛ մոռնար վարձել կրզոնը, առանց որոյ այս վերկրորդ անգամ ըլլալով Լիկիա խոյս պիտի տայ ձեռքէդ։ Թէ որ ա՛լ պէտք չունես Փիլոնիդէսի՝ իմ քովս դրկէ։ Գուցէ չալոզիմ զինք երկրորդ վատինիոս մ'ընել, և այն ատեն հիւպատոս ու ծերակոյտ պիտի դողան անոր ներկայութեանը։ Կ'արժէր այդպիսի տեսարանի մը հանդիսատես ըլլալը։ Երբ Լիկիան գտնես՝ չուտ մը ինձի իմաց տուր՝ որպէս զի Աստղկան հոս ունեցած գնդեցիկ տաճարին մէջ ձեր երկուքին համար ալ ղոյզ մը ձուներթոյր կարասդ ու ազատնի զոհեմ։ Անցած գիչերներէն մէկին մէջ երազս տեսայ Լիկիան՝ որ ճառագայթարձակ քովիկդ նստեր էր։ Բոլոր կրցածդ ըրէ՝ որպէս զի այս երազս ճչմարիտ մարգարէութիւն մ'ըլլայ։ Կը մաղթեմ որ քու երկինքդ լնաւ չամպոտի, իսկ թէ որ ամպ մըն ալ զայն ազօղէ՝ կը մաղթեմ որ ան ալ վարդի մայրն ու բոյրն ունենայ։

«Ո՛չ վեր ու ցաւատեր»։

ԺԹ.

Հազիւ Վիրիկիոս կարդացած էր նամակը, ահա Փիլոն ներս մտաւ Պուսացուկ մը առանց կանխուկ ղեկուցանելու։ Չի գերիները հրահանգ տուացեր էին որ անոր Թոլ տալն ներս մտնելու ի՛նչ օր և ի՛նչ ժամու որ դար։

— Քու մեծանձն նախահօրդ Ենէասայ[1] ասատուածային մայրը Թո՛ղ քեզի նպաստաւոր ըլլայ՝ ինչպէս ինծի Մայայի[2] որդւոյս։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես — հարցուց Վիրիկիոս՝ յանկարծ սեղէն ցատկելով։

Քիլոն գլուխը վեր վերցնելով գոչեց.

— «Էվրեհա» [գտա՛յ]։

Երիտասարդ պարիկը այս խօսքին ա՛յնչափ յուզուեցաւ՝ որ պահ մը լեզուն բռնուած մնաց։

— Գտա՞ր ուրեմն, հարցուց վերջապէս։

— Ուրսուսը տեսայ, տէ՛ր իմ, և հետը խօսեցայ ալ։

— Կրցա՞ր իմանալ Լիկիայի ուր պահուած ըլլալը։

— Ո՛չ, տէր իմ։ Թէ որ ուրիշ մ'ըլլար իմ տեղս՝ անշուշտ պարծենկոտութեան համար անոր կը յայտնէր գինք ճանչցած ըլլալը, ու կը փորձէր անոր բերնէն խլելու ուր բնակելուն գաղանիքը, և ի փոխարէնն՝ կա՛մ բառնցքի հարուած մը ընդունելով անդին աչխարհ կը գլորէր կ'երթար, և կա՛մ հակային մարքին մէջ կասկած մը կ'արթնցնէր՝ որով հական կը բռնադատուէր ուրիշ թագաւոր մը գտնել Լիկիայի համար։ Մինչ ես բոլորովին ապրիլը ընթացք բռնելի. ինչու որ բաւական սեպեցի միայն գիտնալ՝ թէ Ուրսուս կ'աչխատի Շուկային մօտերը բնակող Դեմաս անուն ազօրեպանի մը քով։ Կարծեմ ազօրեպանին անունը չատ կը նմանի քու ձերբակալիդ անունին։ Հիմա քեզի ուրիշ բան չի մնար՝ եթէ ոչ քու հաւատարիմ գերիներէդ մէկը զրկել անոր տեսնէն՝ որ Լիկիայի պահուըտած տեղը գտնէ։ Ես քեզի հիմա ատոր լուրը բերի՝ թէ Ուրսուս հոս կը գտնուի, որով ասատուածային Լիկիա ալ Հռովմի մէջ ըլլալու է, և չատ հաւանօրէն այս իրիկուն Ասարիանոսի մէջ պիտի գտնուի։

— Ասարիանո՞ս մէջ. Ասարիանո՞ս ո՞ւր է — ընդմիջեց Վիրիկիոս՝ որ ակնյայտնի մտադիր էր զանի հետապնդելու չուտ մը։

— Վիա Ալարիայի ու Վիա Նոմենտանայի միջև գտնուած հնամենի գեղադամբան մըն է։ Այն «Գերազոյն Քահանայապետ»ը՝ որուն մասին քեզի խօսեցայ, և որուն տանէն մ'ի վեր քրիստոնեայք կ'օգտաչէին, այժմ հասած է, և այս գիշեր այն գերեզմանոցին մէջ պիտի քաղուէ ու մկրտէ։ Անոնք գաղանի կը պահեն իրենց կրօնքը. ինչու որ, թէպէտ գեռ ո՛չ և է հրամարակ մը չէ հրատարակուած իրենց դէմ, ժողովուրդը ա՛յն տեսիճան կ'տաէ գիրենք՝ որ պարտաւոր են զգուշանալու։ Ուրսուս՝ ինք ինծի ըսաւ թէ այսօր ամէնքն ալ Ասարիանոսի մէջ պիտի հաւաքուին, որովհետև ամէնքն ալ կը փափաքին տեսնել ու լսել

1 Տես՝ Տրոյայի էշխան՝ որ Տրոյայի առումէն վերջը Իտալիա գաղթելով Հռովմայեցոց նախահայրը եղաւ։

2 Մայա՝ դուստրն էր Ատլասայ, և մայր Հերմէսի։

Քրիստոսի աշակերտներէն ամէնէն հռչակաւորը՝ զոր իրենք Առաքեալը կ'անուանեն։ Եւ որովհետև իրենց մէջ կիներն ալ այր մարդոց պէս կը մարզուին՝ անշուշտ մէկ հատիկ կինը որ հոն չպիտի գայ՝ Պոմպոնիան ըլլալու է։ Ձի, ասիկա ի՛նչպէս պիտի կրնայ արդարացնել իր գիշերային բացակայութիւնը Ատլասի առջև՝ որ ա՛յնքան չերմեռանդ է հին աստուածներուն։ Մինչ Լիկիա՝ որ Ուրսուսի ու երկրագործներու պաշտպանութեան ներքև կը գտնուի, անվրէպ հոն պիտի ըլլայ միւս կիրակուն հետ։

Վիրիկիոս որ մինչև այն տեղն տենդոտ ըղձանքով մը ապրած էր, և չորը միայն կրցած էր գինք վեր բռնել, այս պահուս իր ուժգին չատ վեր երկար ուղեւորութիւն ընդոգի մը ամրողջ տկարութիւնը կ'ղգար իր վրայ։ Քիլոն նչմարեց այն բանը, և ուզեց անմիջապէս իր օգտին գործածել զայն։

— Իրա՞ւ է թէ քաղաքին գռները քու մարդիկներուդ պահպանութեան տակ կը գտնուին, և քրիստոնեայք ալ անշո՛ւշտ տեղեկութիւն ունին անկէ, բայց անոնք գռներէն անցնելու պէտք չունին արդէն, ինչպէս նաև Տիբերիէն, և թէպէտ գեռ մինչև այն տեղերը հեռաւորութիւնը չատ է, բայց կարծեմ «Մեծ Առաքեալը» տեսնելու համար կ'արժէ քիչ մ'աւելի քալելու դժուարութիւնը։ Բայց ասոր, վստահ եղիր որ գիւ հաղարաւոր ծակ ու ծուկ կայ պարիսպներէն դուրս երթելու համար, և ես ապահով եմ որ իրենք չատ լաւ կը ճանչնան այդ ճամբաները։ Ուստի, անկասկած Ասարիանոսի մէջ պիտի գտնես գուն Լիկիան, ու թէ որ հոն չըլլայ, ինչ որ բոլորովին անհաւանական է, անշո՛ւշտ հոն պիտի ըլլայ Ուրսուս, քանի որ Գլաւկոսը սպանելու խօսք առաւ ինծի։ Ըսածս ճիշդ չե՞ս գտներ, ազնուական արիրոն։ Եւ այն տեղն կա՛մ գուն Ուրսուսը կը հետապնդես Լիկիայի ուր ըլլալը գտնելու համար, և կա՛մ գտնի իրր մարդասպան ձերբակալել կու տաս, և անգամ մ'որ գինք ձեռք անցնես՝ այն տեղն կը բռնադատես որ Լիկիայի Թագաւորը քեզի յայտնէ։ Ես ուրեմն իմ ձեռքէս բոլոր նկատը բրի։ Եթէ ուրիշ մէկն ըլլար իմ տեղս՝ անշուշտ քեզ հաւատացնել կ'ուզէր՝ թէ ասոր չէր գինի խմցնելէ վերջ Ուրսուսի հաղիւ յաչողած էր անոր բերնէն գաղանիքը խլել, ուրիշն ալ քեզի հաւատացնել պիտի ուզէր՝ թէ անոր հետ «երկվեցեակ խաչաքար[1]» խաղալով հաղար արծաթ դահեկան կորուսած է, և կամ՝ երկու հաղար վճարած է գաղանիքը անորմէ խլելու համար։ Գիտեմ որ եթէ ես ըսած լլայի՝ գուն ինծի կրկինը կը վճարէիր, բայց ասով հանդերձ, գէթ անգամ մը միայն իմ կեանքիս մէջ, այսինքն ըսել կ'ուզեմ թէ ինչպէս միշտ, կը փափաքիմ պարկեչտ ըլլալ, գի ապահով եմ որ քու բարեսրտութիւնդ, ինչպէս վեհոգի Բեդրոնիոս ալ կը

1 «Երիվեցեակ խաչաքար» ըսուածը հռովմէական խաղ մըն էր՝ որուն տուօ տեչիս Մրիքքա կ'ըսէին։

հաւատալ։ Կը գերադասէի իմ բոլոր յուսացածս, և իմ բոլոր ակնկալութիւններս։

Վինիկիոս՝ որ իրր զօրական մ՚ինչափ խոհական բնութիւն մ՚ունէր, այս պահուս յաղթուելով պատասխանեց.

— Իմ առաքաձեռնութեանս մասին քու ունեցած ակնկալութիւնդ պարապը չպիտի ելնէ, բայց նախ պէտք է որ ինծի ընկերանաս Ասարիանոնի մէջ։

— Ե՞ս, Ասարիանոնի մէ՛ջ.— հարցուց Քիլոն՝ որ բնա՛ւ հոն երթալու փափաք չունէր։— Աղնուազա՛րմ արիւրեան, ես քեզի խոստացայ Լիկիան միայն գտնելու, բայց չէ թէ զանի յափշտակելու։ Մտածէ անդամ մը, տէր իմ, մտածէ թէ ինչ պիտի ըլլար իմ վիճակս՝ երբ այդ Լիգէացին Գլաւկոսը ջախջախելէ վերջ, նշմարէր ու համոզուէր թէ ըրած ազատութիւնը անիրա՛ւ էր։ Կը կարծե՞ս թէ այն ազատութեան գլխաւոր հեղինակը ալիս չպիտի նկատէր — թէև անհիմն կերպով—։ Տէ՛ր իմ, չմոռնաս բնա՛ւ այս ճշմարտութիւնը՝ թէ, քանի մեծ ըլլայ իմաստութիւն մը, ա՛յնքան աւելի դժուարութիւն կ՚ըզգայ հասարակ ժողովուրդին խեղճութիւնը հասկնալ և տառապուցիչ հարցումներուն պատասխանելու։ Օրինակի համար, ի՞նչ պատասխան կրնայի ես տալ Ներսեսի՝ եթէ ինծի հարցնէր հէք Գլաւկոսը ամրաստանելուս պատճառները։ Բայց թէ որ վստահութիւն չունիս ինծի՝ այն ատեն միայն վճարէ երբ Լիկիայի բնակավայրը քեզի ցոյց տամ։ Միայն այսօր քիչ մը առաքաձեռնութիւնդ ցուցուր, որպէս զի աստուածները հետս բռնեն, երբ անակնկալ դէպք մը հանդիպի՝ ձեռնունայն չգտնուիմ։ Կարծեմ քու բարի սիրտդ ալ չպիտի հանդուրժէր այդ բանին։

Վինիկիոս՝ կճեայ պատուանդանի մը վրայ դրուած դրամարկղի մը մօտենալով, քսակ մը դուրս հանեց ու զայն Քիլոնի նետեց։

— Ասոր մէջինը խճաքար է, ըսաւ, և հապա թէ Լիկիայ տունս ոտք կոխէ՝ անոնց ամէնն ալ ոսկիի պիտի փոխեմ։

— Դիմա՛ս մ՚ես դուն, բացագանչեց Քիլոն։

Բայց Վինիկիոս յոնքերը փոթթելով ըսաւ.

— Կերակուրդ հոս պիտի ընես՝ ու հաքը հանդչելու երթաս։ Սակայն օրը տունէն դուրս չպիտի ելնես, ու երբ մութը իջնէ՝ մէկտեղ Ասարիանոն պիտի երթանք։

Յոյնին դէմքին վրայ պահ մը վարանումի ու երկիւղի արտայայտութիւնը նշմարուեցաւ, բայց վերջապէս հանդարտելով պատասխանեց.

— Ո՛վ կրնայ հակառակիլ քեզի, տէ՛ր իմ։ Այս իմ խօսքերս քաջութեան դուշակութիւն մը թող ըլլան քեզ համար, նման մեր այն մեծ պիւցանդին՝ որ Ամմոնի[1] մեհեանին մէջ նուիրական խօսքերը լսեց։ Իսկ

1 Ներս աստուածն էր եգիպտացւոց, զոր յոյնք կը նմանցնէին Արամազդայ հետ, նշանաւոր էր սորա մեհեանը Թերէի ու մերձակայ ովասիսին մէջ։

այս խօսքերը,— զորս քսակին մէջ հնչեցուց — իմ ակնկալածէս չատ աւելի են, հապա՛ քու ընկերութիւնդ որ ինծի համար երջանկութեան և ինդութեան աղբիւր մը կը սեպուի։

Վինիկիոս անհամբեր ընդմիջեց անոր խօսքերն, և ուզեց գիտնալ Ներսեսի հետ բրած խոսակցութեան բոլոր մանրամասնութիւնները, որմէ հետեւցուց թէ կա՛մ այդ իրիկուն իսկ պիտի գանէր Լիկիայի թագուհոյը, և կամ անոր իր բնակարանը վերադարձին իսկոյն պիտի յայտնէր ձերբակալել գանի։ Այս խորհրդածութիւնը անպատուհմ ուրախութեամբ մը ողողեց դինք։ Եւ հիմա որ ա՛լ գրեթէ վստահ էր գանի գտնելէն, անոր հանդէպ կուտակած զայրոյթը մէկէն անհետացաւ սրտէն։

Քիլոն՝ որ կը ջանար ա՛լ աւելի հրահրել երիտասարդ արիւրնի ուրախութիւնը, սկսաւ այն ատեն իր խորհուրդներուն կծիկը քակել։ Իր կարծիքով, Վինիկիոս պէտք չէր որ ամէն գործութիւն բոլորովին հարթուած կարծէր, այլ պէտք էր դեռ մեծ չրջահայեցութեամբ գործել, առանց որոյ գործին յաջողութիւնը կրնար վտանգիլ։ Ու պատասխանին ինդրելս Վինիկիոսէ՝ որ Ասարիանոնի մէջ իսկ չգործադրէր առեւանգութեան գաղափարը, և թելադրեց որ գլուխնին լաւ մը փաթթուած հոն երթան ու բանական սեպէին միայն անկիւն մը ամբաւ նկարագրերը ուշի ուշով դիտելու. իսկ երբ անոնց մէջ Լիկիան նշմարէին, այն ատեն հեռուէ հետեւիլ

թուեցաւ՝ թէ Կրոգոնի չնորհիւ չատ աւելի դիւրութեամբ պիտի չահէր քսակ մը լեցուն ոսկին։

Ուստի, գոհ սրտով սեղանի բազմեցաւ՝ ուր պինք առաջնորդեց արտագաւթի բարտպանը։

Սիղանին վրայ գերիներուն պատմեց՝ թէ հրաչալի օձանելիք մը պատրաստած էր ինք Վինիկիոսի համար. այնպէս որ, եթէ անով ամէնէն հասարակ ձիուն անգամ սմբակներն օծուէին, ամէնէն արարչաւ նժոյգներուն կը յաղթէր։ Եւ յարեց՝ ըսելով որ, քրիստոնեայ մը իրեն ծանուցուցած էր այդ ծղեղանին, և թէ՝ քրիստոնեայք չատ աւելի քաջ էին մոգութեան ու հրաշագործութեանց մէջ քան Թեսաղացիները, թէև Թեսաղիա մոգուհիներու և մոգերու հռչակաւոր երկիրը ճանչցուած ըլլար։ Բայց ասոի, բաւ, քրիստոնեայք ամենամեծ վտանգութիւնն ունէին իր վրայ... և ասոր պատճառը անոնք միայն կրնային հասկնալ՝ որոնք գիտէին թէ ի՛նչ նշանակութիւն ունի ձուկ մը։ Եւ ան ըսելով, աչքը գերիներուն վրայ յառեց՝ թերևս իմանալու համար թէ անոնց մէջ ալ քրիստոնեայ կը գտնուէ՞ր, որպէս զի եաքը Վինիկիոսի մատնէր զանոնք։ Բայց տեսնելով իր ակնկալութեան ի դերև ելնելը՝ սկսաւ չնչահնչակ կերակուրներուն ու ըմպելիներուն վրայ իյնալ գովեստներ չռայլելով խոհակերին և անոր ըսելով թէ կ'ուզէր պինք իր ախորժակն գնել։ Իր գոհունակութիւնը միայն այն գիչեր Ասորիանոն երթալու մտածումէն խռոված էր։ Բայց և այնպէս հանդարտեցաւ մտաբերելով որ ծպտեալ պիտի երթար, գիչերուան մութին, ու երկու մարդիկներու ընկերութեամբ, որոնցմէ մէկը՝ իր արտակարգ ոյժին պատճառաւ Հեռվմի կուռքը եղած էր, իսկ միւսն ալ ամենաազդեցիկ պատրիկներն մէն էր։ Ու կը մտածէր.

— Ենթադրելով որ անոնք ճանչնան Վինիկիոսը, անշուշտ և ոչ մէկը պիտի յանդգնի անոր վրայ ձեռք վերցնելու. իսկ գալով ինծի, ի՛նչ պա՛տ որ չատ քաջ ըլլալու են եթէ յաջողին քիմիս ծայրն անգամ տեսնելու։

Ու վերյիչելով Ուրբանոսի հետ ունեցած իր խօսակցութիւնը, մեծ գոհունակութիւն մ'զգաց, ինչու որ ա՛լ ամէնէն պզտիկ կասկածն անգամ չունէր՝ թէ այդ մարդը բուն իսկ Ուրսուան էր, որու արտակարգ ոյժին մասին Վինիկիոսէ տեղեկութիւն առացած էր, ինչպէս նաև անոր առուվճռերէն՝ որոնք Լիկիան տանելու պաչտօնով կայսերական պալատ գնացեր էին. որով Եւրիկիոս չատ իրաւունք ունէր զայն իրեն մատնացոյց ընելու՝ երբ ինք հակայի ոյժով մէկը կը փնտռէր։ Բայց ասոի, այդ Ուրբանոսը գործուած մարդասպանութեան մը համար իր ղպացած ղըզըլճալին ու ինքզինքին դրած ապաչաւին մասին ալ բաներ մը ղուրցած էր, և իրօք Ուրսուս սպաննած էր Սդակինոսը, վերջապէս գործաւորին դէմքն անգամ կէս առ կէս կը համապատասխանէր Վինիկիոսի իրեն

որած նկարագրութեանը։ Միայն անունի փոփոխութիւնն էր քիչ մը կասկած ներչնչողը, բայց Քիլոն լաւ գիտէր որ քրիստոնեայք սովոր էին ասկէ յետոյ իրենց անունը փոխելու սկզբունքեան առեն։

— Թէ որ Ուրսուս այս երկրորդ սպանութիւնն ալ գլուխ հանէ, — կը մտածէր Քիլոն — ըսելիք չունիմ. իսկ թէ որ չսպաննէ Գլաւկոսը՝ լաւ նչան մը պիտի ըլլայ աս, զի պիտի ապացուցանէ թէ քրիստոնէի մը համար որչափ դժուար գործ է ուրիչ մը սպաննելը։ Ես անոր այնպէս մը ցուցուցի՝ իբր թէ Գլաւկոս ճչմարիտ զաւակն ըլլար Ցուպտայի, իբր մանաւանդ բոլոր քրիստոնեաներուն, և այնչափ ճարտարախօս եղայ՝ որ քար մը անգամ եթէ ըլլար դիմացինս, չուտ մը պիտի կանգնէր ուպիտի խոստանար Գլաւկոսի գլխուն նեռաւելու։ Աւով հանդերձ, հազիւ հազ կրցայ համոզել հակայ Լիկէացին անոր վրայ վերցնելու մահացու բռունցքը։ Հաճոյակատար չգանուեցաւ ինծի հանդէպ, այլ վարանոտ ու երկմիտ, և կը խօսէր խղճի խայթի ու ապաչաւի վրայ, որմէ ակնյայտնի կը տեսնուի թէ մարդասպանութիւնը ատոնց մէջ չատ հասարակ բան մը չէ, թէ պէտք է ներել անիրաւութեանց, և թէ՝ վրէժ լուծելու հրամանն ալ չատ սահմանափակ չրջանակ մ'ունի։ Ուրեմն, սի՛րտ առ, Քիլոն, ա՛լ ի՞նչ տեղի կայ վախնալու։ Քեզի սպառնացող վտանգ մը չկայ. Գլաւկոս քենէ չի կրնար վրէժ լուծել։ Թէ որ Ուրսուս զանի չսպաննէ հակառակ բոլոր քրիստոնէից հանդէպ անոր մատնիչ մ'ըլլալու մեծ ոճիրն այս աղաւնիին ցոյց տալու այն ազատնեակին բոյնը, այն ատեն կը լուսամիտ ձեռքերս անմեղի մը պէս ու կը քաչուիմ Նարոլի։ Չէ՞ որ քրիստոնեանեն ալ ձեռք լուալու արարողութեան պէս բան մ'ունին։ Ինչ ալնիւ իսոր ունին սա քրիստոնեաները. անիրա՜ւ տեղն է որ գէչ կը խօսին անոնց վրայով. ո՛վ Աստուած, ասո՞ է աչխարհի արդարութիւնը։ Շիտակը ես չատ կ'ախորժիմ այս կրօնքէն, գէթ սպանութիւնը արդիլելուն համար։ Իսկ թէ որ կ'արդիլէ սպաննելը, միեւնոյն ատեն գողնալն ալ կ'արդիլէ, խաբե՛ն ալ, ասուա վկայութիւն ասո՛ղն ալ։ Աւով հանդերձ ըսել չեմ ուզեր թէ դիւրին է անոր հետեւիլը։ Չի, չէ թէ միայն բացարձակապէս կը հրամայէ ան պարկեչտ մեռնիլ՝ ինչպէս ատոյիկեանք կը պահանջեն, այլ նաև պարկեչտ ապրիլ։ Եթէ օրին մէկը այս տանը պէս տուն մը, ու Վինիկիոսի տորուկներուն չափ ալ տորուկ ունենայի՝ գուցէ քրիստոնեայ ըլլամ, գէթ որչափ տեն որ հաչտոյս գայ, ինչու որ հարուստին ամէն բան դիւրին է, նոյն իսկ առաքինութիւնը։ Այս կրօնքը հարուստներու կրօնքն է, ու չեմ կրնար ըմբռնել թէ ինչո՞ւ այնչափ աղքատներ կը պահուին անոնց մէջ։ Ի՞նչ օգուտ ունին որ այսպէս առաքինութեամբ ձեռքերնին կը կաչկանդեն։ Կ'արժի այս մասին՝ գէթ երբեմն երբեմն մտածելը։ Առայժմ չնորհակալ եմ քենէ, ո՛վ Հերմէս, որ ինծի այս առնը գտնել

առաւր։ Եթէ սակայն այս չնորհքը այն ահեղազօր եղջիւրներով երկու երինջներուն սիրոյն համար էր որ ըրիր՝ անուղղ անգամ չեմ ուզեր ասլ ամչցիր, Արգոսի սպաննիչը։ Քեզի պէս խորամանկ աստուած մը՝ որ չի կրնար անգամ կռահել թէ ձեռքը քան մը պիտի չանցնի՛...։

Երբ այսպէս ինքզինքին սա Հերմէսի հետ կը մենախօսէր՝ անոնք կերպով մը բարձիկին վրայ երկնցաւ. գլխուն տակ դրաւ իր վերարկուն ծալլուած, և արդէն քունն մտած էր երբ գերին սկսաւ երթեւեկել։ Մէկէն արթնցաւ, մանաւանդ թէ արթնցուցին՝ երբ կրոդոն երեւցաւ։ Այն առեն արտագաւթին անցնելով սկսաւ հաճոյքով զննել նախկին ըմբիշը որուն հակայ մարմինը կարծես ամբողջ սրահը կը գրաւէր։ Կրոդոն արդէն սակարկութիւնը բրած լմնցուցած էր ու Վինիկիոսի հետ կը խօսէր՝

— Յանո՛ւն Հերակլէսի, կ'ըսէր, չաս ազէկ ըրիր գիս այսօր կանչելով, գի վաղը Բենեւենտա կը մեկնիմ՝ ուր գիս կանչած է ազնուական Վատինիոս որպէս գի կեսարի առջեւ կառքի Սիփաքս անուն մէկին հետ՝ որ Ափրիկէի բերքերուն մէջէն ամէնէն հաւժկու սեւամորթն է։ Անգամ մը մտածէ, տէ՛ր իմ, թէ ի՛նչպէս սա բակու կնիկրուս մէջ պիտի ճարճատի անոր ոլնոսկրը, կամ սա բառնոպրս չախչախէ անոր սեւ ծնօտը՝

— Յանո՛ւն Պոլլուքսի, ասկէ բնա՛ւ կասկած չունիմ, պատասխանեց Վինիկիոս։

— Այո՛, և ինչպէս քեզի կը վայելէ, յարեց Քիլոն, անչո՛ւշտ կը չախչախես անոր ծնօտը, ասկէ կասկած չկայ. բայց այսօր լա՛ւ մը ծօծէ ձեռով քու անդամներդ, ո՛վ Հերակլէս. և ձիգ մը պնդէ քու գօտիդ՝ ինչուան՝ ասկէ գիտցիր, այսօր ճչմարիտ Կակոսի[1] մը հետ գործ պիտի ունենաս. գի, ինչպէս կ'երեւի, արտակարգ ոյժ մ'ունի այն մարդը՝ որ քու հակոզութեան առին է ազնուական Վինիկիոսի այնչափ սիրելի ուզած օրիորդը։

Քիլոն այսպէս կ'ուզէր կրոդոնի հոգւոյն մէջ փառամոլութիւնը արթնցնել։

— Իրաւունք ունի բաւ Վինիկիոս, բայց ես՝ չիտակը խօսելու համար, ականատես վկայ եղած չեմ, սակայն կը հաւատամ թէ անիկա կարող է ցուլի մը եղջիւրներէն բռնելով քաշկռտել ուր և որչափ որ ուզէ։

— Օ՛հ,— բացագանչեց Քիլոն՝ որ Ուբրուսի այդչափ ոյժ ունենալէն տեղեակ չէր։

Բայց կրոդոն արհամարհանօք ծիծաղեցաւ։

— Բայց ես պատրաստ եմ, ազնուապա՛րմ տէր իմ, բաւ, սա

[1] Ըստ առասպելին Կակոս պնդակազմ ու ճիւաղակերպ աւազակ մըն էր, ու իր բնակեր Հռոմի մօտ Ալենեան լերան առորոտը գտնուած քարայրի մը մէջ։ Օր մը սակիկ յաղագաւ Նոյն իսկ Հերակլէսի արջառները գողնալու, բայց դիւցազնը անոր վրայ յարձակելով գանի բռնեց իր քարայրին մէջ և խեղդեց։ Վիրգիլիոս կը խօսի այս դէպքին վրայ Ենէականի Ը. գրքին մէջ։

բազուկովս վեր բարձրացուցած օդին մէջ բռնելու ո՛ր մարդը որ ինձի ցոյց տաք, իակ միւսովս ինքզինքս պաշտպանելու այդ Լիկէացիներէն հօթը հոգիի դէմ, ու քու առնդ առնելու այն օրիորդը, եթէ նոյն իակ այդ պահուն՝ Գալապրիոյ գայլերու վոհմակի մը պէս հառեր իյնային բոլոր քրիստոնեաներն ալ։ Թէ որ չբնեմ, հոս, սա բակին մէջ բրածիծ ընելով սպաննել առը գիս։

— Ո՛չ, առոր հաւանութիւն մի՛ տար, տէր իմ, բաւ Քիլոն, ինչու որ մեզ քարի տարափի տակ կը ճզմէին անոնք, և այն տեղ... ի՞նչ բանի պիտի ծառայէր իր ոյժը։ Աւելի լաւ չէ՞ որ օրիորդը իր տուներէն վախցուէր, ու ո՛չ դուն՝ ոչ ալ Լիկիան մահուան վտանգի չենթարկուէիք։

— Այո՛, այո՛, իրաւացի է բաւը, կրոդո՛ն, պատասխանեց Վինիկիոս։

— Բանի որ դուն ինձի կը վճարես՝ ես ալ քու ուզածդ կ'ընեմ, բայց չմոռնանք որ վաղը Բենեվենտա մեկնելու ատիպուած եմ։

— Հինգ հարիւր ատրուկ ունիմ Հռոմի մէջ, պատասխանեց Վինիկիոս։

Ու անոնց նշան ընելով որ դուրս ելնէին, ինք իր գրատունը քաշուեցաւ և հետեւեալ տողերը գրեց Բեզբոնիոսի։

«Քիլոն վերջապէս գտաւ Լիկիան։ Այս գիշեր անոր ու կրոդոնի հետ միասին Ոստրիանոն պիտի երթամ, ու մտադիր եմ այսօր իակ կամ վաղը օրիորդը իր տունէն յափշտակելու։ Աստուածները թո՛ղ ամէն յաջողութիւն ընձեռնեն քեզի։ Ո՛ղջ եղիր, յոյժ սիրելիդ իմ։ Ուրախութենէս ալ աւելի երկար գրել չեմ կրնար։»

Ու սրածայր գրելու գործիքը ձգելով սկսաւ վեր վար արագ արագ չափչփել սենեակին մէջ։ Միայն ուրախութիւնը չէր որ զինք այս գեբաղդիւթ վիճակին հասուցած էր, այլ ատենդն ալ։

Այս պահուն Քիլոն երեւցաւ, ու ընդհատեց իր քաղցր մտածումներուն հոսանքը։

— Մի՛տքս բան մ'ինկաւ, տէ՛ր իմ։ Քրիստոնեայք գիշեր ճանչնալու համար լինչ լինչ պայմանագրական նշաններ մը ու խօսքեր մ'ունին՝ զորս չգիտցողը անկարելի է որ մտնէ Ոստրիանոնի մէջ։ Գիտեմ որ այսպէս կ'ընէին իրենց աղօթատեղւոյն մէջ, և ես կրնամ այդ նշանաբանը սովրիլ Եւրիկիոսի չնորհիւ։ Ուստի, թոյլ տուր որ հիմա երթամ գինք գտնեմ, և իմանամ թէ ո՛րն է ինքզինք ծանօթացնելու նշանը։

— Շա՛տ լաւ, իմաստո՛ւնս, պատասխանեց Վինիկիոս, չրջահայեաց մէկն ես դուն և ամէն գովեստէ վեր։ Գնա՛ ուրեմն Եւրիկիոսիդ և կամ ո՛ւր որ կ'ուզես, բայց իրր ապահովութիւն՝ սա սեղանին վրայ պիտի ձգես քեզի տուած քսակս։

Քիլոն՝ որ դիւրաւ չէր բաժնուեր քսակը ունեցած դրամէն, նախ

ընդդիմացաւ, բայց վերջապէս հնազանդելով՝ ելաւ գնաց։ Կարմնան բլուրէն մինչև Կրկէս, որու մօտերը կը գտնուէր Եւրիկիոս, անջրպետը չատ մեծ չէր, այնպէս որ մուխը կտեսնէին դեռ չատ առաջ եւ դարձած էր ան։

— Նշաններն ունիմ հիմա, Տէ՛ր իմ, Աստուծոյ սուրբ հոն մտնելը անկարելի պիտի ըլլար մեզի։ Ուշի ուշով տեղեկացայ հետեւելիք ճամբանիս, ու Եւրիկոսի գուբեցի թէ նշանաբանը գիտնալու պէտք ունէի չէ թէ ինձի՝ այլ բարեկամներուս համար, որովհետեւ այդչափ ճամբայ քալելը իմ տարիքիս համար չատ յոգնեցուցիչ ըլլալով, ես չպիտի կրնայի հրթիռ հոն։ Բայց արդէն հետեւեալ օրն իսկ պիտի կրնայի տեսնել մեծ Աստքիալը, և իր քարոզութեան ամէնէն կարեւոր մասերն իրմէ տեղեկանալ։

— Ինչպէ՞ս, դուն պիտի չգա՞ս ուրեմն. անհրաժեշտ է քու գալդ, պատասխանեց Վինիկիոս։

— Գիտեմ. բայց ծպտեալ պիտի գամ, ու քեզի ալ խորհուրդ կու տամ որ նոյնը ընես, հակառակ պարագային պիտի վախցնենք Թռչունները։

Ու սկսան պատրաստուելու։ Պի արդէն յաւիտենական քաղաքին վրայ մուխը կը թանձրանար։ Ուստի վերարկուներուն մէջ փաթթուեցան, ու գլուխնին լաւ մը ծածկեցին. ձեռքերնին ալ մէկ մէկ լապտեր առին։ Վինիկիոս զինուեցաւ, ու կարճ և չեղ դաշոյններով զինեց նաև իր ընկերները։ Քիլոն իր գլուխը դրաւ կեղծամ մը՝ զոր Եւրիկիոսի քովէն վերադարձած առեն գնած էր։ Այսպէս ծպտուած ու պատրաստուած՝ ձգեցին տունը ու չուաստիոյթ դէպ ի Նոմենտեան դուռը աճապարեցին որպէս զի չգոցուած դուրս եղնէին։

Ի.

Վիգուս Բաթրիչիուսի մէջտեղէն անցնելով Վիմինալի երկայնքը քալեցին և ուղղուեցան դէպ ի Բօրթա Վիմինալէ, այն դաշտագետնին մօտերը որու վրայ յետոյ Դիոկղետիանոս կառուցանել տուաւ իր հիանալի բաղնիքները։ Իրենց հետեւած ճամբան Սերվիոս Տուլլիոսի բարձրացուցած պարիսպներու վերատակներուն առջեւէն կ'անցնէր ու միշտ ամայի էր։ Վերջապէս Վիա Նոմենտանա հասնելով՝ դէպ ի ձախ վիա Սալարիա դարձան, ուր խուռներու և լեռնացած հողերու մէջերէն քալեցին, հանդիպելով տեղ տեղ հին գերեզմաններու։

Մուխը արդէն պատած էր չորս դին, ու դեռ լուսնակը ելած չըլլալով՝ դժուարաւ կրցան գտնել իրենց ճամբան, միշտիրք սոսկաւորելու

հարցնելով՝ որոնք յօժարակամ ցոյց կու տային՝ ինչպէս Քիլոն ալ նախապատրաստած էր։

Եւ իրօք, աչքէն, ձախէն կրցան նշմարել դէմքեր մը՝ որոնք մեծ զգուշութեամբ կը քալէին պեղումներու մէջտեղերէն։ Ոմանք լապտերներ բռնած էին, բայց կրցածնուն չափ իրենց վերարկուներով կը ծածկէին զանոնք, ուրիշներ՝ որ աւելի լաւ կը ճանչնային անչուշտ ճամբաները, համարձակ յառաջ կ'երթային նոյն իսկ մուխին մէջ։ Զօրականի վարժ աչքը վինիկիոսի որոշել կու տար, իրենց չարժուձեւերէն, երիտասարդները աւելի տարէցներէն՝ որոնք ցուպի կրթնած կը քալէին, և կիները՝ որոնք զգուշութեամբ փաթթուած էին երկար վերարկուներու մէջ։ Փողոցներու պահնորդներն ու քաղաքէն վերադարձող պիւղացիք կը կարծէին թէ այդ գիշերային անցորդները գործաւորներ էին՝ որոնք քարահանքերու մէջ աշխատելու կ'երթային և կամ գերեզմանափորներ էին՝ որոնք առէպ գիշեր առեն կը կատարէին ժեռելական հանդէսները։

Երիտասարդ պատրկականը քանի՛ կը յառաջանար իր երկու ընկերներով, այնքան աւելի կը չատնային լապտերներու լոյսերը, ու կը կըրկնապատկուէր բազմութիւնը։ Առանց մէջ կային ալ որ չատ ցած ձայնով կ'երգէին և, ինչպէս Վինիկիոսի թուեցաւ, մելամաղձիկ էին երգերը։ Երբեմնակի իր ականջին կը հասնէին հատակոտոր խօսքեր մը կամ պարբերութիւն մը. «Արթնցի՛ր, ո՛վ դուն որ կը ննջես», և կամ՝ «Ելի՛ր մեռելներու մէջէն». մինչ այրերն ու կիները անդադար կը կրկնէին Քրիստոսի անունը։

Վինիկիոս չատ քիչ ուշադրութիւն կ'ընէր այն խօսքերուն. իր մտազբաղումներէն ամէնէն գլխաւորը սա էր՝ թէ այս առուերներէն մին կրնար Լիկիան ըլլալ։ Իսկ իր դէմ եղնողները կ'ըսէին. «Խաղաղութիւն քովը քեզ», կամ՝ «Գոհութի՛ւն Քրիստոսի»։ Մինչ իր ներսի դին քիչ քիչ ընդ քեզ», կամ՝ «Գոհութի՛ւն Քրիստոսի»։ Մինչ իր ներսի դին քիչ քիչ ծայր կու տար վրդովում մը, սիրտը աւելի արագ կը զարնէր, իրեն այնպէս թուելով թէ առեն առեն Լիկիայի ձայնն ալ կու գար իր ականջին։ Վայրկեան առ վայրկեան իրեն այնպէս կ'երեւար թէ այն առուերներուն մէջ կը նշմարէր Լիկիայի դէմքն ալ, անոր գնացքը, անոր չարժուձեւը, բայց անձամբ առուգելէ վերջ թէ խաբկանքի մը զոհ եղած էր, կ'սկսէր ալ իր աչքերուն անգամ չհաւատալ։ Ճամբան երկար կու գար իրեն, և թէպէտ կատարեալ ծանօթութիւն ունէր այդ տեղերուն վրայ, բայց այդ թանձր մուխին մէջ չէր կրնար չիտակը ըսել թէ ուր կը գըտնուէր ճշդրտապէս։ Ամէն քայլափոխի դիմացնին կ'ելնէր նեղուխտ անցքեր, հնօրեայ պատերու մնացորդներ, կործանած տուներ ու խրճիթներ, վերջապէս այն տեսակ տեղեր՝ զորս Վինիկիոս կը կարծէր թէ բնա՛ւ տեսած չունէր, թէև քաղաքէն չատ հեռու ալ չէին։ Այս պահուս յանկարծ լեռնացած ամպերու դէպի մը մէջէն դուրս ցայտեց լուսինը, լապտերներէ աւելի լուսաւորելով այս վայրերը։ Ինք այն առեն հեռուները կրակի

կամ ջահի նմանող լոյս մը նշմարելով՝ դարձաւ Քիլոնի ու հարցուց։

— Ա՞ն է Ոսարիանոն։

Քիլոն, որու վրայ խորապէս կ'ազդէին գիշերը, քաղաքին հեթղհեթէ աւելի հեռաւորութիւնը, ուրուականներու պէս իր չուրջը պտըտող դէմքերը, անվստահ չեչտով մը պատասխանեց.

— Չեմ գիտեր, տէ՛ր իմ, ինչու որ ամենևուին գնացած չունիմ Ոսարիանոնի մէջ։ Բայց չիտակը ըսելու համար, քաղաքին քիչ մը աւելի մօտերը կրնային պաշտել իրենց Աստուածը։

Ծոյնը պէտք ունէր այսպէս քիչ մը չաղակրատելու՝ իր ընկճեալ հոգին քիչ մը ոգեւորելու համար. ու քիչ մը դադարէ վերջ չարունակեց.

— Առանք այնպէս մը կը հաւաքուին՝ իբր թէ մէյմէկ մարգապաններ ըլլային. բայց իրենց նկատել չէ բնաւ մարգապանութիւնը, գէթ որչափ որ ինծի զուրցեց այն Լիկէացին։

Վինիկիոս ինք ալ, որ բոլորովին Լիկիայի մտածմամբ զբաղած էր, ապշած էր չիտակը անոնց այդչափ նախազգուշական կերպերէն, և իրենց գերագոյն քահանային խօսքերը լսելու համար այսպէս խորհրդաւոր ու գաղտագողի կերպով հաւաքուելնուն, ուստի ըսաւ.

— Միւս կրօնքներուն պէս, այս կրօնքն ալ մեր մէջ ունի իր հետեւորդները. քրիստոնեայք հրէական աղանդաւորներ են, ինչո՞ւ ուրեմն հոս կը հաւաքուին, մինչ Տիբերիսի անդի դին տաճարներ կան՝ ուր հրէայք համարձակ իրենց զոհերը կը մատուցանեն։

— Հրէայք, տէ՛ր իմ, անոնց մէ՛լ աւելի սխերիմ թշնամիներ են։ Զի, լսած եմ որ երբ արդի Կեսարը գահ բարձրացաւ՝ քիչ մնաց որ հրէայք ու քրիստոնեայք բացէ ի բաց կռուի բռնուէին։ Սակայ սակայն տեղի ունեցած խռովութիւններու և չիոթութեանց պատճառաւ՝ սահպուեցաւ կղաւդիոս Կեսար վռնտել բոլոր հրեաները. բայց այսօր այլևս չի գործադրուիր այս հրովարտակը։ Ուստի քրիստոնեայք ինքզինքին կը ծածկեն թէ հրեաներէն ու թէ ամբոխէն, որոնք՝ ինչպէս գիտես, ամէնազգի ոճիրներով կ'ամբաստանէ զանոնք ու կ'ատէ։

Ու չարունակեցին լուռ թամբ յառաջ երթալ, մինչև որ Քիլոն, որուն սարսափը քաղաքէն հեռանալնուն չափով կ'աճէր, դարձեալ խօսք առաւ.

— Եւրիկիոսի կրպակէն ետ դարձած պահուս՝ կեղծամ մը փոխառի սափրիչին մէկէն, իսկ քթիս մէջ ալ երկու խոշոր լուբիայ թխմեցի, որով կը յուսամ թէ գիս չեն ճանչնար, կամ գոնէ, եթէ դիպուածաբար ճանչնան իսկ՝ չեն սպաններ։ Զի անոնք ուրիշի չարիք կամեցող մարդիկ չեն, ընդհակառակն՝ պարկեշտ մարդիկ են, ես ալ զերծնիք չատ կը յարգեմ ու կը սիրեմ ալ։

— Քու կանխատես գովեստներովդ հետամուտ մի՛ ըլլար զանոնք սիրաշահելու, պատասխանեց Վինիկիոս։

Այդ պահուն չերմեռնելէ չրջապատուած նեղ հեղեղատէ մը անցան, որու վրայ ագուցած մը ձգուած էր։ Լուսինը կը փայլէր, ու կրցան աւելի լուսով հեղեղատին միւս ծայրը նշմարել խիտ բազմութիւն մը՝ որ պատի մնացորդ մը՝ որ արձաթի փայլով մը կը չողար։ Ա՛ն էր Ոսարիանոն։

Վինիկիոսի սիրտը սա՛ղ աւելի ուժգին սկսաւ բաբախել։ Ու երբ Դերան մօտեցան, երկու պահակ անոնցմէ որոշուած նշանաբանը իմնդրեցին, և յետոյ ձգեցին որ մտնէին։ Երբ ներս մտան՝ Վինիկիոս ու իր ընկերները ընդարձակ հրապարակի մը մէջ գտան ինքզինքնին, որուն չորս դին պարիսպ քաչուած էր։ Հոն քանի մը չիչտակարաններ կային, և մէջտեղի ճամբան ուղղակի կ'առաջնորդէր դէպ ի Գեանդագամբան կամ Սաորներկրեայ գերեզմանատունը։ Աւելի ստորին մասին մէջ՝ գետնին տակը կը գտնուէին գերեզմաններ, մուտքին առջև աղբիւր մը կը մըրմընջէր։ Բայց այս էր որ այդ միջավայրը սուրբ բազմութիւն մը չէր կրնար առնել, ուսկից հետեւցուց Վինիկիոս թէ հանդիսական հաւաքոյթը Գեանդագամբանէն դուրս՝ բազմութեան կոչած տեղը պիտի ըլլար։

Աչքին ստորոգութեան չափ կը չողային լապտերները խիտ խիտ, մինչ նոր եկողներէն չատեր դեռ կը յառաջանային առանց լոյսի։ Մէկ քանիներէ զատ, բոլոր միւսներն գլուխնին լաւ փաթթած էին, ըլլա՛յ թէ մատուցելու երկիւղէն, ըլլա՛յ թէ ցուրտէն պատսպարուելու համար։ Երիտասարդ պարկականը յուզուած վիճակ մ'ունէր, զի կը մտածէր թէ բոլոր այդ խառնաղանճ ամբոխին մէջ, և այսչափ սակաւ լուսով չվիտի կրնար Լիկիան ճանչնալ։

Բայց յանկարծ Գեանդագամբանին մօտերը՝ յիցերու վրայ հաստատուած ձիւթէ չահեր մը վառուեցան, այնպէս որ այն տեղը ցորեկի նման լուսաւորուեցաւ։ Շատ չանցած հոն հաւաքուած ամբոխը սկսաւ անծանօթ հոգի տագ մը երգել, նախ՝ ցած ձայնով և յետոյ քիչ քիչ բարձրացնելով։ Վինիկիոս սանկ եղանակ մը բնաւ լսած չունէր։ Կարծես անհուն ըղձանքի մը զգացումները կը յղացնէր այդ հանդերգը, բայց անբազդատելիօրէն աւելի ուժգին և աւելի ցնծագին կերպով մը՝ քան որչափ չէր ըլլած քիչ առաջ անոնց անհատական մրմունջները, որոնք իրեն պէս գերեզմանատուն կ'ուղղուէին։ Այս երգը թէ արտասովոր էր ու թէ վսեմ, այնպէս որ, չէ թէ միայն զայն այնքան եռանդագին դէպ ի երկինք ուղղող բազմութիւնը կը չփչոտակէր, այլ կարծես ամբողջ գերեզմանատունն ու բոլոր չրջակայ բլուրներն ալ, և թէ՝ կարծես նոյն ըղձանքով կը թրթռար երկինքն ալ մինչև իր հրեղէն կամարները։ Կարծես այս գիշերն, խնարհ ու ազաչալուր երգը՝ մրմունջն էր ժողովուրդի մը որ իր Աստուծմէ պատասխանին փրկութիւն կը հայցէր խաւարին մէջ կատարուելիք վտանգալից պանդխտութեան մը։

Կարծես ամէնուն ալ սիրտերը անձկութեամբ չառած էր մէկ կէտի

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

մը վրայ, և անոնց հեռաւորութեան մէջ մէկը կը տեսնէին՝ օրուն երկարելով իրենց ազաչաւոր բազուկները ջերմագին ոտքերնիր կ'ուզէին անոր որ վար, իրենց վրայ իջնէ։ Օրհներգը լմնցաւ, խոր լռութիւն մը տիրեց, և այդ պահուն Վինիկիոսի ու իր ընկերներուն զգացած ապաւորութիւնը ա՛լ աւելի խոր եղաւ, դի ականջ այդ վայրկենին իրենց աչքերը առաջնորդ բարեպաշտուհիներ էին, վախնալով որ մի՛ գուցէ անսովոր բան մը պատահէր, և կամ իրապէս անձանօթ լաւ մը երկինքէն դէպի երկիր իջնէր։

Վինիկիոս ամէնէն ապահովի տեղեակները տուած էր Փոքր Ասիոյ, Եգիպտոսի ու Հռոմի մէջ, բազմաթիւ կրօնքներ ճանչցած էր և լսած չատ մը տարօր, բայց նոյ առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնէր այսպիսի բազմութիւն մը՝ որ առանց որեւ արարողութեամբ մը կաչկանդուած ըլլալու, իր օրհներգներուն մէջ օդնութեան կը կանչէր առաւաձութիւն մը, և որուն պատճառ կ'ուզէին իրենց ապօթքը՝ որպէս մը զէպ իր հայրը ունեցած բնական հեզքով։ Մարդ իրապէս կայր ըլլալու էր չանդնելու համար թէ այդ բազմութիւնը ոչ միայն կը պաշտէր իր Աստուածը՝ այլ կը սիրէր ալ։

Վինիկիոս, որքան ալ աչխարհի ամէնէն հեռաւոր տեղերը գըտնուած էր, բայց ո՛չ մէկ հանդիսութեան, ո՛չ մէկ տեղւոյն մէջ տեսր նման բան մը տեսած չունէր. դի, եթէ Հռոմի ու Յունաստանի մէջ աստուածներու պատիւ կ'ընծայէին՝ անոնց օգնութիւնը հայցելու համար կ'ընէին, կամ երկիւղի պատճառաւ, բայց մէկի մը մտքէն անգամ անցած չէր պատնէք սիրելը։

Եւ Թեպէտ իր միտքը բոլորովին Աիկիայով զբաղած էր, և իր աչքերն ալ անդադար լարած էր բազմութեան վրայ զանի գտնելու համար, բայց չկրցաւ զգոյշ ինքզինք դիտելու համար իր չուրջը անցած զարհուրանքը, հրաչալի երեւոյթիւնը։ Այս պահուն ձիւթով օծուած նոր լամպեր մին ալ նեռուեցան կրակին մէջ, որուն բոցերը յաղթելով լապտերներուն լոյսին հրաշալի կը նկարկէր չիրիմները։ Նոյն րոպէին կնգդաւոր թիկնոցի մը մէջ փաթթուած ծերունի մը Գեռնադամբանէն գուրս եկնելով յառաջացաւ, ու գլուխը բանալով կրակին մօտ գտնուած քարին վրայ նստաւ։

Ներկաները անոր առջև յարգանքով խոնարհութիւն ըրին, իսկ Վինիկիոսի մօտ կեցողներէն ոմանք փսփսացին.

— Պետրոս. Պետրոս։

Ոմանք ծունկի եկան, ուրիշներ թեւերնին անոր երկարեցին. և ա՛յնպիսի խոր լռութիւն մը տիրեց՝ որ կարելի էր լսել մինչև անգամ ջահերէն վար թափած ածխացած մանրիկներու թափառոցը, Վիա Նոմենտանայէ անցնող կառքերու հեռաւոր աղմուկը, և գերեզմանոցին մէջ

խռովի խռովի գանուած մէկ քանի ցանցառ նոճիներու մէջէն առնոզ հովին չչնկոցը։

Ինչպէս ծանրով՝ Վինիկիոսի ականջին փսփսաց.

— Ա՛ս է Քրիստոսի դլխաւոր աչակերտը. ձկնո՛րս մըն է ինք։

Ծերունին ձեռքը վեր բարձրացուց ու խաչի նչանն ընելով օրհնեց բազմութիւնը՝ որ իսկոյն ծունկի եկաւ։ Վինիկիոս ու միւս երկուքն ալ չմտանուելու համար՝ նոյնպէս ըրին։ Երիտասարդը չուտ մը չկրցաւ ըմբռնել իր ընդունած ազդեցութիւնը. ծերունին դիմագիծը՝ զոր իր առջև կը տեսնէր, պարզ ու միեւնոյն ատեն արտասովոր երեւոյթ, և այս արտասովորութիւնը ճիշդ հետեւանք էր անոր պարզութեանը։ Ծերունին ո՛չ թագ ունէր իր գլուխը, ո՛չ կաղնիի սաղարթներէ հիւսուած պսակ իր ճակատը, ո՛չ արմաւենիի ոստ իր ձեռքը, ո՛չ ոսկեկուռ սպառ իր կուրծքը, ո՛չ ատեղազարդ սպիտակ պատմուճան, ո՛չ մէկ նչան վերջապէս Արեւելքի, Եգիպտոսի, Յունաստանի ու նոյն իսկ հռոմայեցի նախնիի քուրմերուն պէս։

Վինիկիոս դարձեալ ապչահար մնաց այս տարբերութենէն՝ ինչպէս առաջին անգամ եղած էր քրիստոնէական օրհներգերը լսած ատեն։ Այդ ձկնորսը՝ հանդիսական արարողութիւններ կատարելու մէջ վարժ եղող քահանայի մը ազդեցութիւնը չէր ընծայ իր վրայ, այլ անկեղծ վկայի մը, տարեց մէկի մը՝ անհունօրէն յարգանքի արժանի որ հեռուներէն եկած էր քարոզելու համար ճչմարտութիւն մը՝ որուն ականատես եղած էր, և ինք ալ եկած էր սիրելու և սիրցնել տալու համար այն ճչմարտութիւնը ճիշդ որովհետև ինք ալ անոր հաւատացած էր։ Ասկէ էր որ անոր դիմագիծին վրայ խոր քանդակուած էր այն ուժգին համոզումը՝ որ միայն ճչմարտութեան յատուկ է։ Եւ Վինիկիոս՝ որ սկեպտիկ եղած էր մինչև հիմա, ու քնա՛ւ տրամադիր չէր տեղի տալու այդ ծերունին մեծ ուժին առջև, վերջապէս ա՛լ չկրցաւ դիմադրել, ու անդադար հետաքրքրութեամբ մը փութաց լսելու՝ ինչ որ պիտի հոսէր խորհրդաւոր «Քրիստոսին» այս ընկերոջ շրթներէն, իմանալու համար թէ ի՛նչ էր Պոմպոնիա Կրէքինայի ու Լիկիայի հետեւած վարդապետութեան խոստութիւնը։

Պետրոս խզեց լռութիւնը, և սկսաւ խօսիլ հոր մը պէս՝ որ կը կրթէ իր զաւակներն ու կը սովրեցնէ անոնց թէ ի՛նչպէս պէտք է ապրին։ Ու կը ներչնչէր անոնց հրաժարելու ամէն անառակութենէ, ցոփութենէ, ու սիրելու ազքատութիւնը, ճչմարտութիւնը, մաքրութիւնը, համբերութիւն, զրկանքներ ու հալածանք կրելու, հնազանդելու սէրուն Քեան ու պաչտօնեաներուն. կը սովրեցնէր նաև անոնց թէ ի՛նչպէս պարտաւոր էին ոսկուսմով խոյս տալ մառնութենէ, նենգութենէ, չարախօսութենէ, և վերջապէս թէ ի՛նչպէս պէտք է բարի օրինակ ըլլալ թէ՛ իրարու և թէ՛ նոյն իսկ տեղեակներու հանդէպ։

Վինիկիոս՝ որուն համար բարին ուրիշ բանի մէջ չէր կայանար եթէ ոչ այն բանին մէջ միայն որ յաջողէր Լիկիան իրեն վերադարձնելու, իսկ չարն անոր մէջ՝ որ զանի իրմէ հեռու բռնէր, այժմ ծերունին այն խօսքերէն զոհ էր ու կը յուզուէր։ Բայց իրեն այնպէս կը թուէր թէ, այդ ծերունին այնչափ ուժգնօրէն մաքրութիւն՝ ու վեղխութեան դէմ պայքար յանձնարարելով, չէ թէ միայն կը յանդգնէր իր աչքը գաստիարակելու, այլ նաև իրեն դէմ Լիկիան ալ գրգռելու, և ամրապնդելու զանի իր որոշումին մէջ։ Ու կը խորհէր որ, եթէ աստուածը Լիկիա ալ հոն էր ու կը լսէր անոր խօսքերը և զանոնք կ'ընդունէր իր սրտին մէջ, պէտք էր որ իրը գարչելի մարդ մը նկատէր զանի ու օրհներիմ չդնաներ իր վարդապետութեան։

Այս մտածումէն զայրոյթի բուռն ցնցում մը զգաց։

— Բայց վերջապէս լսածիս մէջ ի՞նչ նոր բան կար — բսաւ ինքզինքին —։ — Սո՛ւտ էր նոր կրօնքը։ Բայց այնպիսի բաներ են աստուած՝ որ ամէնքնիս ալ գիտենք, ամէնքնիս ալ լսած ենք։ Կիւնիկեան ազանդաւորք կը քարոզեն աղքատութիւն ու պէտքերու ստէպ ուրացում. Սոկրատ ալ կ'ուսուցանէ թէ առաքինութիւնը վսեմի և լաւ բան մըն է։ Աւագին աստիկեանը, ու նոյն իսկ Սենեկայի նման փիլիսոփայ մ'իսկ, որ կայսերական հարուստ տախտակ ունէին, կը գովէ չափաւորութիւնը, խորհուրդ կու տայ ճշմարտութենէ չշեղելու, հակառակութեանց համբերելու և անյուզողող տանելու դժբախտութեանց... և այն ամէնը կը նմանի հոսած ու որդէ կրծուած ասղին՝ զոր մէկ մը չ'ուսաներ, հին ու մգլոտած ըլլալուն համար։

Ծերունին միշտ կը չարունակէր խօսելու հաւատացեալներուն՝ ոգեկոչ մաքսիմներով կը չրջապատէին զինք, ու գործակալին կը խրատէր ազքատ ապրելու, խաղաղասէր, արդարակորով ու մաքրակենցաղ ըլլալու, չէ թէ միայն այս աշխարհի վրայ խաղաղ կեանք մ'ունենալու՝ այլ մահուընէ վերջ ալ յաւիտենապէս քնակելու համար Քրիստոսի հետ, այնպիսի փառքի, ուրախութեան, առաքինութեան ու վայելքի մը մէջ՝ զոր կարելի չէ որ մարդ աշխարհի վրայ ունենայ։

Թէև Վինիկիոս կանխապաշարեալ մտքով մօտիկ կ'ընէր, սակայն ինքզինքին կը խոստովանէր թէ մեծ տարբերութիւն մը կար յարգելի առաքինութեան ու ստոյիկեանց, կիւնիկեանց և միւս փիլիսոփաներու վարդապետութեանց միջև։ Զի, ասոնք իրր բանաւոր ու կեանքի համար գործնական բան մը կը յանձնարարէին առաքինութիւնը, մինչ ան՝ անմահութիւնը կը խոստանար, ու չէ թէ անժպիտ, տխուր, թաղծալից և ամէն բարիքէ մերկ անմահութիւն մը՝ այլ մեծավայելուչ, փառահեղ ու պրկեթէ աստուածային անմահութիւն մը։ Եւ անոր վրայ այնպէս մը կը խօսէր՝ որ կարծես թէ բացարձակ ճշմարտութիւն մ'ըլլար ան, ուստի Վինիկիոս կ'ըմբռնէր թէ նման հաւատքի մը համար՝ ան-

չո՛չափ առաքինութիւնը պէտք էր որ թանկագին յարգ մ'ունենար, և կեանքի զատնութիւններն ալ բացայայտ էր թէ անհամեմատօրէն չնչին ու աննշանակելի պէտք էին երեւնալ։ Անհուն երջանկութեան մը հասնելու համար առժամեայ նեղութիւն քաշելը՝ անչո՛չափ բոլորովին սարբեր է, քան թնութեան պահանջին համար սոսկ նեղութիւն կրելը։

Ու ծերունին բացատրեց նաև թէ ի՛նչպէս պէտք էին ճշմարտութիւնն ու առաքինութիւնը, ճիշդ այդպէս ըլլալուն համար. պի գերատիրոջ Բարին, անհուն Բարին և անհուն Առաքինութիւնը՝ նոյն ինքն Աստուած էր, որով՝ ան որ այս կերպ կը սիրէր, ի հարկէ կը սիրէր զԱստուած ալ, և անոր սիրեցեալ արդին կ'ըլլար ինք։

Այս բանը լաւ մը չէր հասկնար Վինիկիոս. բայց որքան լսած էր անգամ մը Պոմպոնիա Կրէքինայէ՝ Բեդրոնիոսի հետ խօսած ատեն, գիտէր որ Աստուած յինքեան Մէկ էր ու Աժենակարող, և հիմակ ալ լսեցէր որ Աստուած նոյն ինքն Բարութիւնն ու Արդարութիւնն էր, ակաղով որ Աստուած նոյն ինքն Բարութիւնն ու Արդարութիւնն էր, ակամայ ստիպուեցաւ խոստովանիլ՝ թէ, նման աչխարհի մը հետ բաղդատելով, Արամազդ, Սատուռնոս, Ապողոն, Յուպեն, Վեներա ու Աստղիկ նոյնքան ոչնչութիւններ ըլլալու էին, ու կատարեալ չղոմաբար, նախանձոտ, վրէժխնդիր ու փառքուս խուժան մը։

Բայց իր ապշութիւնը ա՛լ ծայր առնան չունեցաւ՝ երբ ծերունին չարունակելով ըսաւ թէ Աստուած նոյն ինքն անհուն սէրն էր, ուստի ո՛վ որ իր մերձաւորը կը սիրէր՝ անոր գլխաւոր պատուիրանը կատարած կ'ըլլար. թէ՝ բաւական չէր այդ սէրը չտալել միայն իրենց ազգակիցներուն, քանի որ Աստուած—Մարդն իր արիւնը ամէնուն համար ալ թափած էր, և նոյն իսկ հեթանոսներու մէջ անգամ իր ընտրեալներն ունեցած էր, և նոյն իսկ հեթանոսներուն մէջ անգամ իր ընտրեալներն ունեցած էր՝ ինչպէս Կուռնելիոս հարիւրապետը. թէ՝ բաւական չէ միայն իր թշնամիները սիրելը. թէ՝ Քրիստոս զինք մահուան դատապարտող Պիղատոսի զինուորականքներն ալ սիրելը. թէ՝ Քրիստոս զինք մահուան դատապարտող Պիղատոսի զինուորականքներն ալ սիրելը, ինչպէս նաև զինք խաչ հանող հռոմայեցի զինուորականքներուն. թէ՝ մենք ալ, ո՛չ միայն պէտք է ներենք մեզ վիշտ պատճառողներուն, այլ նաև սիրենք ալ ու չարիքին փոխարէն բարիք ալ ընենք. թէ՝ պէտք է նաև չարերն ալ սիրենք, զի սիրով միայն կարելի է վանել չարիքը։

Այս խօսքերուն վրայ Քիլոն յստակօրէն ըմբռնեց՝ թէ անկարելի էր որ ինք յաջողէր Ուրսուսին ապացնել տալ Գլաւկոսը. բայց ծերունւոյն վարդապետութենէն ուրիշ հետաքրքիր մըն ալ հանելով մխիթարուեցաւ որ՝ եթէ երբեք Գլաւկոս ալ զինք պատկառով ճանչնար՝ աւելորդ ձեռք չպիտի վերցներ իր վրայ։

Վինիկիոս ալ մտքէն անգամ չանցուց թէ ծերունւոյն խօսքերուն մէջ նոր բան մը կար, այլ ապշած ինքզինքին հարցուց.

— Սա ի՞նչ տեսակ Աստուած, ի՞նչ տեսակ կրօնք և ի՞նչ տեսակ Ժողովուրդ է։

Իր-բանին խնամալ բնա՛ւ չէր հասկնար ան, և իր ըզգոյն մէջ սիրան չատ մը մտածումներ փոթորկիլ։ Ի մէջ այլոց կը խորհէր ու կ'ըզգար ալ թէ, երբ օրին մէկը ուզէր ինք այդ կրօնքին հետեւիլ, պիտի պարտաւորէր լինա մը կալմիլ իր բոլոր մտածումներէն, սովորոյթներէն, բնութեան միտումներէն, ու զանոնք աճիւնի վերածել՝ բոլորովին նոր կեանք մը սկսելու և իր հոգին վերանորոգելու համար։ Այս տարօրինակ խնամատեսիներ կամ կրօնքը որ Հռովմայեցւոց կը տրամայէր սիրելու հատատարակէս Պարթեւները, Ատորեատացին, Յոյնը, Եգիպտացին, Գազիացին, Բրիտանացին. ներելու թշնամիներուն, անոնց չարիքի տեղ բարիք հատուցանելու, ու զանոնք տեսնելու տեղ՝ սիրելու. այս տեսակ վարդապետութիւն մը իրեն խելագարութիւն կ'ուներ, բայց միեւնոյն ատեն՝ կ'ըզգար թէ այդ խելագարութեան մէջ կար բան մը՝ որ բոլոր փիլիսոփայութիւններէն աւելի հզօր է։ Եւ ինք այդ իրաւամբ անկարելի կը սեպէր, և իր այս անիրականալիութեան համ պատճառաւ՝ ատոնց ծայրն . . . ։

Այդ գերեզմանատունը, իրա՛ւ, խելագարներու ժողովատեղի մը կը թուէր իրեն. բայց միեւնոյն ատեն խորհրդաւոր, յարգելի ալ՝ ուր ծնունդի նման բան մը տեղի կ'ունենար, անկոպիտ ծնունդ մը՝ որուն համար դեռ բնա՛ւ տեսած չունէր այս լայնածաւալ աշխարհս։ Իր միտքը կ'իյնային ինչ որ այն ծերունին բսած էր կեանքի, ճշմարտութեան, սիրոյ ու Աստուծոյ մասին. և իր միտքը չկրցած էր այն վարդապետութեան գեղեցկութենէն՝ ինչպէս երբեմն աչքերը կ'ըլլան լամբարին բարկ լոյսէն։

Ինչպէս միշտ կը պատահի ամէն անոնց՝ որոնց գոյութեան խոկութիւնը բուռն կրքի մը մէջ կը կայանայ, այսպէս Վինիկիոս ալ բոլոր այդ բաներուն վրայ կը խորհէր՝ միայն Լիկիայի հանդէպ իր ունեցած սիրոյ ներշնչումի ազդեցութեան տակ, ու ճիշդ այդ բոցին ուժգին փայլովը բան մըն ալ նշմարեց յատակօրէն, այնինքն՝ թէ, եթէ տատուիս հոն այդ գերեզմանատան մէջ էր Լիկիա, եթէ այդ միեւնոյն կրօնքը կը դաւանէր, եթէ անոր հետ հպատակ էր ու զայն կը սիրէր, ամենեւին չպիտի կրնար ու չպիտի ուզէր զոհացում տալ իր փափաքներուն։

Աւելոսի ատեն մէջ զանի ճանչնալէն ի վեր առաջին անգամն էր որ խելահաս եղաւ թէ՝ եթէ ինք յաջողէր նոյն իսկ զանի գանելու՝ չպիտի յաջողէր անոր սիրահարու։ Այսպիսի գաղափար մը բնա՛ւ ունեցած չէր, և ո՛չ ալ կրնար անոր պատճառն իմանալ, զի ան չէ թէ միայն պայծառ տեսողութիւն մը չէր՝ այլ ընդհակառակն անզարմանելի կորուսած մը և անհուն դժբախտութեան մը չափ զգայուն էր մանաւանդ։ Ու մտմտուք մը սկսաւ ծայր տալ իր կասկածին տակ՝ որ չուտ մը զայրոյթի փոթորկի մը փոխուելու բոլոր քրիստոնէից դէմ առհասարակ և ի մասնաւորի այն ծերունեան դէմ։ Եւ իրօք, այդ ձիւնաբոյր գոր և սկսան ինք-

պէսզի մը կարծած էր, գրեթէ կ'անարեկեր զինք, ինչու որ իր խնդուն այժ մը կը մտուէր ան իր աչքերուն, այժ մը՝ որ անոզոքար և ներական կերպիւ մը կ'որոշէր իր ճակատագիրը։

Փոսատաք գազազոզի կերպով նարանոր ձիւթով օծուած ճիւղեր կը նետէին կրակին մէջ։ ա՛լ չէր լսուեր նովը նոճիներուն ձէջէն. բոցը մէկէն ծատաձեւ չոզաց՝ ու կարծես վերը, պարսատ երկինքի մէջ պղպջացող սատղերուն կ'ուզէր հասնիլ։ Ծերունին Բրիտոսի մահուան յիշատակութիւնը բնելէ վերջ՝ ա՛լ չարունակ անոր վրայ խոսելաւ։ Ներկաները չուշնկերծին բռնած մարի կ'ընէին, այնպէս որ մեռելական լռութիւն մը պատած էր կարծես չորքը, ու գրեթէ հատատացկոզ սրտին բարախուսը կը լսուէր։ Այդ պահուրը ի՛ր իսկ աչքերովը տեսած էր. և այնպիսի կերպով մը կը պատմէր՝ որ յայտնի կը ցուցնէր անոր սրտին ձէջ չատ խոր քանդակուած բլլալը, մինչդէս որ բատական էր միայն աչքերը փակէր՝ ամէն ինչ իրականին պէս տեսնելու համար։ Ու պատմեց թէ ի՛նչպէս ինք ու Յովհաննէս՝ Գողգոթայէ վերադառնալուն, տանը վերնայարկը ծառեր էին՝ անքուն ու անօթի, սրտերնին լի ուրախութեամբ, կասկածով ու վրդովմամբ, գլուխնին ձեռքերուն ձէջ ատած՝ ու յափշտակուած Բրիտոսի մահուան յիշատակովը։ Երրորդ օրը ծագած էր արդէն, և արչալոյսը հաղիւ ձգնչող լուսով մը պատերը ճերմկցուցած, բայց ինք ու Յովհաննէս դեռ յուսահատութեան ձէջ էին ու չէին կրնար խաղաղիլ։ Ու թէեւ քունը աչքերնէն կը հոսէր, նախընթաց պիտերները լինա ու աչքերնին գոցած չըլլալով, ելած էին կանուխ ու վերսկսած իրենց ոզը ու կռիլ։ Իսկ կանուխ առաջին լոյսին, Մարիամ Մագդալենացի, գողգոթայի, հերարձակ մազերով, արտասրնօք ներս՝ սենեակ մտնելով պոռացած էր. «Տէրը հանած տարած են գերեզմանէն»։ Այս լուրին իրենք ալ տեղերնէն ցատկելով վազած էին գերեզման։ Յովհաննէս՝ որ ուժգնի երիտասարդ էր, ամէնէն առաջ հասնելով, գտարկ գտած էր գերեզմանը, բայց չէր համարձակած ներս մտնելու. ու ինք քիչ վերջը հասնելով՝ չուտ մը ներս նայած էր ու քարին վրայ տեսած պատանին ու վարչամարը, բայց ա՛չ մարմինը։

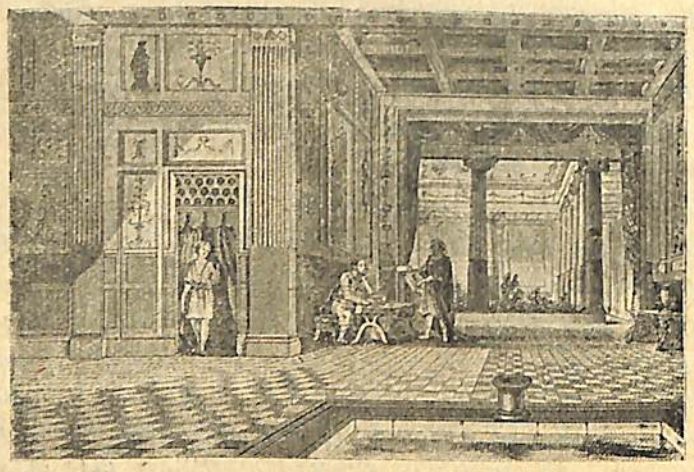
Այն ատեն, անա, մտածեր էին որ մի՛ գուցէ քահանայք վերցնել տուած բլլային մարմինը, ու անհուն վշտով ու վախով լի՝ երկուքն ալ տուն դարձած էին։ Շատ չանցած, ուրիշ աշակերտներ ալ իրենց միասնալով՝ ա՛նչափ լաց ու կոծ բրած էին մեկտեղ՝ որ իրենց իւրաքանչիւրին և ընդհանուրին ոզբը վի՛ր, դեզ ի գօրութենէն Տէրը բարձրացեր էր։ Ա՛լ յոյսը մարած էր իրենց սրտերուն ձէջ, զի իրենք ապատած էին որ վարդապետ զիսրայել փրկէր. և անա արդէն երրորդ օրն էր որ մեռած էր ան, և իրենք դեռ բարեհաս չէին թէ ինչո՛ւ Հայրը զրկած էր Որդին, ուստի ալ չէին ուզեր լոյսը տեսնել ու կը փափաքէին մեռնիլ։

Այդ առկալի ժամերուն վերյիչուեր էր խոչոր արցունքի կայլակներ

կը քամէր ծերունուն աչքերէն. և զորանք բոլոր լոյսէն կը տեսնուէր որ այտերէն ու ազնիկ մօրուքէն վար կը հոսէին: Ճաղատ ու տարէց գլուխը կը չարժակէր, ձայնը կը նուաղէր:

—Այս մարդը, գոչեց Վինիկիոս, ճշմարտութիւնը կը խօսի, և իր պատմածին ճշմարիտ ըլլալուն համա՛ր է որ կու լայ:

Դառն վիշտ մը համակած էր նաեւ բոլոր ներկաները: Շատ անգամներ անոնց խօսուած էր Քրիստոսի չարչարանաց ու մահուան վրայ, ու գիտէին ալ թէ սուրբն պիտի յաղթզէր ուրախութիւնը. բայց հիմա այդ բաները պատմողը առաքեալ մը, ականատես վկայ մ'ըլլալով, այն աստիճան ուժգին եղաւ իրենց զգացած յիշատակը՝ որ ձեռքերնին կը միացընէին ու կուրծքերնին կը կոծէին:

Հռովմէական տան մը ներքնակողմը *(Պոմպէի նկարէ մը)*

Ցետոյ քիչ քիչ հանդարտեցան՝ վախնալով միայնած ալ լսելու: Ծերունին այն առեն աչքերը փակեց՝ իբր թէ մտքով աւելի պայծառ տեսնել ուզէր այնպիսի հեռաւոր բան մը, ու չարունակեց.

—Մինչ աշակերտները այսպէս կու լային ու կ'ողբային, դարձեալ վազելով ներս մտաւ Մարիամ Մագդաղենացին ու պոռաց. «Տէ՛րը տեսայ»: Ի սկզբան զանի չճանչնալով պարտիզպանը կարծեր էր, բայց ան՝ «Մարիա՛մ» լսելուն պէս ինք ալ պոռացած էր ու անոր ոտքերուն ինկած: Տէրը հրամայած էր իրեն որ աշակերտներուն երթալով անոնց լսել զինք տեսած ըլլալը, ու անոնցմէ եղած էր: Բայց աշակերտները չհաւատացին. ու տեսնելով որ Մարիամ կ'սկսէր լալ ուրախութենէն՝ ոմանք պարսաւեցին զինք ուրիշներ ալ մատնեցին որ, մի՛ գուցէ վիշտը չփոթած ըլլար անոր միտքը, ինչու որ, վրայ բերած էր թէ հրեշտակներ ալ տեսած էր չիրմին մօտ. բայց աշակերտք դարձեալ գերեզման երթալով՝

առաջուան պէս կրկին գտած էին: Իրիկուան մութին կղեմպաս ալ տեսնուելուն՝ որ Եմմաուսէ կը վերադառնար ուրիշ աշակերտի մը հետ: Ատոնք ամպարանքով ներս մտնելով ըսին. «Տէրը յարութիւն առած է»: Եւ սկսան դէմ դիմաց խօսիլ իրենք իրենց մէջ՝ Հրէից վախէն: Եւ ահա յանկարծ Ան ալ երեւցաւ անոնց մէջ, ատոնք ահաբեկեցան և Ան ըսաւ. «Խաղաղութիւն ընդ ձեզ:

. . . . . .

«Եւ ե՛ս ալ զանի տեսայ՝ ինչպէս միւսներն ալ, և Ան՝ մեր սրտերուն լոյսն ու բերկրութիւնն էր, ինչու որ ապահով էինք թէ Ան յարութիւն առած էր. և թէ՝ ծովերը պիտի ցամքէին, լեռները փուչի պիտի վերածուէին, բայց իր փառքը յաւիտեան պիտի տեւէր:

. . . . . .

«Ութ օր վերջը, Թովմաս Դիդիմոս իր մատները պրաւ Տիրոջ ձեռքերուն ու ոտքերուն վէրքի սպիներուն վրայ, ու կոպին ալ դպաւ, յետոյ անոր ոտքերուն իյնալով գոչեց. «Ի՛մ Տէրս ու իմ Աստուա՛ծս»: Վարդապետն ալ ըսաւ. «Դուն տեսնելով է որ կը հաւատաս, Թովմա՛ս, բայց երանի՛ անոնց՝ որոնք չեն տեսներ բայց կը հաւատան:» Եւ մինք ինչպէս պրոցով կը քանդակուի քարին վրայ: Ունկնդիրներն ա՛յնպիսի հոգեզմայլ հիացմամբ մը, ա՛յնպիսի յափշտակութեամբ մը գրաւուած էին՝ որ մէկէն վերացան իրենց պլուխը փաթթած լաթերնին որպէս զի վայրկ ա՛ մտքամբ չկորսնցնէին անոր բառերէն՝ որոնք իրենց համար մեծ

յ րգ ունէին։ Իրենց այնպէս կը թուէր թէ պերմարդկային այժէ մը իրենք ալ փոխադրուած էին Գալիլեայ, ու հոն՝ աչակերտներուն հետ միասին պուբակներուն մէջերէն, ու գետափին երկայնքը, թէ՝ այդ գերեզմանոցը ակրնթարթի մը մէջ Տիբերեայ լճակին փոխակերպուած էր. թէ՝ հոն ծովափը, ամպերու մէջ կանգնած էր Քրիստոս՝ ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս տեսած էր Յովհաննէս նաւին մէջէն ու գոչած. «Տէ՛րն է»։ ու Պետրոս ալ ծով նետուած էր՝ լողալով զանի դիմաւորելու և առաջին անգամ իւնք անոր աւերը սաքերուն իյնալու համար։ Ներկաներու դէմքին վրայ նկարուած էր յափշտակութիւնը կեանքի մուտացումը, երջանկութիւն ու անհուն սէր մը։ Ու երբ անոնց պատմեց Քրիստոսի երկինք համբառնալը, երբ ամպերը փակուեցան Փրկչին սաքերուն առջև, զանի սքողեցին ու ծածկեցին առաքեալներու աչքերէն, այդ պահուն մէկէն ամէնուն աչքերն ալ ակամայ վեր նայեցան, կարծես բան մը տեսնելու ակնկալութեամբ։ Այդ բազմութիւնը կարծես Փրկիչը տեսնելու յոյս ունէր, ու կ'ապասէր որ երկինքէն վար իջնէր Ան՝ տեսնելու համար թէ ինչպես կ'արածէր իր հօր այդ ժեռունի Առաքեալը, և օրհնելու թէ՛ հօր ու թէ՛ հովիւը։

Հռոմի դռնութիւն չունէր այդ մարդիկներու համար, ո՛չ ալ կեսար դռնութիւն ունէր. անոնց համար նշանակութենէ զուրկ էին հեթանոս աստուածներու մեհեանները. անոնք միայն Քրիստոս կը ճանչնային, այսինքն Ան՝ որ իրմով կը լեցնէր երկիրը, ծովը, երկինքն ու ամբողջ աշխարհ։

Այս պահուն Վիա Նոմէնտանայի երկուռանէ գանուած ցանգաւառներուն մէջ աքսորուածներ սկսան երգել ու կէս գիշերը աւետել։ Եւ այդ բոպէին ճիշդ՝ Բիլոն ալ ուժով մը քաշեց Վիճիկիոսի վերարկուէն ու անոր ականջէն փսփսաց.

— Տէ՛ր իմ, ծերունին կեցած քարէն քիչ անդին կը տեսնեմ ահա Ուրբանոսը, և անոր քոյրիկը՝ աղջնակ մը։

Վիճիկիոս ցնցուեցաւ՝ քանէն բնդոստ արթնցածի պէս, և յոյնին նշանակած ուղղութեամբը նայելով՝ Լիկիան տեսաւ։

ԻԱ.

Այս բոպէին երիտասարդ արիւնին մէջ եղած բոլոր ջիղերն ալ յանկարծ թուեցան եղան. մոռցաւ ամբոխը, ծերունին, անիմանալի մարդն իր ապշանքը, լսած բաները... և ուրիշ բան մը աչքին չէր տեսներ բայց եթէ Լիկիայէ։ Վերջապէս, այնքան յոգնութենէ, այնչափ անձկութենէ ու տառապանքի երկար օրերէ վերջ գտած էր զանի։ Եւ այս աւաջին անգամ լլլալով ղգաց՝ թէ ուրախութիւնը, վայրի գազանի մը

պէս, կրնայ յարձակիլ իր արարին վրայ ու զայն չնչասպ մը սեղմել՝ որ կեանքը փախուստ տայ անկէ։ Ինք՝ որ մինչև այն ատեն կարծած էր ու հաւատացած թէ Բախտի մէկ պարագան էր որ, իր բոլոր լզձերն ալ յագուրդ գանէին, հիմա տակաւ կրնար հաւատալ իր երջանկութեանը։ Առանց այս վարանքին, իր յախուռն բնաւորութիւնը թերևս զինք անխորհուրդ քայլի մը մղեր. ուսկի, նախ ուզեց համոզուիլ՝ թէ մի՛ գուցէ ան ալ չարունակութիւնն ըլլար այն հրաշքներուն՝ զորս քիչ առաջ լսած էր, և կամ ինք քնոյ մէջ երազ տեսնէր։ Բայց ո՛չ, երազ չէր, տեսածը նոյն ինքն Լիկիան էր՝ որ իրմէ քանի մը քայլ անդին կը կենար։ Ամբողջ մարմինովը բոցէն այնպէս մը լուսաւորուած էր նէ՝ որ սրձակ հաստատակ կրցաւ վայելել անոր տեսքը։ Ջօղը վար իջնելը էր անոր գլխէն ու վարսերն ալ ցիր ու ցան վար թափած էին, և ինք կիսաթաց շրթունքով անթթիթ Առաքեալին կը նայէր։ Անոր դէմքին վրայ նկարուած կ'երեւէր հոգիին ձգտումն ու երանութիւնը։ Հաստատակ ժողովուրդի աղջկան մը պէս հագած էր նէ բրդէ վերարկու մը, բայց Վիճիկիոս զանի պաշտօնի պահպանի տեսած չէր բնաւ, և հակառակ իր յուզումին, իր աչքէն չվրիպեցաւ օրիորդին պատրիկական գլխուն ձևն ու վիճութիւնը որ այնքան ցայտուն կերպով ի յայտ կու գար այն տարազին մէջէն՝ որ սովորական պարկուճի մը կը վայլէր։ Ու պարմանին գոց որ տեսնելի, յարգանքի ու ցանկութեան անսովոր զգացմունք խառն՝ անհուն սիրոյ մը յեղակարծ պոռթկումէն ազդուած էր։ Կը քաշէր ինք անոր տեսութեան կարօտը, կուլ կու տար զայն՝ ինչպես պապակէն մեռնող մը անյագ օրէն կը խմէ զով ջուրը։ Շատ պզտիկ կ'երեւէր նէ՝ յանկարծ իր քով կանգնած Լիկիացիին քով, կարծես մանկիկ մըն էր։ Վիճիկիոս դիտաց նաեւ՝ նոյն նէ աւելի նիհարցած կ'երեւէր։ Մարմինը աւելի թափանցիկ գործած էր, այնպէս որ Վիճիկիոսի երեւակայութեան աւելի նմանութիւնն էր ան ծաղկի մը կամ հոգիի մը։ Բայց ճիշդ ասոր համար ինք ա՛լ աւելի հրապուրուած անոր սիրանալու ըղձանքէն, այն կնոջ՝ որ անհուն կը սաբեկնար Հռոմի ու Արեւելքի մէջ իր տեսած բոլոր միւս կիներէն, ու պատրաստ էր ինք ասոկ Լիկիայի համար ամբողջ Հռոմը, ամբողջ աշխարհն իսկ տալու։

Այսպէս Վիճիկիոս բոլորովին ընկղմած էր իր խորհրդածութիւններուն մէջ, ու Բիլոն վախնալով որ մի՛ գուցէ այնպիսի բան մ'ընէր անոր երեսքին ալ վտանգի մը ենթարկէր, կրկնոցին ծայրէն քաշեց, Քրիստոնեայ կ'երեւէին ու կ'ապօթէին։ Յետոյ մեծ Առաքեալը սկսաւ ապրեցնել Ջրովը մկրտել զանոնք՝ որ քանանայք ցոյց կու տային իրը արդէն պատրաստուած մկրտութիւնն ընդունելու։ Վիճիկիոսի այնպէս կ'երեւէր թէ այն պիտերը վերջանալիք չունին. ինչու որ ինք կը ծորբոքէր Լիկիան տնպատուելու և անոր՝ կամ ճամբան և կամ իր տանը մէջ սիրանալու վարքաքէն։

Վերջապէս ական ոմանք գերեզմանատունը ձգելու. իսկ Բիլըն վախցաց։

—Գանէն դուրս կրնանք, ախր իմ։ Մենք գլուխնիս բացած չըլլալով՝ ամէնքը կը դիտեն մեզ։

Եւ իրօք ալ այնպէս էր։ Սառաքնալին քարոզութեան պահուն՝ ամէնքն ալ վար առած էին իրենց կնգուղը աւելի լաւ լսելու համար։ Վինիկիոս ու իր ընկերը անոնց օրինակին չէին հետեւած։ Բիլընի տուած խորհուրդը չատ իմաստուն էր. ղի գանէն դուրս կենալով դիւրաւ կրնային դիտել իրենց աչքերէն անցնողները. և վերաւ Ուրսուս չատ դիւրաւ ճանչցուելու իր հատակին պատճառաւ։

—Եաւէ՛ն կրթանք, բաւ Բիլըն, ու անանկնք թէ ո՛ւր պիտի մտնեն։ Վաղը, կամ նոյն իսկ այսօր, պաշարէ քու գերիներովդ առնը մուտքը ու յափշտակէ օրիորդը։

—Ո՛չ, բաւ Վինիկիոս։

—Ուրեմն ինչ է դիտաւորութիւնդ, ախ՛ր իմ։

—Հիմա մինչեւ առն կը հետեւինք անոնց՝ ու չուտ մը կը յափշտակենք. թէ որ չուն, Կրոգոն, յանձնառու կ'ըլլաս այս ձեռնարկին։

—Այո՛, պատասխանեց Կրոգոն, ու թէ որ ես անոր վրայ հակով ամ վայրենի եզին ոտնաչարը չվախչախեմ՝ վիս քու սարուկդ նկատէ։

Բայց Բիլըն բոլոր ասատւածներուն անունով կը պաղատէր որ այդպէս չընէին, ու կ'ըսէր թէ իրենք Կրոգոնը միասին առած էին որպէս զի պատահական յարձակումի մը պահուն պաշտպանէ զիրենք, ու չէ թէ օրիորդը յափշտակէր. բայց ատոր, կը յարէր՝ այսպէս երկու հոգւով զանի յափշտակել ուզէր, ատոր մահուան դիմել կը նշանակէր։ Ցետոյ, կ'ըսէր, աղջնակը կրնար խոյս տալ իրենց ձեռքէն, փախչիլ Հռոմէ ու քաշուիլ ուրիշ Թագաւոր մը։ Ինչո՞ւ ապահովութեամբ չգործել. ինչո՞ւ իրենք ժամուան ենթարկիլ, ու ձեռնարկին ալ ատոր անյաջողութեան։

Թէեւ Վինիկիոսը չատ դժուարաւ կարելի էր արգելուլ՝ անիկնպէս հոն գերեզմանոցին մէջ իսկ Լիկիան յափշտակելէ, կ'ըմբռնէր սակայն թէ յոյնը իրաւունք ունէր, ու թերեւս տեղի ալ տար անոր՝ եթէ չըլլար Կրոգոն որուն համար ամէնէն էականը խոստացուած պարգեւն էր։

—Տէր իմ, բաւ Կրոգոն, հրամայէ սա ցնդած այծին որ լսէ, և կամ թոյլ տուր որ սա բռունցքս անոր ծոծրակին իջեցնեմ։ Օր մը Բանանտիայի մէջ, ուր Լուկիոս Սատուռնիոս ըմբշամարտութեան մր համար պիս իր հետ տասը էր, գիտեսան մր մէջ եօթը գինով ըմբիշներ միասին մուտ յարձակեցան վրաս, և անոնցմէ և ո՛չ մէկը դուրս չելաւ՝ առանց կռտոակը վրայ տալու։ Իմ դիտաւորութիւնս ազջնակը այսչափ բազմութեան մէջէն փախցնել չէ, ինչու որ քարի պիտի բանուէինք, այլ հազիւ թէ ոտքը տուն դնէ՝ իսկոյն կը յափշտակեմ ու կը տանիմ ուր ուզես։

Վինիկիոս հաճութիւն յայտնեց ու բաւ.

—Ճանո՛ն Հերակլէսի, չա՛տ լաւ է այսպէս, դի գուցէ վազը գինք տունը չգտանինք այլեւս։ Ինչու որ, եթէ հիմա մեզ ճանչնան՝ անշուշտ պիտի հետապնդեն աղջնակը։

—Սոսկալի այժ մ'ունենալու է այդ Լիկէացին, կրկնեց Բիլըն հառաչելով մը։

—Քնելի հրաժարդ մը չեղաւ որ գանի բռնես, պատասխանեց Կրոգոն։

Բայց իրենք հարկադրուեցան քիչ մըն ալ սպասելու, մինչեւ որ Ուրսուս ու Լիկիա գանէն նոր մտան։ Բրիտանիանուհւոյ առաւոտ թիւ մը կ'ընկերանար անոնց, որոնց մէջ Բիլըն նշմարել կարծեց մեծ Սառաքեալը։ Սառը քամին աւելի կարճատակ ծերունի մըն ալ կը քալէր, եաէն ալ։ Սառը քամին կրնար ծերունի մըն ալ կը քալէր, և ուրիշ երկու հատուն կրնար, ու ոչինչ մը՝ որ լապտեր ի ձեռին ճամբան կը լուսաւորէր։ Երկու հարիւր անձէ աւելի բազմութիւն մըն ալ անոնց կը հետեւէր։ Սրդ, Վինիկիոս, Կրոգոն ու Բիլըն այս վերջինին բուն հաւէն գնացին։

—Այո՛, ախր իմ, բաւ Բիլըն, զօրաւոր խումբէ մը պաշտպանուած է քու օրիորդդ։ Նա՛, իր ճշդէ քովը կը գտնուի մեծ Սառաքեալը, որմէհետեւ՝ կը տեսնես թէ ինչպէս առջեւէն անցնողները յարգանօք կը խոնարհին։

Եւ իրօք, անցորդները կը խոնարհէին՝ բայց Վինիկիոս գիտէ ու չաղբութիւն չէր ըներ. այլ իր աչքը Լիկիայէն չէր բաժներ, և ուրիշ բան նի վրայ չէր մտածեր՝ եթէ ոչ յափշտակութեան. և որմէհետեւ պատահական յարձակումի մը պարագային մէջ կը պատրաստէր առեւանգութեան ենթարկել այս պատուս ալ իր մարքին մէջ կը պատրաստէր առեւանգութեան ենթարկել յատակագիծը գիտուրական կատարեալ ճշդութեամբ։ Կ'զգար իր առնելիք քայլին որքան յանդուգն ըլլալը, բայց պիտէր նաեւ՝ թէ ամէնէն յանդուգն ձեռնարկներն էին որ կը յաջողէին աւելորդաբար։

Ճամբան երկար էր, այնպէս որ ինք առն աւելցաւ երթեմն երթեմն մտածելու այն անդունդին՝ զոր իր ու Լիկիայի միջեւ փորած էր այն սարօրինակ կրօնքը։ Հիմա լաւ կը հասկնար ինչ որ պատահած էր առաջ և անոր պատճառը, ու բաւական մտացի ալ էր հասկնալու համար. գարդ Լիկիա գինք ճանչցած չէր։ Ցարդ իրեն համար, Լիկիա պարզապէս իր սիրած գրաւոր ազջնակներուն մէջէն ամէնէն գեղեցիկը եղած էր։ Իսկ հիմա կ'ըմբռնէր թէ անոր կրօնքը կը զանազանէր գինք միւս բոլոր կիներէն, և թէ զուր տեղ ինք, Վինիկիոս, կը ջանար գանի սէրով, ճախաւթեամբ ու պերճանքով իրեն գերելու յոյսը սնուցանելու։ Ինչ որ ինք ու Բնգրոնիոս չէին բմբռնած՝ հիմա պայծառ կը տեսնուէր, այսինքն՝ թէ այդ նոր կրօնքը ա՛յնպիսի բան մը կը տարաւորէր մարդուս հոգիին մէջ որ աչխարհի համար անհասկանալի էր, թէ՝ Լիկիա, եթէ իրօք կը սիրէր այ

վինք, իր քրիստոնէական ճշմարտասիրութեան մէկ հատն անդամ չպիտի զոհէր իր սիրոյն համար. ու թէ որ Լիկիայի համար ալ ուրախութիւն մը կար՝ այդ ուրախութիւնը պէտք էր բոլորովին ասրբեր ըլլալ իր, Բեզբռնիոսի, կեսարի աքցանելին և ժողովրդի այնքան թափով հետապնդած ուրախութենէն։ Իր ճանչցած կիներէն ինքնավստահը կրնար իրեն սիրուհին ըլլալ, բայց այդ քրիստոնեայ օրիորդը ուրիշ բան մը չէր կրնար ըլլալ՝ բայց եթէ իր զոհը։ Ու երբ կը մտածէր Լիկիայի հանդէպ իր ստացած զայրոյթին անկարգութեան վրայ՝ դառնակսկիծ արաւ մարմոք մը կը պատէր զինք։ Զաւեր յափշտակիչը չատ դիւրին կ'ներեէր իրեն, բայց իր կորուստը ու իշխանութիւնը բազդատմամբ Լիկիայի կրած ինկէն՝ ոչինչ մըն էր և ինք բան մը չպիտի կրնար ընել։ Այդ զօրքերու արիւնարբու, այդ Հռովմայեցին որ տակաւին էր ի սկզբան՝ թէ սուրի զօրութիւնը, երկիրը նուաճող բանտնգքը վերջապէս պիտի ընկճէր այն ազնուականն ալ. հիմա իր կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնէր՝ թէ գուցէ իր սեփական այժէն չատ վեր եղող կարգադրութիւն մըն ալ կար։ Աստր համազօր պատասխան մը չէր գտներ ինք։ Միայն իր երեւակայութեան առջեւ կը տեսնէր գերեզմանատան մէջի գեմքերու չարժակիլը, այն համախմբուած բազմութիւնը ու Լիկիան որ կարծես ամբողջ հոգւովը կախուած կը մնար ծերունիին խօսքերէն, մինչ կը պատմէր չարչարանքը, մահն ու յարութիւն առնելը Աստուած-Մարդուն՝ որ գաչխարհ վրկած էր, ու խոստացած հոգիներուն յաւիտենական երջանկութիւնը Սահրքեան գետէն անդին, իր մխաքը ճչմարիտ քաոս մը գարձեր էր։

Փիլոն չատ ապահով զինք այդ Քաոսէն՝ իր ձակատագրին վրայ արտօնչի կծիկը քակել սկսելով։ Անձնուիրաբար յանձն առած էր Լիկիան գտնելու, ու գտած ալ էր, և իր իսկ կեանքին վտանգովը գտնի Վինիկիոսի աչքին առջեւ անգամ հանած էր։ Ա՛լ ինչ կը մնար լսելու՝ Աստուածնե՞ր էր բնաւ որ աղջիկը յափշտակէր ալ։ Ո՞վ կրնար այս անհնարին բան մը պահանջել խելագնդամէ մը, այնպիսի մէկէ մը՝ որուն մէկ ձեռքին երկու ժամը կը պակսէր. այնպիսի ծերունիէ մը՝ որ ուրիշ բանով չէր զբաղեր՝ եթէ ոչ գիտական հետախուզութեամբ ու առաքինութեամբ։ Ինչ չէր կրնար պատահիլ՝ եթէ աղջիկը յափշտակելու առնչութեան Վինիկիոսի արժանիքն ունեցող անձնուրաբութեան մը դժրախտութիւն մը գար։ Անշուշտ աստուածներու պարտքն էր հսկել իրենց հաճելի եղողներուն վրայ, բայց առաջին անգամը չէր որ նման արկածներ մը պիտի պատահէին, մանաւանդ ժամանակէ մ'ի վեր՝ որ աստուածները իրենց հաճոյքին եռեւէն էին փոխանակ հսկելու մահկանացուներու գործերուն վրայ։ Ո՞վ չէր գիտեր՝ թէ Բախտին աչքերը կապուած էին, այնպէս որ լոյս օրով անգամ բան մը չէր կրնար տեսնել ան. հա՛պա գիչե՞ր ինչ պիտի չըլլար։ Ու թէ որ աղէտալի արկած մը պատահէր, օրինակի համար՝ սա Լիկիային Ուրսուս պաշտօնական Վինիկիոսի գլխուն անդր

մը ներեր կամ գինիով լեցուն տակառ մը, կամ որ աւելի պէտ է ջուրով լեցուն տակառ մը, ո՞վ կրնար վստահեցնել՝ թէ խեղճ Փիլոնի վարձատրութեան տեղ պարտաւոր մեծ բաժին մը չպիտի վիճակէր։ Հէնց փիլիսոփան մեծ գուրգուրանք մ'ունէր ազնուական Վինիկիոսի հանդէպ, ինչպես Աբիատառէ՝ Սոկրատեսը Մակեդոնացւոյն։ Եթէ ուրիշն իմ ազնուական տէրս հանէր գէմ իրեն տալ այն քաղաքը՝ զոր իր գօտիին մէջ դրած էր, գեռ տատնէն չդամծուած, ասիկա միջոց մը պիտի ըլլար օգնութենէն գանելու և պահանջել հարկին և քրիստոնեաները սիրաշահելու համար։ Ինչո՞ւ չէնաեւիլ ծերի մը խորհուրդին, խորհուրդ մը՝ որ ապրիներ է փորձառութեան ու իմաստութեան։

Վինիկիոս իր գօտիէն քաշեց քաղաքը ու նետեց Փիլոնի՝ որ իր ձեռքերը բացած էր օդէն բռնելու համար, և բաւ.

— Նո՛, առ ու լո՛ւ։

Յոյնը զգաց որ քաղաքը չատ ծանր էր, ու աւելի սիրտ առաւ։

— Իմ բոլոր յոյսս ասոր մէջն է, բաւ, և թէ Հերակլէս ու Թեսէոս[1] ասկէ չատ աւելի յանդուգն ձեռնարկներու միջամտած եղան։ Ո՞վ է Կրոգոն, իմ անձնական և ամենամտահոգի բարեկամս, չէ՞ որ նոր Հերակլէս մըն է ան։ Իսկ քեզ, ա՛ռ իմ, կուտաք մ'ունիս պիտի չգանեմ, գի դուն գեղեցիկ ու բարի կատարեալ աստուած մ'ես, և առաջինին ալ չպիտի մտածես անչուշտ քու խեղճ հաւատարիմ ծառադ՝ որուն կարօտութիւնները երբեմն երբեմն հոգալու ես, ինչպէս որ, երբ ան մէկ մը ընկղմի իր գիրքերուն մէջ՝ միւս բոլոր բաները կը մոռնայ։ Մէկ քանի սաղմոսներ[2] տարածութեամբ պարտէզ մը, ու գաւիթ ունեցող անակ մը— հոգ չէ թէ գաւիթը պզտիկ ալ ըլլայ—պատիւ պիտի բերէր ինծի նուիրողին։ Այդ առանձնարանէն պիտի հիանայի քու դիւցազնական գործերուն վրայ ու ապօթէի Զեւսի[3] որ քեզ պաշտպանէ։ Ու թէ որ պէտք եղած ատենուն՝ այնքան ազմուկ պիտի հանեմ՝ որ բոլոր Հռովմ քեզի օգնութեան վազէ։ Աս ի՛նչ գարչելի ու խորտուբորդ ճամբայ է. լապտերին ձէթը գրեթէ լմնցաւ վրայ է։ Եթէ Կրոգոն՝ որուն վհատութիւնը կը հաւատարի իր այժին, հաճէր գիս իր ուսը առնելով մինչև դուռը տանել, այն ատեն դիւրաւ պիտի հասկնար թէ արդեօք օրիորդը իրեն ծանր պիտի գա՞յ։ Բայ աստի, ճիչդ ենէսեան պիտի նմանէր և իր վրայ հրաւիրէր բոլոր աստուածներուն յաջողութիւնը, այնպէս որ սիրտս կատարեալ պիտի գա՞յ։ Բայ աստի, ճիչդ ենէսեան պիտի նմանէր և իր վրայ հրաւիրէր բոլոր աստուածներուն յաջողութիւնը, այնպէս որ սիրտս կատարեալ

---

[1] Թեսէոս յոյն գիւցազն մ'էր Քրիստոսէ շուրջ 12 գար առաջ, իբր թէ ասիկա Կրէտէէ բաւիղին մէջ մահելով սպաննած է Մինոտաւրոս անուն ճիւաղը, իսկ այդ բաւիղէն ազատելու համար, կղզիին բռնակալին Մինոսի աղջկան կողմէ իրեն տրուած դերձանի կծիկն մը միջոցաւ կրցած է։

[2] Սաղմոս երկայնութեան չափ մը որ կը հաւասարէր 185 մեդրի։

[3] Զեւս կամ Դիոս կը նշանակէ նոյնինքն Արամազդը։

— Ինձի համար աւելի լաւ է որ ամէն մ'ի վեր քոսոտութենէ տառապած ոչխարի մը դիակը ուսիս վրայ կրէի, պատասխանեց առւսերամարիկեանու մարզիչը. ասով հանդերձ ան'ւր ինձի ազնուական տիրուհին քեզի նուիրած սա քաղաքը՝ այն տեղն ես ալ քիչ ուսերուս վրայ առած մինչև դուռ կը տանիմ:

— Այ ոսքիդ բթամա՛տը փակ, պատասխանեց Քիլոն: Ա՞ս էր անյարգելի ծերունիին առած գործդէն առած գործ, որուն ապքառութիւնն ու եղբայրութիւնը ամէնէն գեղեցիկ ու ազնուական առաքինութեանց կարգը կը դասէր: Մանաւանդ քեզի չյանձնարարե՞ց պիս սիրելու: Իրաւ որ չպիտի կրնամ ձեզ երբէք խնդճ քրիստոնեայ մ'անդամ ընել, զոր հիմա կ'զգամ: Աւելի դիւրաւ պիտի կրնար արեւը Մասարինեան բանտին պատկէն ներս թափանցել՝ քան ճշմարտութիւնը մուտ գտնել քու անզգայիդ գանկիդ մէջ:

— Վախ չկա՛յ...— պատասխանեց Կրոգոն՝ որ կարմիր մը անգամ մարդկային զգացում չունէր — . Ո՛չ, քրիստոնեայ բլլալ անկարելի՛ է, ինչու որ միաք չունիմ հաւս կորանցնելու:

— Թէ որ դուն փիլիսոփայութեան ամէնէն տաբրտական սկզբունքները գէթ ճանչնայիր՝ պիտի գիտնայիր որ ոսկին անարժէք խաղալիք մըն էր:

— Քու բոլոր փիլիսոփայութիւնովդ եկած վրաս՝ ու ես ալ գլխուս հարուած մ'իջցնեմ կուշտիդ, ու տեսնենք թէ ո՛վ պիտի յաղթէ:

— Այդ խօսքը եզ մըն ալ կրնար ըսել Ապիստասէլի, պատասխանեց Քիլոն:

Հարիշմանը ճերմկիլ սկսաւ. արշալոյսի ժպիտն մեղմացին մէջէն կը տեսնուէր քիչ քիչ պարապին չրջապիծը: Ծառ, տուն, հոս հոն ցրուած չիլիմներ տակաւ դուրս կը ցայտէին առուներուն մէջէն: Ճամբան ա՛լ այնչափ ամայի չէր: Բանջարեղէնի ու կանաչեղէնի վաճառականներ դէպ ի քաղաք կու գային իրենց էշերով ու սայլերով: Ճամբուն երկայնքին ու երկու քովերը պատած մշուշի քողը գեղեցիկ օդ մը կը խառատնար, և այդ լուրթ չղարչին մէջէն բաւական հեռուն տեսնուող անձերը ուրուականներու կը նմանէին: Վինիկիոս անքթիթ աչքերը միշտ սեւեռած էր Լիկիոյի ճկուն հասակին վրայ՝ որ յարաճուն լոյսին տակ հետզհետէ աւելի փայլուն ցոլք մը կ'առնուր իրե թէ արձակազօծուէր:

— Տէ՛ր իմ, բաւ Քիլոն, քեզ պիտի վշտացնէի՝ թէ որ նախատանք ուզէի քու բարեհոգութեանդ վարձանը: Բայց հիմա որ ինձի վճարեցիր, ա՛լ վախ չկայ թէ իմ անձնական չահս հետապնդելու կասկածը արծնցնեմ քու մէջդ: Ուստի, դարձեալ քեզի խորհուրդ կու տամ որ քու առաւածային Լիկիայիդ բնակավայրը ճանչցածիդ պէս չտա մը աւեն դառնաս ու հետդ բերես գերիներդ ու գանաւարակ մը: Մտիկ մի՛ ըներ այս փղոսկրի Կրոգոնի՝ որ կ'ուզէ աւանձին գլուխ հանել աւելացող

մարդ պրծար, որպէս զի նաքն ալ քու քաղիդ վրայ յարձակումէ գործէ:

— Բաւական հարուած մը գիտեմ որ, բաւ Կրոգոն, ուսերուդ վրայ իջեցուցածիս պէս ջարդուփշուր կ'ընէ քեզ:

— Իսկ ես, պատասխանեց Քիլոն, Քէֆալոնական տակառ մը գիտեի կը ճանչնամ որ ինձի կենդանութիւն կու տայ:

Վինիկիոս մտիկ չէր ըներ անոնց, ու երբ քաղաքին դրանը մօտեցաւ՝ պատակարգ սեսարանի մը ականատես վկայ եղաւ: Զի, մինչ Սաոքեալը գունէն ներս կը մտնէր, երկու գինուոր անոր առջև ծունկի եկան, գնացոս իր ձեռքը անոնց երկարի սաղաւարտներուն վրայ դրաւ ու խաչի նշանն ըրաւ ծնրադրողներուն վրայ: Տրիբունին մարքէն անգամ անցած չէր՝ թէ բանակին մէջ քրիստոնեաներ ալ կրնային գտնուիլ: Սպզտնար՝ սկսաւ մտածել ինքզինքին՝ թէ, ինչպէս հրկիզուած քաղաքի մը մէջ կրակը մէկ տեղէն միւսը կը ծաւալի, այսպէս այդ կրօնքն ալ՝ ինչպէս փորձով կը հաստատէր, ամէն օր ա՛լ աւելի հոգիներ կը նուաճէր և անհատաստալի արագութեամբ կը տարածուէր: Եթէ ուրեմն Լիկիա դիտաստրութիւն ունենար Հռոմէ փախչելու, անոր փախստեան ձեռնտու եղող պատրաստներ անգամ պիտի գտնուէին:

Հոս քրիստոնեաներն սկսան գրուիլ, ուստի Վինիկիոս ալ տիպուհեցաւ աւելի հեռուէն հետաքնդել Լիկիան, ամէն կտակած խոհեմօրէն իրէ հետաքնելու համար: Քիլոն՝ որոշած բլլալով քիչ քիչ վերջապահնեբուն կարգը ծնալու, կը սրտնջար երբեմն իր ոտքերուն վիրաւորուած բլլալուն, երբեմն ալ սրտնքի ցաւ զգալուն վրայով: Վինիկիոս չընդդիմացաւ, ինչու որ պէտք չունէր իր հետ ուշնալու այդ վատասիրտ յոյնը, բայց Քիլոն յանձն չառաւ, դի մինչ ուկ կողմէն չրջահայեաց կ'ուզէր բլլալ, միւս կողմէն հետաքրքրութիւնը կը մղէր զինք որ անոր հետեւի: Երբեմն երբեմն՝ գարձեալ կ'սկսէր իր խորհուրդները տալ՝ և այսպէս Վինիկիոսի կը մօտենար: Ինք կը կարծէր նոյնիսկ թէ մեծ Սաոքեալին քովը գտնուող այն ծերունին Գլաւկոն էր՝ թէ որ այնչափ կարճահասակ չբլլար:

Բաւական տեղ անցած մրնչե որ հասան Անդրաիրելեան թաղը: Արևուր միայն հորիզոնէն քիչ վար էր՝ երբ Լիկիայի ուղեկիցը բաժնուելով իրաքանչիւրն իր տեղը գնաց: Առաքեալը, պառաւ մը և տղեկ մը չարունակեցին իրենց ճամբան՝ գետեզրէն վեր ելնելով: Կարճահասակ ծերունին, Ուբասա ու Լիկիա ալ՝ նեղ արահետ մը մտնելով՝ չուրջ հասան քայլ անդին տուն մը մտան, ուր երկու խոնուիներ կային, մէկը՝ ձիթապտուղ, իսկ միւսը՝ հաւեղէնի:

Քիլոն կանգ առաւ՝ Վինիկիոսէ ու Կրոգոնէ յետուն քայլի չափ հեռու, և հոն մնաց՝ կարծես գամուած, ու պատին կրթնելով ընկերներուն ձայնից որ հոս դառնան:

Առանք հնազանդեցան՝ խորհրդակցելու պէտք ունենալով:

— Քիլո՛ն, գնա՛ ու տես թէ այդ տունը ուրիշ փողոցի վրայ ալ ելք ունի՞, հրամայեց Վինիկիոս։

Քիլոն՝ որ քիչ առաջ կը տրտնջար թէ ոտքերը վիրաւորուած էին, այնպէս մը վազել սկսաւ՝ որ կարծես Հերմէսի թեւաւոր կօշիկները հագած ըլլար։ Ու բոլէ մ'ետքը վերադարձաւ։

— Ո՛չ, տէր իմ, մէկ մուտք ունի միայն։

Ու ձեռքը խաչաձեւելով դնչեց.

— Յանո՛ն Դիտոի, Սպզոնի, Վեստայի, Կիւբելէի, Իսիսի, Ողիքիսի, Մինրվի, Հռոմոլի, յանո՛ն բոլոր Սրեւելքի և Սրեւմուտքի աստուածներուն, մէկ կողմ դիր սա ծրագիրդ, մա՛կ ըրէ...

Յանկարծ լռեց։ Վինիկիոսի դէմքը յուզումէն ժժգո՛ն էր. աչքերը՝ ազատէի աչքերուն նման չանթի կ'արձակէին, ակնարկ մը միայն բաւական էր՝ տեսարանը հանգուցալուծելու համար թէ անկարելի էր զանի իր դիտաւորութիւնէն նա կեցնելը։ Կրոզոն լեզուին չուշ մը կ'առնէր՝ ու վտանգին մէջ գտնուած գայլի մը պէս իր վիճակին գլուխը կը տանտանէր, բայց անոր դիմագիծը երկիւղի ամենափոքր մէկ նշանը անգամ չէր տար։

— Աչքէդ առաջ և՛ս կը մանեմ ներս, ըսաւ։

— Ո՛չ, դուն ինէ վերջ պիտի մանես, պատասխանեց Վինիկիոս հրամայական չեչտով մը։

Ու չուտ մը հետաքրքրեց եղան մուտքին մթութեանը մէջ։

Քիլոն՝ մերձակայ պատնեշին անկիւնը կծկուեցաւ՝ դէպքին վախճանին սպասելու համար։

ԻԲ.

Հազիւ Վինիկիոս ատքը ներս դրած էր՝ չուտ մը կառնեց ձեռնարկին դժուարութիւնը։ Տունը, ընդարձակ ու բազմայարկ, այն տուներէն էր՝ զորս Հռոմի մէջ սոսկ չոնդիտեան նպատակաւ կը չինէին։ Ուստի, անոնց ամէնն ալ, կամ գրեթէ, ա՛յնչափ չուտ և ա՛յնչափ պէղ կառուցուած էին՝ որ տարի չքալուած, անոնցմէ չատերը վարձուորներուն վրայ կը փլէին։ Մեզրախորիսի բլիջնները կը նմանէին անոնք, չատ բարձր ու չատ նեղ էին ու բաժնուած՝ բազմաթիւ անհեակներու և խորչերու՝ որոնց մէջ կը բնակէր ալքաստիկ դասակարգը։ Քաղաք մը՝ որուն չատ մը փողոցները անուն չունէին, յայտնի է թէ տուներն ալ թիւ պիտի չունենային։ Վարձք հաւաքող սարուկները պարտաւոր չէին թաղապետական իշխանութենէն յայտնելու վարձուորներու անուննները՝ որով տանտէրէ չատերը չէին ճանչնար անգամ։ Ուստի, խիստ դժուարին էր տարցնելով գիտնալ նման տան մը մէջ բնակողները, մանաւանդ երբ տունը զռնապան ալ չունէր։

Վինիկիոս ու Կրոզոն նեղ տեղ մը մտան որ աւելի նրբանցքի մը կը նմանէր։ Պատերով պարփակուած էր այդ տեղը ու տեսակ մը հասարակ բակ կը կազմէր բոլոր տան բնակիչներուն։ Այս բակին մէջ ար-

փիւր մը կը վազէր՝ որուն ջուրերը քարակոփ գուռի մը մէջ կը թափէին։ Սմէն կողմերէ քարէ ու փայտէ սանդիճաններ կային՝ որոնք վերի յարկը կը տանէին և տան ճեմելավայր մը կը ձեւացնէին՝ ուսկից կ'երթեցէր իւրաքանչիւրին բնակավայրը։ Սառնայարկին մէջ ալ այսպէս անհնարներ կային՝ մասամբ փայտէ դռներով բաժնուած ու փակուած, մասամբ ալ պատռատուն ու կարկատուած գունաթէի սրահներով։

Ա՛յնպափ կանուխ էր՝ որ բակին մէջ մէկը չէր տեսնուեր։ Բայաւայա էր թէ բնակիչներուն մեծ մասը կը քնանար, բայի անոնցմէ՝ որոնք դեռ նոր Ասարիանոնէն դարձած էին։

— Ի՞նչ ընենք հիմա, հարցուց Կրոզոն կանգ առնելով։

— Հոս սպասենք, պատասխանեց Վինիկիոս, գուցէ մէկը կ'երեւի, պի հոս բակին մէջ մէկէ մը չենք տեսներ։

Այն տանն միակը եկաւ Քիլոնի գործնական խրատը։ Թէ որ իր ձեռքին տակ տասնեակ մը գերի ունենար, դիւրաւ պիտի կրնար այրաձով դրան, ու մինչդեռ տան բոլոր բնակարաններն ալ խուզարկել և այսպէս մինչեւ Լիկիայի տասնիւ մինչ հակառակ պարտադային քրիստոնեայք՝ որոնցմէ անչուչա տն ալ պակաս չէր, չուտ մը լաւ պիտի տային խաղարկումի մասին։ Այս պատճառաւ, չատ վտանգալից ձեռնարկ մըն էր այսպէս ներսը մտնելը։ Ուստի Վինիկիոս անդրադարձաւ պահ մը՝ թէ լաւ չէր ըլլար որ այժմէն ետ դառնար իր սարուկները բերելու համար, երբ յանկարծ հետաւոր սրահակի մը տակէն դուրս ելաւ մարդ մը՝ ձեռքը մոմ մը բռնած ու սպրիւրին մօտեցաւ։ Երիտասարդ արիրուհը չուտ ճանչցաւ անոր Լիզէացին ըլլալը, ու ընկերոջ ականջէն փսփսաց.

— Նա՛ Ուբռուսը։

— Կ'ուզե՞ս որ չուտ մը չախչախեմ անոր ոսկրերը։

— Քիչ մը սպասէ։

Ուբռուս չնշմարեց անցքին մուտքին մէջ կեցող երկու հոգիները, ու սկսաւ հանդարտօրէն ջուրին մէջ լուալ բանջարեղէնները՝ որոնցմով լեցուն էր մաղը։ Դիւրին էր գուշակել՝ թէ կերակուր կ'ուզէր պատրաստել, ամբողջ գիշերը գերեզմաններուն մէջ անցուցած ըլլալով։ Ուստի, չուտ մը ցօղուեց զանոնք. առաջ թաց մաղն ու սրահակին տակն անտեսացաւ։ Կրոզոն ու Վինիկիոս անոր նայեցին գնացին, կարծելով թէ ուղղակի պիտի հասնէին Լիկիայի բնակարանը։ Բայց ա՛րչափ մեծ չեզաւ իրենց զարմանքը, երբ համոզուեցան որ այն սրահակը չէ թէ սենեակ մըն էր որ կը բաժնէր բակէն, այլ մա՛ռթ նրբանցք մը։ Ասոր ծայրը կը գտնուէր պղպեղի պարտէզ մը՝ նռճիներով ու մէկ քանի մրտենիներու թաւուտներով զարդարուած, և անակ մը՝ որ ուրիշ քարուկիր չէնքի մը պատերուն կցած էր առանց պատուհաններու։

Երկուքն ալ լմացան թէ չատ յայտով պարագայ մըն էր ատ։ Ինչոր էր, բակը, կրնային ակնթարթի մը մէջ բոլոր վարձուորներն ալ հաւա-

խըմրուիլ, մինչ այդ անակին անջատուած ըլլալը չատ կը դիւրացնէր ձեռնարկը։ Հոս չատ դիւրաւ պիտի կրնար յանկարծակիի բերել Լիկիայի պահապանները, և Ուրսուս կամ ուրիշ մը նոյնքան արագութեամբ պիտի կրնային յարձակիլ ապջնակին ու վազով հլնել, ուր ա՛լ դիւրաւ օգնութիւն պիտի գտնէին։ Հաւանական չէր որ իրենց վրայ յարձակում գործուէր, հակառակ պարագային իրենք պիտի կարենային թէ կեսարի պահանդնակէն մէկը փախչիլ կ՚ուզէր։ Եւ այն ատեն Վինիկիոս ալ ինքզինք պահնորդներուն ծանօթացնելով՝ օգնութիւն կը կանչէր ըսելով։

Ուրսուս ատոր մտածած էր արդէն՝ երբ քալելու ձայն մը իր ուշադրութիւնը գրաւեց։ Աւազի, երկու անձնաւորներու անուածին պէս մաղը վանդակոտին վրայ գրաւ և անոնց կողմը դառնալով հարցուց։

— Ի՞նչ կը փնտռէք հոս։

— Ես՛ը, բարի Վինիկիոս։

Ու արագ փոխուց Կրոդոնի ականջին։

— Սպանի՛ր։

Սակայն, մտատակ վազքի մը պէս խոյտուած անոր վրայ, ու ղնա Լիկիացին անոնց ով ըլլալուն կամ ինչոմպան հանգամանքով եկած ըլլալուն վրայ գաղափար մը կազմելու ժամանակ չունեցած՝ Կրոդոնի պղպեղաձէ բաղուկները զանի սեղմած էին։

Վինիկիոս իր մարդուն արտակարգ այժին վրայ վստահ էր, ու չպատկց անդամ պահակազմին վախճանին, ու գնաց չուտ մը անակին դռանը, հրեց, ներս մտաւ՝ ու ինքզինք քիչ մը մութ սենեակի մը մէջ գտաւ, որ միայն ծխնելոյղին մէջ վառող կրակէն լուսաւորուած էր։ Բայց կը լուսաւորէր Լիկիայի դէմքը. կրակին մօտ նստած էր նաև այն ծերը՝ որ Ուրսուսի տնտ օրիորդին ընկերացած էր առէն գալուս համար։

Վինիկիոս խոյտուած անոնց վրայ, բռնեց Լիկիան ու գրկելով դէպի դուռ ուղղուեցաւ։ Ծերը անոր առջեւը կտրեց, բայց ինք մէկ բազուկով դէպ իրեն սեղմեց Լիկիան ու միւսով զանի մէկ կողմ տրեց։ Այս չարժման պահուն կնդուղը ինկաւ, ու Լիկիա զանի գիտնալով՝ անուանը իրեն ա՛ջնչալի ծանօթ դէմքը՝ որ այն պահուն չատ սոսկալի էր։ Արիւնը երակներուն մէջ սառեցաւ ու ձայնը խեղդուեցաւ կոկորդը։ Զո՛ւր օգնութիւն պոռալու կը ճգնէր, զո՛ւր փորձեց դրան կասկիլ ու ընդդիմանալ։ Մատները պատին քաշուեցան, և անշուշտ պիտի նուաղէր՝ թէ որ պարտէզին մէջ իր առջեւ չպարզուէր քաջմնելի անասրան մը։

Ուրսուս իր թեւերուն մէջ սեղմած կը բռնէր Կրոդոնը՝ որուն գլուխը վար կախուած կը չարժէր ու բերնէն ալ արիւն կը հոսէր։ Երբ անսա Վինիկիոսը սրուն բազկոց մէջ կը գտնուէր Լիկիան, վերջին հարուած մըն ալ իջնցուց Կրոդոնի, ու միեւնոյն պահուն վայրագ ղանի մը պէս ցատկով Վինիկիոսի վրայ։

— Մա՛ն, — մտածեց երիտասարդ Վինիկիոս։

Յետոյ, լսեց՝ իր թէ երազի մէջ ըլլար, Լիկիայի ձայնը.

— Մի՛ մեռցնէր։

Իր Լիկիան սեղմած բազուկներուն ակամայ բացուիլը զգաց, կարծես մակաղի հարուած մը իջեցուած ըլլար գլխին, յետոյ իրեն այնպէս թուեցաւ թէ երկիրս իր չարջը կը դառնար, ու կորնցուց աչքերուն լոյսը։ . . . . . .

Բիլեն վախած կը ճնար առնը անկիւնին մօտիկ, ու մինչ դէպքին վախճանին կ՚սպասէր, միեւնոյն առեն հետաքրքրութիւնն ու վախը իր ներսի դին պայքար մը կը մղէին։ Եթէ անոնք այս պահուն Լիկիայի տիրանալու վրայ էին, կը մտածէր, աւելի օգտակար կ՚ըլլար որ դէպքին վայրին մէջ իսկ անգամ մը աւտնուեր ինք Վինիկիոսի աչքերուն։ Ինչուր, ա՛լ վախ չունէր ինք Ուրսուսէ, ապահով ըլլալով որ Կրոդոն զանի անչո՛ւշա կ՚սպաննէր։ Իսկ հակառակ պարագային, կը չարունակէր մտածելու, եթէ մինչև այդ վայրկենին տմայի դարձած ճամբաներուն մէջ իրարանցում մը պատահէր, եթէ կամ քրիստոնեայք և կամ ուրիշներ դիմադրել ուզէին, Բիլեն կը խորհէր անմիջապէս մէջ տեղ երթալու՝ ինքզինքն պաշտպանելի հովիւ տալով, իբր կեսարի պաշտօնական մը, և նարկին պահնորդ զօրքերը երիտասարդ արիւրուներն օգնութեան ալ կանչելու, ինչ որ ծայր աստիճան պիտի բարձրացնէր իր վարկը։ Երիտասարդ արիւրուներն այս գործելու եղանակը իրեն չատ անհարմարութիւն երեւցած էր, բայց կը մտածէր որ Կրոդոն, իր իսկապէս սոսկալի այժով՝ կրնար ձեռնարկը յաջողութեամբ պսակել։

— Եթէ դժուարութիւններ մը ծագին՝ կը մտածէր, Վինիկիոս կրնայ վախցնել ապջնակը, ու Կրոդոն խոչնդոտները կը վերցնէ ճամբուն վրայէն։

Բայց յստակացումը քիչ քիչ կը սրտնեղէր գինք, և այն լուսթիւնը որ իր հետաքրքրութեան մէջ կը տիրէր՝ կ՚սկսէր անհանգստութիւն պատճառել իրեն։

— Եթէ սխալին անոր ապստամբած տեղւոյն մասին, ու ապստամբ հանեն, ապջնակը պիտի փախուստ տայ։

Եւ այս մտածումը իրեն տհաճելի չէր գար, գի այդպիսի պարագայի մը՝ Վինիկիոս դարձեալ պէտք պիտի ունենար իր ծառայութեանը, և ինք այն ատեն անոր քաջակէն կարեւոր դումար մըն ալ պիտի կարենար քաշել։

— Ինչ որ ալ ընեն անոնք, առանց իսկ դիտալու՝ ինձի համար կ՚աշխատին։ Ո՛վ աստուածնե՛ր, աստուածնե՛ր, միայն ներեցէք որ. . .

Մէկէն ընդհատեց իր մտածումներուն ընթացքը. գի իրեն այնպէս թուեցաւ թէ մէկը դէպ ի դրան անցքը կը յառաջանար, թէ մէկը ձեռքով կը քաշէր. ու, պատին քաշուելով նայեցաւ դէպ ի դուռ՝ չունչը բռնած։

Խարեած չէր. գլուխ մը դուրս երեցաւ՝ ու չուրջը նայելով ա-
նելեւուեցաւ։

— Կա՛մ Վինիկիոս է՝ և կամ Կրզոն, մտածեց, բայց թէ որ
աղջկակը հետերնին է ինչո՞ւ ուրիշն օգնութեան ազազակ չի լսեր, և
ինչո՞ւ դէպ ի ճամբան նայեցան։ Անշո՛ւշտ անոր մը դիմացին մարդ պիտի
կրնէ, զի գիւղ կարմնեանց մօտ չհասած քաղաքը չորժման մէջ պիտի ըլ-
լայ սրդէն... Բայց ի՞նչ է սա. անմա՛հ աստուածներ։

Եւ իր գլուխն վրայ ունեցած ցանցաւ մազերը փուշ փուշ եղան։

Դրան առջև երեցաւ. Ուբասա՝ որուն բազուկներուն վրայ կը տա-
տանէր Կրզոնի դիակը։ Դարձեալ իր չուրջը նայեցաւ ան՝ ու վազելով
սարսռ մեռեալը դէպ ի գիւղ, այդ պահուն ամայի ճամբաներէն անց-
նելով։

Քիլոն այնպէս մը պատին փակաւ՝ որ դժուարաւ կարելի էր ճան-
նալ թէ հոն մարդու կերպարանք մը կար։

— Թէ որ գիս տեսնէ՝ խորհեցաւ, մահս վճռուած է։

Բայց Ուբասա՝ մերձակայ տուներուն հասնելն սրտչաւ անկիւնը
դարձաւ։ Քիլոնի համար ա՛լ կորսնցնելու ժամանակ չկար։ Ուսան, վա-
խէն ահռելները կափկափելով քալելու ճամբայ մը մտաւ և ա՛նդրան ա-
րագ վազեց՝ որ աւելցն արագոյն պարմանիին անդամ ապչանք պիտի
ազդէր։

— Թէ որ հետեւէն անդամ գիս տեսնէ՝ իր վերադարձին կրնայ ե-
տեւէս հասնիլ ու գիս սպաննել, կ'ըսէր ինքնին, փրկէ գիս Սրա-
մազդ, փրկէ՛ գիս, Սպղոն, փրկէ՛ գիս Հերմէս, փրկէ՛ գիս ա՛մ Քրիս-
տոնեաներուն Աստուածը։ Կ'ուզեմ Թողուլ Հռոմ՝ ու դառնալ Մի-
ատրիա, բայց փրկէ՛ գիս այդ դեւերն ձեռքէն։

Եւ այդ Կրզոնը սպաննող Վիկէացին՝ այդ պահուն կերկնակա-
էակ մը կ'երեւէր իրեն, աստուած մը՝ որ բարերարութ մը կերպարանքի
առած ըլլար։ Ու րոպէի մը մէջ սկսաւ հետաքրքիր աչխարհի բոլոր աստ-
ուածներուն, ու բոլոր առասպելներուն՝ գորս սանձն մը ծագրած էր։
Նայնիսկ մաքէն անցաւ՝ թէ չաս հետաքրքրական էր որ Կրզոն քրիստոս-
եաներու Աստուծմէն սպաննուած ըլլար ու գարձեալ մազերը գլխուն
վրայ անկուհացան՝ մտածելով որ ինք այսպիսի գորութեան մը պէտ կը
կրնէր։ Եւ այն սանձն սկսաւ քիչ մը հանդարտիլ երբ, բաւական սանձն
վազելէ ետքը, տեսաւ որ գիմացէն քանի մը բանուորներ կու գային։
Շունչը կտրած ըլլալով՝ սանձ մը սեմոյ վրայ նստաւ, ու կրկնոցին
քղանցքովը ճակտոյը սրբեց՝ որ քրտինքով ողողուած էր։

— Ծեր եմ, ըսաւ, ու պէտք ունիմ հանգչելու։

Իր տեսած բանուորները նեղ փողոց մը մտան՝ ու գարձեալ ամա-
յութիւնը պատեց իր չուրջը. քաղաքը գիւղ մէջ էր։ Բարեկիրթ
մարդկանց թաղերը կ'սկսէին ոգեւորիլ կանուխիկ, ինչու որ հարուստ
տուներու ստրուկները արշալոյսէն առաջ պարտաւոր էին արթնալու

ընդհանուրին, քաղաքին այն թաղերն՝ ուր ազատ ժողովուրդը կը բնա-
կէր, Պետութեան հացով ապրելով, և հետեւաբար առանց գրաղումի ըլ-
լալով, սովոր էին ուշ արթննալու, մանաւանդ ձմեռ առեն։ Քիլոն պահ
մը այն սան սենեակ վերջ նայելէ վերջ, ա՛նչափ սուր պատ մ'զգաց՝ որ
ոտքի եղաւ, լա՛ւ մը նայեցաւ որ ձգած չըլլար Վինիկիոսէ ընդունած
քսակը, ու յամրաքայլ գէպ ի գիւղ ճամբայ եղաւ։

— Կրզոնի գիակը տեսնել կ'ուզեմ անպատճառ մը, բաւ ինքզինքին։
Ո՛վ աստուածներ, այդ Վիկէացին թէ որ մարդ մըն է, սիրտներ կըր-
նար չտնիլ մեկ ոտքատան մէջ, դի, ո՞վ կրնար դէմ դնել մեկ մը՝ որ
խնդրածան բրաւ գկրզոն չան ձգած մը պէս։ Անշո՛ւշտ անպատճառ կրկէսին
մէջ երեւնալուն իր ձայնարկութեան չափ ոսկի կու տայիր իրեն։ Իրա՛ւ որ
ինք աւելի լաւ կը տեսնէ այն ազջկակին վրայ՝ քան կերբերաս[1] դժոխ-
քին մէջ. բայց գժբախտ ատեն գիրեն հետ գործ ունենալ չեմ
գիտեր, չատ ոսկրոտ մէկն է։ Հիմա ես ի՞նչ ընեմ, անհրաժեշտ բան է պա-
տուգիր, չատ ոսկրոտ մէկն է։ Հիմա ես ի՞նչ ընեմ, անհրաժեշտ բան է պա-
տանաձ։ Ու թէ որ այդ Վիկէացին կրցեր է Կրզոնի նման մեկին
ոսկրերը չախչախել, հիմա Վինիկիոսի հոգին ալ անչուշտ կը հեծէ[2] այդ
անիծեալ տանը մէջ ու թողութիւն կ'ապատէ։ Յանո՛ւն կատարի, երեւա-
կայել անդամ մը՝ որ պատրիկատն մըն էր ան, կեսարի բարեկամ մը,
Հռոմրեթեսի ազգականն մը, վիճաւորական արիւրն մը, մարդ մը վեր-
ջապէս՝ զոր ամբողջ Հռոմ կը ճանչնայ։ Անպատիժ պիտի չմնայ ան-
չուշտ իր մահը։ Թէ որ հիմա երթայի պրետորականներու կայանը, և
կամ քաղաքապահ պինուտներն կանչէի...։

Հոս չունչ մ'առնելով սկսաւ խորհիլ։

— Աւա՛ղ ինծի, Ո՞վ էր գինք այդ տունը առաչնորդողը, ես չէի։
Իր սարսափներն ու ձերբազատները ամէն առեն իր ապարանքին մէջ կը
տեսնէին գիս, նոյն իսկ անոնցմէ չատերը պիտի չուխէին իմ չաճախելուս պատ-
ճառը, Եթէ ուրիշն կատարին թէ գիտեմ ես գինք տարի՝ որպէս
զի իր մահը գտնէ, ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ վիճակս։ Եթէ նոյնիսկ ապագա-
յին ի չայտ գայ իմ անմեղութիւնս, գարձեալ ամէն պարագայի մէջ անոր
մահուան գլխաւոր պատճառը գիս պիտի նկատեն։ Յետոյ՝ ինք պատրո-
կական մըն է, որով՝ ամէն տեսիլ պիտի չկրնամ օձիկս ազատել պա-
տիժէն։ Իսկ թէ որ Հռոմր ձգելով հեռուստ տեղեր ապաստանիմ, ա-
մէնէն աւելի կատաղ կը հրատիրեմ վրաս, ու ես իմ ձեռքովս չանցա-
պարտ կ'ընեմ ինքզինքս։

Վիճակը չատ պէչ էր. երկու չարիքէն փոքրագոյնը ընտրելու էր։

---

1 Կերբերոս երեք գլխով չուն մըն էր՝ որ, ըստ դիցարանութեան, պահապան գրուած էր դժոխոց։

2 Հնութեանցոք կը կարծէին թէ մահուընէ վերջ երբ մարմինը անթաղ մնար՝ հոգին ե-
րբեմն տատանելով վիճակի մէջ կը տուայտէր։ Ուստի, երբ կ'ուզէին մէկը իր մահէն վերջ
պղ անպատուել կամ պատժել՝ մարմինը առանց թաղելու կը թողուին։

Հուժկ չաս ընդարձակ էր, բայց այդ վայրկենին Փիլոնի չաս պզտիկ կ'երեւէր ան։ Ուրիշ մը թերեւս իսկոյն իմաց տար արկածին մասին քաղաքապահներու կառավարչին, առանց մտքէն իսկ անցնելու թէ կրնար իր վրայ հրաւիրել կատածը. և հանդարտ սրտով ելքին սպասէր։ Բայց Փիլոնի անցեալ կեանքը այնպէս եղած էր՝ որ ո՛և է մեկնումէն քաշուելու կառավարչին և կամ պահնորդներուն հետ, կրնար լուրջ անհանգստութիւն պատճառել, և այսպէս այն պաշտօնատարներուն քով ո՛չ աւելի կատածելի ներկայանալ։

Միւս կողմէն, իր վախուստը կրնար ո՛չ աւելի ամրապնդել զԻսբրոնիոս այն կարծիքին մէջ՝ թէ Վինիկիոս դաւաճանութեամբ մահապարտ ու պատնուած է։ Իսբրոնիոս ազգեցիկ մէկն էր, ուստի կրնար ամբողջ պետութեան ասպիսանները չարժման մէջ դնել, մինաւոր յանցաւորը աշխարհիս մինչև միւս ծայրը, և անվրէպ գտնել ալ։ Եւ սակայն Փիլոն միտքը դրաւ անձամբ անոր պատմելու բոլոր դէպքը։ Այո՛. այս ծրագիրն ամէնէն լաւն էր։ Իսբրոնիոս հանդարտասիրտ մէկն էր, և անշուշտ սկիզբէն մինչև վերջը իրեն մոտիկ կ'ընէր, և որովհետև պարծանքը ինչ ըլլալը սկիզբէն գիտէր՝ չաս աւելի հաւանական էր որ պիտի համոզուէր ան իր անմեղութեան մասին քան կառավարիչը։

Բայց դեռ անոր քով չհնացած՝ պէտք էր որ սայլ լուր մ'առնուր Վինիկիոսի մասին։ Մինչև հիմա ինք դեռ բան մը չէր գիտեր։ Իրա՛ւ, տեսած էր որ Լիկէացին պալատական գեղը նետած էր Կրոդոնի դիակը, բայց ասկէ դուրս ուրիշ բանէ անգիտութիւն չունէր։ Կրնար ըլլալ որ Վինիկիոս ալ մնուած ըլլար, և կամ միտակ՝ վիրաւորուած ու նորոգ բանտարկուած։ Մէկէն Փիլոնի միտքը ինկաւ որ, քրիստոնեայք գնա՛ չպիտի համարձակէին սպանելու այսչափ ազգեցիկ մէկը. կեսարի քարիկամ մը, գինուորական բարձրաստիճան սպայ մը. ինչու որ նման ոճիր մը գործելով կրնային իրենց վրայ հրաւիրել ընդհանուր հալածանք մը։ Հաւանօրէն զանի բանտարկուած կը բռնէին՝ մինչև որ նոր անգ մը պահել յաջողէին գարձեալ Լիկիան։

Այս մտածումը արթնցուց Փիլոնի յոյսերը։

— Թէ որ այդ Լիկէացի վիշապը առաջին յարձակման պահուն իսկ կատր կատր չըրաւ զանի, հիմա ողջ ըլլալու է, և այն ատեն ինք անձամբ պիտի հաւատամ իմ անմեղութեանս։ Ո՛վ Հերմէս, չէ թէ միայն ես վախնալու կէտ մը չունիմ, այլ նաև երկու ուրիշ կովեր ալ չանելու աչք ունիմ..., իրա՛ւ որ նոր ասպարէզ մը կը բացուի առջեւս։ Կրնամ Վինիկիոսի ձերբազատներէն մէկին իմաց տալ լնդիրը, և այն ատեն ինք թող փնտռելու ելնէ իր տերը. թող ի՛նք երթայ կառավարչին քով, ես ի՛նչ գործ ունիմ հոն։ Կրնայի նաև Իսբրոնիոսի երթալով վարձատրութիւն մ'ընդունիլ։ Լիկիան գաղ, հիմակ ալ Վինիկիոսը մէջ տեղ կը հանեմ, ու երկրորդ անգամ մը եւս գործու կ'ակնկիմ Լիկիայի հնազը գըտ-

նելու համար։ Բայց նախ պէտք է որ լաւ մը տեղեակ Վինիկիոսի ոզջ կամ մեռած ըլլալը։

Դարձեալ մտածեց որ, կրնար պիտի ժամանակ Դեմասի քով երթալ և Ուրսուսի վրայով տեղեկութիւն առնել, բայց չուտ մը վանեց այս խորհուրդը, չուզելով ալ այսուհետև Ուրսուսի հետ գործ ունենալ։ Զի, թէ որ ան մեռցնել ուզած չէր Գլաւկոսը, յայտնի բան մէն էր թէ խոստած ըլլալու էր իր ծրագրի մասին քրիստոնեաներու երիցագոյններուն՝ որոնք պինդ համոզած ու հրաժարեցուցած էին այսպիսի ապօրինի արարքէ մը՝ զոր անչուշտ մասնիչ մը իրեն թելադրած ըլլալու էր։ Եւ արդէն միայն նակայն վերջիւսմը սասրուս կ'ազդէր իրեն։ Սակայն կ'ուզէր որ իրիկուան՝ Եւրիկիոսը գրկէր այն չորսդուչակ առնը լուր մը բերելու համար, բայց առ ժամս պէտք կ'զգար լսդանքով մը զովանալու և հանգչելու։ Ինչու որ, գիշերուան անքնութիւնը, Ասպրիանոն գնալը և Անդրոմերիտան գրան քովերէն փախուստ առլը՝ զինք ծայրասաիճան յոգնեցուցած էին։

Բան մը միայն կը մխիթարէր զինք, իր վրայ ունեցած երկու քակնելը, որոնցմէ մին առնը Վինիկիոս իրեն առած էր, և միւսն ալ, Գերեզմանատունէն վերադարձնուն, ճամբան Վինիկիոս իրեն նետած էր։ Այս երկու քանկնելը զինք խիճակի կ'ընէին, այնքան չարչարանքներէ վերջ, առաջ կերակուր մ'ընելու, և սովորականէն քիչ մ'աւելի լաւ անակ գինի խմելու։

Եւ իրօք ալ այդպէս ըրաւ. գի, հազիւ թէ գինետունները բացուեցան վերջապէս, այնքան թափով գինարբուքի առաւ ինքզինք՝ որ լռութիւնն անգամ մոռցաւ։ Ու փախաքելով գեղեցիկ քուն մը քաչելու, պանդպղելով իր առնը գնաց Սուբուռաւայի մօտիկը։ Վինիկիոսի դրամով գնած սարկուհին իրեն կ'սպասէր։

Նկատ մտնելով իր անհնակէն, որ արդէն մութին մէջ թաղուած էր, ու պատէսի մը որջին կը նմանէր, նետուեցաւ մահճին վրայ ու չաս չանցած քնացաւ։ Իրիկուն էր ճիշդ երբ աչքը բացաւ, կամ լաւ եւս, սարկուհին գինք արթնցուց, ինչու որ մէկը չաս կարեւոր խնդրոյ մը համար գինք անհնել ուզած էր։

Փիլոն չուտ մը վերստացաւ իր մտքի արթնութիւնը, ու վերարկուն նպզնելով ուսին վրայ նետելով՝ սարկուհին տրամայեց որ քաչուի, և ինք խոհեմ ակնարկ մը նետեց դուրս։ Ու սարսափէն քար կարեցաւ, դրան առջեւ Ուրսուսի հակայ դէմքը տեսնելով։

Այդ պահուն անոր գլուխն ու սաքերը սառեցան, սիրտը պրկեցաւ դպղերեցաւ զարնելէ իր կուրծքին տակ և սարսուռ մը հոսեցաւ իրանին մէջ։ Ի սկզբան այժ չուզեցաւ հոսկլու, բայց յետոյ ակռանները կոշիկնելով ըսաւ, կամ լաւ եւս՝ թոթովեց.

— Սիրա՛, աուտոր չեմ գանուիր, ըսէ թէ ես ան մարդուկը չեմ ճանչնար։

— Բայց արդէն իրեն ըսի թէ տաւնը կը գանուիս, բայց կը քնանաս, պառասխանեց ազաւնին, ան ալ ինծի ազաչեց որ քեզ արթնցնէի։

— Ո՛վ աստուածներ, քեզի կը հրամայեմ...

Բայց Ուրսուս համբերութիւնը կորնչուց, ու անհնակին դրան մօտենալով ու գլուխը ներս մտցնելով պոռաց։

— Քիլո՛ն Քիլոնիդէ՛ս։

— Խաղաղութի՛ւն ընդ քեզ, խաղաղութի՛ւն, խաղաղութի՛ւն, պառասխանեց Քիլոն, ո՛վ քրիստոնէից մէջէն ամէնէն գերազանցը, այո՛, Քիլոնը ե՛ս եմ, բայց սխալ մ՚ըլլալու է... ես քեզ չե՛մ ճանչնար։

— Քի՛լոն Քիլոնիդէ՛ս, կրկնեց Ուրսուս, քու տէրդ Վինիկիոս զրկեց զիս՝ քեզ կանչելու համար։

ԻԳ.

Սուր ցաւէ մը արթնցաւ Վինիկիոս։ Շատ երկար տեւեց՝ մինչեւ որ գիտակցութիւնն ունեցաւ իր վիճակին և անցած դարձածին։ Գլուխն մէջ թմրուկ կը զարնուէր, աչքերը մթագնած էին։ Բիչ քիչ սկսաւ սթափիլ՝ ու կարծես մչուշին մէջէն սեսաւ իր վրայ հակած երկու դէմքեր։ Առնոյմէ երկուքը ծանօթ էին իրեն. Ուրսուսն ու այն ծերուկին՝ զոր ինք մէկ կռնակ հրած էր Լիկիան առնելու պատուն։ Երրորդը, որ իրեն բոլորովին անծանօթ էր, պինդ մը ձախ ձեռքը բռնած էր՝ ու զայն կը քննէր արմուկէն մինչեւ ուսոսկրը։ Այս զօրզօրութիւնը ա՛նպատճառ կը պատճառէր Վինիկիոսի՝ որ կարծելով թէ անակ մը վրէժ կը լուծէին իրմէ՝ սկսաւնորուն մէջէն ըսաւ։

— Սպաննեցէ՛ք զիս։

Բայց կարեւորութիւն չտուին իր խօսքերուն, կամ չլսելուն համար, և կամ կարծելով որ զգացած սաստիկ ցաւին արդիւնքն էին անոնք։ Ուրսուս իր բարբարոսի դէմքով, կէս մը սպասնական, ու կէս մըն ալ ատդնապալից, ձեռքը բռնած էր լամի կտոր մը զոր պատուէ երկար երիզներու քաժնելով։ Ծերուկին ճիշդ այդ պատուն բազուկը քննող մարդուն կը խօսէր ըսելով.

— Գլաւկո՛ս, ապահո՞վ ես որ գլխու վէրքը մահացու չէ։

— Այո՛, ակը իմ կրնապոս, պատասխանեց Գլաւկոս. պի՛, ես չատ մը վէրքեր բուժած եմ՝ թէ՛ թխապարտ եղած միջոցին, ու թէ՛ Նարոնի գանուած ատենս, և այդ չտնած զբաղո՛ւմն է որ թէ՛ զիս փրկանաւորած եմ ու թէ՛ իմ ծնողքս։ Գլխուն վէրքը վտանգաւոր չէ։ Իսկ երրորդ սպիկա — ու գլխով Ուրսուսը ցոյց տուաւ — երիտասարդին բազուկին-

ըուն մէջէն օրիորդը խլեց՝ զանի պատին գարկաւ, որուն ինկած պատուէն ձեռքերը երկնցուց որ ինքզինք հարուածէն պաշտպանէ, և այդ միջոցին թեւը կոտրելով ու խախտելով՝ կեանքը ազատեց։

— Դուն մեր եղբայրներէն չատերը գարմանելուդ ու ճարտար բժիշկ մ՚ըլլալուդ համար, քեզ կանչել տուի Ուրսուսի միջոցաւ։

— Այն Ուրսո՛ւսը՝ որ երէկ ճամբան ինծի յայտարարեց թէ կ՚ուզէ զիս սպաննել։

— Իր այդ դիտաւորութիւնը նախ ինծի խոստովանեցաւ դուն քեզի բան մը չյայտնած։ Իսկ ես որ լաւ կը ճանչնամ քեզ՝ ու Քրիստոսի հանդէպ քու ունեցած սէրդ, զինք համոզեցի թէ դուն չէիր մտանիչը, ա՛յլ այն անձանօթը՝ որ զինք այս մարդասպանութեան կը մղէր։

— Չար ոգի մըն էր ան, բաւ հառաչելով մը Ուրսուս, մինչ ես զինք հրեշտակ մը կը կարծէի։

— Ուրիշ առթիւ ամէն բան կը պատմես ինծի, հիմա պէտք է վիրաւորին մտածել։

Ան բանով սկսաւ թեւը տեղը դնել, և թէպէտ կրնսպաս առէպ առէպ ջուր կը սրսկէր Վինիկիոսի երեսը՝ բայց ասիկա մէկէ աւելի անգամներ դարձնալ նուազուկաւ ոտտիկ ցաւէն, այնպէս որ տեղը դնելէն յետոյ եկած յուշերուն մեծագոյն մասը չզգայ անգամ։ Գլաւկոս կապից անոր թեւը ու երկու տախտակներու մէջ լուծ մը պնդեց զայն, որպէս զի ո՛ր և է չարժուամ մը չկրնայ ընել։

Գործողութենէն ետքը, Վինիկիոս արթնցալով իր անտրին քով տեսաւ Լիկիան։ Ասի մետալեայ պզտիկ կոնք մը ունէր ձեռքը, որուն մէջ Գլաւկոս երթալն երթալն սպունգ մը թաթխելով վերաւորին գլուխը կը թրջէր։

Վինիկիոս իր աչքերուն չէր հաւատար. տեսածը երազ մը կը թուէր երեսն կամ ջերմէն առաջ եկած երեւակայութեան մէկ ցնորքը. ուստի, բաւական ատեն վերջը փափաց։

— Լիկիա՛։

Պզտիկ կոնքը դողդողալ օրիորդին ձեռքէ վրայ իյնալուն պատուղ այս ձայնը լսեց, ու վշտաբեկ աչքերը անոր դարձնելով՝ մեղմիւ մը պատասխանեց։

— Խաղաղութի՛ւն ընդ քեզ։

Աղջնակին դիմագիծը վշտի ու գութի խառն զգացում մը կ՚արտայայտէր։

Վինիկիոս անքթիթ անոր կը նայէր, կարծես իր աչքերը յագեցնելու համար, որպէս զի երբ վտակուէին՝ անոր պատկերը դրոշմուած ձեռք ունենար։ Կը դիտէր անոր դէմքը՝ որ տառապուելէ աւելի ազգոյն և աւելի պզտիկացած կ՚երեւէր, անոր վարսերուն հրակէնները, անոր հագած բանուորի խեղճ տարազը։ Անդիտի չնչասկի կը դիտէր զանի՝ որ ակնարկին սլաք-

Ներսէն տակ ազջնակին ամրիծ ճակատը կարմիրի ակզնտատրութիւն մ'ունենայաւ։ Նախ մտածեց թէ ինք զանի խոպոտ պիտի սիրէր, և յետոյ թէ ինք պատճառ եղած էր այն ազջնակին խեղճութեանն ու ժպտատնութեանը, վի ինք յանչատած էր զանի այն տաէնէն ուր այնչափ սիրուած էր ան ու չրջապատուած հանդատատէատութեամբ ու պիւթակեցութեամբ, և յապէս տարագրած զանի այդ խեղճ ու տպատտ բնակարանին մէջ ու ստիպած ծածկուելու տյսպիսի անչուք ցնցոտիներով։

Կ'ուզէր հիմա զանի տմէնէն չքնաղ ու թանկագին զգեստներով պճնել, տնոր նուիրել ծովուն մէջ պտնուած բոլոր մարգարիտները։ Պահ մը ապչանք, տնձկութիւն ու արպտատանք այնպէս յախուռն գրաւեն տաէնի վրան՝ որ կ'ուզէր իսկոյն ազջնակին տաքերն իյնալ՝ թէ որ չարժէրու կարողութիւն ունենար։

— Լիկիա՛, ըսաւ վերջապէս, զուն չուզեցիր որ հս ապտնուէի։

— Աատուած քեզի բժչկութի՛ւն պարգեւէ... պատատխանեց նէ տնվրդով։

Մինչ այս մինչ այն՝ Գլաւկոս լուտցած էր տնոր գլխուն վէրքը ու վրան ապեզանի մը քաած կատարելապէս բաժնելու համար։ Ուրաւա՛ Լիկիայի ձեռքէն առաւ կտնքը, իսկ ազջնակը ակզանին վրայ եղած ջրատատն գլխով լցուն պատի մը առնելով՝ վիրաւորին չրթներուն մօտեցուց, որնար անչպատրէն խմելով ափսոսամ մը զգաց։ Գարձպատութենէն ետքը չաւերը գրեթէ դադրած էին, վէրքին ու ճմլուածը կապուած էին, ու խելքը կատարելապէս ինքզինքին եկած էր։

— Հիմա մըն ալ տուր որ խմեմ, ձչնեց։

Լիկիա պատճին առնելով քովի սեղանակը գնաց, մինչ կրիապատ կարճ խօսքեր մը վախնակէ վերջ Գլաւկոսի հետ, մտճին մօտենալով ըսաւ։

— Աատուած թոյլ չտուաւ, Վինիկիոս, որ զուն գէշ պարծ մը գլուխ հանէիր, ու քու կեանքդ քեզի թնացեյ՝ արպէս զի ինքզինքիդ գայիր։ Ան՝ որու տալև մենք ամէնքնիս ալ վոյի ենք, քեզ անպաշտպան մեր ձեռքը յանձնեց։ Բայց Քրիատոս՝ զոր մենք կը գաւանինք, կը հրամայէ մեզի՝ որ մինչև անդամ մեր թշնամիներն ալ սիրենք։ Ատոր համար, տնա, մենք քու վէրքերդ կապկինք, ու Լիկիա ալ Աատուծոյ ազօթք ըրաւ՝ որ քեզ բժչկէ։ Բայց մենք ա՛լ չենք կրնար քեզ թնամել, ուատի քեզի խաղաղութիւն կու տանք։ Մատծէ ուրնին թէ կը վախչէ՞ որ ատկից վերջն ալ զուն հալածես Լիկիան։ Գուն զինք իր պատատրաններէն զրկեցիր, զուն մեզ ալ զրկեցիր մեր պատատարանքներէն, ատսվ հանգերձ մենք քու չարիդ բարիքով կը փախատականք։

— Ձիս լքո՞ղ կ'ուզէք ուրնին, հարցուց Վինիկիոս,

— Մենք կ'ուզենք այս տաէնը ձգել երթալ, ուր կրնար հատնիլ քաղաքին կառավարչին հալածանքը։ Գու ընկերդ պատնուելուս, իսկ

զուն՝ տզօր պատրկան, վիրաւոր պատկած ես։ Մեր յանչատքով չէ որ այս ամէնը պատատնեցաւ, բայց հատատօրէն մեր վրայ պիտի յանդրատար օրինաց խոտութիւններ։

— Մի՛ վախնաք հալածուելէ, պատատխանեց Վինիկիոս, ե՛ս ձեզ կը պաչտպանեմ։

Կրնար պատ տնոր զսրցնել չէր ուզեր թէ խնդիրը միայն քաղաքին կառավարչին վրայ չէր, այլ ի՛ր իսկ վրայով, և թէ՝ իրենց դիտաւորութիւնն էր անդամ մը Լիկիան ապատնովութեան մէջ դնել իր հալածանքներուն դէմ։

— Տէ՛ր իմ, պատատխանեց, քու ալ թնդ ազատ է, տնա մտածէ՛ պատատանները ու ապաք։ ատրնին, զրէ՛ քու ատուկներուդ որ այս իրիկուն գատարակ մը րնկերով քեզ տանին։ Քու տանդ մէջ անհատնատ մատարէն ունի զրատութիւններ ունիս քան հս մեր աղքատիկ տանը մէջ։ Մենք հս ազքատ սկսի գնով մը քով հիւրընկալուած ենք, այդ կընր մէկ պահիկն կը վերապատնայ իր ազատն հետ։ Այդ ազատ կը տանի քու գրատութիւնդ, իսկ մենք տախտատած ենք ուրիչ պատատարան մը գնատելու։

Վինիկիոս ատպատնեցաւ։ Լա՛ւ հասկցաւ որ կ'ուզէին զինք Լիկիայէ բաժնել, ու թէ որ այս անդամ ալ զանի կ'օգնէին՝ գուցէ ա՛լ անկատ րնի ըլլար տնոր հանդիպիլը։ Ճանչցաւ թէ լր ու Լիկիայի միջև պատճատ տնոր ատնած միջատէպերը ծանր էին, որնոց պատճառաւ թէ որ հիմակ ալ կ'ուզէր անոր պիտանալ՝ պէտք էր նոր ուղիներ մը գնատել, և որնոց համար ա՛յժմ տանն անդամ չուներ խորհելու։ Նաև զգաց թէ իր խօսքերուն ընա՛ չպիտի տնատատային նմէ նոյն իսկ երգատքնատ իրենց՝ որ ինք Լիկիան Գամպնիայի պիտի վերադարձներ։ Բայց ինչո՞ւ այս բանը ինք Լիկիան Գամպնիայի պիտի վերադարձներ։ Բայց ինչո՞ւ այս բանը ինք տատչ չզրաւ։ Փոխանակ զանի հալածելու՝ կրնար երթալ Գամպանիայի և անոր երգատ տալ՝ թէ ինք այլեւս ան պիտի կենար տէնի հալածանքէ։ Այն տանն Գամպնիա անձամբ Լիկիան գնատելու պիտի ելնէր՝ ու զանի իր տուներ րնթեր։ Ո՛չ, Վինիկիոս քատ գիտէր թէ ո՛րնէ ն

— Քրիստոնեան՛ը, մարկ ըրէք ինծի։ Երէկ գիշեր ձեզի հետ ես ալ Ասպիանոյի մէջ կը պտուտէի և հոն ձեր հաւատքը ճանչնալ սովրեցայ։ Ձեր գործերն ինծի կ՛ապացուցեն թէ դուք պարկեշտ ու բարի էք։ Թոյլ տուէք որ այդ այրի կինը չպրուտնակէ հոս բնակելու, դուք ալ հոս մնացէք ու թողէք որ ես ալ ձեզի հետ մնամ։ Այս ժպրիը — Գլաւկոսը ցոյց տալով — որ բժիշկ մըն է, և կամ պէտք վերքեր դարմանելէ կը հասկնայ, թո՛ղ ըսէ թէ կարելի՞ է վիս այսօր իսկ այս տեղէն փոխադրել։ Ես տիւանդ եմ, մէկ թեւս կտրած է ու գիտս չատ օրեր անչարժ մնալու սահմռսած եմ։ Ուստի, կը յայտարարեմ որ ես այս տունէն չեմ ելներ, մինչեւ թէ բանի վիս այս տեղէն չվռնտէք։

Ու լռեց, չունչը կարելով։

Կրիսպոս պատասխանեց.

— Մենք քնա՛ւ միայն չունինք բանտապետն բանեցնելու վրայ, այլ միայն կ՛ուզենք ապահով տեղ մը պատսպարուիլ։

Երիտասարդ տրիբունը՝ որ քնաւ վարժ չէր համբերելու դիմադարձութեան, յօնքերը պատռեց ու բաւ.

— Ձգեցէք որ չունչ առնեմ։

Ու հանգիստ մը նաքը չարտնակեց։

— Ուրբաւսի ապահոված կրօպանը փնտռող պիտի չըլլայ։ Ինչու որ ան այսօր Բեթանեան մեկնած պիտի ըլլար՝ ուր Վատինիոս պինք կոնչած էր։ Հետեւաբար, պիտի կարծեն թէ հոն մեկնած է, իսկ երբ կրօպոնի հետ այս տունը մտայ, մարդ չտեսաւ մեզ, բայց իմացիք մը՝ որ Ասպիանոն երթալու առիթիս մեզ ընկերացեր էր։ Ձեզի բանտ ալ քնակիլը դուք պինք հոս բերէք որ լռութեան ապրիմ, ինչու որ իմ վարձկանս է ան։ Նամակ մըն ալ կը գրկեմ իմ առնս բանելու համար թէ Բեթանեան կը մեկնիմ ես։ Եթէ յոյնը լաւ առած է արդէն կառավարիչին, կը յայտարարեմ որ ե՛ս էի Կրօպոնը ապահովողը, և թէ այդ պատճառն էր որ իմ թեւս կտրեցաւ։ Հօրս ու մօրս ուրուականներուն վրայ կ՛երդնում որ այսպէս պիտի ընեմ։ Ուստի, կառավարել ապահովելու թեւամբ կրնամ մնալ հոս, ձեր գլխուն մէկ մազին անգամ չպիտի դպչին։ Ուրեմն, չուս հոս կանչեցէք յոյնը. իր անունը Քիլոն Քիլոնիդէս է։

— Այն առնն քու քովդ թող մնայ Գլաւկոս, իսկ այրի կինն ալ քեզի պէտք եղածը կը հոգայ, բաւ Կրիսպոս։

Վինիկիոս ա՛լ աւելի ուժգին պատասխանեց յօնքերն ու պատասխանեց.

— Մտի՛կ ըրէ, ծերուկ, թէ ի՛նչ կ՛ըսեմ...։ Քեզի երախտապարտ եմ, դուն ինծի պարկեշտ ու բարի մէկ մը կ՛երեւիս, բայց համարձակ չես խօսիր, ինչու որ մտքինդ չես զուրցեր։ Դուն կը վախնաս որ իմ տարուկներս բերել տալով Լիկիան չառեւանդեմ... այնպէս չէ՞։

— Ճի՛շդ է, պատասխանեց լրջօրէն Կրիսպոս։

— Գիտցի՛ր ուրեմն որ հիմա ձեր ներկայութեան պիտի խօսիմ ինչ-

ինչ ու պիտի գրեմ ալ թէ ես Բեթանեան մեկնեցայ։ Ուստի, գո՛ւք միայն պիտի ըլլաք իմ պատգամաւորներս։ Լա՛ւ խորհէ տակը վրայ և ա՛լ այսուհետեւ չզայրացնես զիս։

Վինիկիոսի բարկութիւնը զրգռուած էր, և իր խօսքերը հետզհետէ բուռն հանդամանք մը կ՛առնային։

— Թերեւս կը կարծես թէ անոր սիրոյն համա՞ր է որ հոս մնալ կը փափաքիմ ու կը մերժեմ երթալու։ Ապուշ մի անդամ պիտի գուշակէր նկէ այդպէս ըլլար։ Բայց ես միայն չունիմ այլեւս վինք հալածելու։ Իսկ նկէ այդպէս ըլլար։ Բայց ես միայն չունիմ այլեւս վինք հալածելու։ Իսկ նկէ որ ինք հոս մնալ չ՛ուզեր, ան ազատ մնացած ձեռքովս, պիտցած նկէ որ ինք հոս մնալ չ՛ուզեր, ան ազատ մնացած ձեռքովս, պիտցած ըլլաս որ, կը քաշեմ կը փրցնեմ թեւս ու գլխուս կապերը, և ա՛լ ո՛չ մէկ կրնայ զիս ետ պահել։ Ան առնն իմ մահուանս պատասխանատուն կ՛ունենայ՝ ա՛յ ալ ըմպելիք։ Այն

մուխի մը՝ որուն հնազանդութիւն ու յարգանք կ'ընծայուի մինչեւ այն աեեն, և զոր ինք անձամբ ալ փորձեց։ Ուստի, իր սիրոյն միացաւ անոսկ մը երկիւղ ալ՝ որ Ժպրհոմէնան զգացում մը տուաւ իր տաժած սիրոյն։ Ու չէր կրնար վարժիլ այն մտածումին՝ թէ ինք կրնար այլապէս յարաբերութիւն հաստատել այն աղջնակին հետ, և այսպէս չէ թէ ինք կրնար աննենգ անոր կամքէն՝ այլ ան իր կամքէն, զարձեալ՝ թէ ինք հիմա ցաւագար, ընկճեալ կը պահէր, ու գաղտած էր յարձակող, յաղթական ոյժն ըլլալէ. և եղած էր սոսկ սպիկար մանուկ մը անոր խնամքին կարօտ։ Իրեն պէս յոխորտ բնաւորութիւն մ'աննեղոյին, ուրիշ ո՛և է միկին հանդէպ նման վերաբերում մը՝ անարակուլի ատելութիւն մը պիտի սեղուէր. մինչ հիմա՝ չէ թէ ատելացած չէր զգար ինքզինք, այլ նոյն իսկ երախտապարտ կը զգար իրեն բանալիչն մը։ Բոլորովին նոր զգացումներ մը կը ծնէին իր մէջ, օր մը առաջ՝ բնաւ կարող պիտի չըլլար անոնց, և հիմակ ալ ապրումներուն պիտի լեցուէր՝ թէ որ կատարելապէս գիտակից ըլլար իր վիճակին։ Ինք ամենևին չէր անգրաղատնար իր այս այլափոխումին վրայ, զի բնական բան մը կ'նրեւէր իրեն։ Երջանիկ էր, ինչու որ նոյն արուած էր իրեն հոն ինալու։

Ուստի, կը վախնար իր երախտիքը յայտնել օրիորդին, ու ներսի դիէն բան մը կ'զգար, զոր բացատրելու չափաս բառ չէր գտներ, ինչու որ պարզապէս հպատակութեան զգացում մըն էր ան։ Ինչ առաջնութեան բարկութիւնը այն ատեիճան խորտակած էր դինք՝ որ հպիւ կրցաւ ակնարկով մը չհարհամարհել ըլլալ անոր, բայց այնպիսի ուրախութեան փայլ մը կ'արձակէին իր աչքերը՝ որմէ կը կասուէր թէ գոհ էր որ պիտի կարենար Լիկիայի քովը մնալ ու զանի անանել վազը, մեռ օր, մինչեւ ա՛լ աւելի երկայն ատեն ալ։

Իր այս ուրախութեան՝ յեղակարծ զանի կտրտնդելու երկիւղն ալ խառնուեցաւ։ Եւ այս երկիւղը ա՛յն ատեիճան մեծ էր, որ երբ անդամ մըն ալ Լիկիա անոր մտածումը գաւաթը և ինք փափաք զգաց անոր ձեռքը բռնելու չհամարձակեցաւ։ Չհամարձակեցա՛ւ... ինք, Վինիկիոս, որ կեռարի տաճար խնջոյքի պահուն այնքան յանդուգն գտնուած էր ներա հանդէպ... ինք, որ ներա փախուստէն յետոյ, երգուընդեր էր զանի մազերէն քաշքշելով իր անհնակը տանիլ՝ ու հոն ձակիլ տալ։

ԻԳ.

Բայց Վինիկիոս ալ կը վախնար որ մի՛ գուցէ արտաքին այժ մը խորտակէր իր ուրախութիւնը։ Քիլոն կրնար յայտնած ըլլալ իր աներեւութացումը կատարելագին և կամ իր ձերբազատ գերիներուն, որ պահուն չատ հաւանական է որ իր կեցած տունը յարձակում մը կրէր քաղաքին

պահակ զօրքերուն կողմէ։ Ու մտածեց որ, նման դէպքի մը պարագային կրնար ինք Լիկիան իր տան մէջ փակել, բայց զոց որ այսպիսի կացութեան մը մէջ ինք այդ բանն ընելու անկարող էր։ Իրա՛ւ, ինք, բռնատէր մէկն էր, լիրբ, բաւական զեղմ բնաւորութեամբ, և ի հարկին, անողոքելի ալ, բայց ո՛չ Թիկլլինոս մըն էր՝ ո՛չ ալ Ներոն մը։ Զինուորի կեանքը արդարութեան զգացման հիմք մը ձգած էր իր մէջը, և այնքան խիղճ՝ որ կարենար ճանչնալ թէ ի՛նչ տիպարին սատրնութիւն կը պարունակէր իր մէջ նման բնթացք մը։ Թերևս կատարութեան վայրկեան մը, և իր լալար ոյժին աէր եղած միջոցին կարող ըլլար այսպիսի բանի մը, բայց հիմա հրամանկան էր ինք ու բոլորովին զորավանքի միաեալ։ Միայն կը վախնար որ մէկ մը չի անկուէր իր ու Լիկիայի միջև։

Վինիկիոս զարմացաւ անանելով որ, նպիւ թէ Լիկիա ինդատ իրեն ելաւ՝ ո՛չ նէ ու ո՛չ ալ կրնդատս ո՛և է ապաշնորութիւն մը չուզեցին իրմէ՝ թէ պիրենք պիտի պաշտպաներ, ճիշդ ինչպէս անհրաժեշտ պարագաներու մէջ անոնք իրենց վատահութիւնը գերբնական զօրութեան մը վրայ կը դնէին։ Երիտասարդ արիրուհը, որուն հոգւոյն խորը՝ Ոստրիանոնի մէջ Աւտրելիոն տուած քարոզչէն ի վեր, կարելիին ու անկարելիին գաղափարը ակարացած ու չփոթած էին, ինք ալ անձամբ տրամադրուած կ'զգար հաւատալու։ Բայց յետոյ, աւելի լրջօրէն մտածելով՝ միտքը Լիկեն

վինք համոզել ուզած էր Գլաւկոսը ապաննելու համար, ա՛նքան սաթքեր էր այժմ սարսափի ներքև կրկնակի ճնշուած այն յոյնէն՝ որ մէկ մը չպիտի կրնար երեւակայել թէ այն երկու անձերը միեւնոյն մարդն ըլլային։ Հետեւաբար, երբ Քիլոն նշմարեց որ Ուբասա վինք իրեն բալսրովին անձանօթ եղող մէկ մը կը կարծէր, սիրտը մ՚պղաց ու ապառ չունչ առաւ։ Յետոյ, Վինիկիոսի մոմապատ տախտակը տեսնելով, բալսրովին հանդարտեցաւ վինք, գէթ առայժմ ձուլակի մը մէջ ձգուելու երկիւղը փարատեցաւ իրմէ։ Բայց ասոնք, հիմա վատահ ալ եղաւ թէ քրիստոնեայք ապաննած չէին զՎինիկիոս. հետեւաբար չհամարձակելով այլեւս բարձրաձայնել մէկի մը վրայ ձեռք վերցնել։

— Վինիկիոս կը պաշտպանէ զիս ա՛ր և է վտանգի դէմ, մտածեց, և թող չիտար որ մեռնիմ։

Ու, սիրտ առնելով, ըսաւ.

— Բարի՛ մարդուկ, իմ սիրելի բարեկամ՝ տակաւին Վինիկիոսը չուզե՞ց պատասխան մը տրկել. ինչու որ ոտքերս ուռած ըլլալով չեմ կրնար այլեւս երկար ուղեւորութիւն մ՚ընել։

— Ո՛չ, բաւ Ուբասա, քալելով պիտի երթանք։

— Հապա թէ որ երթալ չուզէի՛։

— Ո՛չ, չես կրնար, ինչու որ անչուշտ պէտք է գալ։

— կու գամ, բայց չէ թէ պարտաւոր ըլլալուս համար։ Մէկ մը չի կրնար ստիպել զիս, եա՝ որ ազատածին մէկն եմ, քաղաքին կառավարչին մտերիմը։ Իրր իմաստուն՝ գիտեմ ուրիշները նուաճելու եղանակը, ու կրնամ առանց կամ վայրի գազաններու փոխարկել զմարդիկ։ Բայց կու գամ, կու գամ։ Միայն թէ երթամ ասելի խաչոր վերարկու մը ու գլխանոց մը առնեմ, որպէս զի քաղաքին այն կողմի գերիները զիս չտեսնեն, առանց որոյ ամէն քայլափոխի պիտի կենային ձեռքերս համբուրելու համար։

Ուսաի, նոր վերարկու մը առաւ կռնակը ու գլուխը գրաւ գազիական լայն գլխանոց մը, կարելի եղածին չափ իր դիմագիծը պահելու համար Ուբասայի աչքերէն։

— Ո՞ւր կը տանիս զիս, հարցուց քալած առենին։

— Անդրախերեան թաղը։

— Շատ չկայ որ Հռոմի կը պատուիրէ, ուսաի ինծո՛ւ այդ թաղը գնացած չեմ... և սակայն կարծեմ հոն բնակողներն ալ բարի մարդիկ ըլլալու են...։

Բայց Ուբասա չատ պարզամիտ ըլլալով, և այլեւս Վինիկիոսէ իմացած ըլլալով որ յոյնը իր հետ միասին Ասարիանոն գնացեր էր, ու առած ալ էր զինք Կրոդոնի հետ Լիկիայի առնը մտնելը, պահ մը կանգ առնելով ըսաւ.

— Սուտ մի՛ խօսիր, ծերուկ, դուն դեռ այս գիշեր Ասարիանոն ձեր Վինիկիոսի հետ, և այս առաւօտ կառավիկիկ ալ՝ մեր դրան առիւ։

— Մե՛ն, բաւ Քիլոն, ուրեմն ձեր առնը Անդրախերեան թաղին մէջ է։ Հռոմի գանուիլս չատ առեն չըլլալով, քաղաքին թաղերուն առնուններր լիուլի անծանօթ են։ Շիտա՛կ է, բարեկամս, ձեր դրան առիւ գանուելդ, պիտի, ու պաղատագին Վինիկիոսէ խնդրեցի յանուն ազատութեան՝ որ ներս չի մտնէ։ Ասարիանոն ալ գնացի, բայց գիտե՞ս թէ ինչո՛ւ։ Որովհետեւ բաւական առեն է ի վեր Վինիկիոսի գործին կ՚աշխատէի, ու փափաքեցայ որ անգամ մը ինք անձամբ մտիկ ընէ Մեծ Ալեքսանդրին խօսքերը։ Իսկ թէ հետաքրքրութիւնէ աստր ու քաջ Տոմիտ մէջ միեւնոյն առեն։ Բայց գուն քրիստոնեայ ես արդէն, ու գիտես ճշմարտութեան չպղծանակին։

— Սա ճի՛շտ է..., պատասխանեց Ուբասա խոնարհաբար։

Սակէ Քիլոն աւելի սիրտ առնելով.

— Վինիկիոս տզօր մէկն է, ըսաւ, ու կեսարի ալ բարեկամը, բայց առիլ չար ոգիին ներչնչումներուն կը հպատակի։ Թէ որ իր դլխէն մազ մ՚անգամ պակսի՝ կեսար իր պատրոյքը բոլոր քրիստոնեաներուն վրայ ալ կը թափէ։

— Մենք գերազոյն ոյժէ մը պաշտպանուած ենք։

— Անչո՛ւշտ, անչո՛ւշտ, բայց ի՞նչ որչուժ ունիք Վինիկիոսի մասին, հարցուց Քիլոն յարաճուն անձկութեամբ մը։

— Չե՛մ գիտեր. Քրիստոս մեզի կը պատուիրէ ողորմած գտնուիլ։

— Աղէ՛կ պատասխանեցիր, չատ՝ միշտ այսպէս մտածելու, պի հակառակ պարագային, կասկածայի վրայ դրուած մսի կտորի մը պէս գուն ալ պիտի խորտուիս գժոխքին մէջ։

Ուբասա հառաչեց, ու Քիլոն նշմարեց որ կրնար ինք ուզածին պէս դործածել այդ մարդը՝ որուն առաջին անդը ա՛նչափ անարկու ազդեցութիւն մ՚ըրած էր իր վրայ։ Ու փափաքելով գիտնալ թէ ի՞նչ եղած էր Վինիկիոս ածրական փորձի պատուն՝ խիստ դատաւորի մը չեչտով հարցուց.

— Ի՞նչ ըսիր Կրոդոնը, խօսէ՛, ինծմէ բան մը չպահես։

Ուբասա այս անգամ ալ հառաչեց։

— Վինիկիոսէ կը լսես։

— Դալուկնահա՞ր ըսիր զանի՝ թէ ըրածէն ընկերով մեղցուցիր։

— Չէնք չուներ։

Քիլոն սարսռաց՝ մտածելով այդ բարբարոսին գերմարդկային այժին վրայ։

— Թո՛ղ Պղուտոն[1]... ա՜հ, ըսել կ՚ուզէի՝ Թող Քրիստոս ներէ քեզի։

Ու քիչ մըն ալ չատ՝ գնացին լուռ թեամբ, յետոյ Քիլոն չդուներակց.

---

1 Պղուտոն ըստ դիցաբանութեան դժոխոց տէրտէրն էր։

— Ես քեզ չեմ մատներ, բայց զո՛յգ եղիր պատուորդներէդ։

— Ես Բրիատոսէ կը վախնամ միայն, չէ թէ պատնորդներէն։

— Իրաւո՛ւնք ունիս, բայց մարդասպանութենէ աւելի սոսկալի ոճիր չկայ։ Ես ազօթք պիտի ընեմ Աստուծոյ քեզի համար, բայց չեմ պիտեր թէ պիտի զօրո՞ն իմ ազօթքներս, միայն թէ դուն ուխտիս խօսք տաս որ ա՛լ սակէ վերջ քու մէկ մատովդ անգամ ուրիշին կեանքին չպիտի դպնաս։

— Սպաննեցի վինք՝ բայց ակամայ, պատասխանեց Ուրսուս։

Սակայն Բիլոն՝ որ ամէն պարագայի մէջ կ'ուզէր ապահովութիւն առնել իր մասին, չէր դադրիր մարդասպանութիւնը դատապարտելէ և սպրիսկէլ որ Ուրսուս ուխտ ընէր։ Վինիկիոսի մասին ալ խօսեցաւ, բայց Ուրսուս պատասխաններ կու տար, և անոր կը կրկնէր թէ ինչ որ ուզէր՝ Վինիկիոսէ պիտի խնդրէ։ Այսպէս խօսակցելով կարկեցին այն երկար ուղին որ Անդրաբերևան Թաղէն կը բաժնէր յոյներն տունը և հասան իրենց տեղը։ Բիլոնի սիրտ աւելի ուժգին սկսաւ զարկել բարեկել անձկութենէն. երկիւղը այսպէս ցոյց կու տար իրեն՝ թէ Ուրսուս անհատ մը հետաքրքրութեամբ կը դիտէր վինք։

— Ոչինչ մխիթարութիւն մըն է ինձի համար, ըսաւ ինքնիրեն, որ ակամայ սպանուիմ իրէ, աւելի կը փափաքէի որ ինք անդամալուծութենէ բռնուէր և իր հետ՝ բոլոր Լիկէոնիներն ալ... այս հրաշքը պատահէ, ո՛վ Դիոս, եթէ կրնաս։

Եւ այսպէս յեղյեղելով ինքզինքին՝ վերարկուին մէջ փաթթուելով ու մինչև քիթը թաղուելով ցուրտէն պաշտպանուելու համար, ինչպէս ինք կ'ըսէր։ Երբ առաջին բակը անցնելով անակնկալ պրպտելը սկսաւ նրբանցքը մտան, Բիլոն մէկէն կանգ առնելով ըսաւ.

— Թող տուր որ քիչ մը չունչ առնեմ, նախքան պարապային չպիտի կրնամ Վինիկիոսի հետ խօսիլ, ո՛չ ալ իր վերկութեան համար պէտք եղած խորհուրդներն ու տեղեկութիւնները տալ։

Թէև վստահ էր թէ հոն իրեն վտանգ մը չկար, բայց դարձեալ սրտնքները կը դղրդային խորհելով որ Ասարիանոնի մէջ տեսած այն խորհրդաւոր մարդիկներուն տունը կը մտնէր ինք։

Այս պահուն տեսնէն երգի մը ձայնը հնչեց։

— Ան ինչ է, հարցուց Բիլոն։

— Դուն Բրիատոսէ եմ կ'ըսես ու չես գիտեր թէ մեր սովորութիւնն է՝ ամէն ճաշէ վերջ, օրհնութիւն մը երգելով պատուել մեր Փըրկիչը, պատասխանեց Ուրսուս։ Միքիամ իր որդւոյն հետ վերադարձած կ'ըլլալու է, և գուցէ Առաքեալն ալ միասին, ինչու որ ամէն օր ան այցելութեան կու գայ այրի կնոջ ու կրիսպոսի։

— Դուն պիտ Վինիկիոսի քով տար չուտա մը։

—Վինիկիոս ալ անոնց հետ մէկ սրահի մը մէջ է, ինչու որ ամէնքը

մեծ անուանակ ան է, իսկ միւս ոլորտիկ անուանկները ընդհանուր միայն կը գործածենք։ Ներս մտի՛ր, հոս կրնաս հանգչիլ։

Ու մատն, անուանակը մութ էր, ինչու որ այդ խրիկուները ամպամած ու ցուրտ ալ էր, և մէկ քանի ճրագներու լոյսը ըստ բաւականի չէր լուսաւորեր։ Վինիկիոս Բիլոնի պալը աւելի դուշակեց՝ քան թէ զանի ճանչցաւ։ Սակայն չուտա մը պնաց Վինիկիոսի մանչին գրուած անկիւնը, ինք թէ հոն աւելի ապահովութեան մէջ զգալ ինքզինք։

— Ո՛հ, ա՛խ իմ, ինչո՞ւ մանկ չըլլի իմ խորհուրդիս, հեռացաց ձեռքերը պարարելով։

— Լուէ՛, ըսաւ Վինիկիոս, ու մանկ լրէ։

Յետոյ ուզղակի Բիլոնի աչքերուն մէջ նայելով ըսաւ յամրաբար, ամէն մակ խօսք չշեշտելով, իրը թէ յոյնը անոնցմէ խրատ քաղելու պատրուակի պէս ընդունելով պարտաւոր բլլար անջնջելիօրէն իր յիշողութեան մէջ ապատուրելու.

— Կրոջդ վրա ապաննելու ու կրզոպանելու դիտաւորով վրաս յարձակեցաւ, հասկցա՞ր, իսկ ես պինք ապաննեցի, և այս բարի անձերն ալ դատաստանին կեանքի մէջ իմ ընդունած վերքերս։

Բիլոն չուտա մը հասու եղաւ թէ Վինիկիոս այսպէս նպաստաւոր խօսակցով քրիստոնեականերու մասին, կ'ուզէր որ ուրիշներն ալ այդպէս հաճել

— Ի՞նչպէս, ի՞նչ. արդէն չքա՞ր. ասէր իմ, թէ ոսխա կ'ընէի քու բժշկուելուդ համար։

— Ուրիշ ոչի՞նչ։

— Կը պատրաստուէի քեզի այցելութեան գալու. երբ այն բարի մարդուկը եկաւ ու ինծի բաւ որ քովդ գայի։

— Նա՛, հոս գրուած ասխատակ մը կայ. ա՛ռ ու իմ տունս երթալով ձերբազատիս տուր, ինք հոն կը գտնես միչա։ Իրեն գրած եմ թէ Բենեվենտա գնացած եմ։ Իսկ Գնամակ ալ գտրցէ... բայց քու կողմէդ, թէ այս առաւ իսկ Բեդրոնիոսի մէկ սախտզական նամակը վիս հոն կանչած է։

Այս կէսին ա՛լ աւելի բարձրացնելով իր ձայնին եղերէջը՝ կրկնեց.

— Բենեվենտա գնացած եմ, կը հասկնա՞ս։

— Բենեվենտա գնացած ես, ա՛ր իմ։ Այս առաւ հրաժեշտի ոչ-ջոյնդ առիր ինծի Բորգա Կապէնայի առջև, ու քու մեկնումդ այնպիսի սիրտբեհամբ համակեց վիս, որ եթէ աստուածներուն իրենց ի գութ չ'ունէին, արցունք թափելէ պիտի մնային, ինչպէս Այեզոնի Թշուառ կինը[1] իր Իասոնի կսկիծէն։

Վինիկիոս թէև հիւանդ ու վարժած ալ յոյնին հրու հպառակութեանը, չկրցաւ սակայն զսպել իր ժպիտը։ Ու չատ գոհ մնաց, որ խոկը իր միտքը հասկցած էր ան, ու չտրտնակեց.

— Ուրեմն գրեմ որ քու արցունքներդ սրբեն, լոյս մը ըներ։

Քիլոն ուրախութենամբ ոտքի ելաւ, ու քանի մը քայլ դէպի ծիսեղյզ յառաջանալով պատին վրայէն մամ մ'առաւ։ Այս գործողութենան պահուն, գլխանոցը սահելով ճրագը խոկոյն իր գէմքը լուսաւորեց։ Գլուկոս մէկէն վեր ցատկեց աթոռակին վրայէն ու ակնթարթի մը մէջ անոր առջև կենալով՝

— Կը ճանչնա՞ս վիս, Կեփաս, հարցուց։

Անոր չեչոին մէջ ա՛յնպիսի անարեկիչ բան մը կար՝ որ բոլոր ներկաները սոսկաւ ու զգացին։ Քիլոն վեր բարձրացուց մամ՝ ու չատ մը ձեռքէն վար ձգեց. յետոյ գլխիկ մինչև գետին ծռելով հեծեծագին գոչեց.

— Ես չէի... ես չէի... գթուխիէն։

Գլուկոս իր կրծոտակիցներուն գառնալով բաւ.

— Ահա աս է վիս մտանողը, ա՛ս կարծանեց վիս ու իմ ընտանիքս։

Բոլոր քրիստոնեաներն ալ գիտէին արդէն պատմութիւնը, ու Վինիկիոսի ծանօթ էր, բայց այս չէր գիտեր թէ ա՛վ էր այն Գլուկոսը, զոր իր վէրքերուն դարմանուած ու կապուելու միջոցին սաստիկ նեղացած էր ինք ու չէր լսած անոր անունը։ Իսկ Ուրսուսի համար, Գլուկոսի խոս-

[1] Այեզոն՝ որ նախանձելով Թեսէի արքային կնոջ Ընտէի վրայ, սիրտճաք ապաննից իր իսկ զաւակը Իասոն՝ Ընտէինը կարծելով։ Աբամտզդ գիտցիս եկեքանիկի փոխակերպից բան առասպելին։

քերը մութին մէջ չորացող վայրկեան մ'եղաւ։ Իսկոյն ճանչցաւ Քիլոնի ա՛վ ըլլալը, ու մէկ ոտաւումով անոր քով հրթռալով՝ պինդ մը սեղմից անոր թեւը ու զայն ձայնելով՝ գոչեց.

— Աս ան մարդն է՝ որ վիս համոզեց Գլաւկոսը մեղցնելու համար։

— Գթուխիէն հեծեց Քիլոն, ձեզի կու տամ. ա՛ր իմ— գոչեց Վինիկիոսի գառնալով— ազատէ՛ վիս, քեզի կը վտահիմ, օգնէ՛ ինծի։ Կը յանձնեմ, կը յանձնեմ քու հսկակդ. ա՛ն, ա՛ր իմ, ա՛ր իմ։

Բայց Վինիկիոս ամէնէն մեծ անտարբերութեամբ կը դիտէր այն տեսարանը. հոն՝ որովհետև լաւ կը ճանչնար յոյնը, և յետոյ՝ որովհետև իր սիրտը վարժ չէր կարեկցութեան։

— Ո՛ր ա՛ղջ թագիկդ գիրք հոս, պրաետկին մէջ իսկ, բաւ, ուրիչ մէկը կը տանի հոսկը։

Քիլոն այս խօսքերուն վրայ կարծեց թէ իր մահուան վճիռը կ'արտասանուէր։ Իր ոսկրերը դողդողային ներսուսի ուժով ձեռքերուն տակ, ու ցաւէն սկսաւ լալ։

— Ցանո՛ւն ձեր Աստուծուն, գթացէ՛ք, պոռաց, ես քրիստոնեայ եմ, «Յաղագս Քրիստոսի ընդ ձեզ»։ Քրիստոնեա՛յ եմ, թէ որ չէք հաւատար ինծի, անգամ մըն ալ ակռաներդ վիս, երկո՛ւ անգամ ալ, սա՛ր անգամ ալ։ Գլաւկոս, արդէն հանկցած ըլլալու ես։ Ձգէ որ ես խօսիմ, վիս քու գերիդ ըրէ. մի՛ սպաններ վիս, գթա՛ ինծի։

Անոր ձայնը վշտէն մարելով, հեազհեազ աւելի կը սկսրանար։ Այն տանն Աստքեալը սեղանէն ելաւ, անոր մինչև կուրծքը ծռած սպիտակափառ գլուխը կը զողզողար. աչքերը փակած էր, սակայն յետոյ բանալով խոր լուսթեան մը մէջ խօսիլ սկսաւ.

— Փրկիչը սկզի բաած է. «Եթէ եղբայրդ մեղանչած ըլլայ քեզի դէմ, պատժէ զանի. բայց եթէ զղջայ՝ ներէ՛ անոր։ Ու թէ որ օրուան մէջ եօթն անգամ իսկ վշտացուցած ըլլայ քեզ՝ ու եօթն անգամն ալ դառնալով քեզի ըսէ. Ողոքէ՛ ինծի, ներէ անոր։»

Լուսթիւնը հեազհեազ աւելի խոր եղաւ։ Գլաւկոս երկար ժամանակ անչարժ մնայ՝ ձեռքը դէմքին վրայ, վերջապէս բացուելով բաւ.

— Կ'փաս, Աստուած ներէ՛ քեզի, ինչպէս ես ալ կը ներեմ յանցաւոն Քրիստոսի։

Ուրսուս ալ մրմնջաց առանց թող տալով յոյնին ձեռքը՝ բաւ.

— Թո՛ղ մեր Փրկիչը ներէ քեզի, ես քեզի կը ներեմ։

Քիլոն գետին ինկաւ, ձեռքերուն վրայ կրծնելով, ու թակարդի մէջ ինկոզ անասունի մը պէս գլուխը զարձուց՝ տեսնելու համար թէ ո՛ր կողմէն պիտի գար մահը։ Ինք հազիւ կը հաւատար իր աչքերուն և իր ականջներուն ու չէր համարձակեր ներսէմ յուսալու։ Իր կապարագոյն երեսին սառոյցի վախէն կը թրթռէին, և չատ ուշ ու չատ դժուարաւ խելքը գլուխը եկաւ։

— Գնա՛ խոշտանգութեամբ. բաւ Աւետիսը այս պատուն։

Փիլոն ոտքի ելաւ, բայց խօսիլ չէր կրնար։ Վիրիկիոսի անկողինին ժօտեցաւ՝ կարծես անոր քով պաշտպանութիւն գտնելու համար, ինչու որ դեռ ատեն չէր ունեցած մտածելու՝ թէ Վիրիկիոս անգամ, հակառակ իր ծառայութեանէն օգտուելուն և իր մեղսակից եղած ըլլալուն, կը դատապարտէր զինք. մինչ անոնք՝ որոնց դէմ իրենք թշնամական դիրք մը բռնած էին՝ կը նեղէին։ Այս բանը յետոյ լսեցին ու կատածը միայն կը խօսէին իր դիմագիծէն ու ակնարկներէն։ Ուստի, ինք կը փափաքէր կարելի եղածին չափ չատ հեռանալու այդ անհանգիստ մարդիկներուն քովէն՝ որոնք թէպէտ իրեն նեղած ալ էին, բայց անոնց բարութիւնը այնպէս կ'անարեկէր ու կ'ընկճէր զինք՝ ինչպէս պիտի ընէր նոյն անգութը պանուէին։ Ու կը կարծէր թէ, երբ այսպէս չարաճճակէր տան մնալու՝ գարձեալ անակնկալ բան մը պիտի պատահէր, ուստի խղճուկ ձայնով մը Վիրիկիոսի բաւ.

— Հո՛ս աւելի նամակդ, արիւնս, հոս աւելի նամակդ։

Մինչ մամպատա ախոռակը Վիրիկիոսի ձեռքէն կ'առնէր, խոնարհութիւն մ'ըրաւ քրիստոնեականերուն, ուրիշ մըն ալ՝ հիւանդին, ու պատին քովէն վազից դէպի դուռ։ Պատէգին մթութեան մէջ գարձեալ վախ մ'ունեցաւ վրան, գարձեալ մազերը գլխուն վերև ցցուեցան, ինչու որ ինք համոզուած էր թէ Ուրսուս իր վրայ պիտի յարձակէր ու դիւերուան մթութենէն օգտուելով պինք պիտի սպաննէր։ Ու չատ կ'ուզեր վախչել հեռանալ իր արուեստներուն բոլոր ուժովը, բայց ատոնք կարի սակաւ էին, և չատ չանցած ալ բացարձակապէս մերժեցին իրենց պաշտօնը, ինչու որ Ուրսուս իր քովը կանգնած էր տրդէն։

Փիլոն իսկոյն երեսը դէպ ի վար՝ գետին փռուելուն ու սկսաւ հեծկլտալ.

— Աբրահա՛ս... յանո՛ւն Քրիստոսի։

Բայց Աբրահաս բաւ.

— Մի՛ վախնար. Աւետիսը տրամադիր եղած է որ մինչեւ գանկն գուբս քեզի ընկերանամ, պի կրնայ ըլլալ որ ճամբուդ կոտրտինք ու քեզ մինչեւ տուն տանիմ եթէ երբէք յոգնած ըլլաս։

— Ինչ կ'ըսես։ Հարցուց Փիլոն գլուխը վերցնելով։— Ուրեմն միտքդ պիս պատանել չէ՞։

— Ո՛չ. ու թէ որ քեզ բանած տանիս քիչ մը բրատեխամբ վարուելոյ՝ ներէ՛ ինձի։

— Օգնէ որ ոտքի ելնեմ, բաւ յոյսը։ Ուրեմն չի՞ս ուզեր պատանել պիս. առ՛յէ. ուրեմն պիս մինչեւ ճամբուն տար՝ և անկէ վերջ ես իմ ճամբաս կը չարաճնակեմ։

Ուրսուս պետնէն վերցուց զանի՝ իր թէ փետուր մ'ըլլար վերցուցած, ու ոտքի վրայ կեցուց. յետոյ խառաչտին անցքէն առաջնորդեց

անոր մինչեւ երկրորդ յարկը, և վերջապէս դռնէն ալ՝ մինչեւ ճամբան հանեց զանի։ Երբանցքէն քալած պատուն՝ Փիլոն մտովի կ'ըսէր.

— Թո՛րթս լմնցած է։

Բայց անդամ մ'որ ոտքը փողոցը դրաւ՝ ազատ չունչ մ'առնելով Ուրսուսի բաւ.

— Հիմա ես կրնամ առանձին երթալ։

— Մազապուխտ՛ս երթաս։

— Դո՛ւն ալ նոյնպէս, գո՛ւն ալ. ձգէ՛ որ չունչ մ'առնե՛ժ։

Ուրսուսի մեկնելէն ետքը, յոյսը մէկ քանի անգամներ խորին խոբին չունչ առաւ, ու ձեռքը կուրծքին և իրաններուն վրայ տարաւ՝ կարծես ողջ ըլլալը ստուգելու համար, և իր քայլերը երագեց։

— Բայց ինչ պատճառաւ չպատնեցին զինս։

Բայց, հակառակ քրիստոնէական վարդապետութեան մասին, իր նբրիկիոսի տեսած ունեցած խոտակրութեան, և գետեզրը Ուրբանոսի մէջ ըրած տեսակցութեան, չէր յաջողեր այդ հարցումին պատասխանը գտնելու։

ԻԵ.

Վիրիկիոս անգամ չէր կրնար ակնարկել մը ալ անցած գարձածին, և իր ապշանքը նուազ չէր Փիլոնի ապշանքէն։ Ինչո՞ւ զանի պատնած չէին. կրնային անպատճառ այդ բանն ընել։ Ուրսուս կրնար զանի պարտէզին մէջ թողել, կամ գիշեր ատեն Տիբերիսի մէջ նետել. մանաւանդ որ այն ատեններս նոյն իսկ Ներոնի ձեռքով չատ մը պիշերային սպանդներ տեղի կ'ունենային, և ամէն առաւօտ գետ ա՛նքան դիակներ ոճիրներ տեղի կ'ունենային, և ամէն առաւօտ գետ ա՛նքան դիակներ իր ափերուն վրայ կը նետէր՝ որ ուշադրութիւն դնող անգամ չէր գտնուեր։ Իր գազափարով, քրիստոնեայք չէ թէ միայն Փիլոնը պատնելու կարողութիւն ունէին, այլ իրաւունք ալ ունէին։ Սակայն Վիրիկիոսի դատակարդին պատկանող անձերուն անգամ կարեկցութիւնը բոլորովին անհասկնալի էր։ Իսկ Աթենայիք բոլին մը կանգնած էին կարեկցութեան, և երկար ատեն ընդդիմացած էին՝ որ սուտերամարտութիւնը չներմուծուի Աթէնքի մէջ։ Հռոմի մէջ իսկ պարտուղը չնորհք կ'արժանանար, ինչպէս Բրիտանիոյ արքան, Կալիկրատոս՝ որ Կլաւդիոսի օրով գերի եղած ատեն, ոտներուն կապերը կտրտնել լուելի կը մատակարարուէր և Հռոմի մէջ կատարեալ ազատութեամբ կ'ապրէր։ Բայց Վիրիկիոսի աչքին բոլորովին բնական ու արդարացի կ'երեւէր վրէժխնդիր բլլալ ընդհանուր պրկանքի մը համար, և այդ իրաւունքէն հրաժարիլը՝ գլխովին հակառակ կը գտնար իրեն։ Իրա՛ւ, Ռոմրանոսի մէջ ինք լսած էր՝ թէ, քրիստոնեայք պարտաւոր էին իրենց թշնամիներն անգամ սիրելու, բայց ինք այս բանը անհեթեթ գրութիւն մը կը կարծէր՝ զոր գործնական կեանքին

մէջ կարելի չէր արդեզրել։ Ու խոյնեցաւ որ, այս ներողամտութեան չարժասիթը գուցէ սա ըլլար որ, այդ օրը պատահմամբ քրիստոնեայ ման մ'ուտնուցին՝ որ առիթ իրենց արդիւնած ըլլար մարդասպանութիւնը։ Զի. գիտէր թէ չատ մը ազգեր օրէնք մը ունէին՝ յորս պատերազմ սկսիլ անգամ չէին կրնար։ Բայց այդ պարագային. ինչո՞ւ սա բանին արդարութեան ձեռքը չէին մատներ գրիլըն։ Ապահով անոր համար որ առաքեալն իրենց բան էր թէ Մէկ մը կիմէ անգամ ալ ուղղակի չէր՝ կիմէն անգամ ալ պէտք էր նորի՞ իրեն։ Ինչո՞ւ Գլաւկոս Քրլոնի ըսած էր. «Աստուա՛ծ նորէ քեզի. ինչպէս ես ալ քեզի կը նորէ՛մ»։

. . . Ուրեմն Գլաւկոս նորա՛ծ էր, Ուրսուս նորա՛ծ էր . . . Ուրսուս՝ որ կրնար ուզած մարդը սպաննել Հռոմի մէջ առանց այլևայլի, գի կը բաւէր միայն՝ որ Նեմորեան[1] անտառին իշխանը սպաննէր և անոր պաշտօնին տիրանար։ Այն ըմբիշը՝ որ միւս —նախորդ «սրբոյն»— սպաննելու յաջողած ըլլալուն համար, այժմ քուրմի բարձր պաշտօնին հասած էր, կրնա՞ր միթէ ընդդիմանալ մարդու մը՝ որուն հետ կրոջն անդամ չէր կրցած չափուիլ։ Բոլոր այս հարցումներուն մէկ պատասխանը միայն կար Բարեսիրութեան հետևանքով անոր ներած էին, բարեսիրութիւն մը՝ որու նմանը աչխարհի մէջ չէր գտնուեր, իր նմանին հանդէպ անուղղակի անհամման սիրոյն համար, որ իրենց կը հրամայէր ինքզինքին անդամ մտանելու, մտանելու ընդունուած պրկանքը անձնական երջանկութիւնն ու թշուառութիւնը, և ուրիշին համար ապրելու միայն։ Անկէ ինչ վարձք կ'ակնկալէին ապագայ, իրա՛ւ, ինք լսած էր Ասորիանոսի մէջ այդ վարձքի մասին, բայց չէր հասկցած . . . : Իր Հռոմայեցիի բնազդը չէր հանդուրժեր յարգելու բոլոր անոնք որ ամէն բանի կը համակամէին։ Բայց աչքին այնպէս զարկաւ՝ որ Քրլոնի մեկնելէն վերջը ամէնուն ալ դէմքը կարծես լուսաւորուեցաւ։ Առաքեալը մեկնի Գլաւկոսի մօտեցաւ, և իր ձեռքը անոր գլուխն վրայ դնելով լսաւ.

— Քեզմով Քրիստոս յաղթանակեց։

Գլաւկոս վեր բարձրացուց իր յոգով ողողուն և ուրախութենէ չորացող աչքերը, իբր թէ զգացած երջանկութեանն մը ուրախութենէն լեցուած ըլլար . . . : Վինիկիոս դիտից թէեւ, ներքին անհամ մը զգացնող գաժանութեամբ, որ Լիկիա իր բամբիշէ չքնոները ուզմից այն սարսափ տարածով մարդուն ձեռքերուն վրայ։ Եւ իրեն այնպէս թուեցաւ՝ թէ աչխարհի կարգ ու սարքը բոլորովին փոփոխուած է։ Ուրսուս ալ վերջ գտնելով անզգայութեան թէ ինչպէս Քրլոնի ցոյց տուած էր ճամբան, և

[1] Լատինի մէջ գիտակ մը որու մօտիկը Անտիոքի նահանգի պատկառելի մը կոչուար քաղաքը «Նեմորեան ոստիկան» —Rex nemorensis— տիտղոսը կը կրէր, ու մեծ համբաւ մ'ունէր՝ ինչու որ իրմէ ուրիշ զօրաւոր եղող մէկն սպանած էր՝ քուրմի պաշտօնին տիրանալու համար։

անոր ազատած որ ներէր իրեն՝ նիմէ երբէք չատ ծանր իջած էր անոր գլուխն վրայ իր սակրերը, և Առաքեալը այն առեն օրհնեց զանի։ Կրնա՞ պատահիլ թէ այդ օրը յաղթութեան լեցուն օր մըն էր։ Յաղթութի՛ւն. ի՞րաւի՛ Վինիկիոս բան մը չէր հասկնար այս բաներէն։

Սակայն երբ Լիկիա անոր բժգելին առաւ՝ Վինիկիոս ձեռքէն բռնելով հարցուց.

—Դուն ալ պէտք է որ ինձի ներես, այնպէս չէ՞։

—Մենք քրիստոնեայ ենք, ու պէտք չէ սրտերնուս մէջ դարձեալ պահենք։

—Լիկիա՛, բաւ ան, ինչ որ ալ ըլլայ քու Աստուածդ, ես զանի կը յարգեմ՝ ինչու որ քու Աստուածդ է։

Օրիորդը պատասխանեց.

Դուն բոլոր սրտով զանի պիտի յարգես՝ երբ անգամ մը սովին զանի սիրել։

—Միայն քու Աստուածդ ըլլալուն համար, կրկնեց Վինիկիոս նուաղկոտ չեչտով մը, և աչքերը փակեց՝ թուլուկի նոպաներու մատնուած։

Լիկիա դուրս ելնելով չատ մը վերապարծաւ, և անոր վրայ հանգչաւ անհանելու համար թէ կը քնանա՞ր։ Վինիկիոս անոր հպիլը գոգացաւ ու ժպիտով մը աչքերը բացաւ։ Բայց Լիկիա իր ձեռքը մեղմօրէն անոր յոնքերուն վրայ դրաւ՝ զանի քնանալ ստիպելու համար։ Այն առեն Վինիկիոս անդորրութեան զգացում մը ողողուեցաւ, բայց իր վիճակը մեկնի գէշցաւ, գիշերը վրայ հասած էր և անոր հետ՝ առալի անդր մըն ալ եկած։ Առանց արտահայտելու՝ օրիորդին ամէն մէկ չարժուածին կը հետեւէր ան։ Երբեմն երբեմն տեսակ մը թմրիր կը պարուրար զան, որ միջոցին ամէն անգամ գոթծած կը տեսնէր ու կը լսէր, բայց այս ամէնը միտքին կը խառնուէին ու կը չփոթէին իրարու հետ։ Ներսէն ու տնտեսի գնորուածները։ Լքուած հին գերեզմանատան մը մէջ տեսնել կը կարծէր աչտարակաձեւ մեծ բան մը, և որուն քրմուհին Լիկիան էր։ Ան կեցած էր աչտարակին ծայրը, ձեռքը վին մը բռնած, ու ցնծագին մէջ, նման այն քրմուհիներուն՝ որոնք գիշեր տառն երգեր կը գեղգեղեն Լատմոն, ինչպես Արեւելքի մէջ տեսած էր։ Իսկ ինք պատրաստուած տանդուխի մը միջոցին մեծ գժուարութեամբ վեր կ'ելլէր զանի յարիչտահիլու համար։ Իր ետեւէն կը մագլցէր Քրլոն՝ վախէն ահաւոները կափկափելով ու չարաչտակ իրեն պոռալով. «Զգէ՛ աչքդ իմ քրմուհւոյն մրն է. Ան վրէժխնդիր պիտի ըլլայ քեզի։» Վինիկիոս չէր գիտեր թէ ո՛վ էր «Ան»։ բայց կ'զգար թէ իր գործածը սրբապիղծ գործութիւն մըն էր, ու սակայն վախ մը կը պատէր զինք։ Ու երբ աչտարակին կատարին չուրջ գտնուած վանդակապատին կը հասնէր՝ իսկոյն Լիկիայի քով կը տեսնէր ալէկոծ մօտուքով Առաքեալն ու կը գոչէր.

«Ձեռք չվերցնեմ՝ անոր վրայ. ան ի՛մս է։» Ցեսայ լուսինին չզներէն ձեւացած արտահայտ մը կ՚առաջնորդէր զանի, որ կարծես դէպի երկինք կը տանէր։ Բայց ինք բազուկները դէպի երկինք բարձրացնելով կ՚ապաչէր որ զինք ալ միասին առնէին։

Այս բոլորին արթնցնալով չուրջը դիտեց։ Կանխեցը նուազկած լոյսի մը կը սիրէր առարկաներուն վրայ, բայց գոնէր նշմարելու՝ բաւական։ Բրիտանիայի կրակին չուրջը բղխրած կը տաքնային. ինչու որ գիշերը ցուրտ էր, ու սենեակն ալ պաղ։ Վինիկիոս կը տեսնէր անոնց արտաշնչումէն յառաջ եկած չոգին։ Մէջտեղը նստած էր Առաքեալը. անոր ձախակողմն մօտ՝ Լիկիա նստած էր ոտքնակի մը վրայ, և ասոր չուրջը՝ Գլաւկոս, Կրեսպոս ու Մերիամ։ Այս չրջանակին ամէնէն վերջին մէկ ծայրը նստած էր Ուրսուս, և միւս ծայրը՝ Մերիամի զուգակը Նազարիոս, սեւ աչք և ուսերուն վրայ ինկած երկար վարսերով չնորհալի տղայ մը։ Լիկիա կախուած կը մնար Առաքեալին չրթներէն, իսկ միւսներն ալ ոտնը կողմը դարձուցած էին իրենց դէմքները, մինչ ան բաներ մը կը պատմէր ցած ձայնով։ Վինիկիոս տեսակ մը ուշադրութեամբ կը դիտէր զՊետրոս, ճիշդ ինչպէս ըրած էր անոր աչքին իր երազին մէջ զանի տեսած պահուն։ Մտածեց որ այն երազը կրնար իրականանալ՝ և թէ այն ալէփաո ծերունին՝ որուն հետաքրքրութեամբ Հռոմի գալը չատ չէր դուր, իրօք կրնար Լիկիան իր ձեռքէն յափշտակել, և անկարելութիւնը անձանօթ ուղիներէ մը։ Ու, տժգոհած էր թէ իր վրայով կը խօսէր ծերունին, ու թերևս ճիշդ նոյն պահուն կ՚ըսէր թէ Լիկիան այդ երիտասարդէն հետաքրքրելու համար ինչ միջոց կը խորհէր։ Եւ իրեն բնակարանէն անկարելի կը թուէր թէ ուրիշ նիւթի վրայ կրնար խօսիլ ան։ Ուստի, իր բոլոր ոյժը հաւաքելով ակամայ ականջ դնել։

Բայց ինք կատարեալապէս մոռցած էր, որ Առաքեալը Քրիտոսի վրայով կը խօսէր։

— Ատոնք, խորհեցաւ Վինիկիոս, անոր անունո՛վ միայն կ՚ապրին։

Ծերուկը Փրկչին ձերբակալումը կը պատմէր։

— Չորեքշաբթի մը գիշեր հասաւ՝ Քահանայապետին ծառաներուն ընկերակցութեամբ, զանի ձերբակալելու համար։ Ու երբ Փրկիչը հարցուց թէ՝ «Զո՞վ կը փնտռէք», անոնք պատասխանեցին, «Յիսուս Նազովրեցին»։ Բայց հազիւ անոնց բաւ թէ «Ե՛ս եմ», ամէնքն ալ գետին փռուեցան ու չհամարձակեցան անոր վրայ ձեռք դնելու։ Միայն ուրիշ հարցումէ մըետքը զինք ձերբակալեցին։

Հոս Առաքեալը դադար մ՚րաւ, յետոյ ձեռքը կրակին երկարելով չարունակեց.

— Ծուռ գիշեր մըն էր, ճիշդ այսօրուան պէս. բայց իմ սրտիս մէջ կ՚եռար։ Մեկէն զանի պաշտպանելու համար մերկացայ սուրս, ու մէկ հարուածով մը կարեցի Քահանայապետին ծառաներէն մէկին ականջը։ Ես պատրաստ էի մինչև սրբութիւնս վերջին կաթիլը զանի պաշտպանելու, բայց ինք ըսաւ. «Սուրդ իր պատեանին մէջ դի՛ր. պէտք չէ՞ որ խմեմ իմ հօրս ինձի տուած բաժակը։» Եւ ասոր վրայ ձերբակալիչներն զինք ոտքի կացուցին։

Երբ իր պատմութեան այս կէտին հասաւ, Պետրոս ձեռքը ճակատին տանելով լռեց. կարծես թէ զգալ կ՚ուզէր իր յիշատակներուն չարժառիթները։ Բայց Ուրսուս ա՛լ չկրնալով համբերել՝ տաքի դատակեց. և ա՛յնպէս մը բղխրեցնել կրակը՝ որ կայծերը դէպի վեր ժայթքելով սա և նա կողմը ցրուեցան, ու բոլոր ուժգին հրաշունչ, յետոյ իր տեղը նստելով մնացած։

— Ի՞նչ ալ որ հանդիպէք՝ ես...

Ու չարունակեց. ինչու որ Լիկիա մասը չրթներուն տարած էր։ Բայց անոր կատղած դէմքը յանկարծ խաւարող խղճմտեցուցիչ ձեռքը ակնյայտնի կը ցուցնէր թէ ինչ տեսակ վտանգի մը դէմ կը պայքարէր իր ներսի զին։ Թէև ինք միշտ պատրաստ էր Առաքեալին տաքերը տժգոհելու, բայց չէր կրնար տանիլ այդպիսի դէպք մը։ Թէ որ սէկ մը իր առջև ձեռքը բարձրացնէր այդպիսի դէպք մը։ Թէ որ այն գիշերը ինք հոն գտնուած ըլլար, վաղ. ան վիճաբանութեան ատեանները կատ կատ վերջացուցած կ՚ըլլար։ Աչքերը արցունքով լեցուեցան, ինչու որ ըլլալով օդը պիտի ալնէին։ Ուրսուս ալ իրեն օգնութեան կանչելով, պաշտպանէր Փրկիչը բոլոր Լիկէացիներն ալ իրեն օգնութեան կանչելով. միւս կողմէն Փրկիչը անհնազանդ պիտի դանուէր՝ ու մարդկային ապրելու կազմութեան դրութեան արգելք ըլլար։

Պահ մը վերջը, Պետրոս վար իջեցուց ձեռքն ու պատմութիւնը չարունակեց։ Վինիկիոս դարձեալ մրմռիլ սկսաւ, և այդ վիճակին մէջ այս վայրկեանին լսածները կը չփոթութեան անցնալ գիշերուան Ասարիա նոսին մէջ Առաքեալին լրած այն պատմութեան հետ՝ որը կը խօսէր Տիբերիոսի մասին։ Առաքեալին լրած այն պատմութեան հետ՝ որը կը խօսէր Տիբերիոսի մասին։ Ու կ՚երազէր ջուրի վրայ։ Ինչպէս լճակին եզերքը Քրիտոսի երեսումին վրայ։ Ու կ՚երազէր ջուրի անապատին տարածութիւն մը՝ որուն վրայ կը ծփար ձկնորսի նաւակ մը. Պետրոս ու Լիկիա մէջը նստած։ Ինք՝ Վինիկիոս բոլոր ուժով դէպի նաւակ կը լուզար, բայց իր կատարած թեւը արգելք կ՚ըլլար մօտենալու։ Հովը աչքերուն մէջ կը ժայթքեցնէր ալիքները, և ինք ընկղմելու վտանգին մէջ կ՚սկսէր յուսահատօրէն օգնութիւն աղաղակել։ Այս պահուն Լիկիա Առաքեալին ոտքը կ՚իյնար, և ան ալ նաւակը դարձնելով թիակին մէկը երեն կ՚երկարէր, ինք չուտ մը կը կառչէր անոր՝ և աստ օգնութեամբ նաւակին վրայ կ՚ելնէր ու անոր յատակը կ՚իյնար։

Ցեսայ իրեն կը թուէր թէ գլուխը վերցնելով՝ կը տեսնէր դէպի նաւակ առագաստալիր դիմող անվերջ բազմութիւն մը։ Ալիքներն իրենց փրփուրներով կը ծածկէին այդ նաւարկողներու գլուխները, ու քիչերու թևերը միայն հազիւ կը տեսնուէին։ Բայց Պետրոս տակն տակն վեր կը

քաչէր ու նաւակին մէջ կը դնէր խղճալուկներէն ամանք, և նաւակը տրաչքով մը հետզհետէ աւելի կը մեծնար, այնպէս որ քիչ ատենէն նաւակը լիք եղաւ Ոսոբիանոնի մէջ հաւաքուած բազմութեան համահաւասար բազմութեամբ մը։ Վինիկիոս չէր կրնար բժշկել թէ այդ նաւակը ինչպէս կրնար բովանդակել այդ չարաճուճ բազմութիւնը, ու կը վախնար որ յանկարծ նաւակը ծովին յատակը երթար։ Բայց Լիկիա սիրտ կու տար իրեն՝ մատնացոյց ընելով լոյս մը որ հեռուն նաւամատոյցը կը լուսաւորէր դէպ ուր կը նաւէին արդէն իրենք։ Այս երազին չարժատիպը եղած էր՝ Ոսոբիանոնի մէջ իր լսած նկարագրականը լճակին եզերքը Բրիտասի երեւումին մասին։ Արդ, այն լոյսին միջև, լճակին մօտ, այն պահուն ահաւոր դէմք մը դէպ ուր Պետրոս կ'ուղղէր նաւակը։ Ու ա՛րքան կը մօտենար հոն՝ նոյնքան ալ ծովին ատամը կ'իջնէր և ա՛րքան ալիքները կը մեղմանային՝ նոյնքան ալ լոյսը կը զօրանար։ Նաւակին մէջ եղողները քարոյր մեղեդիներ կ'երգէին. մթնոլորտը նարդեան բոյրերով խնկուած էր, և ալիքներու խաղերը ծիրանի գոտի մը կը ձեւացնէին, այնպէս որ՝ լճակին յատակը չաչանալ ու վարդագոյն կը մնար՝ վերջապէս նաւակը անվտանգ ափը հասաւ, ու Լիկիա վինք ձեռքէն բռնելով լսաւ. «Եկո՛ւր ես կ'առաջնորդեմ քեզի» ու վինք դէպ ի լոյս տարաւ։

. . . . . .

Վինիկիոս կրկին սթափեցաւ, բայց դեռ տեսիլքին համայնին ներքև կը գտնուէր, ու քիչ քիչ սկսաւ միտքն իրականութեան վերադառնալ։ Դեռ երկար ժամանակ կարծեց թէ ջուրին վրայ կը գտնուի, խուռն բազմութեան մը մէջ, ուր առանց ինք ալ պատճառը գիտնալու, սկսաւ աչքով Բեդրոնիոսը փնտռել, ու կը զարմանար թէ ինչո՞ւ զանի չի տեսներ։ Նազխերիկին պայծառ լոյսը, որուն առջև ա՛լ մարդ չկար, վերջապէս բոլորովին աթափեցուց զինք։ Մոխրին սակ գանգատօրէն ձիթենիի վտակները կ'այրէին, բայց, հաւանօրէն քիչ առաջ հոն նետուած չաճիի քանի մը ճիւղերը, մեկնեցան, և անոր տեսած լոյսէն Վինիկիոս նշմարեց որ իր մտիքէն քիչ հեռու հատած էր Լիկիա։

Անոր տեսքը խոր ապաշաւութիւն մ'ըրաւ իր վրայ, ու յիշեց որ Լիկիա Ոսոբիանոնի մէջ անցուցած էր նախընթաց գիշերը, և կեսոյ բոլոր օրը զինք խնամելու և հոգալու զբաղելէ վերջ, հիմա, երբ ամէն ոք կը քնանար, միայն ինք կը հսկէր իր քով։ Արտեւանունքները վար իջած էին, և իր ամբողջ դիրքը ակնյայտնի ցոյց կու տար թէ ա՛րչափ յոգնած ըլլալու էր։ Վինիկիոս չէր գիտեր թէ արդեօք կը քնանար Լիկիա՝ թէ խոր մտածման մէջ թաղուած էր. ինք անոր փափուկ կիսադէմքը հիացած կը դիտէր, անոր ծունկերուն վրայ ինկած ձեռքերը, և այդ պահուն իր հեթանոս մտքին մէջ գաղտնութեան նշոյլ մը ծագեցաւ՝ թէ, այդ չքնաղ մարմնոյն մէջ՝ բայց ի յոյն ու հռովմէական մերկ գեղեցկութենէն

թէև վեհ և ուժեղ գիծերով բան մնքեան, կար ուրիշ գեղեցկութիւն մըն ալ, անուպականելի, մաքուր, անբիծ՝ ուր հոգին կը բնակէր...։

Լիկիա աչքերը բանալով տեսաւ որ Վինիկիոսի ակնարկը իր վրայ սեւեռած մնացած էր, ու անոր լարձին մօտեցաւ։

— Ես հոս քովիկդ եմ։

— Երազիս մէջ քու հոգիդ տեսայ, պատասխանեց երիտասարդ հիւանդը։

ԻԶ.

Հետեւեալ առտու քիչ մ'աւելի ակար արթնցաւ Վինիկիոս, բայց առանց անդիմ էր։ Իրեն այնպէս կը թուէր՝ թէ փոխան քէ մը արթնցած էր, բայց չուրջը նայելով Լիկիան չտեսաւ. այլ միայն Ուրսուսը՝ որ ծունկի եկած ձիենիներուն առջև՝ կրակի մնացորդ կը փնտռէր մսերին մէջ։ Ու քանի մը կիտաւոր ածուխ գտնելով սկսաւ բոլոր ուժովը չունչ առնել պայտարի յատուկ փուքի մը միջոցաւ։ Վինիկիոս յիշելով որ Ուրսուս օր մ'առաջ խնդրած էր զկրակն, կրկէսի խաղերուն սուսը օր մ'առաջ խնդրած էր զկրակն, կրկէսի խաղերուն սուսը թոնաթի մը ուշադրութեամբը, քննեց անոր կիպրոսեան հակայ ծոթրակը և կարծրացած սիւներու նման հաստատուն անդամները։

— Բիւր չնորհակալութիւն Հերմէսի, մատաղ ինքզինքին, որ իմ վիզս ալ ազատեց չիրցուց։ Յանո՜ւն Պոլլուքսի, եթէ բոլոր Լիկէացիք ալ սուս օր մ'առաջ խնդրած էր զկրակն, կրկէսի խաղերուն սուսը նման են՝ Դանուբի վրայ պտրծող լեգէոնները դէպ վիճակ մ'ուռնալու են։ Ու ձայն ուսաւ։

— Ննէ, սարո՛ւկ։ — Ուրսուս գոռնալով ժպտալին, ու գրկեց մանկական չէշտով մը բաւ։

— Աստուած քեզի լաւ օր մը և առողջութիւն չնորհէ, սէր իմ, բայց ես սարուկ մը չեմ, այլ՝ ազատ մարդ։

Իսկ Վինիկիոս՝ որ Լիկիայի մասին կ'ուղէր հարցափորձել զանի, այս խօսքերէն չատ գոհ մնաց, դի ազատ մարդու մը հետ խօսիլը՝ թէև պահիկ մէկն ըլլար ան, իր հասկացողի ու պատրկականի կրնակ փառաւորութեան համար նուազ վիրաւորիչ էր՝ քան խօսիլը գերիի մը հետ որուն՝ թէ օրէնքներն ու թէ սովորութիւնը կը մերժէին մարդկային բնութիւն ճանչնալը։

— Բայց Սէլսոսի չէ՞ս պատկանիր դուն, հարցուց։

— Ո՛չ սէր իմ, Կալլինայի կը ծառայեմ ես՝ ինչպէս իր մօրն ալ ծառայեցի, բայց իմ ազատ կամքովս։

Ու գլուխը դարձեալ ծռեց ծխնելոյղին վրայ՝ հոն դրած փայտը փչելով բռնկցնելու համար։ Ու պահ մը դադարէ վերջ՝ յարեց։

— Մեր երկիրը գերիներ բնա՛ւ չեն գտնուիր։

առնելով հայրենիք վերադառնալ, բայց ճամբաները վաճառատուր դարձած էին պալատականներէն ու վայրի ցեղերէն։ Այն առեն լուր եկաւ թէ մէկ քանի Լիկէացի պատուամասնաւորներ Պոմպոնիոսի ապցելով անոր իրենց օգնութիւնը խոստացեր էին Մարկոմաններուն դէմ, և թէ՝ այն առեն կիսաերես Ութատան ու Լիկիան ղրկած էր Պոմպոնիոսի քով։ Եւ երբ իրենք հոս Ութատան, մնացին, ու Պոմպոնիոս զիրենք Հռոմ առնելով՝ հոն իր յաղթական մուտքն ընելէ վերջ, Լիկէացւոց արքայազուսորը յանձնեց Պոմպոնիա Կրէքինայի խնամքին։

Թէև Վինիկիոս չատ քիչ նոր բան իմացաւ այս պատմութենէն, բայց մեծ հաճոյքով մտիկ ըրաւ, որ առնր հաւատարիմ մէկ ծառային բերնէն Լիկիայի արքայական գործ սերած բլլալը հաստատելով՝ իր ուսմանին մեծ հպարտութիւնը կը չոյուէր։ Ութիմն Լիկիա, իրր արքայադուստր, կրնար Կեսարի պալատին մէջ Հռոմի ամէնէն բարձր պաշտօնատար, կրնար Կեսարի պալատին մէջ Հռոմի ամէնէն բարձր պաշտօնական ընտանիքի մը աղջկան դիրքը գրաւել, մանաւանդ որ այն ազգը, որուն իշխանը եղած էր անոր հայրը, պատերազմի մէջ չէր գտած Նուեր Հռոմայեցւոց դէմ։ Անշուշտ Լիկէացիք կրնային մեծ վտանգ մ'ըլլալ Հռոմայեցւոց գլխուն, որովհետև, ինչպէս կը վկայէր Աւելիոս Կինատոս, առաջնակարգ զինուորական ոյժ մըն էին անոնք, և անոնց Ութատան ալ այդ բանը կը հաստատէր հիմա։

— Անտառներու մէջ կը բնակինք, կը պատասխանէր Ութատան՝ Վինիկիոսի, բայց ա՛յնքան հոգ ունինք՝ որ մէկ մը չգիտեր անոր առնմանները, ու մեծ ազգ մը կը բնակի հոն։ Այն տեղ կան փայտաչէն քաղաքներ՝ ուր առատութիւնը կը տիրէ, զի որչափ որ Սեմմոնք, Մարկոմանք, Վանդալք և Գուատք ամէն կողմերէ կը յարձակին՝ մենք իրենց ձեռքերէն կ'առնունք։ Անոնք բնաւ չեն համարձակիր մեր վրայ յարձակուիլ, բայց յաճախ հոգին կ'օգտուին մեր անտառները հրդեհելու համար։ Մինչ ա՛չ անոնցմէ վախ ունինք, ա՛չ ալ Հռոմայեցիի կայսրէն։

— Անտառները Հռոմի տուած են երկրին տիրապետութիւնը, ըսաւ յամրօրէն Վինիկիոս։

— Անտառները չարանենգ ոգիներ են, պատասխանեց պարզամտօրէն Ութատան. ա՛ւր որ Հռոմայեցիք մուտ պատ չեն՝ հարատահաստատ են։ Սա ըսելով, աչքերը լոյին յառած ակաւ ինքզինքին խօսիլ.

— Երբ կեսար իր պալատը կանչեց Կալինան՝ մտածելով որ անոր ղեկավարի մը չգտնէին, խորհեցայ չուտ մը մեր անտառները վազելով Լիկէացիներն օգնութեան կանչել իրենց արքայադուստրին։ Եւ գիտեմ որ Լիկէացիք անյապաղ պիտի քալէին դէպ ի Հռոմ, զի թէպէտ կատարեալ պաշտ՝ բայց բարքով առաքինի են։ Հոն՝ հս ալ իրենց «Աւետարանը» կը տանէի, բայց երբ Կալինա օր մը Պոմպոնիա Կրէքինայի քով վերադառնայ, ոտքերուն առջև ծունկի գալով հրաման պիտի խնդրեմ հայրենիք

— Ո՞ւր է Լիկիա, հարցուց Վինիկիոս։

Դուրս եկած է, իսկ ես հոս մնացի քեզի ուսուիք պատրաստելու համար։ Նէ գիշերն ի բուն քու քովդ անցուց։

— Ինչո՞ւ քիչ մըն ալ դուն չեկար անոր տեղը։

— Ինք չուզեց, և ես պարտաւոր եմ հնազանդելու։

Հոս վայրագ հուր մը սկսան ժայթքել անոր աչքերը, և քիչ մը հանգիստ վերջ չարունակեց.

— Թէ որ չհնազանդէի իրեն՝ դուն այս րոպէիս արդէն աղջ չէիր ըլլար։

— Կը ցաւի՞ս վիս ապրուած չըլլալուդ համար։ — Ոչ տէր իմ, Քրիստոս մեզ կը պատուիրէ սէկ մը չսպաննելու։

— Բայց Սդատինան ու Կրոդոնը։ — Անոնց ուրիշ կերպ ընել անկարելի էր, մրմնջեց Ութատան։

Ու զղջումի զգացումով մը դիտեց իր ձեռքերը՝ որոնք հեթանոս մնացեր էին՝ թէև սիրտը խաչին նուիրուած էր։ Յետոյ սան մը պրաւ կրակին վրայ ու մտասոյզ սկսաւ դիտել վեր բարձրացող բոցերը։

— Յանցանքը քու կդ էր, տէ՛ր իմ, բսաւ վերչապէս, ինչո՞ւ ձեռք վերցուցիր արքայադուստրի մը վրայ։

Այն առեն Վինիկիոսի մէջ կրկին արթնցաւ հարատութիւնը. ի՛նչ հասարակ մարդ մը՝ մանաւանդ թէ բարբարոս մը, չէ թէ միայն յանդգնած էր մտերմաբար խոսակցելու իր հետ, այլ նոյն իսկ նախատած ալ էր զինք։ Երեկուայ չզուսած, անհմարատանման բաներն այսօր իրականութիւն կ'առնային ու հնազանդ կը զօրանային ալ։ Բայց իր արամադրութեան տակ ո՛չ ոյժ, ո՛չ ալ տարուկ ունենալով, ինքզինք զսպեց, մանաւանդ որ Լիկիայի մասին անդրկուիլն մը առնելու իղձը առէն բանի չգլխած էր։ Ուսաի քիչ մը հանդարտելէ նաքը, զանի հարցուփորձել սկսաւ Վաննիոսի ու Սուևեայ դէմ Լիկէացւոց մղած պատերազմին վրայով։

Ութատա հաճոյքով սկսաւ պատմել՝ թէև Աւլոս Պլաւտիոսի նախապէս պատմածէն աւելի բան մը չունէր ըսելու։ Ինք անձամբ ներկայ չէր եղած ճակատամարտին, բայց դերիներուն ընկերացած էր Աւելիոս Կեսարոսի բանակատեղը։ Միայն գիտէր որ Լիկէացիք յաղթած էին Սուևեայ ու Եագիճներուն, բայց իրենց թագաւորն ու առաջնորդը այս վերջիններուն նետերէն վիրաւորուելով ինկած էր։ Անմիջապէս վերջը իմանալով որ Սեմմոնները հրդեհած էին իրենց երկրին չուրջը եղող բոլոր անտառները՝ իսկոյն փութացեր էին իրենց տեղը վերադառնալ վրէժ լուծելու համար. բայց պատանդները Աւելիոսի բանակատեղը մնացեր էին որոնք իսկզբան Աւելիոսի կողմէ արքայական մեծարանքներ կը վայելէին։ Սակայն Լիկիոյի մայրը մեռնելով, հռոմայեցի հրամատարը չգիտեր թէ ինչ ընէր աղջիկը։ Ինք՝ Ութատա, թէև կ'ուզէր օրիորդը

երթալու։ Ան, Քրիստոս չատ հեռու տեղ ծնաւ. եթէ մեր անասունները մէջ աչխարհ եկած ըլլար՝ անշո՛ւշտ ո՛չ կը չարչարէինք զինք՝ ո՛չ ալ խաչ կը հանէինք։ Անդադար Յիսուս մանկան քով կը հսկէինք մենք, և իրեն ո՛չ զուարճութիւն, ո՛չ սունկ, ո՛չ կուզբի մսրթ, ո՛չ ալ սաթ կը խնայէինք։ Ու Մարկոմաններէ Սուէնները չափչտակածներնիս ալ իրեն կու տայինք, որպէս զի հարուստ ու դիւրակեցիկ ապրիլ կարենար։

Այս մեծախոսութիւնը բրած պահուն՝ կերակուրը կրակին վրայ դնելով լռեց։ Յայտնի կը տեսնուէր որ իր միտքը հեռուները կը թափառէր, Լիկեական անտառները՛ն մէջ, և այն տեղն միայն սթափեցաւ երբ հեղուկը եռալ սկսաւ։ Այն տեղն պնակի մը մէջ լեցուց պայն, խմոզուց որ պաղէր և ըսաւ.

— Գլաւկոս հրամցած է որ քու ողջ բազուկդ անպատ կարելի եղածին չափ քիչ չարժես, և ասոր համար Կալլինա ինձի պատուիրեց որ կերակուրը ես կերցնեմ քեզի։

Լիկիա՝ պատուիրեց. ուրեմն ա՛լ անկարելի էր ընդդիմանալ, ու Վինիկիոսի մաքէն անգամ չանցաւ անոր կամքին դէմ գործել, իրը թէ կեսարի դուստրը կամ դիցուհի մ՛ըլլար նէ։ Բաւ մը իսկ չարտասանեց, և Ուրսուս՝ որ մահիճին մօտեցած էր, ըմպելին պղտիկ պատառի մը մէջ լեցնելով անոր շրթներուն մօտեցուց։ Եւ այս բանը ա՛յնքան ուշադրութեամբ և ա՛յնքան հաճոյակատար ժպիտով մ՛ըրաւ՝ որ Վինիկիոս իր աչքերուն անգամ չէր հաւատար թէ այդ անձը այն սոսկալի հսկան էր՝ որ օր մ՛առաջ խեղդամահ ըրած էր զԿրոդան, որ փոխարկի մը պէս իր վրայ ալ ինկած էր՝ և անշուշտ, առանց Լիկիայի միջամտութեան կատ կատ ալ կ՛ընէր զինք։ Երիտասարդ պատրիկը կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով մտածեց իւրովի թէ ի՛նչ կրնար բովանդակիլ Ուրսուսի նման պարզամիտ մը, բարեսրտի մը ու սրտուկի մը կուրծքը։

Բայց Ուրսուս որքան տպաւորչէն՝ նոյնքան ալ եռանդնօտ հոգատարութիւն մը ցոյց կու տար։ Գաւաթը գրեթէ ամբողջովին աներևոյթ եղաւ այն հսկայ մատներուն մէջ, այնպէս որ հիւանդը չէր գիտեր ո՛ր կողմէն բերանը մօտեցնէ։ Մէկ քանի զուռ փորձերէ ետքը Լիկեացին բոլորովին այլայլած՝ ըսաւ.

— Ինձի համար աւելի հեշտ պիտի գար վայրի ցուլ մը եղջիւրներէն բռնելով գետին տապալելը...

Հսկային այս անճարկումը կ՛զբօսնէր Վինիկիոսը, բայց անոր ըրած դիտողութիւնն ալ ոչ նուազ չանագրգռեց զինք։ Ինչու որ կրկէսին մէջ զինք տեսած էր հիւսիսային անտառներէն բերուած այն տեղ վայրի ցուլը որուն ամէնէն յանդուգն գազանամարտիկներն անգամ սարսուռով մը կը մօտենային, և որմէ աւելի վիթխարի և աւելի զօրաւոր կենդանի միայն փիղն էր։

— Բնա՛ւ փորձ ըրած ես այն կենդանիներէն մէկը եղջիւրներէն բռնելու, հարցուց Վինիկիոս։

— Մինչև քսան տարեկան հասակիս կը վախնայի անկէ, պատասխանեց Ուրսուս, բայց հաքը քանի մը անգամներ ըրած եմ։

Ու կը չարաճճիներ միշտ աւելի ձախլիկ կերպով Վինիկիոսի ապատարկելու։

— Պէտք է կամ Միրիամի կամ Նազարիոսի աղաչել որ յանձն առնուն ծառայելու։

Բայց մէկէն սրահակին եռեւէն երեւցաւ Լիկիայի ժպտուն գլխարկիը։

— Հի՛մա ես կու գամ, ըսաւ։

Ու չատ չանցած ներքնատներակէն դուրս ելաւ, ուր հաւանօրէն անկողին մանելու պատրաստութիւն տեսած էր, ինչու որ մինչև վիզը պոպ պարզ մէկ կրկնոց մը առած էր ուսը՝ որուն անունը «Գիշերազգեստ» կ՛ըսէին ներները, ու մազերն ալ ցանուցիր վար ձգուած էին։ Վինիկիոս՝ որուն սիրտ սրտոց բաբախել սկսաւ զանի տեսնելով, չէր ուզեր որ ան քաշնէն ղրկուէր. բայց Լիկիա ուրախ դէմքով մ՛ըսաւ.

— Ճիշդ պատրաստուած էի հանդչելու երթալու համար, բայց նախ կ՛ուզեմ Ուրսուսի ծառայութիւնն ընել։

Ու ամանն առնելով՝ ըմպելին Վինիկիոսի շրթներուն տարաւ, որոնք բոլորովին չափչտակուած ու այլայլած էր այս գործողութեան վրայ։ Այնքան բաւն ու խոր յուզուած էր ան՝ որ մէկէն գոնեթափ եղաւ, և այդ չիմացութեան մէջ ակնթարթի կերպով զգաց՝ թէ յիրաւի՛ կոր իրեն յոյժ սիրելի էակ մը, ամէն բանէ աւելի թանկագին՝ որուն բախտամտութեան աչխարհ գլխովին բան մը չէր արժեր։ Առաջ՝ անոր ըղձացած էր միայն, իսկ այժմ կ՛սկսէր սրտանց սիրել զանի։ Առաջ՝ ինք բոլոր իր ժամանակակիցներուն պէս, ապրելու և զգայարանքները չոյելու մէջ, միայն ինքզինք խորտով կոյր մը և բացարձակ անձնասէր մըն էր, մինչ հիմա ուրիշ անձի մըն ալ վրայ կը խորհէր։

Սառ համար չատ չանցած մնացած ըմպելին խմել չուզեց, և թէպէտ Լիկիայի ներկայութեան անպատասխանելի երջանկութիւն մը կ՛զգար, բայց ըսաւ.

— Կը բաւէ, դնա՛ հանգստանայիր, դիցուհի՛դ եմ։

— Այդպէս մի՛ խօսիր ինձի, պատասխանեց Լիկիա, ինձի չի վայլեր այդ տեսակ խօսքեր լսելը։

Սառ հանդարտ չկրնար ընաւ իր զիմագծին սիրուն արտայայտութիւնը, և անոր ըսաւ՝ թէ զուն աչքէն փախած ըլլալով արդէն ո՛և է անհանգստութիւն մը չէր զգար. ուստի չէր ուզեր հանդչիլ՝ մինչև որ Գլաւկոս չգար։ Վինիկիոս անոր խօսքերուն երաժչտութեան մը պէս ականջ կը դնէր. իր սիրտը այնպիսի յափչտակութեամբ մը գրաւուած էր

որ հետզհետէ աւելի կ'աճէր ու կը յորդէր չնորհակալութեան զգացմամբ։ այնպէս որ, կը վարանէր թէ արդեօք պէ՞տք էր դայն դադրեցնել։

— Լիլիա՛, քաւ վերջապէս պահ մը լռութիւնէ հաքը, մինչև հիմա քեզ ճանչցած չէի. հիմա կը տեսնեմ որ սխալ քայլ առած էի քեզ առաջնորդ տանելու համար. ուստի անա քեզի կ'ըսեմ, Դուն Պոմպոնիա Կրէքինայի քով դարձիր, և վստահ եղիր՝ որ ապագային քեզի դէմ ձեռք վերցնող պիտի ըլլայ։

Լիլիայի դէմքը յանկարծ սխրալի աթոռայայտութիւն մ'առաւ։

— Որչափ երջանիկ պիտի ըլլայի՝ թէ որ հետեւէն անդամ Պոմպոնիա Կրէքինան տեսնել կարենայի. բայց հիմա ալ անկարելի է իմ անոր քով դառնալս։

— Ինչո՞ւ, հարցուց Վինիկիա ապշանաը։

— Մենք Քրիստոնեաներս Ապրէլի միջոցաւ իրարմէ կենք Պալատինեան ապարանքին մէջ անցած դարձածներէն։ Ձի՞ս իմացած որ, իմ փախչելէս անմիջապէս հաքը, կեսար դէս Նարոլի չվեկնած, Աւլոսն ու Պոմպոնիան իրարմէ կանչելով՝ անոնց զայրոյին սպառնացած է, կոչնչելով որ անոնք իրմէ օգնած էին։ Բարեբախտաբար Աւլոս անոր սպառնալիքը տեսած է. «Կեսար, ըսեն պիտես որ տասը մը ևրած չունի իմ բերանէս, և հիմակ ալ կ'երդնում որ մենք ամենեքեան դիւրացուցած չենք անոր փախուստը, ու քեզի պէս մենք ալ չենք գիտեր թէ ինչ եղած է։» կեսար անոր ըսածին հաւատալով խնդիրը մոռցաւ։ Ես ալ մեր ծերերու խորհրդով բնաւ նամակ չգրեցի մօրս, այնպէս որ կրնայ խաղալ սրտով երթալ մինչև այս վայրկեանիս՝ թէ իմ մտքիս մէջ մը չունի։ Դուն անոր խնդիրը մի կրնար հասկնալ, Վինիկիա, բայց նեղուիլ չէ երդնուլ նոյնիսկ երբ կեանքը վտանգի մէջ գտնուի։ Մեր կրօնքը այսպէս կը հրամայէ, և մենք բան այսօր կը կրթենք մեր սիրտերը, այս պատճառաւ անա, Պոմպոնիա բնա՛ւ չհեռաց իր մտածէն մեկնելէս իվեր, միայն տանն տանն անոր լուր կը տրուի թէ ես ողջ եմ ու վերթ վտանգէ։

Այս խօսքերուն վրայ բուռն կարօտ մը զգաց Լիլիա, և իր աչքերը խոնաւցան, բայց չուզեց որ հանդարտելով ըսաւ.

— Գիտեմ որ Պոմպոնիա ալ կարօտցած է զիս, բայց մենք ա՛յնպիսի մխիթարութիւններ ունինք՝ որ ուրիշներուն կը պակսի։

— Շիտա՞կ է, պատասխանեց Վինիկիա, ձեր մխիթարութիւնը Քրիստոս է, բայց ես չեմ ըմբռներ այս բանը։

— Լաւ՛, մեզի համար ա՛չ բաժանում կայ, ա՛չ վիշտ, ոչ նեղութիւն, և թէպէտ ինչ ինչ ձախողութիւններ ալ մեզ կարկէզը կը խոցեն՝ բայց անոնք ուրախութեան կը փոխուին։ Նոյն իսկ մահը՝ որ ձեզ համար կեանքի վախճան է, մեզի համար պարզապէս սկզբնաւորութիւնը, փոխանակութիւն է սորին կեանքին՝ բարձրագոյն կեանքի մը հետ, յաւիտենական երջանկութեան՝ մշտաուն ու յաւիտենական երջանկութեան մը հետ։ Մատակ անգամ մը թէ ինչ անգին գանձ մըն է կրօնքը, որ մեզի կը տրամադրէ նոյն իսկ մեր թշնամիները սիրելու, մեզի կ'արգիլէ տուրը, կը մաքրէ հոգին տանելութենէ, և մտաւբնէ վերջն ալ անոնց երջանկութիւն մը կը խոստանայ մեզի։

— Ես այդ վարպետութիւնը Ռոմիանոնի մէջ լսեցի, ու տեսայ ալ թէ ինչպէս վարուելու եք Քլեմէնի հետ. ձեր ընթացքը իմձի երազ մը թուեցաւ, ու պահ մը ա՛չ իմ աչքերուս ուղիղ հաւատալ՝ ա՛չ ալ ականջներուս, ա՛յնչափ անոնք անհաւատական կը թուէին իմձի։ Բայց դուն իմ մէկ հարցումիս պատասխանէ. իրո՛ք երջանի՞կ ես դուն։

— Անչա՛ւշտ երջանիկ եմ, պատասխանեց Լիլիա, պի, ա՛վ որ չերթասոս կը ճանչնայ՝ չի կրնար դժբախտ ըլլալ։

Վինիկիա ա՛յնպիսի արտայայտութեամբ մը աչքերը անոր վրայ սեւեռեց՝ որ կրնայ թէ իր այդ լուծը մարդկային մտքի ըմբռնելական ոյժէն չատ վեր էր։

— Հա՛պա չե՞ս փափաքիր Պոմպոնիայի քով վերադառնալ։

— Բոլոր հոգւովս կը փափաքիմ, ու թէ որ Աստուած կամենայ այդ ալ կ'ըլլայ։

— Եւ անա ասոր համար քեզի կ'ըսեմ թէ. Դարձի՛ր, ու իմ հաւանութիւնս վրայ կ'երդնում որ ա՛լ վրադ ձեռք չպիտի վերցնեմ։

Լիլիա բոպէ մը մտածել ձեպ, ու հաքը յարեց.

— Ո՛չ, չեմ կրնար վտանգել իմ սիրելիներս, կեսար լաւ աչքով կը դիտէ Գլաւկիոսի տունը. ու թէ որ ես հոն վերադառնամ՝ խոկալու ատոր պիտի տարածուէր ա՛յնպիսի քաղաքի մը մէջ՝ ուր, ինչպէս տեսար պիտի տարածուէր ա՛յնպիսի քաղաքի մը մէջ՝ ուր, ինչպէս տեսար ալ դուն հաքը, տարուկները պատրաստ են ամէն կողմ հալածելու զիս նոր քան որ պատահի, ես այսպէս բնականաբար Ներոնի ականջներուն ալ պիտի հասնի, ես Աւլոս ու Պոմպոնիա պիտի պատժուին։ Ամէնէն թեթեւ պատիժը, անչա՛ւշտ, պիտ անդամ մըն ալ անոնց ձեռքէն ցախչահակելը պիտի ըլլայ։

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց Վինիկիա. յանքերը պատեհ ատեն չեն ճանչնար՝ չի կրնար դժբախտ ըլլալ։ Ամէն չատ հաւանական է։ կեսար այդպէս պիտի ընէր, եթէ ոչ ուրիշ նպատակաւ՝ գէթ ցոյց տալու համար որ կ'ուզէ իր կամքը կատարել։ Իրաւ է որ քեզ մոռցած ալ է, ինչու որ չէ թէ ինք՝ այլ ես եմ տալ։ Իրաւ է որ քեզ մոռցած ալ է, ինչու որ չէ թէ ինք՝ այլ ես եմ կորուսաը ընողը ուստի, թերեւս քեզ ինձի տալու համար պիտի յափշտակեր Աւլոսի ու Պոմպոնիայի ձեռքէն, բայց այն տան ես ալ քեզ դարձնել իրենց կը վերադարձնէի։

— Վինիկիա՛ս, դուն կ'ուզէիր աւելին պիտի կրկին տեսնել Պալատինեան ապարանքին մէջ, հարցուց օրիորդը թաղծալից։

Ան տխուրները տղմելով պատասխանեց.

— Ո՛չ, իրաւունք ունիս. ցիմարական էր բառս, ա՛չ...

Ու կարծես անյատակ անդունդ մը բացուելու անոր հոգւոյն աչ-

քերուն առջև։ Պատրկական մըն էր ինք, պինուորական արիւրուն մը։ Հզօր անձ մը, բայց իր պատկառած դասակարգի բոլոր անձանց վերև կատարի խենդ մը կար, և անկարելի էր նախատեսել՝ ինչ որ ան մարդուն քմահաճոյքն ու չարաճաւութիւնը կրնային պահանջել։ Միայն քրիստոնեաներուն նման մարդիկներուն արուած էր բանի տեղ չդնել զԱստուած՝ ոչ ալ անկէ վախնալ...։

Բայց ամէն բանէ աւելի՝ իր սիրտը մորմոքող վիշտը սա էր. թէ՝ ինք ա՛յնպիսի թագորդի մը ժէջ դրած էր իր՝ ու Եիկիայի կեանքը՝ որ այդ ծուլակէն ազատելու ա՛ւ է միջոց մը չէր գտներ. ուստի այս մտածմանց ազդեցութեան տակ յարեց.

— Եիկիա՛, ցիտա՞ս որ զուն ինչ աւելի երջանիկ ես։ Զուն կ՛ապրիս աղքատութեամբ, սա մէկ հատիկ սենեակին մէջ, պարզամիտ անձերու հետ, ուրկից զուն քու կրօնքդ, քու Քրիստոսդ. բայց ես՝ քանէ գաս մէկ մը չունիմ, ու թէ որ զուն ալ ձեռքէս ելնես՝ անմիջապէս առանց հացի և առանց երդիկի մուրացիկի մը պէս պիտի ըլլայի։ Զուն բոլոր աշխարհէ աւելի սիրելի ես ինծի. առանց քեզ չկրնալ ապրելու համար էր որ ես քեզ փնտռելու ելայ. ինծի համար ա՛յ, ոչ խնջոյքներն ու ա՛չ քունը հրապոյր ունէին, ու թէ որ քեզ գտնելու յոյսը պիս վեր բռնած չըլլար՝ հիմա արդէն սուրիս վրայ ինկած կ՛ըլլայի։ Բայց ես ձայրասաիճան կը սոսկամ մահուընէ, ինչու որ եթէ մեռնիմ՝ ա՛լ չպիտի տեսնեմ քեզ։ Երբ քեզի կ՛ըսեմ թէ առանց քեզի ապրիլ անկարելի է ինծի՝ ճշմարիտը կը զուրցեմ, միայն քեզ գտնելու, քեզ տեսնելու վրատունութիւնը պիս սրտատրոփ մինչև հիմա։ Կը յիշե՞ս Աւլոսի տան մէջ երած խօսակցութիւնիս։ Օր մը աւազին վրայ ձուկի մը ձեւը նկարեցիր ինծի, բայց ես անոր իմաստը չէի գիտեր։ Կը յիշե՞ս նաև մեր գնդակ խաղալը։ Ես այն առենէն իսկ կեանքս աւելի կը սիրէի քեզ, ու զուն ալ անոր կանխագուշակութիւնն ունէիր, մէկէն Աւլոս վրայ հասաւ Լիւիտինէ[1] ակնարկելով ու ընդմիջեց մեր խօսակցութիւնը։ Հրաժեշտ առած առնիա ալ Գամպոնիա լսաւ Բեզրոնիոսի՝ թէ Աստուած մէկ է, ամենակարող և անհուներէն բարի, բայց մեր միաքէն անգամ չանցաւ թէ Քրիստոս է քու և անոր Աստուածդ։ Հիմա ուրիշն ամէն քու Քրիստոսդ՝ որ քեզ ինծի տայ, և այն առեն ես ալ զինք կը սիրեմ, թէպէտ ինծի այսպէս կ՛երեւի որ ան սարսուռներու Աստուածն է, օձարականներու Աստուածը, չքաւորներուն ու մուրացիկներուները։ Զուն իմ քովս ես՝ բայց միայն անոր վրայ կը մտածես. քիչ մըն ալ իմ վրայ մտածէ՝ եթէ ոչ՝ ի՛սուկ գինք։ Ինծի համար զուն մինակ աստուածային ես։ Օրհնեա՛լ ըլլայ քու հայրդ, քու մայրդ, օրհնեալ այն երկիրը՝ որ սնած է քու աչխարհ գալդ...։

1 Թագման գիտուհի Հռոմայեցւոց։

Ու ձեռքը դանդաղ ճակատը սանելով աչքերը փակեց։ Ան՝ ո՛չ միայն ո՛չ ալ բարեբաստութեան մէջ չափ սահման չունէր. ա՛յնպիսի տաքցուած մարդու մը պէս կը խօսէր՝ որ ո՛ւ է անձ չճանչնալով ամենուրեք միայն դիմեր կ՛ուզէր ո՛չ իր խօսքերը՝ ո՛չ ալ զգացումները, բայց անկեղծօրէն կը խօսէր՝ իր հոգիին խորերէն...։ Իսկ Եիկիայի սանջիներուն անոր խօսքերը պիղծ կը հնչէին, բայց և այնպէս իր սիրտը ա՛յնքան ուժգին սկսաւ բաբախել՝ որ վրայի պատմուճանը նեղ կու գար ալևս...։

Ու չուտ ըմբռնեց՝ թէ կրնար վայրկեան մը հանդիպիլ, ուր իր զգացած հաճոյքը ա՛յնպէս մը պիտի զգլխէր գինք՝ որ պիտի քաչկըտէր ու ընկղմէր գինք գլխովին պիղծ կիրքերու հոսանքին մէջ, ու դարձեալ ինքզինք անզուսպ մը երեսին ուռ հասած զգաց։ Ասո՞ր համար ուրեմն ինքզինք ձգած էր Աւլոսներու տունը. ասո՞ր համար փախուստ տալով ազատած էր. ասո՞ր համար ա՛յնքան տանն թողչած էր մայրաքաղաքին աժէն աղքատ մէկ թաղին մէջ։ Ո՞վ էր Վինիկիոս, Կեսարի հետեւորդ մըն էր, զօրք մը. ու, ինչ որ աւելի ծանր է՝ ինք ալ կը մասնակցէր անոր անարգութեան և անոր վատնպատիւ յիմարութեան։ Այն խնջոյքը՝ ղոր չէր կրնար ինք՝ ու մուռնալ, անոր վարձը տուած էր։ Ինք ալ միւսներուն հետ անհետ կ՛երթար, կը զոհէր գարշանքի միայն արժանի ամենուրեք, որովհետև ինք ալ կարելի է չէր հաւատար՝ բայց և այնպէս հրապարակային պաչտօն կը մատուցանէր։ Ու աւելին ալ կար, զի ուզած էր որ գինք իր սարկուէին ու հարճն ընէր, քաչքչէր գինք առնաւակութեամբ լեցուն աչխարհի մը չուայտութեանց, յոխորտանաց, ճիրաններուն և ամպարչտութեանց մէջ՝ որ Աստուծոյ զայրոյթն ու պատիժը կը հրաւիրէր։ Ես հիմա իրապէս վախցած կ՛երեւէր ինք, բայց և այնպէս իրեն ըսած էր որ եթէ իրմէ աւելի Քրիստոսի վրայ մտածէր՝ այն ատեն գրիչիանոս պիտի սաէր։ Բայց Եիկիայի համար Քրիստոսի անունն գրիչիանոս պիտի սաէր։ Բայց Եիկիայի համար Քրիստոսի անունն ալ Գամպոնիա լսաւ Բեզրոնիոսի՝ թէ Աստուած մէկ է, ամենակարող և անհուներէն բարի, բայց մեր միաքէն անգամ չանցաւ թէ Քրիստոս է քու և անոր Աստուածդ։ Հիմա ուրիշն ամէն քու Քրիստոսդ՝ որ քեզ ինծի տայ, և այն առեն ես ալ զինք կը սիրեմ, թէպէտ ինծի այսպէս կ՛երեւի որ ան սարսուռներու Աստուածն է, օձարականներու Աստուածը, չքաւորներուն ու մուրացիկներուները։ Զուն իմ քովս ես՝ բայց միայն անոր վրայ կը մտածես. քիչ մըն ալ իմ վրայ մտածէ՝ եթէ ոչ՝ ի՛սուկ գինք։ Ինծի համար զուն մինակ աստուածային ես։ Օրհնեա՛լ ըլլայ քու հայրդ, քու մայրդ, օրհնեալ այն երկիրը՝ որ սնած է քու աչխարհ գալդ...։

Ու ձեռքը դանդաղ ճակատը սանելով աչքերը փակեց։ Ան՝ ո՛չ միայն ո՛չ ալ բարեբաստութեան մէջ չափ սահման չունէր. ա՛յնպիսի տաքցուած մարդու մը պէս կը խօսէր՝ որ ո՛ւ է անձ չճանչնալով ամենուրեք միայն դիմեր կ՛ուզէր ո՛չ իր խօսքերը՝ ո՛չ ալ զգացումները, բայց անկեղծօրէն կը խօսէր՝ իր հոգիին խորերէն...։ Իսկ Եիկիայի սանջիներուն անոր խօսքերը պիղծ կը հնչէին, բայց և այնպէս իր սիրտը ա՛յնքան ուժգին սկսաւ բաբախել՝ որ վրայի պատմուճանը նեղ կու գար ալևս...։

Ու չուտ ըմբռնեց՝ թէ կրնար վայրկեան մը հանդիպիլ, ուր իր զգացած հաճոյքը ա՛յնպէս մը պիտի զգլխէր գինք՝ որ պիտի քաչկըտէր ու ընկղմէր գինք գլխովին պիղծ կիրքերու հոսանքին մէջ, ու դարձեալ ինքզինք անզուսպ մը երեսին ուռ հասած զգաց։ Ասո՞ր համար ուրեմն ինքզինք ձգած էր Աւլոսներու տունը. ասո՞ր համար փախուստ տալով ազատած էր. ասո՞ր համար ա՛յնքան տանն թողչած էր մայրաքաղաքին աժէն աղքատ մէկ թաղին մէջ։ Ո՞վ էր Վինիկիոս, Կեսարի հետեւորդ մըն էր, զօրք մը. ու, ինչ որ աւելի ծանր է՝ ինք ալ կը մասնակցէր անոր անարգութեան և անոր վատնպատիւ յիմարութեան։ Այն խնջոյքը՝ ղոր չէր կրնար ինք՝ ու մուռնալ, անոր վարձը տուած էր։ Ինք ալ միւսներուն հետ անհետ կ՛երթար, կը զոհէր գարշանքի միայն արժանի ամենուրեք, որովհետև ինք ալ կարելի է չէր հաւատար՝ բայց և այնպէս հրապարակային պաչտօն կը մատուցանէր։ Ու աւելին ալ կար, զի ուզած էր որ գինք իր սարկուէին ու հարճն ընէր, քաչքչէր գինք առնաւակութեամբ լեցուն աչխարհի մը չուայտութեանց, յոխորտանաց, ճիրաններուն և ամպարչտութեանց մէջ՝ որ Աստուծոյ զայրոյթն ու պատիժը կը հրաւիրէր։ Ես հիմա իրապէս վախցած կ՛երեւէր ինք, բայց և այնպէս իրեն ըսած էր որ եթէ իրմէ աւելի Քրիստոսի վրայ մտածէր՝ այն ատեն գրիչիանոս պիտի սաէր։ Բայց Եիկիայի համար Քրիստոսի անունն

կիսայլ հանդէպ վախճած էր, իսկ բոլոր միւս բանկերուն մէջ պահած էր ան իր նախկին, գառն ու անձնասէր սիրտը, զուտ Հռոմայեցիի, գայլի սիրտը, սիրտ մը՝ որ ա՛չ միայն անընդունակ էր քրիստոնէական հաւատքի հզօրնական բարձր գգացումներուն, այլ մինչև իսկ ելոհատագիտութեան ալ։

Լիկիա անկէ հետացաւ սրտակոտոր ու խախտալից։ Անցեալն մէջ ինք խաղաղ ու երջանիկ մանքուր սիրտ մը նուիրած էր Աստուծոյ իր զոհ՝ իր աղօթքներուն մէջ, հիմա այդ խաղաղութիւնը վրդոված էր։ Ծաղիկին բաժակին մէջ թունաւոր ճճի մը սողսկած էր ու հոն սկսած էր ազդել։ Քունը անգամ վերադարձուցած չէր իր սրտի խաղաղութիւնը, թէև անցեալ երկու գիշերներուն մէջ փառ մ՝անգամ աչքը գոցած չէր։ Երազին մէջ Ոսարիանոն փոխ-դրուած կը կարծէր, ու կը տեսնէր Ներոնը՝ որ պրետորականներու գունդի մը, բաքոսեան քրմուհիներու, Կիւբելեան քուրմերու և տասներամարեիներու գլուխն անցած պալատ կը դառնար, իր վարդի դրասանգներով պճնուած կառքը քշելով քաղմաթիւ քրիստոնեաներու վրայէն, մինչ Վինիկիոս իրեն՝ Լիկիայի թեւին կառչած դէպ ի քառաձի կառքը կը քաշկրտէր, իր կուրծքին կը սեղմէր ու ականջէն կը փսփսար. «Մեզի հետ եկո՛ւր։»

Իէ.

Այդ վայրկեանէն սկսեալ, չաս փիչ անգամ Լիկիա տեսնուեցաւ հասարակաց տեսիլքին մէջ ու ա՛լ տեսի քիչ մնացաւ Վինիկիոսի անկողնոյն։ Ինք կը նշմարէր Վինիկիոսի ազերաարկու ակնարկը՝ որ իրր չնորհ կարծես բաս մը միայն կը խնդրէր. կը տեսնէր որ անոր բուժումի իրմէ կախում ունէր և ասոր համար անա իր սիրան ալ կարեկցութեամբ կը յորդէր։ Եւ չուտով անձամբ ալ նշմարեց՝ թէ քանի՛ ինք հետզ կը հետաքրքրանքը իր կարեկցութիւնն ալ այնքան կը զօրանար, և այս գիտակցութեան հետեւանքով իր զգացումներն ա՛լ տեսիլ յուզիչ բան մ՝ունէին։ Խաղաղութիւնը իրմէ խոյս կու տար, երբեմն կը խորհէր որ իր հետքրքրական պարագան էր միշտ անոր ժամ դանուիլ. թէ՛ որովհետև հաւատքը կը տրամայէ չարիքը բարիքով փոխանակելու, ու թէ՛ ի վերջոյ զանի զարմի բերելու համար։ Բայց խիղճը կ՝ազդարարէր իրեն՝ թէ այսպէս ընելով գիտութեամբ փոքրութեան կ՝ենթարկէր ինքզինք, ինչու որ միայն զանի սիրելուն, միայն անոր վրնք տրապուրած լլլալուն համար էր որ ինք այդպէս կը խորհէր։ Եւ անա այսպէս չարաչահ պատերազմ մը կը մղուէր իր ներսի դին, պատերազմ մը՝ որ օր օրի աւելի վտանգալից կը դանդիսանար...։ Սատանա մը, որ գուշանքի հետքեր մը նշմարեց անոր այտերուն վրայ, ու կեանքին մէջ առաջին անգամ լլլալով ներսի գիէն մղում մ՝ունեցաւ

զայնա ցամքեցնելու. և ասոր այդ պատճառէն յանկարծ ա՛նքան սարսափած մնաց՝ որ ամրողջ գիշերը լալով անցուց։

Իսկ Վինիկիոս միշտ համբերատար դիրք մ՝ունէր, կարծես ատոր սովրած էր։ Եթէ երբեմն երբեմն իր աչքերը կը փայլէին զայրոյթէն, քմահաճոյքէն, անհամբերութենէն, իսկոյն կը նուաճէր ինքզինք ու սոսկումնառոր Լիկիայի վրայ սեւեռելով աչքերը, կարծես ներում կը հայցէր, և ա՛ռ էր որ աւելի յուզում կը պատճառէր Լիկիայի...։ Վինիկիոս ինք ալ փոխուած էր։ Գլուխոսի հետ խօսած միջոցին ա՛լ նախկին վէս չէր. մինչև անդամ պահ մը իր միտքն իսկաւ թէ, այն չէք չէր չունէր. մինչև անդամ պահ մը իր միտքն իսկաւ թէ, այն չէք սարսուռին ու բժիշկը Գլուխոս, այն օտարազգին Միրիամ որ ա՛նքան խնամով կը հոգար զԳլուխոս, ու Կրիսպար՝ զոր չարաչահ աղօթքի մէջ կը տեսնէր։ Ամէնն ալ վերջապէս մարդ էին։ Ինք ալ կը զարթնկզմած կը տեսնէր, անոնք ալ վերջապէս մարդ էին։ Ինք ալ կը զարթնկզմած կը տեսնէր, անոնք ալ վերջապէս մարդ էին։ Ինք ալ կը զարթնկզմած կը տեսնէր, անոնք ալ վերջապէս մարդ էին։

Հռոմի Ամֆիթատրոնը՝ ուր կը մարտիրոսացուէին Քրիստոնեայք

մանաւ ա՛յ այս խորհուրդները իր միտքը կու գային, բայց այս այսպէս էր։ Ուրասւսի հետ չուտ համակրելու, այնպէս որ երբեմն օրն ի բուն խօսակցութեան կը բանուէր անոր հետ, զի կրնար ինք Լիկիայի խօսքն ընել անոր։ Իսկ նախանինքն ալ անսպառելի էր իր մանրամասնութիւններուն մէջ, և իր հետաքրքրութեան մատուցած սլզպիկ ծառայութիւններով կ՝սկսէր տեսակ մը զորով սրտակցութիւն վինիկիոսի հանդէպ։ Բայց յաչս Հռոմայեցիին՝ Լիկիա միշտ պերազգի էակ մը երեւցած էր, այո՛, իր չարքը հզօրներէն Տարեբր անգամ աւելի գերիվերոյ էակ մը. ու ասով հանդերձ սկսաւ զինել այլ զարթնկնոյզ ու խելք մարդիկը — բան մը՝ որ առաջ իր մտքէն անգամ անցած չէր — և անոնց վրայ նշմարեց ա՛յսպիսի զգացումներ մը՝ որոնց գոյութիւնը իր երակին մէջ անգամ սեսած չունէր։

Ատոր հակառակ այն Նազարիտար, ան, անոր բնա՛ւ չէր կրնար

կիոս, քրիստոնեայ. այս երկու գաղափարները չէր կրնար անգամ իր մտքին մէջ։ Թէ որ այն խռնուտ, այն խմաստուն Աւլոսը չէր յարած քրիստոնէութեան՝ Պամպռնիա Կէֆքինայի մը ուչիմ և օրինակելի ազգեցութեան ներքև, մի՛թէ կարելի՞ էր որ Վինիկիոս ըլլար։ Այս հարցումին պատասխան մը չկար, կամ լաւ եւս՝ մէկ պատասխան միայն կար. այսինքն թէ ամէն յոյս, ամէն փրկութիւն կորսուած էր։ Ու սոսկումով կը դիտէր որ անոր այսպէս գրեթէ կորսուելու առաջադիմութիւնը փոխանակ իրեն հակակրութեան զգացում ներշնչելու՝ ընդ հակառակն աւելի եւս կը բորբոքէր իր սէրը։ Առեն առեն ներքին մղում մը կ'զգար Վինիկիոսի խօսք բանալու իր սոսկալի ապագային վրայով. բայց երբ անոր անարձագանգ կը թողուր իր խրատները՝ ինքն ալ կը դադրէր քրիստոնէական ճշմարտութեանց վրայ խօսիլ։ Ինչպէս կրնար թէ ի՛նչպէս քրիստոնէական ճշմարտութիւնը դուրս կեանք չկայ, այն տեղ Վինիկիոս աչք բացուելէն վերջ կրնար ապրիլ՝ առանց Քրիստոսի։ Ինչպէս կրնար ինքզինքը համոզել՝ որ արդէն վերստացած էր իր ոյժը, ու զլուխը անոր կուրծքին հպած՝ կրծոտնելով կ'ըսէր. «Կեանքը գո՛ն ես դու»։ Ինք նոյն պահուն չէ՞ր զգար կ'ըլլար, կը կորսնցնէր իր մտքի արիւնութիւնը ու հեշտանքի սոսկալի մը կը բռնէր։

Վերջ ի վերջոյ Լիկիա ընդոստ առաջ եկնելով խօսք կու տար բռնակալ, խելացնոր։ Այս ան վճռական կռիւին էր որ արդէն մինչև չորեքներորդ օրը սկսած էր։ Իսկ Վինիկիոս ինք՝ չկրցաւ թէ քանի՜ տարի պիտի դառնայ իրեն երջանկութեան այդ մեկ րոպէն, բայց Լիկիա ճանչցաւ թէ պէտք ունէր երջօրէն իր փրկութեամբ զբաղելու։ Ու յաջորդ գիշերը առանց աչքերը գոցելու ամբողջ գիշեր լոյսցուց, բայց ամբողջ և լուսկաս անտրժան ըլլալու անկարգ վիճակ մը ստանձնելու համար։ Առաւօտն կանուխ ննջասենեակէն ելնելով ամբողջ գիշեր Կրիսպոսի որ իրեն հետեւէր պարտէզ բալենիներու տակ արիւտիչնեու մէջ թաղնուած հիւրակը, և հոն իր սիրար անոր բանալով, խանդաղին ալաչեց որ զինք Մերիամի տունէն հեռացնէր՝ ատ ա՛լ չէր կրնար զսպել Վինիկիոսի հանդէպ իր տածած սէրը։

Կրիսպոս, որ չարունակ հոգեւոր ու կրօնական վերացականութեան մէջ ապրող ծերունի մ'էր, հաւանեցաւ Մերիամի տունը ձգելու զաղափարին, բայց ա՛յ և է արդարացումի խօսք չէր գտներ Լիկիայի յղացած այն սիրոյն համար՝ որուն իր գաղափարով բոլորովին դատապարտելի էր։ Միայն, սա մտածումը թէ. ի՛նչպէս կարելի էր որ Լիկիա, որուն վրայ իր փափուկ տալէն ի վեր հակած էր ինք, զոր սիրած ու հաստատած էր հաւատքին մէջ, և զոր՝ քրիստոնէական կրօնքի հոգին վրայ աճած անբիծ չուշան մը կը կարծէր միշտ, այսպէս երկնային սէրէն բոլորովին տարբեր սիրոյ մը թոյլ տուած ըլլար իր սրտին մէջ մուտ գտնելու, այո՛, ա՛ս մէկ մտածումը միայն սոսկումով կը լեցնէր զինք...։

— Գնա՛, ըսաւ խաւօրէն, գնա՛ ու ազօթէ Աստուծոյ որ ներէ քու մեղքդ։ Փախի՛ր այն չար ոգիէն որ կաչկանդած է քեզ ու կ'ուզ-

հանդուրժել, մի կը կարծէր որ այդ պատանին յանդգնած էր Լիկիայի հետ սիրահարելու։ Իր այդ հակակրութիւնը երկար տարի թագուն բռնած էր իր սրտին մէջ, մինչև որ օր մը, երբ ան երկու լրտեսներ դնած ըլլալով չտեսաւ իր չտնած դրամով զայրս Լիկիայի բերելով անոր ներկայ, այդ պահուն մեկէն դուրս պոռթկաց Վինիկիոսի վրայ կատիլինական[1] մը սերունդէն ըլլալը, որուն համար օտար ժողովուրդի մը զաւակը ամէնէն զազիր որդէն աւելի տարրին էր։ Ուստի, լսելով որ Լիկիա չնորհակալութիւն կը յայտնէր անոր, բարկութենէն տատասկ այլայլեցաւ, և տագնապ մէ Նազարիոս դուրս եկած էր այն թագուհիներուն ջուր բերելու համար՝ բառ։

— Լիկիա՛, ի՞նչպէս կը հանդուրժես որ տասիկա քեզի նուէր բերէ։ չե՞ս գիտեր որ Յոյները այդ կարգի անհատներուն երբեմն կ'ըսեն։

— Յոյներուն ի՞նչ բանը ես չեմ գիտեր։ Իմ մտիս Նազարիոսը իրր քրիստոնեայ և իմ եղբայրս կը ճանչնամ։

Այս խօսքերն ըսելով՝ ապշահար ու սխրագործ Վինիկիոսի դէմքը, ինչու որ վարուց այս տեսակ պոռթկումներու վարժութիւնը կրնաւոր էր։ Իսկ Վինիկիոս տիտաններու պես, որպէս զի չտեսնուի ատոնց խռտռտանալու թէ ինչ հաճոյքով լրտած պիտի ըլլար այդ եղբայրն ու ոտքերը չղմտներու մէջ պրկուած պիտի պրկեր զանի վորելու Սիկիւոյ մէջ իր ունեցած այդիները։ Ու, ինքզինք զսպեց, խղճաց իր լարկատիութեան ու ըսաւ.

— Ներէ՛, Լիկիա, դուն ինձի համար արքայադուստր մ'ես ու Պլաւտիոսի որդեկիր աղջիկը։

Եւ ա՛յնպէս մը անոր հպատակեցաւ՝ որ Նազարիոս ներս մտածին պէս անոր խոստացաւ թէ երբ աստղ մը սիրամարգ կամ չռաւղայն քաղցեռ[2] պիտի նուիրէ որպեսզի ան ներում ունի ինք։

Լիկիա զգայ թէ ո՛րքան աւելի նպատակ ըլլալու էր անոր այս իր վրայ ատրած յաղթութիւնը. բայց որչափ յաճախ ան ինքզինքին վրայ յաղթութիւն կը տանէր՝ այնչափ ալ իր սիրար անոր աւելի չերմօրէն կը փարէր, բայց այս պարագային Վինիկիոսի արժանիքը այնքան մեծ էր որքան Լիկիա երեւակայած էր...։

Երբեմն Լիկիա կը խորհէր ինքզինք ան յուսով՝ թէ, Վինիկիոսի հոգին կրնար օր մը բացուիլ Քրիստոսի հաւատքին, բայց այդ խորհրդքը չատ կ'անհետէր, ինչու որ չատ լաւ կը ճանչնար անոր սիրտը։ Վինի-

---

1 Կատիլինա հին Հռոմի ըլուրներէն մին էր, որով Կատիլինական համանիշ է ըսել Հռոմայեցի քաղաքացի ըլլալուն։

2 Երկայնավիզ, կամարաձև կտուցով հրէշ թռչուն մը՝ որուս բարձրութիւնն է շուրջ

դէպ ի կորուստ առաջնորդել քու քայլերդ։ Առաւած խաչին վրայ մեռաւ՝ իր արիւնով քու հոգիդ գնելու համար. բայց դուն կը նախընտրես սիրելու ա՛յնպիսի մէկ մը՝ որ քեզ իր հարճը ընել կ՚ուզէ։ Առաւած հրաշքով մը փրկեց քեզ. բայց դուն անմտաբար խղճի մը տակէն լացիր քու սիրած՝ խաւարի որդին սիրելով։ Ի՞նչպիսի մէկ մըն է ան. Նեռին ծառան ու բարեկամը, չուտյառաքեանց ու զեղուխեանց մէջ խոխոջուզ ընկերներէն մէկը։ Ո՞ւր պիտի առաջնորդէ քեզ, չէ՞ որ դէպի խորխորատ, դէպի Սոդոմ՝ ուր ինք կ՚ապրի և զոր Առաւած պիտի քանդէ իր բարկութեան բոցովը։ Ահա քեզի կ՚լսեմ. Աւելի լաւ էր որ դուն մնաներիր, և այս ամէն պատերը քու վրադ փլէին, դեռ այն օձը հոգւոյդ մէջ չապրցած և իր զեղուխեան թոյնով չվարակած քու հոգիդ։

Ու հետզհետէ ալ աւելի կը տաքնար, ինչու որ Լիկիայի սիրալը չէ թէ միայն բարկութեամբ կը լեցնէր դինք, այլ նաև սոսկումով ու ամօթով ալ մարդկային ցեղին հանդէպ ընդհանրապէս, բայց ի մասնաւորի կիներուս հանդէպ՝ զորս նոյն իսկ Քրիստոսի վարդապետութիւնն ազատ չէր յաջողեր բուժելու Եւ այդ ախտութենէն։ Ու չէր գոհանար Լիկիայի մտքուր մնալովը միայն, ոչ ալ՝ որ այդ սերէն խոյս տալու փափաքը ուժգնէր ու զայն խոստովանած ալ բլլար կատարեալ զղջումով, Քի Կրիտաս կ՚ուզէր տրնչալով մ՚ընել զանի և այնպիսի բարձրութեան մը հանել՝ ուր Քրիստոսի սէրէն զատ ուրիշ ո՛րևէ սէր մը կարելի չէ որ գտնուի. բայց ինչ կնասրի պալատականներէն մին կը սիրէր։ Ո՛չ. ո՛չ՝ ինք չէր կրնար անոր արձակուրդ չտալ...։

— Ես Առաւծոյ կը նուիրեմ իմ զոհ՝ իմ փիլիսոփայութիւնս կ՚ըսէր, բայց դուն Լիկիա, դուն քու Քրիկիդ խարեցիր, ինչու որ այնպիսի ճանիճի մը սէջ մխուելով՝ որ անկէ բնաւ զարշահոտութիւններէն քու հոգիդ խոնաւորուած է։ Մինչ այդ հոգին կրնայիր անոթի մը պէս նուիրել Քրիստոսի և լսել. «Ես՛ր, քու չնորհքով լեցուր զայն» ու դուն զայն չարին ծառային զոհեցիր։ Ինչ, Առաւա՛ծ պիտ վրադ ու քեզի նկատ. բայց մինչև որ չհանես չվճռես քենէ այդ օձը, ես չմտնեմ կրնար խոտութիւն ասլ, ես՝ որ ընտրեալ հոգի մը կը կոչուէի քեզ...։

Ա՛լ չդարձուակից, պի մինակներն չէին։ Բարեկամներու թօշնած սարդիներուն ու մշտապատր բազմներուն մէջէն երկու հոգի նշմարած էր ան, որոնցմէ մին Սաքելն էր. իսկ միւսը չկրցաւ չուտ մը ճանչնալ, ինչու որ «խորշ» կոչուած կոչտ մազէ վերարկու մը անոր գէմքին մէկ մասը կը ծածկէր։ Կրիտաս պահ մը կասկածեցաւ թէ Քիլոն էր ան։

Ասոնք Կրիտասի բարձր խօսակէն չարժ.ծ վրանին տակ մտան ու քալէ երկայն սիմսի մը վրայ նստան։ Անծանօթին դէմքը նիհար էր, կանուխ պլուխը եկերուած էր պանդուխտ, յօնքերը կարմիր էին, իսկ քիթը կոր, և այդ վախ՝ բայց վաւաշուն դէմքով անձին նոյն ինքն Տարսոնեան Պօղոս էր պլլալը չուտ իմացաւ Կրիտաս։

Լիկիա ծանկի գալով ծայրատաիճան յուսահատութեամբ մը վարեցաւ Պետրոսի ոտքերուն, և իր դէմքը ծածկեց անոր վերարկուին ծալքերուն մէջ։

— Խղաղութի՛ւն ձեր տղիներուն, գոչեց Պետրոս, ու տեսնելով աղջնակը իր ոտքերուն առջև՝ տարտուղ մէ ի՛նչ հանդիպած էր։

Կրիտաս սկսաւ այն աստիճ պատմել ինչ որ Լիկիա իրեն խոստովանած էր, անոր յանցապարտ սէրը, Մերիամի տունը ձգելու փափաքը, և իրեն՝ Կրիտասի զգացած վիշտը որ նման տղի մը զոր ինք կ՚ուզէր Առաւծոյ ընծայել ամրիծ չուշանի որ պէս, երկրային սիրով կեղտոտած է աստղոյ ընծայել ամրիծ չուշանի որ պէս, երկրային սիրով կեղտոտած է ինքզինք, և այն ալ Առաւծոյ վրէժխնդրութիւնը կոչուած կիրքերու անձնատուր մէկու մը համար։

Անոր խօսած պահուն Լիկիա պինդ փարած կը կենար Առաքեալին ոտքերուն, իբր թէ անկէ պաշտպանութիւն ու գթութիւն հայցէր։ Ու երբ պատմութիւնը լմնցուց, Առաքեալը ձգելով իր ատրէց ձեռքը դրաւ Լիկիայի գլուխն ու այ. յետոյ Կրիտասի դառնալով ըսաւ.

— Կրիտա՛ս, չե՞ս գիտեր որ մեր սիրելի Վարպետին հետեւողներն ալ մը գնաց Կառնա քաղաքն և օրհնից այր ու կնոջ միջև սերը։

Կրիտաս ձեռքը վար ձգեց ու աներես սկսաւ ապշանար գիտել Առաքեալը։

Պահիկ հանդիստ մը եաքը Պետրոս կրկին հարցուց.

— Կը կարծե՞ս դուն, Կրիտա՛ս, թէ Քրիստոս՝ որ Մարիամ Մագդաղենացին մը խոյլ առաւ իր ոտքերուն վարելու, ու նեղց հրապարակային մեղաւորուհի մը. հմայ ուսը պիտի պարձնէր հանդէպ այս կուսին՝ որ հազիւ չուշանին ուսն ամբիծ ու մաքուր է։

Լիկիա ա՛լ աւելի ուժով փարիլ սկսաւ Առաքեալին ոտքերուն վրձնած սիրտով, ալ կը ճանչնար թէ զուր տեղ անոր գիմումը բրած չէր։

Պետրոս օրհրդին արտասուախառն աչքերը հազիւ բաւեցին.

— Ո՛րչափ տանին որ քու սիրած անձիդ աչքերը վակ մնան ճշմարտութեան լոյսին՝ զղուշացիր անոր մէ, որպէս զի անկասկած վտանգին չենթարկուիս, բայց ազօթէ իրեն համար, ու գիտցիր որ մեղապարտ չէ քու աչերդ, և քանի որ կը փափաքիս փորձութենէ վախչիլ քու այդ նիձդ իրր վարձք մը պիտի սեպես քեզի։ Մի՛ սիրիր, մի՛ լար. ինչու որ, Փրկչին չնորհքէն զրկուած չես դուն, վառան եղիր, ու քու ազօթքդ ալ պիտի լսուի. սրտի անձկութեան պիտի յաջորդեն երջանկութեան օրեր։

Այս ըսելով ձեռքը Լիկիայի վրայ տարածեց, աչքերը երկինք բարձրացուց ու զանի օրհնեց։ Գերմարդկային բարութիւն մը կարծես կը ճառագայթէր անոր դէմքէն։

Կրիսպոս խոնարհած ու զղջացած սկսաւ նեղոտութիւն խնդրել։

— Առաւաձային ոգորմութեան դէմ մեղանչեցի, բաւ, բայց ես կը հաւատայի թէ երկրային սիրոյ մը համար կ'ուրանար զՔրիստոս։

— Ես երեք անգամ զանի ուրացայ, պատասխանեց Պետրոս, և առկայն ինձի ներեց ու հրամայեց իր հօտը պահելու։

— Մանաւանդ որ Վիրիկիոս Կեսարի հետեւորդներէն ու պալատականներէն մէկն ալ էր. յարեց Կրիսպոս։

— Քրիստոս չատ աւելի կարծր սիրտեր չարժած է, պատասխանեց Առաքեալները։

Տարտնեան Պօղոս որ մինչև այն առեն լուռ մնացած էր, ձեռքը կուրծքին տանելով լսաւ։

— Ե՛ս էի ան՝ որ հալածեցի Քրիստոսի հետեւորդներն ու մահուան դատապարտեցի. ե՛ս էի որ Սաւփանոսի քարկոծուած պահուն՝ քարձիգներուն զգեստներուն պահապանութիւն բրի. ե՛ս էի որ բոլոր աշխարհի վրայէ ուզեցի արմատախիլ քանդել ճշմարտութիւնը, և սակայն Տէրը ընտրեց զիս որ անոր պաշտպան հանդիսանամ ամէն տեղ։ Նախ Հրէաստանի մէջ, յետոյ Եպղատիոյ, կղզիներուն ու սա ընդարձակ քաղաքին մէջ՝ ուր ամէնէն առաջ իրր քանտարկեալ մը եկայ. և հիմա, իմ միջոցիս Պետրոսի հրամանով մատած եմ այս առենը Քրիստոսի ոտքերուն առնելու համար այն վէս պլուխը, և սերմի հատիկ մը նետելու համար այն աւազուտ դաշտին մէջ, որպէս զի Տէրը բեղմնաւորէ զայն ու ճոխ հունձքեր բերել տայ։

Հոս ոտքի ելաւ Պօղոս ու քիչ առաջուայ այն խզուկ սպասաւորը Կրիսպոսի աչքերուն իր իրականութեան մէջ երեցաւ, այսինքն ա՛յն պիսի հսկայ մը՝ որ աշխարհս իր հիմէն պիտի ցնցէր, և ամբողջ երկիրներ ու ազգեր պիտի նուաճէր։

ԻԸ.

Բիգրոնիոսէ առ Վիրիկիոս.

«Գուցէ ունկնդիր, սիրելիս, ու քու գրութիւններուդ մէջ մի՛ նամաներ ո՛չ Լակեդեմոնացիներուն՝ ո՛չ ալ Յունիոս Կեսարի. «եկի՛, տեսի՛, յաղթեցի՛» իրաւ ես այն առեն պիտի ըսնէի քու համառօտութիւնդ, բայց քու գրութիւնդ ակնյայտնի կերպով կը նշանակէ. «եկի՛, տեսի՛, փախեայ»։ Եւ որովհետև խնդիրին այս կերպ լուծումը լաղորդին անհամաձայն է քու բնութեանդ, ու վիրաւորուած ես, և վերջապէս արտակարգ բաներ մը պատահած են քեզի. ուստի քու նամակդ ալ բաց յատրութեան կարօտ է։ Հաւատալս չէր գար իմ աչքերուս՝ երբ կարդացի թէ այն հսկայ Լիկէացին այնչափ դիւրաւ սպանած է զԿրոդոն, որչափ դիւրութեամբ Քաղկեդոնեան չուն մը կը խլդէ սովալլուկ գայլը Իլեան-

տական անտառներուն մէջ։ Այդ մարդը իր ծանրութեամբ ոսկի կ'արժէ. և Կեսարի աչքը մանելու համար բաւական է որ միայն կամք ունենայ։ Վերադարձածիս պէս առաջին գործս պիտի ըլլայ այդ Լիկէացիին հետ ծանօթանալիքն հաստատել՝ և ինձի համար իր գեղեցիկ արձանը ձուլել տալ։ Վատահ եղիր որ, Պղնձամօրուս երբ խմանայ այդ արձանին իրականին չատ նման ըլլալը հետաքրքրութենէն պիտի մեռնի։ Ընչական մարմիններն իրաւ որ հետզհետէ նո ազելու հակամէտ են Իտալիոյ և Յունաստանի մէջ, իսկ Արեւելքի մասին չկրնալ անգամ չ'արժիր։ Գերմանք խոշոր են, բայց նուաղ հնարգիտ չիզոր ունին և աւելի իրենց մարմնոյն զանգուածով գործ կը տեսնեն՝ քան զօրութեամբ։ Հակառակը անգամ մը այդ Լիկէացիէն թէ, արդեօք ինք բացառութիւն մը կը կազմէ՝ թէ իրեն պէս ուրիշներ ալ կը գտնուին իր երկրին մէջ. որպէս զի երբ ես կամ դուն պէտք ունենանք օր մը հրապարակական խոշոր գործ կատարելու, պիտանք թէ ո՛ւր կրնանք գտնել աւելի յարմար անձերը։

«Բայց օրհնեա՛լ ըլլան Արեւմտեան թէ Արեւելեան աստուածները որ դուն կրցար ողջ պրծիլ նման ձեռքէ մը. անչո՛ւշտ պատրիկ և հնուպատուական ներուներ ըլլալուդ չնորհիւ է։ Ամենամեծ ապշանք կը պատճառեն ինձի այդ բոլոր պատահածները. գերեզմանատուն նը, հոն՝ ուր քրիստոնեայ չըլլալուդ գտնուելդ, նոյն ինքն իրենք, անոնց քեզի տանելնին չըլլալուդ եղանակին, Լիկիայի փախուստը, և վերջապէս քու վերջին նամակդ եփած այն մանուածոր սիրութիւնն ու սրամտութիւնդ։ Միեւնոյն ատեն պարզէ, ինչու որ չատ մը կէտեր կան զորս չեմ կրնար ըմբռնել, և մինչ կ'ուզես որ քեզի չիտակը խօսիմ՝ հարկ է անկեղծօրէն խոստովանիմ՝ թէ, ո՛չ քրիստոնեաներուն խելքս կը հասնի, ո՛չ քեզի՝ ո՛չ ալ Լիկիայի։ Մի՛ զարմանար թէ, ինչո՞ւ այս աշխարհիս վրայ ինքզինքէն պատ ուրիշ և ո՛չ մէկ բանալ մը չհաղորդուող մէկը՝ այսչափ խորամանկ քննութենէ մը կ'անցնի քեզ։ Զի, այս խնդիրին ես ալ մանակցած ըլլալով՝ ինձի ալ կը վերաբերի։ Շուտ պատասխանէ, ինչու որ դեռ չեմ գիտեր երբ տեսնուելիս։ Պղնձամօրուսի պլխուն մէջ ծրագրածներն այնչափ կը փոխուին՝ որչափ հովերը աչնան հզանակին։ Հիմա, մինչ մէկ կողմէ կը յետադէմ Բենեվենտոնէ մեկնումը, միւս կողմէ կը վախնամ աւանդ Հռոմ վերադառնալու ուղղակի Յունաստան երթալ։ Բայց Թիկելլինոս պ'ոնի կը համոզէ որ գէթ մէկ քանի օրուան համար մայրաքաղաքին մէջ երեւայ, զի հակառակ պարագային ժողովուրդը կրնայ իր անձին հանդէպ ղազացած կարծէն—իմա՛, հայի ու տեսարաններու ղրկուելէն — խռովութիւն յարուցանել։ Այս պատճառաւ այժմէն չեմ կրնար ըսել թէ ի՛նչ գոյն պիտի առնեն գործերը։ Եթէ նժարը աւելի Սքայիոյ կողմը հակի՝ Եգիպտոսը չպիտի տեսնենք։ Ես իմ բոլոր ուժովս պիտի պնդեմ որ դուն ալ ինձի հետ գաս. ինչու որ, իմ կարծիքովս, ճարտարութիւնը և հաճոյքները մէկ հատիկ գարման են քու այդ

հոգեկան կացութեանդ, բայց դուն, վերջի վերջոյ մեզ հոս չպիտի գտնես։ Ուստի, այս պարագային, անգամ մը լաւ խորհէ թէ, Հռոմի կենալէ աւելի, քեզի լաւ չ'ըլլար Սիկիլիոյ հոգերուդ մէջ հանգիստ ապրելդ։ Այս մասին քու պաշտպանիդ ինչ ըլլալը անկասկած գուրգէ, ուստի բացատրութիւնը։ Այս անգամ ո՛և է մտածում մը չեմ ըներ քեզի՝ բացի ետեւդ ձգելէդ. դի, յանո՛ն Պղտութեան, չիտակը չեմ դիտեր թէ ի՞նչ բան կրնամ մտածել։»

Վիրիկիա այս նամակը առնելէն առքը՝ քիչ մտածելէն պատասխանելու։ Մինչեւ առաջին մը կը ճանչնար թէ փոխադարձ պատասխանի մը պէտք չկար, և կամ ամենաքիչ օգտակարութիւն մը չպիտի ունենար, ո՛չ ալ նոր բան մը սորվեցնէր։ Դժգոհ էր ինքզինքէ ու կ'զգար այս աշխարհի ունայնութիւնը։ Բայց ասոր, ապահով էր նաև՝ թէ Բնդրոնիա չպիտի կրնար վնաս հասցնել. և թէ՝ ա՛յսպիսի դէպքեր մը հանդիպած էին, որ մեծ անջրպետ մը կը բանային իր ու անոր միջև։ Մտածեց որ ինքզինքին հետ չէր կրնար Վիրիկիա համաձայնիլ, ո՛չ ալ ինչ ուրիշին հետ։ Անդրադարձաւ թագէն իր վատասոր «կղզեակ»ը դատելէ վերջ չատ ծիւրած կ'զգար ինքզինք, և առաջին օրերը, նոյնիսկ գոհ ալ էր հանգարտութենէն, ու ամէն տեսակ բանի տատամսելէն ու բարիքներէն որոց մէջ կը լուզար։ Բայց չատ չանցած՝ զգաց թէ բոլոր այդ գեղեցիկ բաները անցաւոր էին, ու կը տեսնէր և կ'ըմբռներ թէ մինչև այդ վայրկենին վնաս ծայրատիճան չտադրդռող բաները կա՛մ բնաւ գոյութիւն չունէին այլեւս իրեն համար, և կա՛մ արտակարգօրէն պզտիկցած ու հեղած էին։ Զինք մինչև այն տեղը կանգնեցնող չդիտումները անդարմանելիօրէն խորտակուած կ'երեւէին այլեւս իր հոգիին մէջ։ Բնականէնա երթալու և անկէ ալ վերադարձի ու չատցաւութեանց մէջ Ա.քային անցնելու մտածումը ուշացնելէն ու դատարկութեան պատճառէն վատ ուրիշ ապրելութիւն մը չէր ուներ իր վրայ։

— Ի՞նչ նպատակաւ։ Ի՞նչ կը չահիմ հոն երթալով, կ'ըսէր ու կը կրկնէր իրեն։

Եւ առաջին անգամ ըլլալով անդրադարձաւ թէ, նոյն իսկ Բնդրոնիոսի խօսակցութիւնը, անոր սրամտութիւնը, պատասխանելու թիւնը, ճարտար ու ընտրեալ յղացումները, անոր ճաշակաւոր ու խնամուած մօտ և գաղափարին պատշաճեցուած խօսքերն անգամ պիտի տպաւորէին իրեն...։

Վերջապէս մէկ քանի օր յապաղելէ ետք որոշեց Բնդրոնիոսի պատասխանելու, առանց սակայն վստահ ըլլալու թէ այդ պատասխանը անոր պիտի հասկնա՞ր թէ ոչ, ահա իր նամակը.

«Դուն կը վախաքիս որ քեզի գրած պահուս քիչ մ'աւելի մանրամասնութիւններու մէջ մտնեմ, ու գոհացնեմ քու հետաքրքրութիւնդ։

Եթէ այսպէս ընելով պիտի չկրնամ աւելի յստակ տեսնելու՝ այդ չեմ դիտեր, դի այնչափ հանդոյցներ կան զոր ես անգամ կարող չեմ լուծելու։ Քեզի նկարագրած էի քրիստոնեաներու քով հիւրընկալութիւնը, թէ՝ անոնք ինչպէս կը վարուէին իրենց թշնամիներուն հանդէպ՝ որոնց կարգին իրաւամբ կրնային դնել ինծի ու Քիլոն ալ, թէ՝ ինչ բարեսրտութեամբ խնամեցին ինծի, և վերջապէս Լիկիոյի անհետեւութեանը։ Ո՛չ, արտակիւս, հիւպատոսդի մ'ըլլալուս համար չէր որ խնայեցին ինծի։ Այս կարգի ակնառութիւններ չեն ճանչնար անոնք, ասոր համար անա, անոնք Քիլոնի ալ ներեցին՝ թէպէտ ես իրենց սպրիցի որ զանի ողջ ողջ թաղէին իրենց պարտէզին մէջ։ Սանոնք այն տեսակ մարդիկ են՝ որոնց նմանը դեռ աշխարհ եկած չէ, և անոնց վարդապետութիւնն ալ այնպէս է որ մինչև հիմա դեռ աշխարհ այդ տեսակ բան լսած չունի։ Ուրիշ բան չեմ կրնար ըսել, ա՛լ որ զանոնք մեր կարկինովը կ'ուզէ չափել՝ կը խաբուի։ Քեզ կ'ապահովեմ որ, եթէ կտրած ձեռքով իմ տունս փոխադրուէի, ու հոն իմ իմիններէս խնամուէի, անչո՛ւշտ աւելի դիւրութիւններ կ'ունենայի, բայց այն քրիստոնեաներուն չտալած խնամքին կէսն անգամ չէի կրնար գտնել։

«Սա եւս գիտցիր որ, Լիկիան ալ միւսներէն վար չէր ընար, եթէ անոր տեղ իմ քոյրս կամ իմ կինս իակ ըլլար՝ չէր կրնար աւելի գորովան

խոյս առաւ։ Ինչո՞ւ, իրեն սպառնացող բան մը չկար։ Թէ որ դիս սիրած չըլլար ինք՝ իր մերժում մը պիտի նկատէի իր այս ընթացքը։ Իր փախուստէն օր մ'առաջ Տարսոնցի Պօղոս անունով հրաշալի մէկը ճանչցայ. ան՝ Քրիստոսի և անոր վարդապետութեան վրայով խօսեցաւ ինծի. իր ամէն մէկ խօսքը մէյմէկ առաքինութիւններ կը պարունակէին՝ որոնք կը տապալէին մեր ընկերային կարգ ու սարգի հիմնական սկզբունքները։ Անիկա Լիկիայի վախճանած յաջորդ օրն ալ ինծի այցելելով ըսաւ. «Եթէ Աստուած բանայ քու աչքերդ և անոնց վրայէն վերցնէ քօղը, ինչպէս ինծի բրաւ, այն ատեն պիտի ըմբռնես թէ Լիկ'ա չատ լաւ ըրած է, ու թերևս յաջորդիս ալ զանի դանելու։»

«... Ինչի դրկեի թէ գաղտուկ հեռացաւ Լիկիա իմ քովէս, բայց ինծի յիշատակ ձգեց խաչ մը՝ զոր ատամի ճիւղերէ չինած էր ինք իր ձեռքով։ Արիմնալուա՝ բարձիկիա քովիկը գտայ զայն. և հիմա թեռափնոցիս[1] մէջ կը պահուի ան, որու առջև երկիւղով ու յարգանքով մը կը մօտենամ, չեմ գիտեր ինչո՛ւ, իբր թէ աստուածային բան մ'ունենալ ան իր վրայ։ Ես կը սիրեմ այդ խաչը ինչու որ Լիկիայի ձեռագործութիւնն է, բայց զայն միևնոյն ատեն կ'ատեմ ալ, զի անկէ է մեր բաժանումին պատճառը։ Երբեմն ալ ինծի կը թուի թէ այս ամէնուն մէջ մոգական բան մը կայ, և թէ՝ Աստուծոյ փոխանորդը Պետրոս, որ պարզապէս հովիւ անունը կը կրէ. Ապզունիոսէ ու անոր նախորդէն աւելի մեծ մէկն է որ ամէնքն ալ դէպ իրեն ձգած է, Լիկիան, Պամփռնիան ու գիս։

«Կը գրես թէ իմ վերջին նամակիս ամէն մէկ տողերը թաղուածին ու մտմտուք կ'արտայայտէին։ Թախիծ՝ այո՛, ինչու որ դարձեալ Լիկիան կորուսի, մտմտուք՝ սա ալ ճիշդ է, քանի որ իմ վրաս փոխուած բան մը կայ։ Քեզի բացորոշ կերպիւ կ'ըսեմ թէ, ինծի և իմ բնութեանս համար այդ կրօնքէն աւելի սաւելի բան մը չկայ. և սակայն՝ Լիկիան ճանչնալէս ի վեր բոլորովին ուրիշ մէկ մը եղած եմ։ Դիւթածնք մըն է արդեօք՝ թէ սէր։ Կիրիկ[2] իր գաւազանին հպումովը միայն կ'այլափոխէր մարմինները. մինչ իմ հոգիս է որ փոխուած է հիմա։ Լիկիա միևնոյն կրնար այս տեսակ հրաշք մը գործել, և ան ալ՝ չիտակը խօսելու համար, իր զարմանալի կրօնքին զօրութեամբը։ Երբ քրիստոնեաներուն տունէն իմ տունս վերադարձայ, վիս սպասող բնաւ չգտայ։ Չէ, սարուկները կը կարծէին թէ Բենևվէնտա ըլլալով այսչափ չուտ չէի վերադառնար, ուստի տունը վերէն վար անկարգութեան մէջ էր։ Զիրենք գիւղով վիճակի մէջ

1 Թեռափնոցը [Larærium] պահարան մըն էր՝ ուր Հռոմայեցիք կը պահէին ընտանիքին պաշտպան աստուածներու փոքրադիր պատկերները։

2 Կիրկէ բան առասպելին ծանօթ վհուկ մըն էր, Արեւին ու Պերսէոսի դուստրը, որ խոզերու փոխեց Ոդիսեւսի ընկերները։

պատ սեղանատունը երբ կերուխումի մէջ էին...։ Դուն գիտես թէ ինչ պղպատ ձեռքով կը կառավարեմ ես տունը։ ուստի, ամէնքն ալ, առաջինէն մինչև վերջինը ծունկի եկան իմ առջևս, ոմանք նուաղեցան իսկ։ Ու միա պիր թէ ինչ լրի։ Ի սկզբան ուզեցի պոռալ որ ձեզի վայտանեն ու հրաչէկ երկաթը բերէին, բայց չատով ամօթի զգացում մը պատեց զիս, ու թերևս չհաւատա՛ս, տեսակ մը գութ զգացի այդ ողորմելիներուն հանդէպ։ Անոր մէջ ձեր սարուկներ ալ կային՝ զորս Աւգոստոսի օրով իմ հայս Մարգուս Վինիկիոս իր հետ բերած էր Հռենոսի ափերէն։ Ուստի մտածեցի գնացի՝ զոր իմ ձեռքովս պարտաւորեցայ բանալու, և հոն բոլորովին տարբեր ու եզական մտածումներ մը պատրեցին զիս։ Քրիստոնեաներուս մէջ այնչափ բաներ լսելէ ու տեսնելէ վերջ՝ ա՛լ կարելի չէր որ իմ սարուկներուս հետ այնպէս վարուէի՝ ինչպէս ըրած էի մինչև այն ատեն...։ Անո՛նք ալ մարդ են։ Հետեւեալ օր անոնք ծայրաստիճան յուսահատ տապնոպի մէջ նկատ մտան. հաստատուն կարծելով որ զիրենք պատժելը յետաձգելս ուրիշ բանի համար չէր՝ եթէ ոչ ա՛լ աւելի անգութ պատիժ մը որոճալու համար։ Բայց չպատժեցի զիրենք, չկրցայ, ու բացարձակապէս անկարող էի պատժելու։ Երրորդ օրը զանոնք իմ չուրջս հաւաքեցի ըսի. «Կը ներե՛մ ձեզի, չնայելք ուրեմն ձեր սխալը գարմանելու այսուհետև աւելի եռանդագին աշխատեցո՛ւք։» Հոս ամէնքն ալ ծունկի եկան, իրենց այտերէն արցունքի խոշոր կաթիլներ կը հոսէին, ձեռքերնին դէպ ինծի երկարելով զիս իրենց տէրը և հայրը կը կոչէին. ես ալ, ամենայով մը կը խոստովանիմ քեզի, ես ալ, կ'ըսեմ, լրաւ որ իրենցմէ նուազ յուզուած չէի։ Երեւակայեցէք թեամբ հոն իմ առջևս ներկայ կը կարծէի Լիկիայի սիրուն դէմքը, թէ՝ կը լսէի անոր ձայնը որ իմ այս սարիքիս համար չնորհակալ կ'ըլլար, և թէ՝ անոր գոհունակութեան արցունքները կը նշմարէի. եւ, ո՜հ ամօթ, իմ թարթիչներս ալ առկայած կ'զգայի։ Գիտե՞ս թէ դեռ ինչ կ'ուզեմ խոստովանիլ քեզի. թէ՝ բան մը չեմ կրնար ընել առանց անոր, թէ՝ ծայրաստիճան չարիք մըն է ինծի մինակ մնալը, թէ՝ բառին բուն նշանակութեամբ դժբախտ եմ, թէ՝ չարունակ աւելի կ'աճի իմ տխրութիւնս քան որչափ դուն չես երեւակայեր։ Գալով ապա իմ սարուկներուս, սա բանը իմ ուշադրութիւնս գրաւեց՝ որ, իմ ներողամտութիւնս չէ թէ միայն զանոնք չմբռնստացուց, ու անկարգութեան չհրաւիրեց, այլ բոլորովին հակառակ արդիւնք մը առաջ բերաւ։ Գիտցած ըլլաս որ վախը քնաւ չպիտի կրնար զանոնք համոզել այսչափ փոյթեռանդ գտնուելու իրենց սպասարկութեան մէջ՝ ինչպէս ըրաւ երախտագիտութիւնը։ Չէ թէ միայն անունք ինծի կը ծառայեն, այլ կը ջանան իմ փափաքս ալ նախատեսել։ Աստո՛ւք քեզի կը պատմեմ՝ ինչու որ երէկ քրիստոնեաներուն քովէն եկած պահուս Պօղոսի ըսի՝ թէ իր կրօնքով մարդկային ընկերութիւնը առանց գօտիի տակառի մը պէս պիտի քայքայուէր, որուն ինք պատաս-

խանեց. «Սէրը աւելի ուժով է քան երկիւղը։» Հիմա կը տեսնեմ որ իր գաղափարը չատ մը տեսակէտներով ճիշդ է։ Այդ բանը իմ պարտականութիւնս վրայ ալ փորձեցի, որոնք վերագարձս իմանալուան պէս, անմիջապէս ինծի ողջունելու։ Գուն գիտես որ քնա՛ւ ապահ գանուած չեմ իրենց հանդէպ, բայց հայրս սկզբունքով անոնց հետ չխոտրանօք կը վարուէր, և ինծի ալ կը սովրեցնէր նոյնն ընելու։ Եւ հիմա տեսնելով անոնց պատուաստուն կրկնոցները, անոնց նքթնալ դէմքը՝ սիրտս կարեկցութեամբ լեցուեցաւ։ Ուսայ ուսկիլք բերել տուի անոնց, ու ախայ իրենց հետ խօսիլ ալ՝... մէկը իր անունով կանչելով, միւսին ընտանեաց ու պզտիկներու մասին հարցուփորձ ընելով.. ու դարձեալ աչքերս արցունքով լեցուեցան, ու կրկին ինծի այնպէս կ'երեւէր՝ թէ Էլիկիա կը տեսնէր իմ այս լրածներս, կը զովէր զիս ու խանդավառած էր անոնցմէ։ Արդեօ՞ք կը ժպտի՞ միտքս, թէ սէրը չփոթած՝ խախտած է իմ զգայուններս։ Լաւ մը չեմ գիտեր. բայց միշտ ինծի այնպէս կը թուի՝ թէ Էլիկիա հեռուէն կը գիտէ զիս, ուսայ կը սոսկամ այնպիսի գործ մ'ընելէ՝ որ կրնար ամրեցնել կամ վշտացնել զանի։

«Ճիտա՛կ է, կայո՛ս։ Քրիստոնեայք փոխոխուելուն մը չատաջ լեցուած են իմ մէջս՝ որմէ զոն եմ երբեմն։ Բայց նաև սա մտածումն ալ կը չարչարէ զիս՝ թէ մի՛ գուցէ ըրկուած ըլլամ առնական զօրութենէն ալ՝ վամբի կորովէն ալ, ու անտակ եղած ըլլամ խորհելու, դատելու, խնչոյքներու և նոյնիսկ պատերազմներու նեա մասնակցելու։ Ապահովապար գիւղացիներու են այս բաները։ Եւ ես այն ատեիճան խոր կերպով փոխուած եմ՝ որ երբ վիրաւոր պառկած էի անկողնոյս մէջ, գլխոյս մէջ սա խորհուրդները կ'անցնէին։ Եթէ Էլիկիա այնպիսի մէկ մ'ըլլար՝ ինչպէս էին Նիկիդիա, Պոպպէա, Կրիսպինիլլա ու մեր բոլոր միւս այրամոզ կիները, եթէ նէ չար, անգութ, և անոնց նման գեհենիկ բնաւորութեամբ ըլլար, ես հիմա գինք չպիտի սիրէի բնաւ։ Բայց քանի՛ որ կը սիրեմ գինք ճիշդ այն բանին համար որ զմեզ կը բաժնէ իրարմէ, կրնաս այլեւս երեւակայել իմ հոգւոյս մէջ եղած խոռոչը, այն խաւարը՝ որուն մէջ կ'ապրիմ, առանց իմ առջեւս գծուած ճամբայ մը տեսնելու, առանց ընելիք գիտնալու։ Թէ որ կեանքը կրնայ նմանցուիլ ալբիւրի մը, իմ նիս մէջ փոխանակ ջուրի՝ դժգոհութիւն միայն կը գտնուի։ Էլիկիան տեսնելու յոյսը միայն արիութիւն կու տայ ինծի, և երբեմն այդ բանը գրեթէ ատոյգ կը թուի ինծի։ Չեմ կրնար ըսել՝ թէ ո՛ր կամ երկրորդ աստիճան ես ի՛նչ պիտի ըլլամ, ո՛չ ալ կրնամ երեւակայել։ Բայց ա՛լ չեմ կրնար հանդուրժել կեսարի մարդոց ընկերութիւնը, և արդէն իմ սրտբութեանս, իմ անդոհ վիճակիս մէջ մինակ մխիթարութիւնս ու հանգիստս է մտածել թէ Էլիկիայի մօտ կը գտնուիմ, և երբեմն երբեմն լսած ստանալ իր՝ կամ Գլաւկոսի վրայով, այսինքն այն բժիշկին՝ որ խոստացաւ գալ միս տեսնելու և կամ Տարսոնեան Պօղոսէն։ Ո՛չ, ես չեմ

տեղիր Հռոմէ հեռանալ՝ մինչ նոյնիսկ դուն ինծի Եգիպտոսի անթիպատուսութեան պաշտօնը ապահովէիր։ Սա եւս գիտցիր՝ որ քանդակագործին յանձնարարելի չիրիմ մը կանգնելու Գուլոսի՝ զոր բարկութեան վարկենի մը սպաննած էի։ Շատ ուշ միտքս ինկաւ՝ թէ, ան միս իր ուսին վրա՛յ կրած էր, և թէ՝ առաջին անգամ ինք սովրեցուցած էր ինծի սղեղի ու նետերու գործածութիւնը։ Չեմ գիտեր թէ ազէ՛կ կ'ընեմ. բայց իր յիշատակը խոր վիշտ կը պատճառէ ինծի ու կը կշտամբէ զիս։ Գուցէ այս նամակիս բովանդակութիւնը զարմանք պատճառէ քեզ, բայց վստահ եղիր որ ես ալ քենէ նեազ զարմացած չեմ. սակայն գուցա ճշմարտութիւնն է քեզի պատմածս։ Ո՛ղջ եղիր։

ԻԳ.

Այս նամակին պատասխանը չընդունեցաւ Վինիկիոս։ Բեզբռնիոս չէր գիտեր, թի վայրկեանէ վայրկեան կ'սպասէր որ Կեսար հրաման ընէր Հռոմ վերադառնալու։ Այդ լուրը արդէն քաղաքին մէջ տարածուած էր ուրախութիւն պատճառած էր ամբոխին՝ որ մեծ պատրաստութիւն կ'ըզպար տեսարաններու, ցոյներ, ձիթապտուղի բախման՝ որոնցմէ մեծ փառակութեամբ ամբարուած էր Ոսթիայի[1] մէջ։ Ներոնի ձերբազատը Հելիոս, աւետեց իւրջապէս անոր վերադարձը Մեսակցային մէջ։ Բայց Ներոն, որ իր Սրբազնութեան տեսակ միասին նաև նստած էր Միսէնոնէ՝ ծանր կը յուսահատար. ու ժողովրդեայ չատ մը քաղաքներ կանգ կ'առնուր հանդիսելու համար թատերարեմի վրայ երեւնալու համար։ Տասը քսան օրուան մը չափ Մինտուռնոսի մէջ անցուց, ու կ'որոճար մինչև անգամ Նարոլի վերադառնալ և հոն անցուցնել գարունը։ Այս միջոցին Վինիկիոս վակուած կը մնար իր տունը՝ մտածելով Լիկիայի ու բոլոր այն դէպքերուն վրայ, որոնք իր հոգւոյն մէջ գեռ չլսուած լարեր թրթռացնել տուած էին։ Ատեն ատեն իրեն կ'այցելէր Գլաւկոս բժիշկը՝ որուն այդը տուած էին։ Ատեն ատեն իրեն կ'այցելէր Գլաւկոս բժիշկը՝ որուն այդը անպատում ուրախութիւն կը պատճառէր իրեն միշտ, ինչու որ անոր հետ կրնար խօսիլ Լիկիայի վրայով։ Գլաւկոս չիտակ չէր գիտեր անոր ապատանած տեղը, բայց կ'սպասէր գինք՝ թէ ձերերը կը հակէին անոր վրայ ու զանի կը պաշտպանէին։ Մինչև իսկ անգամ մը, Վինիկիոսի տխրութենէն տատիկ յուզուած՝ անոր խոստացեր էր թէ, Պետրոս մեզապրած էր գինքն ալ սիրոյն համար։ Երիտասարդ արիւնը այս բանը լսելուն պէս ծայրատիճան յուզուեցաւ... Որ խնդութեան առաջին պոռթկումի պահուն կը փափաքէր իսկոյն վազել Պետրոսի քով, բայց իմանալով որ ան Հռոմէ դուրս կը գտնուէր

---

1 Հռոմի գլխաւոր նաւահանգիստն էր Տիբերիս գետի վրայ։

չրջականները քարոզելու համար, ազատից Գլաւկոսի՝ որ զանի իր քով ա-ուսնորդէր, և ինք անոր ճոխ նուէրներ խոստացաւ իր հօտին համար։ Հիմա որ ալ վստահ էր թէ Լիկիա կը սիրէր զինք, ամէն արգելք հարթուած կը նկատէր, ու ինք ամէն վայրկեան պատրաստ էր յարգելու և պատուելու զԿրիստոս։ Թէև Գլաւկոս չարաւնակ կը սնդէր Վինիկիոսի՝ որ մկրտուէր, բայց չկրցաւ անոր հաստատօրէն խոստանալ՝ թէ իսկոյն պիտի սիրանար Լիկիայի. ուստի համոզեց որ գէթ ինքզինքին, Քրիստոսի սիրոյն համար հաւատքը ընդգրկէր, ոչ թէ արտաքին չարժատիպներու համար։

— Հոգի՛ն, հոգի՛ն է որ պէտք է քրիստոնեայ ըլլայ, կը կրկնէր անոր։

Ու թէև ամէն հակառակութիւն կը դրդռէր անոր զայրոյթը, բայց Վինիկիոս կ'ըմբռնէր թէ Գլաւկոս այնպէս կը խօսէր՝ ինչպէս պիտի խօսէր ճշմարիտ քրիստոնեայ մը...։

Հռոմի կ'սկսէր տակաւ չարժիլ իր ձմեռնային տատոյգէն կեսարի վերադարձին ակնկալութեամբ։ Հանդիսաւոր ընդունելութիւն մը կ'պատրաստէր կեսարի։ Գարունը սկսած էր. Սիբիրկեան հովերը աւլած մաքրած էին ձիւնէն Ալբանեան բլուրները, որթատունկերը կը ծաղկէին ամէն տեղ, ցանկերուն՝ ինչպէս պարտէզներուն մէջ։ Կաճառն ու Արչեան դաշտը կը վերստին բազմութեամբ, զորս գաղջ արեւը կը տրտմութեր և իրենց տուներէն դուրս կը հանէր։ Վիա Ապրիայի ճամրուն վրայ սկսած էին երթեւեկել ճոխօրէն զարդարուած կառքերը, ամէն օր պատրաստ տեղի կ'ուտնային Ալբանեան բլուրներուն վրայ։ Ցուլոնի[1], կամ Սիբիլեան[2] Անահիտի ուխտադնացութեան պատրուակով, ու կ'երթային սիրային ժամադրներ, համախմբումներ կամ հաճոյքներ վնտռելու. քաղաքին դուրս։ Օր մը, ամէնէն աւելի չտապօրէն պճնուած կառքերուն մէջ նշմարեց Քրիստոսիմիան չքեղ կառքն ալ, որուն առջևէն երկու գամբռներ կը վազէին։ Անոր չուրջը կը գտնուէին բազմութիւն մը երիտասարդ ու աղէկ ծերակուտականներու՝ որոնք իրենց պաշտօնին բերումով ստիպուած էին Հռոմի մնալու։ Քրիստոսիմիա անձամբ կը վարէր իր կառքին լծուած Գորսիքեան չորս պզտիկ ձիերը, միւնոյն պահուն ալ ու ձախ ցրուելով ժպիտներ ու թեթև հարուածներ իր ոսկեզօծ մտրակով։ Վինիկիոսը նշմարելուն պէս, կեցուց ձիերը, ու զանի իր քով կառքին մէջ հրաւիրելով՝ տուն տարաւ ընթրիքի որ մինչև լոյս տեւեց։ Վինիկիոս այնչափ խանդ՝ որ տիպատեցան թմրած ու խելակորոյս վիճակի մէջ տուն

1 Իտալական հին քաղաք մըն էր Լանուվիոն՝ Հռոմի մօտ. ուր կը գտնուէր Յունոնի կամ Հերայի մեկ տաճարը— Այժոր կ'ըսուի Զիվիթա Լավինիա

2 Լատինի մեկ քաղաքը, ուր այժոր Արիչիա կ'ըսուի, և ուր կատուցուած էր Անահիտի նշանաւոր մեկ մեհեանը։

վերադրել զանի։ Ու երբ սթափեցաւ՝ այն ատեն յիշեց թէ Քրիստոսիմիա զինք վստացուցած էր Լիկիայի մասին, և արդէն ինք ալ գինովցած ըլլալով, անոր գլխէն վար թափած էր Ցալէռնեան գինիով[1] լիք պատառ մը։ Այս վերյիշումը կրկնապատկեց իր զայրոյթը։ Հետևեալ օր Քրիստոսիմիա՝ որ թերեւս մոռցած ալ էր արկածը, իրեն այցելութեան եկաւ, ու զանի իր հետ պտոյտի տարաւ Վիա Ապրիայի ճամրուն վրայ։ Այս անգամ Քրիստոսիմիա անոր տուներ ընթրեց ու խոստովանցաւ որ չէ թէ միայն Բեդրոնիոսէ ձանձրացած էր այլեւս, այլ նաև իր վին հնազանդողէն ալ, ու հիմա բոլորովին ազատ էր իր սիրտը ամէն կապէ։ Այսպէս չատմի մ'ամբողջ մեկաեզ կեցան, բայց յայտնի էր որ իրենց չարաբերութիւնը անեւոյթ պիտի չլլար։ Ցալէռնեան անձրևի միջադէպէն ի վեր, Լիկիայի անուանը ա՛լ յիշուած չէր, բայց անկարելի էր որ Վինիկիոս զանի իր մտքէն հանած ըլլար...։ Վերջապէս սրտի այնպիսի տագնապալի ընկճումէ մը բռնուելով՝ որ կեսարի գալստեան լուրն անգամ չկրցաւ զանի ցրուել։ Սուր անտարբերութիւն մը եկած էր վրան ամէն բանի հանար ալ, այնպէս որ մինչև իսկ այցելութիւն անգամ չտուաւ իր մօրեղբօր Բեդրոնիոսի, մինչև որ ասիկա իր հետևէն զանաւորակ չղրկեց։

Մեծ գործով զբաղունց զինք իր քովէն, բայց Վինիկիոս անոր տարուսմներուն հարիւր հազ պատասխանելու կը պէշանէր։ Վերջապէս այսչափ երկար ատեն զապուած կիրքը մեկէն դուրս պոռթկաց խօսքի հեղեղով մը։ Ու սկսաւ կրկնել հոս պատմութիւնը իր՝ Լիկիան վնտռելուն, քրիստոնէից մէջ անցուցած կեանքին, անոնց քով տեսած ու լսած բաներուն, իր զգայումներուն, իր խորհուրդներուն, և վերջապէս սրբասուհիի յայտնեց իր քաոսային վիճակի մասին, և իր դատարկութիւնն ու հոգեկան կարօտած ըլլալու համար։ Ա՛լ բանէ մը հաճոյք չէր զգար, բա՛ն մը չէր կրնար իր միտքը գոհացնել, ինչ բնկերքն անգամ չէր գիտեր։ Պատրա՛ստ ըլլալ մեկ կոզմէն, կ'ըսէր սրտակեզուժով մը իր քեռիին, ո՛րքան պատուելու զԿրիստոս, նոյնքան ալ միւս կոզմէն զանի նայածելո՛ւ. ճանչնա՛լ անոր վարդապետութեան վսեմութիւնը՝ ու միեւնոյն պահուն անպիտարելի հակակրութիւն մը զգալ անոր հանդէպ. գիտնա՛լ որ երթէ նոյն իսկ Լիկիա, օրին մեկը, քուկդ ըլլար, անհնար էր որ կատարելապէս քեզի վերադարձեր իր սիրովը, քանի՛ որ գէթ կէս մըն ալ Քրիստոսի պիտի չարե՛ր. վերջապէս ա՛յնպիսի կեանք մը վարել՝ որ կեանք բսուելու արժանի չէր, առանց չոյսի՝ նոյն իսկ օրուան մը համա՛ր. առանց վստահութեան երջանիկ ըլլալո՛ւ. հանակ խաւարի մէջ կը թարթափէր՝ որմէ պրծելու համար գուբ տեղ կը չարչրկուէր։

Այս պահուն Բեդրոնիոս կը վնտռէր անոր բոլորովին փոխուած դէմ-

1 Հռոմացեցւոց քով շատ չարգի էր այս գինին՝ որ ճերմակ գոյն ո՛ունէր, ու կը պատրաստուէր Նաթնի գաւառանիայի մէջ, Մոնթէ Մասսիկոյի շրջակաները։

քը. և անոր ձեռքերը՝ որոնք սարօրինակ չարժուձներ մը կ'ընէին՝ ու կարծես անոնք մը կը փնտռէին իրական խաւարէ մը ելնելու ճիգով ու կը լռէր մտասոյզ։ Բայց մէկէն ոտքի ցատկելով քեռորդւոյն մօտեցաւ. ու մտաներով անոր մազէն փունջ մը բռնելով ըսաւ.

— Բայց դիտո՞ս որ քունքերուդ չուրջի մազերը ճերմկցուցած ես արդէն։

— Շատ կարելի է, պատասխանեց Վիրիկիոս, բայց ես պիտի չզարմանայի թէ որ ամբողջ գլուխս մազերն ալ ձիւնի նման եղած ըլլային։

... Ու երկար լռութենէ մը ետքը Բեզրոնիոս յարեց.

— Հոս կախարդանք մ'ըլլալու է։

— Այո՛, ես ալ այդպէս կը խորհէի, ու մէկէ աւելի անգամներ ինծի այնպէս թուեցաւ թէ երկուքիս ալ կախարդանքի զոհ դնացած էինք։

— Ի՞նչպէս կ'ըլլար թէ որ Սերապիսի[1] քուրմերուն դիմէի՛ր։ Ասոնց մէջ ալ ան՛չուչա, ինչպէս բոլոր միւս քուրմերուն մէջ, չատ մը խաբեբաներ կան. բայց այնպիսիներն ալ պակաս չեն՝ որոնք հրաշալի գիտութիւն մը ձեռք բերած են։

Այս բաները ըսաւ՝ բայց առանց լինք ալ համոզուած ըլլալու, անվրսաւ մէկ նչոյով մը արտաբերելով, ինչու որ կ'զգար անչուչ՝ թէ նման խորհուրդ մը ա՛րքան անիմաստ ու ծաղրելի էր իր չրթներուն վրայ։

Վիրիկիոս ճակատը չիմելով ըսաւ.

— Կախարդա՞նք։ Այո՛, ես կախարդներ գիտեմ՝ որոնք սարբերկրեայ, անձանօթ զօրութիւններ մը կը գործածէին յօգուտ իրենց, և ի վնաս իրենց թշնամիներուն։ Մինչ այս քրիստոնեաները ալքատ կ'ապրին, կը նայեն իրենց թշնամիներուն, և համակամութիւն, առաքինութիւն ու եղբայրասիրութիւն կը քարոզեն։ Ո՛րեմն ի՞նչ չան կրնային անկարել կախարդանքէն։

Բեզրոնիոս նեղսրտեցաւ, ինչու որ իր բոլոր հանճարամտութեամբ չէր կրնար ասոր պատասխան մը գտնել։ Բայց ոչ մի չմնալու, և դէմ յոսք մ'ըսած ըլլալու համար պատասխանեց.

— Նորամուտ ազանդ մըն է...

Ու. ոչ մի հանդիստ մը եաք չարուն ակեց.

— Յանո՞ւն Պաւլոսի[2] անուանները մէջ բնակող դիւցուհոյն Ո՛րքան աչքի գէչ կու գան այս ամէնը։ Դուն այդ մարդոց բարութեան

[1] Եգիպտական աստուած մըն էր, որ նշանաւոր մեհեան մ'ունէր Ալեքսանդրիոյ մէջ։

[2] Կիպրոսի մէջ քաղաք մըն էր՝ որու անուանները մէջ կը բնակէր Առաքեալ։

ու առաքինութեան վրայ կը զարմանաս. իսկ ես քեզի կ'ըսեմ որ անոնք գէչ մարդիկ են, ինչու որ անոնք թշնամի են կեանքի՝ որքան հիւանդութիւններն ու մահը։ Այդ կարգի թշնամիներ արդէն բաւական ունինք, առանց անոնց գժբախտութիւններուն վրայ քրիստոնեաներն ալ աւելցնելու։ Համբէ՛ անգամ մը այդ հիւանդութիւնները. Ներոն, Թիկելինոս, Ներոնի տպերը, Կոլիզէականներուն զուտ սերունդին վրայ պիտի կ'յուսաս՞ներ, ձերբազատանք՝ որ ծերակուտականներուս կ'ըսէր պիտի կ'անցնին այժմ։ Յանո՞ւն կասարի. բաւակա՞ն ունինք, բաւակա՞ն։ Եւ հիմա բարկէ՛ առանց վրայ սա հակակրելի, խռովարար աղա՛նդն ալ։ Ո՛ր և է փորձ մը չըրի՞ր թօթափելու համար քու այդ տխրութիւնդ. քիչ մը ազատ կեանք վարելով։

— Ըրի, պատասխանեց Վիրիկիոս։

— Ա՛հ, մանի՛չ, բաւ Բեզրոնիոս խնդալով։ Տե՛ս ինչ չուտ խնդիրը մէջ անց կ'ելնէ՝ երբ սարսափներուս ախտանշին կը հասնի ան։ Դուն ինչ ծածուկ Քրիստոսիմիսը տրապեզաած ես։

Վիրիկիոս իրր պատասխան արհամարհական չարժուձեւ մ'ըրաւ։

— Այդ պարագային երախտապարտ եմ քեզի, չարունակեց Բեզրոնիոս, իսկ իրեն զոյգ մը մարգարտեայ ճանդաններ[1] պիտի ղրկեմ։ Իմ սիրային լեզուովս այս կրնչանակէ «Կարի՛ր առջեւէս»։ Քեզի կրկնակի երախտապարտ եմ, նախ՝ եւնիկէն մերժելուդ համար. յետոյ՝ զիս Քրիստոսիմիսէ ազատելուդ համար։

. . . . . .

Վայրկեան մը լռութիւն տիրեց։

— Դժոխո՛յ մէջ գլորին քու քրիստոնեաներդ, բացագանչեց վերջապէս Բեզրոնիոս. ինչու որ անո՛նք քու մէջդ մարած են կեանքի ոգեւորութիւնը, ու սխրութեամբ համակած քեզ։ Այո՛, դժոխոյ մէջ գլորին անոնք։ Կը սխալիս, եթէ կարծես որ կրնան կրօնքը, ինչու որ բարին այն է՝ որ երջանիկ կ'ընէ զմարդ, այսինքն է՝ գեղեցկութիւնը, սէրը, կարողութիւնը վերջապէս ինչ որ քրիստոնէական ոչնչութիւն կ'անուանեն։ Կը սխալիս երբ արդար կը կոչես զերծնունդ գի, թէ որ չարը բարիով փոխանակենք, այն ատեն ի՞նչպէս պիտի վարձատրենք բարին։ Ցետոյ, ի՞նչ օգուտ բարի ըլլալ՝ թէ որ նոյն կերպով վարձատրենք թէ՛ բարին ու թէ՛ չարը։

— Ո՛չ... վարձքը նոյնը չէ, այլ՝ իրենց վարդապետութեան հաստատուն, ազատ կեանքին մէջ կ'սկսին՝ որ չատերուն կը սիրէ։

— Այդ խնդրոյն չեմ խառնուիր ես, ինչու որ ազատ կեանքին մէջ միայն կրնանք գիտնալ այդ բանը, թէ որ կարելի ըլլայ առանց աչքի տեսնել։ Առ այժմ, իրենք ալ, իրենց վարդապետութիւնն ալ անի-

[1] Ոսկեայ սանդալ.

մասա բան մըն է։ Ուրտաս խզդեց ղկրոդան, որովհետև իր ջիղերը անոր բինէն աւելի զօրաւոր էին, բայց քրխտոնեայք տխմար են, և ապագան տխմարներուն չի կրնար ըլլալ։

— Իրենց համար կեանքը մտնուրնէ վերջ կ'ակսի միայն։

— Ինչ որ կը նշանակէ՝ թէ ցորեկը կ'ակսի՝ երբ արդէն պէտք է կ'ուզեմ յաջտակել Լիկիան։

— Ո՛չ. չեմ կրնար չարիքով փոխանակել բարին. կեսոյ՝ երդում րրած եմ այդ բանը չընելու։

— Միայ՛ք ունի՞մ իրենց կրօնքը ընդդրկելու։

— Ես կը փափաքիմ, բայց իմ բնութիւնս կ'ընդվզի։

— Պիտի չկրնա՞մ մոռնալ Լիկիան։

— Բնա՛ւ երբէք։

— Ուրեմն, ուզեւորութիւն մ'ըրէ։

Այդ պահուն սարուկները լուր տուին թէ ճաշը պատրաստ էր. իսկ Բեդրոնիոս կարծելով թէ լաւ գաղափար մըն էր պատիր՝ ճաչասրան անցած առիթին բսաւ.

— Երկրիս մէկ մեծ մասը ճամբորդած ես դուն, բայց իրր վինուոր միայն՝ որ կը փութայ իրեն որոշուած տեղը հասնելու, ու ճամրան հոս հոն տեղ մը կանգ չ'առնուր։ Հիմա մեզ հետ եկուր Ցունաստան. ինչու որ կեսար իր այդ ծրագիրը լքած չէ։ Ճամրան տէկն տեղ ալ կանգ պիտի առնուս ան, պիտի երգէ, պատկներ պիտի հատաքէ, տաճարներ պիտի կողոպտէ՝ և իրր յաղթական Իտալիա պիտի վերադառնայ։ Մ'նպէս պիտի րլլայ՝ իրր թէ Բագոս ու Սպողոն մէկ անձնաւորութիւն մ'եղած ճամբորդութեան մը ձեռնարկած ըլլային։ Իր հետ պիտի առնուս պալատականներ, այր ըլլան թէ կին, հազար կիթառ դարնողներ... Ցանո՛ւն Բագոսի. կ'արժէ այս բաները դիտել, ինչու որ յարդ աչխարհ նման քան մը տեսած չունի։

Ասոր լսելով բարձին վրայ տեղանի բազմեցաւ Եւտիկէի քով. սարուկ մը անոր գլխուն վրայ դրաւ հարսնութիւնէրէ հիւսուած պսակ մը, և ինք չարաճնակեց.

— Կարթագենի հետ եղած միջոցիդ ի՞նչ կրցար տեսնել. ոչինչ։ Հիմնապէս կը ճանչնա՞ս Ցուներու տեհետութիւնը, ինչպէս կը ճանչնամ ես՝ որ չարաճնակ երկու տարի մէկ առաքնորդէն միւսին ձեռքը անցայ անոնց այցելելու համար։ Տեսա՞ծ ես Հադրոսի[1] վիթխարի արձանը, կամ Փոխ-

[1] Հադրոս [Բատոս] կղզիի նաւահանգիստին բերանը կանգնուած էր, Քրիստոսէ երեք դար առաջ, Ապողոնի հսկայ մէկ արձանը համակ պղնձէ, որ 30 մեդր բարձրութիւն ունէր, և աշխարհի 7 հրաշալիքներէն մէկը սեպուած էր։ Այս հրաշակերտը իր կանգնուելէն շուրջ կէս դար ետքը երկրաշարժէն տապալեցաւ, ու 7րդ դարուն կ'ըսուի թէ արաբի մը ձեռքէն հրեայ մը գնելով չնչին գումարի մը փոխարէն, 900 ուղտերով հաղիւ կրցաւ վերցնել խորտակուած արձանին պղնձի բեկորները։

կիսի Պանոպէոնի մէջ այն կարծր՝ ուսկից Պրոմիթէս չինուց մարդը, և կամ Սպարտայի մէջ Լեզոյի ածած հսկայները։ Կամ Աթէնքի մէջ՝ ձիու սմբակներէ կերտուած Սարմատական նշանաւոր պահպանակը. կամ Եւբէայի մէջ՝ Ագամեմնոնի հատը. կամ այն ըմպանակը՝ որուն իրր նախատիպար ծառայած է Հելենայի ձախ ստինքը։ Տեսա՞ծ ես Մեմփիս, Ալեքսանդրիան, Բուբդոսը, այն մազը զոր Իսիս իր իսկ գլխէն փրցուց՝ Ոսկրիսի սպաննուելէն զգացած սաստիկ վշտէն։ Լսա՞ծ ես Մեմնոնի[1] քնարին ձայնը։ Աչխարհս ընդարձակ է. և անոր վերջին սահմանը Անդրամերիսի թողը չէ։ Ես կ'ուզեմ կեսարի բնկերանալ. և վերադարձնուս այնչափ կիպրոսն ալ, ինչու որ իմ ոսկեձամ գիւղերիս չատ կը փափաքի որ միասին ապաշխներ նաւերնէք Պափոսի տաճարին, և իր մէկ փափաքը ինձի համար հրաման մըն է։

— Ես քու սարուկդ եմ. բսաւ հոս Եւտիկէ։

Իսկ Բեդրոնիոս իր ծագկեպսակ գլուխը անոր կուրծքին կրթնցնելով ժպտագին պատասխանեց.

— Այդ պահուն ես ալ սարուկին եմ սարկուհիի մը։ ա՛վ գեղուհիդ իմ. գլխէդ մինչև ոտքերդ հիացում կ'ազդեն ինձի։

Ցետոյ Վինիկիոսի դառնալով՝ բսաւ.

— Մեզի հետ կիպրոս եկուր դուն ալ. բայց նախ չմոռնաս կեսարի ալ այցելութիւն մը տալու։ Մինչ մաքդ հանելդ չատ դէշ բրիր. Թիկելլինոս այդ բանէն օգտուելով կրնար քեզի վնաս մը բերել. իրաւ է որ անձնապէս իրեն հակակրելի մէկը չես, բայց ոչ ալ կրնայ քեզ սիրել, ինչու որ քրոջդ զաւակն ես։ Ուսոի պիտի բանեք թէ դուն հիւանդ ես, ու երբ կեսար տեղեկութիւն ուզէ Լիկիայի վրայով, այն ատեն կը մտածենք պատչառ պատասխան մը տալու։ Սակայն լաւ այն է որ ձեռքդ մերժողական ձև մ'ընես՝ և բսես թէ զղուած ես անօրմէ, և ինք այն ատեն կը համոզուի։ Եաքը իրեն բսէ թէ հիւանդութիւնդ քեզ տան մէջ պահած էր, և թէ՝ իր երգը լսելու համար Նարոլի չկրնայ երթալուդ վիշտին չկրծդ հետևանք ստացած էր։ Մի՛ վախնար չափազանցնելէ, Թիկելլինոս կեսարի համար բաներ մը կը պատրաստէ՝ որ չէ թէ միայն վնասուդ պիտի րլլայ, այլ նաև ատուդիս վիթխարի հանդամանք մը

[1] Մեմնոն՝ բսա ստացպելին, Արշալոյսի որդին էր։ Տրովադայի պատերազմին մէջ մեռնելով ծայրաստիճան վիշտ պատճառեց իր մօրը, Արշալոյսին։ Ուսոի, այդ օրէն ի վեր Արշալոյս ամէն օր առտու կանուխ արցունք կը թափէ, որմէ կը գոյանայ ցօղը։ Ասոր համար ասէ, բանաստեղծական լեզուս Արշալոյսի արտասուք բսելով ցօղը կը հասկցուի։ Եւ դիպատցիք Թերվի մօտ Մեմնոնի մէկ արձանը կանգնած էին, բայց ա՛նպիսի ճարտարօրէն յօրինած էին՝ որ ամէն առտու երբ արեւին առաջին ճառագայթները անոր վրայ կ'կայնային, հմայիչ նուագներ մը կը լսէին անկէ։ Բայց Սեպտիմոս Սեվերոս զանի նորոգելէն յետոյ, անգիտակ ըլլալով եգիպտական ճարտարութեանը, արձանը յաւէտ դադրեցաւ իր հմայիչ նուագը լսելի ընելէ։

պիտի ունենայ։ Կը վախնամ որ ինձի հար մը փորէ ան, ես քու կրքոտ բնաւորութիւնդ ալ կը վախնամ։

— Դիտե՞ս որ, բաւ Վինիկիոս, կեսարէն չվախցող մարդիկ ալ կան՝ որոնք հանդիստ կ'ապրին իրր թէ ան գոյութիւն ունեցած չըլլար։

— Հասկցայ, քրիստոնեաները կսկլ կ'ուզես։

— Ճի՛շդ է, ու միայն անոնք։ Հա՛պա մեր կեանքը ինչ է, եթէ ոչ չարունակ անհոգով։

— Ինչ մը հանդիստ ձգէ գոնէ քրիստոնեաներուդ վրայ խօսելէն։ Կեսար թերևս անոր անունն անգամ լսած չըլլալով, անոնք իրմէ չեն վախնար։ Ե՛ւ իրօք կեսար ինա՛ չի ճանչնար զանոնք, և այնպէս իր հոգին է քրիստոնեաները՝ որքան գօս աներեւներր։ Ատոր կ'ըսեմ. ինա՛ւ կարեւորութիւն չունին քրիստոնեաները. արդէն գոն ալ կ'ըզգա այդ բանը և թէ որ քու բնութիւնդ կ'ընդվզի անոնց վարդապետութեան դէմ՝ պատճառը սա է որ գոն ալ կ'զգաս իրենց ոչնչութիւնը։ Գոն ուրիշ վայրէ կազմուած ես. սար համար թէ՛ գոն ու թէ քեզ հանդիստ ձգէ անոնց մասին։ Մենք գիտենք ապրիլն ու մեռնիլը. մէկ որ անոնք ուրիշ բան մըն ալ գիտեն բնել՝ սակէ անգլխութիւն չունիմ։

Այս խօսքերր խորապէս ցնցեցին Վինիկիոսի հոգին, ու երբ տուն կը վերադառնար՝ կը մտածէր ինքզինքին թէ. մի՛ գուցէ քրիստոնեաները ու բարութիւնն ու եղբայրութիւնը ապագայ մ'ըլլար անոնց հոգեկան ու մտաւորական տարրութեանը։ Իրեն ամենէն կը խուէր՝ թէ, եթէ անոնք զօրաւոր մարք ու կազմի տէր մարդիկ ըլլային, չգիտեր կրնային այսչափ դիւրաւ ներել. ու այս խորհրդածութեան մէջ գտած ըլլալ կը կարծէր այն հակակրութեան պատճառը՝ զոր իր Հռովմայեցիի բնաւորութիւնը կ'զգար անոնց վարդապետութեան հանդէպ։ «Մենք գիտե՛նք ապրիլն ու մեռնիլը» բան էր Բեղրոնիա։ Եւ անո՞նք... Անոնք չեն գիտեր զատ ուրիշ բան չեն գիտեր, և ա՛չ ճշմարիտ տէրը կը ճանչնան՝ ա՛չ ճշմարիտ առելութիւնը։

Ը.

Կեսար հազիւ թէ Հռովմ մտած էր, արդէն զղջացած էր վերադառնալուն, ու քանի մ'օր ետքը զարձեալ Աքայիա այցելելու վճռակամ էր մտածէր գինք։ Նոյն իսկ Տրովարտակ մըն ալ հրատարակեց յայտարարելու համար թէ իր բացակայութիւնը երկար պիտի չտեւէր. և թէ հանրային գործերն անկէ չպիտի վնասուէին։ Ուստի իր հետեւորդներով, որոց մէջ էր նաև Վինիկիոս, Կապիտոլ[1] գնաց զոհարերութիւններով

1 Կապիտոլ Հռովմի լուսններէն մին էր՝ որու վրայ կառուցուած էր Արամազդայ մեհեանը։

տաճարները երջանիկ ճամրորդութիւն մը հայցելու համար։ Բայց Վեստայի մեհեանը այցելելուն յաջորդ օրն իսկ դէպք մը պատահեցաւ՝ որ բոլորովին վեր վար չրջեց իր առաջադրութիւնները։ Ներոն՝ թէև չէր հաւատար տաճարներուն, բայց անոնցմէ կը վախնար, և ի մասնաւորի խորհրդաւոր Վեստային[1]։ Արդ ի տես այս դիցուհւոյն և անոր նուիրական հուրին ա՛յնպիսի սարսափ մը պատեց զինք՝ որ մազերը ցցուեցան, ակռաները կափկափել, ու բոլոր մարմնոյն մէջ ա՛յնպիսի սարսուռ մը սկսաւ՝ որ Վինիկիոսի քովը կեանքին մէջ ինկած, որուն իր կեանքն կը պանուէր։ Մէկէն մեհեանէն դուրս հանուեցաւ և անկէ պալատ, ուր չհասկր իսկոյն ի՛նքզինք պատ։ բայց մէկ քանի օր չկրցաւ անկողնէն ելնել։ Բայց ասոր. ամէնուն ապշութեան մէջ, յայտ բարեց թէ քանի մը օր յետաձգել կ'ուզէր իր ուղեւորութիւնը, ինչու որ զինուորն պաղատապէս իրեն զեկուցած էր չատ չճապաղելու։ Ժամ մը վերջը, ամբողջ Հռովմի մէջ լուր սարսափուեցաւ՝ թէ, կեսար զգածուելով քաղաքացիներուն սխալ դէմքին, ու անոնց սասիկ սէրն մղուած՝ ինչպէս հայր մը իր զաւակներուն հանդէպ, որոշած էր քաղաքին չհետանալ անոնց կեանքին ու հաճոյքներուն մասնակից ըլլալու համար։ Ժողովուրդը ուրախութեամբ ցնծաց անոր այս դիտաւորութեան վրայ, մանաւանդ որ ա՛լ իրեն չպիտի պակսէր ո՛չ ցորենի բաշխումը, ո՛չ-ալ ներկայացումները։ Ուստի խուռն հաւաքուեցաւ պալատին դրան չուրջ ու ցնծութեան ազազականր բարձրացուց առաւօտյինն կեսարի պատուհան։ Այն ատեն ինք ընդմիջելով իր պալատականներուն հետ սկսաւ երգել Սէն ատեն ինք ընդմիջելով իր պալատականներուն հետ սկսաւ երգել քուեայի խաղը[2], ըսաւ.

— Այո՛, հարկ անհրաժեշտ էր յետաձգել ուղեւորութիւնը։ Ո՛չ Եգիպտոս՝ ո՛չ Արեւելքի վրայ ունենալիք նախատեսուած ոլորապտոյտ մը ալրկեց՝ որ Վինիկիոսի քովը կեանքին մէջ ինկած, որուն իր Թիտոս ձեռքէ պիտի չվախչին, ո՛չ ալ Աքայիա պիտի կարուի։ Կարել պիտի սամ Կորնթոսի պարանոցը, ու Եգիպտոսի մէջ ալ ա՛յնպիսի յիշատակարան մը պիտի կանգնեմ՝ որու բազդատմամբ Հուբդերը ազուր խաղալիներ պիտի սեպուին։ Սիրնքս մը քանդակել պիտի տամ՝ որ նմանապատիկ աւելի խոշոր ըլլայ Մեմֆիսի քով եղած այն Սփինքսէն՝ որ սեւեռուն աչքերով դէպ անապատ կը նայի, և անոր վրայ պիտի դրօշիլ տամ իմ պատկերս։ Ապագայ դարերը ուրիշ բանի վրայ պիտի չխօսին՝ եթէ ոչ այն յիշատակարանին ու իմ վրայ։

— Գուն քու տաղերովդ արդէն նման յիշատակարան մը կառուցած ես։

1 Ըստ ցոյն դիցաբանութեան՝ Վեստա պաշտպանուհին էր խաղաղութեան և ընտանեկան երջանկութեան. Հռովմի մէջ Վեստեան քրմուհիները պարտաւորեալ էին մշտնջենաւոր կուսութեան, և իրենց պաշտօնն էր միշտ վառ պահել նուիրական հուրը։

2 Նարտի խաղ։

ցած ես, որ չէ՛ թէ հօմն անպամ՝ այլ երկու հօմն անպամ աւելի մեծ է քան Քէոպսի[1] բուրգերը, բաւ Բեղրմիխոս։

— Հա՛պա իմ երգո՞վս, հարցուց Ներան։

Ան, եմէ մարդիկ կարենային Մեմֆոնի արձանին նման արձան մը զաթթայնելուբ՝ որ արեւին ծագը առաջ պահան քու ձայնովդ երգէր, գիտցած ըլլաս որ ապագայ բոլոր դարերուն, Եգիպտոսը չջնջապատող բոլոր ծովերը նաւերով ծածկուած պիտի ըլլային, և աշխարհի երեք մասերուն բնակիչներն ալ, ինքզինքնին մոռնալով, հոն պիտի ճնային քու երգդ լսելու համար։

— Ան, բայց ո՞վ կրնայ առանց բան մ'ընել, բաւ Ներան։

— Կրնաս առիթն հրամայել՝ որ ան կճեայ արձանդ քանդակին քառակի կառքը վարելու պիրքի մէջ։

— Իրաւունք ունիս, պիտի ընեմ։

— Մարգկութեան նուէր մը ըրած պիտի ըլլաս։

— Եգիպտոսի մէջ Լուսնին հետ պիտի ամուսնանամ՝ որ այժմ այրի է, և այն առեն ճչմարիտ աստուած մը պիտի ըլլամ։

— Մեզ ալ աստղերը կնախանձին ան։ և այսպէս նոր մէկ համաստեղութիւն մը պիտի կազմենք՝ որ քու անունդ պիտի կրէ։ Վիտելլիոս պիտի ամուսնանայ Նեղոսի հետ՝ ձիապահներ յառաջ բերելու համար. անոնցմէն ալ Թիկելլինոսի տուր՝ որպէս զի չնազայներու թագաւորն ըլլայ։

— Հա՛պա ինծի՞ ինչ բան յարմար կը գտնես, հարցուց Վասինիոս։

— Թող Ապիս[2] օրհնէ քեզ։ Զի, ա՛նպիտի վտառաւոր խաղար սարքիցիր դուն Բեռնեվենտի մէջ՝ որ չեմ կրնար գէշ բան մը քեզի մաղթել։ Զոյգ մը մոյկ չունէ Սիփինքսի[3] համար, որպէս զի անոր թաթերը չբրտառնան սուտ պիչերները. իսկ մեռնողներուս առջեւի ոտքերը պարզարող հակայ անդրիներուն համար ալ ճանդաններ չունէ։ Հոն ամէն ոք պիտի գտնէ իրեն յարմար զբաղումները։ Դոմիտիոս Աֆրոս վտանգակալ պիտի ըլլայ, ինչու որ չուտ ծանօթ է իր ուղղամտութեամբ։ Ես ուրախ եմ, կեսա՛ր, որ Եգիպտոսի վրայ կը խորհիս, ու չուտ կը յաւիմ ուղեւորութիւնդ յետաձգելուդ համար։

— Քու մահկանացու աչքերդ բան մը չտեսան, յարեց Ներան, ինչու որ աստուածութիւնը կը ծածկէ ինքզինք որմէ որ կ'ուզէ։ Գիտցած

---

1 Այս այն եգիպտական թագաւորն է՝ որ Քրիստոսէ ԺԲ. դար առաջ կառուցանէ տուած է ամենէն հակայ բուրգը։

2 Ապիս ըսուածը սպիտակ եզ մըն էր՝ զոր Մեմֆիսի մէջ եգիպտացիք կը պաշտէին, իբր Ոսիրիսի մարմնացումը։

3 Առիւծի մարմնով ու մարդու գլուխով ցնորական կենդանի մըն էր, որ Թէբէի մօտերը կ'ապրէր իբր Թէ։ Ասոր վիթխարի մէկ արձանը կը գտնուէր Մեմֆիսի մօտերը միակուռ ժայռի մը մէջ փորուած։

ըլլաս՝ որ Վեստայի մեհեանին մէջ եղած միջոցիս, ան անձամբ քովս գալով ականջէս փսփսաց. «Ցետաձգէ ուղեւորութիւնդ։» Ահէ այնչափ յանկարծակիի եկայ՝ որ սարսափած մնայի, թէեւ լսրին երախտագիտութեամբ պարտական կը մնամ աստուածներուն՝ որ այսպէս ակնյայտնի գուշակութեանք ունին վրաս։

— Մենք ամէնքնիս ալ սարսափահար եղանք, բաւ Թիկելլինոս, իսկ Ռուպրիա վեստան կոյսը բոլորովին նուաղեցաւ։

— Ռուպրիա, գոչեց Ներան, ի՜նչ ձիւնախիտ ոտքեր։

— Բայց նէ չիկնեցաւ և անս աստուածային կեսարի։

— Ես ալ նչմարեցի այդ բանը։ Զարմա՞նք, ամէն Վեստան կոյսի վրայ աստուածային բան մը կայ կարծես։ Հա՛պա Ռուպրիա որ այնչափ գեղանի է։

Ու քիչ մը մտածելէ վերջ յարեց.

— Լսէք նայիմ, ինչո՞ւ արդեօք մարդիկ միւս աստուածներէն աւելի Վեստային կը վախնան։ Ի՞նչ ըսել է. ես անգամ որ անոր գերապոյն քոյրն եմ, ծայր աստիճան վախցայ։ Կը վշտեմ որ այն պահուն ես ինծի, և հնար է գետին ալ իյնալի՝ թէ որ վրս բռնող մը չէըտնուէր, ո՞վ էր արդեօք ան։

— Ե՛ս, բաւ Վինիկիոս։

— Ո՛վ դուն, հակայարեւ Արէս, ինչո՞ւ բնենեվնես չկայ։ Ինծի ըսին թէ հիւանդ էիր, և իրօք կը տեսնեմ ալ որ դէմքդ փոխուած է։ Իմացայ նաև որ Կրոդոն քեզ սպաննել ուզած է, ճի՞շդ է։

— Ճիշդ է, և իմ մէկ թեւս կոտրեց, բայց ես ինքզինքս պաշտպանեցի։

— Մէկ կոտրած թեւո՞վ։

— Կրոդոնէն աւելի հուժկու բարբարոսի մը օգնութեամբ։

Ներոն ապշած Վինիկիոսին կը նայէր։

— Կրոդոնէն աւելի հուժկո՞ւ։ Կատակ կ'ընես. Կրոդոնէ աւելի զօրաւոր մարդ չկար. իսկ հիմակ ալ՝ Եթովպացի Սիփաքոն է։

— Քեզի կ'ըսեմ, կեսա՛ր, ինչ որ սա աչքերովս տեսայ։

— Ո՞ւր է հիմա այդ մարգարիտը. Նեմէացւոց արքան եղած չէ՞ տակաւին։

— Չեմ գիտեր, կեսա՛ր, աչքէս կորսուեցաւ։

— Նոյն իսկ որ ժողովուրդին պատկանո՞ղն ալ չես գիտեր.

— Կոտրուած թեւիս պատճառաւ չկրցայ ո՛ւ է հետապնդեմ ընել։

— Այն առեն փնտռէ ու ինծի բեր։

— Ես ալ կը հետապնդեմ բաւ Թիկելլինոս։

Ներոն չարունակեց.

— Վինիկիո՛ս, քեզի չնորհակալ եմ որ զիս վեր բռնեցիր. թէ որ դուն չըլլայիր, ինկած պահուս կրնայի գլուխս չախչախել։ Առեւօք լաւ

ընկեր մ'ըն էիր, բայց կորքուզոնի հրամասարութեան ներքեւ պտուտէդ ի վեր, քիչ մը մարգասեաց եղած ես։ Շատ քիչ անգամ կը տեսնեմ քեզ։

Հանգիստէ մը եաքը հարցուց.

—Ի՞նչ եղաւ այն աղջիկը որուն դուն սիրտ տուած էիր, և զոր ես քեզի համար Աւլոսի տունէն առի։

Վինիկիոս չփոթած մնաց, բայց Բնդրոնիոս չուտ անոր օգնութեան հասաւ։

—Գրա՛ւ կը գնեմ, ակը լմ, որ զանի մոռցած է անգամ կը տեսնես իր վարանքը։ Հարցուր մեզ մը թէ անկէց ի վեր քանիներ իր միաքը զաղեցուցած են, և վասն եմ թէ պիտի չկրնայ պատասխանել։ Վինիկիոսները լաւ վինուորականներ են, բայց նաեւ առաջնակարգ սիրտ նուաճողներ ալ։ Կիներուս ամբողջ նախիրի պէտք ունին անոնք։ Պատժէ զինք, ակը լմ, չերաւիրելով այն խնջոյքին զոր Թիկելլինոս պիտի սարքէ ի պատիւ քեզի՝ Սկրիպոնան ձիւնարանին վրայ։

Ա՛ս չեմ ընդունիր։ Զի, վասն եմ որ Թիկելլինոս չպիտի ըրկէ մեզ գեղանի կիներուս ամբողջ հօտին։

—Կարելի՞ բան է որ Շնորհաց դիցուհիները պակսին տան՝ ուր սէրը կը գտնուի, պատասխանեց Թիկելլինոս։

—Կը ձանձրանամ, ըսաւ Ներոն։ Աստուածներուս կամքովը մնացի Հռոմի, բայց չեմ կրնար հանդուրժել այս քաղաքին։ Անտիան պիտի երթամ՝ որպէս զի չվզդուիմ այս անձուկ փողոցներուն, այս արահետներուն և փչելու վրայ եղող այս տուներուն մէջ։ Անմաքուր օդը կը խանգէ մինչեւ իսկ իմ տունս և իմ պարտէզիս մէջ։ Դէհ։ երանի թէ երկրաշարժ մը զայն հիմնայատակ կործանէր. երանի թէ զայրացած աստուած մը գետնին հաւասարէր զայն։ Ու ես պիտի ցոյց տայի թէ ինչպէս պէտք է ըլլայ քաղաք մը՝ որ աշխարհի կեդրոնն ու իմ բանակավայրս է։

—Կեսա՛ր, հարցուց Թիկելլինոս, դուն չըսի՞ր որ երանի թէ զայրացած աստուած մը հիմնայատակ կործաներ զայն։

—Վե՞րջը։

—Օ՛ն, դուն ալ աստուած մը չե՞ս միթէ։

Ներոն ձեռքովը չարժուեմ մ'ըրաւ՝ որով խոնջ ըլլալը կ'իմացնէր, եւ ըսաւ.

—Նախ քու հնարամտութիւնդ պիտի տեսնենք Սկրիպոնան ձիւնարանին վրայ. յետոյ պիտի երթամ Անտիոն. ինչու որ դուք ամէնքնիդ ալ չատ պզտիկ ըլլալով չէք ըմբռներ թէ ես անհունօրէն մեծ բաներու պէտք ունիմ։

Ու փակեց աչքերը՝ հանգչելու պէտք ունենալը իմաստնալու համար, ու ներկաները քաշուեցան։ Այս պահուն Բնդրոնիոս Վինիկիոսի դառնալով ըսաւ.

—Դուն ալ ուրնմն հրաւիրուած ես այս զուարճութեանց մասնակցելու։ Իրա՛ւ. Պղնձամօրուս հրաժարած է իր ուղեւորութենէն՝ բայց հիմա ան ինչն աւելի խնդի պիտի ըլլայ։ Միաք ունի քաղաքին մէջ մնալու իր տան մէջ եղածին պէս։ Դուն ալ փորձէ այս խելագարութեան մէջ մխտանալու յորում և ժառացում։ Անչուշտ. մենք որ զաշխարհ նուաճեցինք՝ իրաւունք ալ ունինք գլուխը։ Մարգո՛ւս, դուն գեղեցիկ պարմանի մ'ես. և մտս մը աղոր կը վերագրեմ իմ քեզի ունեցած համակրանքս։ Յանո՞ւն Եվիտոսի Արաէվիոսի. իմ՛ը թէ կարենայիր անանկ դուն քու պատած յոնքերդ ու դէմքդ՝ որ Կուիրիդներու հին արիւնը կը մատանուէ ակնյայտնի կերպով։ Բոլոր միւս դէմքերը՝ քու քովդ, ձերրազանիկ կը թուին ինծի։ Իւա՛ւ որ, եթէ ան անհեթեթ կրօնքը գոյութիւն չունենար, այսօր քու տունդ պիտի ըլլար Լիկկիա։ Զանա՛ քիչ մը հաւատանալու ինծի՝ թէ քրիստոնեայք թշնամի չեն ո՛չ կեանքի ո՛չ ալ մարդկութեան։ Անոնք լաւ վարուեցան քեզ հանդէպ, ուստի կրնաս չնորհապարտ ըլլալ անոնց. բայց թէ որ ես քու տեղդ ըլլայի՝ կ'ատէի այն կրօնքը և այլուր կը փնտռէի իմ հաճոյքս։ Կը կրկնեմ քեզի. դուն գեղեցիկ պարմանի մ'ես, և Հռոմ լիք է ամուսնաթող կիներով։

—Կը զարմանամ որ քեզ չարչրկող բան մը չունիս։

—Ո՞վ կ'ըսէ։ Ես չարուճակ կը տուայտիմ. բայց ա՛լ քու տարիքիդ մէջ չեմ։ Ես կը սիրեմ պիրքերը, մինչ անոնք անտարբեր են քեզի. կը սիրեմ բանաստեղծութիւնը, իսկ քեզի ծանր կուգայ ան. կը սիրեմ խնչկեղէն անօթները, թանկագին քարերը և դեռ ուրիշ չատ բաներ, որոնց դուն չես նայիր անգամ. վերջապէս գոյ Եւնիկէն՝ որուն բան մը չի հաւասարիր։ Ես չատ դոհ եմ իմ տունս, այնչափ հրաշակերտներու միջնաբերդ

—Իրա՛ւք, մեկին հետ ժամադրութիւն մ՚ունեի, որ...

—Եւ ասոր յանցանքը որո՞նն է. եթէ ոչ քրիստոնեաներո՛ւն: Սկսելիս մարդիկ՝ հաչը ունին միայն բլենց իրը դրօշ, ուրիշ կերպ չեն կրնար ըլլալ արդէն: Լա՛ւ ինծի. Յունաստան գեղեցիկ էր, ու իմաստութիւնը առեղծուց. մենք զօրութիւնը առեղծեցինք: Հա՛պա այդ ալա՞նդը ինչ բան կրնայ երբեք առեղծել քու կարծիքովդ: Եթէ դուն դիտես՝ ինծի ալ բացատրէ. ինչու որ, յանուն Պալլուքսի, ես կարող չեմ կռահելու:

—Կարծեմ դուն կը վախնաս որ վերջ ի վերջոյ ես ալ քրիստոնեայ չըլլամ, բաւ Վիրիկիոս՝ ուսերը վեր ցնցելով:

—Ես կը վախնամ որ դուն անձամբ չզգայուես կեանքը: Թէ որ չես կրնար յոյն ըլլալ՝ Հռովմայեցի եղի: Վայելէ՛ ու զուարթ եղիր: Մեր գեղեցիկ խելագարութիւններն ալ իմաստ մ՚ունին. զի անոնք անհատին ինքնագիտակցութիւնը կ՚արմնցնեն գէթ: Ես կ՚ատեմ Պղնձամօրեաւը՝ ինչու որ յոյն հոգիս մըն է ան: Եթէ Հռովմայեցի համարէր ինքզինք՝ կ՚ընդունէի որ իրաւունք ունէր խենթութիւններ մ՚ընելու: Ինծի խոստացիր որ առնն վերագարձիդ երբ քրիստոնեայի մը հանդիպիս՝ լեզուդ ցոյց տաս անոր: Թէ որ քեզի հանդիպողը Գլաւկոս բժիշկն ըլլայ՝ չպիտի զարմանար... Յաւուրթիւն Ագրիպեան ձկնարանը:

ԼՕ.

Ագրիպեան ձկնարանին մերձակայ պուրակը պրեատորականներով շրջապատուած էր, որպէս զի ներկաներուն խուռն բազմութիւնը չխեղդէր կեսարն ու անոր հիւրերը: Ո՛րքան նշանաւոր մարդիկ կային Հռովմի մէջ իրենց կալուածներով, գեղեցկութեամբ ու հանճարով, ներկայ էին այս խնջոյքին՝ միակը Հռովմէական պատմութեան մէջ: Թիկնլինոս ուզած էր հատուցում մ՚ընել կեսարի Յունաստանի ուղեւորութիւնը յաւտաձգած ըլլալուն համար, ու միեւնոյն ատեն գերազանցելու բոլոր այնպիսիները որ ցարդ հիւրասիրած էին զՆերոն, և ապացուցնելու համար թէ ոչ ոք չէր կարող իր խնջոյքին նման խնջոյք մը սարքել: Այս նպատակաւ, Նաբոլիի և ապա Բենեվէնտի մէջ պատրաստութիւններ տեսած ու հրամաններ տուած էր՝ որ ամէնէն հեռաւոր վայրերէն իրեն զրկուէին վայրի գազաններ, թռչուններ, հազուագիւտ ձկներ ու տունկեր, անօթներ ու զգեստեղէններ՝ խնջոյքի փայլն աւելի կրկնապատկելու համար: Նման խեղ ծրագիր մը ի գլուխ հանելու նպատակաւ ամբողջ նահանգներու մուտքերը ժողուեցան: Բայց հզօր պալատականը հոգ անգամ չէր ըներ, օր օրի կ՚աւելնար իր ազդեցութիւնը չէ թէ որովհետև Ներոն զանի միւսներէն աւելի կը նախադասէր, այլ որովհետև ինքզինք անհրաժեշտ ընելու արուեստը քաջ գիտէր: Բայց Բեդրոնիոս անհամեմատօրէն գերի-

վերոյ էր անօթմէ իր նուրբ վայելչութեամբ, իր հանճարով, իր խորագիտութեամբ, իր խօսակցութեան կոլմանէ զոր անօթմէ չատ աւելի գիտէր թէ չանազրգռական ու թէ ախորժելի ընելու կերպը: Սակայն դժբախտութիւնը հոն էր որ, խօսելու ձիրքին մէջ Ներոնը անգամ կը գերազանցէր ան, և այսպէս անոր նախանձը կը գրգռէր իր դէմ: Բայ ասոր, ամէն տեղ և ամէն բանի մէջ չատ հնու գործիք մը չէր Բեդրոնիոս, ու կեսար կը վախնար անոր քննադատութենէն արդար խնդիրներու մէջ: Մինչ Թիկնլինոսի հետ կեսար պէտք չունէր չատ մը զգոյշ ըլլալու: Ան՝ իսկ «Իշխան վայելչութեանց» ախտաղտն անգամ որ կը տրուէր Բեդրոնիոսի, կը վշտացնէր Ներոնի անախտաւորութիւնը, ինչու որ, իրմէ պատ՞ւ կրնար այդ ախտաղտը կրելու յանդգնութիւնն ունենալ: Թիկնլինոս քաւական նրբամիտ էր ինքզինքին անկարօրութիւնը նշմարելու համար, ուստի չկրնալով չափուիլ Բեդրոնիոսի, Լուկանոսի և ուրիշներու հետ ծննդեամբ, տաղանդով կամ իմաստութեամբ, կը ջանար իր ծայրաստիճան սարկութեամբ գլխի զանոնք, և մանաւանդ ա՛յնպիսի չափազանց ձախսերու ու ծայրայեղ չռայլութեամբը որ Ներոնն անգամ կ՚ապշեցնէին: Այժմ մատրած էր ոսկեզօծ ձողերու վրայ չինուած խոշոր վասակ մը վրայ տալ խնջոյքը: Այս լաստը ամբողջովին զարդարուած էր Կարմիր Ծովուն ու Հնդկական Ովկիանին մէջ որսացուած խեցիներով, որոնք ծիրանի գօտիին բոլոր գոյները կը ցոլացնէին: Զկնարանին հզրը կը բարձրանային արմաւենիի խուրձեր, քարաւուղայի պուրակներ ու ձաղկավից վարդենիներ. մէջտեղը՝ անուշաբոյր ջուրերու չատրուաններ, ասատուածներու անդրիներ, ու երփներանգ թռչուններով լեցուն ոսկիէ ու արծաթէ վանդակներ: Լաստին վերջրոնը կը բարձրանար հակայ ատեղաւար մը կամ աւելի ճիշդ ըսելու համար անպին վրանի մը վերնաձաձքը՝ տեսողութիւնը չխարանելու համար: Այս վերնաձաձքը Ասորական ծիրանիով ներկուած էր՝ ու արծաթ սիւներու վրայ կը հանդչէր: Անոր ներքև հիւրերու համար կարգաւ սեղաններ էին չարուած՝ լեցուն Աղեքսանդրեան ապակեղէններով, բիւրեղեայ անօթներով ու թանկագին խեցեղէններով՝ որոնց գոլքը աչքերը կը չլացնէին, և որոնք թանկագին արժէք ունէին ու չափազանցուած էին Իտալիայէ, Յունաստանէ ու Փոքր Ասիայէ: Լաստը, իր մէջ բովանդակած տունկերուն պատճառաւ, կղզիի մը կամ բուրաստանի մը կը նմանէր բոլորովին: Շուրջը, ծիրանագոյն ու ոսկեհուռ առագաններով նաւակներ էին կապուած ձուկի, կարապի, աղկիոնի, Ջլամինի ձեւերով. և այդ նաւակներուն մէջ թիակներուն քով նստած էին մերկ սորուհներ և սարկուհիներ՝ աննման գեղեցկութեամբ, վարսերնին արեւելեան ոճով յարդարուն և կամ ոսկեհիւս ցանցերու մէջ առնուած:

Հազիւ Ներոն՝ Պոպպէայի ու պալատականներուն հետ լաստին վրայ գալաւ, ու նստաւ ծիրանեփայլ երկնածածկին տակ, թիակները ջուր ի-

ջեցուեցան, նաւակները չարժեցան, լարերը ձգուեցան ու լաստը հիւրընկալեցաւ հետ չրջանն ըրաւ ձկնարանին։

Ամէն վրայ ցանցուած պուրակներէն, ցնորաբուխտ չէնքերէն՝ որոնք յատկապէս իննջոյքին առթիւ կառուցուած էին ու ծածկուած ապրիլեան ծոցը, հմայիչ երաժշտութեան մը ու քաղցր երգի ձայներ կ'լսէին, որոնք չրջավայրերն ու պուրակները կը հնչեցնէին, և արձագանգը ձկնարանին մէկ ծայրէն միւսը կը տանէր փողերու և չեփորներու թմբդները։

Կեսար անգամ՝ որ Պոպպէայի ու Պիւթագորասի մէջտեղը նստած էր, անկէ յափշտակուած մնաց. մանաւանդ երբ նաւակներուն մէջ նրատած տեսնուեցան համբարտուներու ձեւով մանկամարդ գերուհիներ՝ համակ կանաչ ցանցով մը ծածկուած խնկիներու խարկանքը տալու համար։ Նե, իր տովորութեան համաձայն, «Իչևան վայելչութենից» ի կարծիքն իմանալու համար Բեդրոնիոսի նայեցաւ որ մինչև այն տեն բերանը չէր քացած, ու միայն՝ երբ ուղղակի իրեն կարծիքը հարցուեցաւ, պատասխանեց.

— Տէ՛ր իմ, իմ գաղափարովս տանտիկ հաղարով պարժանութիւնները նոր նուագ ազդեցութիւն կ'ընեն՝ քան մէկ հատ մը միայն։

Ամէն պարագայի մէջ, այդ ծիսուն իննջոյքը չատ հաճելի եղաւ Նեռոնի, ինչու որ քաղաքացին նոր բան մըն էր։ Ցետոյ պատրաստուեցան կերակուրները՝ որուն հանդէպ Ապիկիոսի[1] հանճարն անգամ պիտի չփութէր ու ամօթապարտ մնար, և ա՛յնչափ տեսակ տեսակ գինիներ՝ որ Ոման անգամ, որ ուխտած տեսակէ տեսակ գինիներ խմելու, ամօթէն ինքզինք ձկնարանին մէջ պիտի նետեր՝ եթէ այդ խրախճանքը կարենար ականատես ըլլալ։

Բայց կիներէ, այդ տեղացին պալատականներ ալ բազմած էին, որոնց ամէնուն մէջ Վինիկիոս միայն կը փայլէր իր գեղով։ Սկիպտները իր երեսն ու դիմագիծը չատ լաւ կը պատկերացնէին իր անցեալը. բայց հիմա կրած ֆիզիքական ու հոգեկան անձկութիւններն ա՛յնպիսի նրբութիւն մը տուած էին անոր դիմագծերուն՝ որ կարծես մեծ արուեստագէտի մը ձեռքէն անցած րլլային անոնք։ Անոր մարմինը կորուսած էր այլևս Սրենլքի մէջ տտացած թուխ դունատութիւնը, և պահած էր նիհարցած մարմարի գեղնորակ փայլ մը։ Աչքերը կարծես աւելի խոշորցած ու մեծցած էին մատնող ձև մը առած էին։ Դեռ մարմինը կը պահէր իր այն ուժգնակազմը՝ որ կարծես յատուկ է ապառազմական համար. բայց այն նէգէնահանքի բունին վրայ կար յոյն աստուածի մը գլուխը, և կամ գէթ նրբացած պատրիկականի մը՝ որ առնուազ գերազնիւ ու փառաչուք եղած է։ Երբ Բեդրոնիոս անոր ըսած էր թէ Կեսարի ապարանքին մէջ ոչ մէկ

1 Նշանաւոր Հռովմայեցի որկրամոլ և որովայնապաշտ մըն էր՝ որ Օգոստոս ու Տիբերիոս կայսրերու օրով կ'ապրէր։

պեղուհի չպիտի կարենար կամ չպիտի ուզէր ընդդիմանալ իրեն՝ հմուտ անձի մը պէս խօսած էր։ Զի, իրապէս բոլոր կիներու աչքերն ալ Վինիկիոսի վրայ յառած էին, ատոնց մէջ ըլլալով նաև Պոպպէա և Վեսաւիոնիա Պուպրիա՝ որոնք կեսարի փափաքով ներկայ գտնուած էր այդ խնջոյքին։

Բրդացած սաւոյներով պատած գինին չուտ տաքցուց խմողներուն սիրտերն ու ըղձերը։ Ամէն րոպէ, ափունքը եղերող պուրակներու մէջերէն նաւակներ գուրս կ'ելնէին ծղրիթի ու թիթեռնիկի ձեւով։ Զրկնարանին կապտորակ հայելին կարծես թիթեռնիկներով ծածկուած էր։ Ատեն ատեն, գեղի վեր կը տաւառնէին ազաւնիներ և հնդկական ու Ափրիկեան ուրիչ թռչուններ՝ կապուած կապոյտ ու արծաթ թելերով։ Արեւը մայրը կը մտնէր, բայց օդին բարեխառնութիւնը աւելի կերմին էր քան ցոյլ, թէև դեռ Մայիս ամսոյ մէջ էին։ Լիճը կարծես վեր կը բարձրանար թեւաճակներու հարուածին ներքև, որոնք նուագաւոր չափով կը ճողփէին ջուրին մէջ։ Պատիկ չուներ մ'անգամ չէր փչեր. անչարժ էին անտառակները ու կարծես լճակին վրայ անցած դարձածին ականջ կը դնէին ու ապշանար կը նայէին։ Լաստափայտը չարունակ իր ծիրը կը գծէր՝ միասին տանելով իր վրայ ունեցած հիւրերն ալ, որոնք հետզհետէ աւելի կ'ազատկէին ու ա՛լ աւելի առատօրէն կը ճոխկէին։

Դեռ խնջոյքը կէս չեղած գինարբուսները պեղափոխութիւն մ'ըրին։ Առաջին անգամ կեսար օրինակը տուաւ իր տեղէն ելնելով և հրամայելով Վինիկիոսի՝ որ վեսաւիոն կոյսին քով նստած էր, նոյնն ընելու։ Ցետոյ Վինիկիոս տեղը մը փոխուց Ռուպրիայի ականջին։ Վինիկիոս տեղը տուաւ Պոպպէայի քով՝ որոնք իր թեւը անոր երկարեց ու ազատից որ ինք ապարանջանը գոյէր։ Ան հնազանդեցաւ, ու դողդողային ձեռքով մը հրամանը կատարեց...։

Արեւը չատրաբար անհրեւութացեր էր պուրակներու կատարները. մթին. բազմականներու մեծ մասը արթած էր։ Լաստափայտը եղերքին մօտեցաւ՝ ուր ծաղիկներու ու թաւուտներու մէջէն դիմաւորեցին ծլպատեալ մանկամարդ կիներ ու այր մարդիկ պայն, սաղիւրոսի, նիմֆայի ու ըղձանոյշի կերպարանքներով, և սկսան հնչեցնել արինգ. քնար ու գաբ։ Վերջապէս լաստափայտը մուխին մէջ թաղուեցաւ, և այն տեն աղմուկին սկսաւ ա՛լ աւելի բարձրանալ ու խլացուցիչ ըլլալ իպատիս Լաստներն։ Անտառակներուն մէջ բիւրաւոր լոյսեր կը փայլփլէին...։ Վերջապէս լաստափայտը եղերք հասաւ. կեսար ու պալատականները ցրուեցան պուրակներուն խորը, տաղաւարներու ներքև. տաղարթներու ծոցը կամ գուրսիաեաէտ չատրաւաններու միջև կառուցուած արուեստական քարայրներու մէջ։ Ամէնքն ալ խելագարած եին. մարդ չէր գիտեր թէ ուր էր այդ պահուն Ներոն։ Սպիւրոսներն ու պայերը ըղձանոյշներու տանէն կը հետապնդէին։ Գաւաղաններու հարուածներ կ'իջնէին լամբարներուն՝ զանոնք մարելու համար, և իրօք անհատականներու ինչ ինչ կող-

մերը խաւարը տարածուեր էր։ Ամէն կողմերէ ճիչ ու քրքիջ կը լսուէր։ Հռովմ յիրաւի նման բան մը տեսած չունէր դեռ։

Վինիկիոս արթած չէր այս անգամ՝ ինչպէս կեսօրի տուած խնջոյքին մէջ Լիկիայի քով եղած պահուն. բայց իր աչքերուն առջեւ անցած դարձած բաներէն այնպիսի դիւռվութիւն մը կ'զգար՝ որ ինք ալ զգայամոլ նաճոյքի տենդէն վարակուեցաւ։ Ուստի ինք ալ միւսներուն պէս խուժեց անտառակին մէջ ու սկսաւ հետապնդել ամէնէն գեղանի յաւէրժահարսները։ Ասոնցմէ նոր մէկ խումբ մըն ալ իր առջեւէն անցաւ երգելով ու գինք հրապուրելով, մինչ կը հալածուէին պայերէ, սատիւրներէ, ծերակուսականներէ, ասպետներէ ու հազարումէկ նուագածուներու դաշն երգերէն։ Վինիկիոսի աչքին զարկաւ խումբ մը աղջիկներ որոնց առաջնորդը Անահիտի ծպտուած ունէր. ու չուտ մը ցասկեց անոնց քով աւելի մօտէն քննելու համար այդ դիցուհին։ Ծանկարծ զգաց որ սիրտը կը դադրէր բաբախելէ, զի այդ ճակատին վրայ լուսինը կրող դիցուհիին վրայ Լիկիայի դիմագիծը նշմարել կարծեց։

Անոնք անսահման քրքիջներով իր չուրջը դարձան, յետոյ գինք իրենց եռանէն ձգելու ձեւեր մ'ըրին, ու ակնթարթի մը մէջ անհետացան անտառին եղնիկներու նման։ Բայց ինք արձանացած մնաց հոն. սիրտը ուժգին կը տրոփէր. ինչու որ թէեւ լաւ տեսած էր թէ Լիկիան չէր անոնց մէջ, սակայն իր մէջ արմնցած այս կասկածը մեծապէս ցնցած էր զինք։ Այնպիսի բուռն կրքոտ մը զգաց անոր հանդէպ՝ որուն նմանը ցարդ ունեցած չէր. և անոր աչքերէն՝ ինչպէս իր սկզբնաւորութեան առեն, դարձեալ անզուսպ թափով մը արթնցաւ իր սրտին մէջ։ Հիմա այս պուրակներուն մէջ տեղի ունեցած անասնական յիմարութիւններուն և ապերասան վատաչտութեանց հանդէպ անհամեմատօրէն աւելի սուրբ և աւելի մաքուր կը պատկերանար Լիկիա իր առջեւ։ Վայրկեան մ'առաջ՝ ինք ալ ուզած էր ըմպել այն բաժակէն, մասնակցիլ այն լպիրշ ցոփութիւններուն. իսկ հիմա անպատում նողկանք մը կ'զգար անոնցմէ։ Կը կարծէր թէ չնչահեղձ պիտի ըլլար, ուստի պէտք զգաց օդ առնելու, տեսնելու աստղերը՝ զորս իր աչքերէն ծածկած էր այն գարշելի անտառը։ Ու փախչելու մտադիր էր երբ յանկարծ իր առջեւ ելաւ քօղապատ դէմք մը, որուն ձեռքերը իր ուսերուն վրայ դնելով հրացայտ չուենով փափաց։

— Ինձ կ'ըզձամ. ակո՛ւր. մեզ տեսնող կայ չո՛ւտ ըրէ՛։

Վինիկիոս սթափեցաւ՝ իրր թէ երազի մէջ ըլլար։

— Ո՞վ ես դուն։

Նէ ա՛լ աւելի հպելով՝ պնդեց։

— Շո՛ւտ ըրէ. առանձին ենք... եկո՛ւր։

— Ո՞վ ես, կրկնեց Վինիկիոս։

— Գուշակէ...

Ու միեւնոյն ատեն այնպիսի թափով մը Վինիկիոսի գլուխը իր կուրծքին վրայ սեղմեց՝ որ քիչ մնաց չնչահեղձ ըլլար։

Բայց այս բանը հրաշէկ երկաթի մը պէս ցնցեց զՎինիկիոս ու զանի սոսկումով պատեց։ Անոր սիրտը ուրիշ տեղ էր. և իրեն համար մէկ կին միայն կար աշխարհի մէջ... Լիկիա։ Ուստի քօղապատ գլուխը մէկդի ընելով բաւ.

— Ո՛վ որ ալ ըլլաս՝ քաջ գիտցիր որ իմ սրտս ուրիշին տուած եմ. քեզ չեմ ճանչնար։

— Բօղը մէկդի տա գլուխդ, պնդեց նէ գլուխը ծռելով։

Նոյն րոպէին մօտակայ մրտնիին աղաղակները աւաւաւիւն մը հանեցին. քօղապատ գիմքը անհետացաւ, և հեռուէն տարօրինակ, նշանակալից խնդուք մը միայն լսել տուաւ։

Բնդրոնիոս ու Վինիկիոս դէմ դիմաց կը գտնուէին։

— Տեսայ ու լսեցի, լսաւ Բնդրոնիոս։

Ու, համակ լոյսով ողողուն լիսանոյներուն ու հեծեալ Պրետորականներու առջեւէն անցնելով իրենց գահաւորակներուն քով հասան։

— Ես ալ քեզ հետ պիտի գամ, առաջարկեց Բնդրոնիոս։

Ու գահաւորակին մէջ տեղաւորուեցան. երկուքին ալ լուռ մնալն մի՛ չեւ որ հասան Վինիկիոսի տան արտաքաւիքը. հոս Բնդրոնիոս հարցուց.

— Գիտե՞ս թէ ո՛վ էր այն կինը։

— Արդեօ՛ք Ռուպրիա՞, հարցուց Վինիկիոս իր կռմէն, ու սրտնեղած որ Ռուպրիա վեստիան կոյս մըն էր։

— Ո՛չ։

— Հա՛պա ո՞վ։

Բնդրոնիոս ձայնը ցածցուց։

— Վեստայի հուրը պղծուած է այլեւս, քանի որ Ռուպրիա կեսարի հետ էր։ Բայց քեզ հետ խօսողը, — և հոս ա՛լ աւելի մեղմացուց ձայնը— աստուածազարմն Աւգոստուսի՛ն էր։

Ատեն մը խոր լռութիւն սրերց մէջերնին։

— Կեսար, —չարաճճակից Բնդրոնիոս— չկրցաւ Պոպպէայէ ծածկել Ռուպրիայի մասին իր ունեցած խորհուրդը, ու Պոպպէա յայտնապէս կ'ուզէր իր վրէժը լուծել։ Ես վրայ հասայ։ Թէ որ դուն աստուածազարմն Աւգոստուսին ճանչնալով հանդերձ զանի մերժէիր՝ կորուստդ անխուսափելի պիտի ըլլար... այո՛. քու, Լիկիայի ու Թերսէս իսկ ալ։

— Օ՜հ, ա՛լ յղփացած եմ կեսարէն ալ, խնջոյքներէն ալ, Աւգոստուսէն ալ, Թիկեղլինոսէ՛ ալ, ամէնքէդ ալ։— պոռթկաց հոս Վինիկիոս— չնչահեղձ կ'ըլլա՛մ. այսպէս ա՛լ կարելի չէ որ ապրիմ, կարելի՛ չէ կ'ըսեմ նո՛ւ։

—Վինիկիո՛ս, դուն կը կարծնայնես քու խելքդ, քու դատողութիւնդ, քու չափաւորութիւնդ։

—Լիկիայէ զատ ուրիշ մէ՛կ մը չեմ սիրեր։

—Ինչ բանի կ'ուզես։

—Այսինքն թէ, ուրիշ աէր չեմ ճանչնար. ո՛չ ձեր կանքը կ'ուզեմ, ո՛չ ձեր խնջոյքները, ո՛չ ձեր մոլութիւնները, ո՛չ ալ ձեր ոճիրները։

—Ինչ եղար. արդեօ՛ք դո՞ւն ալ քրիստոնեայ ես։

Երիտասարդը գլուխը ձեռքերուն մէջ առնելով՝ յուսահատ չեչոով մը կրկնեց.

—Դեռ ո՛չ, դեռ ո՛չ։

ԼԲ.

Բեդրոնիոս իր տունը գնաց ուսերը ցնցելով ու չատ դժգոհ։ Հիմա պայծառ կը տեսնէր որ ինք ու Վինիկիոս ղիրար հակնալէ դադրած էին, և թէ՝ հոգիով բոլորովին անհամաձայն էին։ Առենօք Բեդրոնիոսի ազդեցութիւնը չատ մեծ էր երիտասարդ պատերազմիկին վրայ. այնպէս որ առէն բանի մէջ անոր օրինակ եղած էր ինք, և չատ քեւեին հետեւկան մէկ խօսքը կը բաւէր կասեցնելու քեռորդին և կամ զանի մղելու ո՛չ գործի մը։ Հիմա հետք մ'անգամ չէր մնացած անոր այս ընութիւնէն. ու փոփոխումը այն աստիճան եղած էր՝ որ Բեդրոնիոս չուզեց իսկ փորձել իր սովորական մեթոտը, զգալով որ իր սրամտութիւնն ու հեգնանքը ապարդիւն կերպով պիտի սահէին այն նոր սկզբունքներուն վրայէն՝ զորս Վինիկիոսի հոգւոյն մէջ պատատած էին աէրն ու քրիստոնեաներու անմբռնելի ընկերութեան հետ ունեցած չփումը։ Այդ հնամենի սկեպտիկ վէտռորը հասկցաւ որ կորսուած էր այլեւս ինք այն քանալին որ կը բանար ու կը փակէր Վինիկիոսի սիրտը։ Այս իրողութիւնը սրտմտութեամբ ու մեւնոյն ատեն վախով համակեց զինք, մանաւանդ երբ կ'անդրադառնար նոյն գիշերուայ դէպքերուն վրայ։

—Եթէ կասրուհիին կողմէ եղած վազանցուկ քայլ մը չէ, այլ տեւական ըղձանք մը, կը խորհէր Բեդրոնիոս, այս երկուքէն մէկը պիտի պատահի. կա՛մ չպիտի ընդդիմանայ Վինիկիոս, ու պիտի կործանի ո՛և է առթիւ մը. կա՛մ ինչ որ չատ հաւանական է այսօր— պիտի ընդդիմանայ, և այն ատեն անդարմանելիօրէն պիտի կորսուի, ու թեւս իր հետ՝ ես ալ, քանի որ իր քեռին եմ, և որովհետեւ Պոպպէա իր առելութեան թոյնը ամբողջ ընտանիքին վրայ ալ պիտի ուղէ թափել, ուստի Թիկելլինոսի կողմը հակել պիտի չնայ ազդեցութեան նժարը։ Այս ուղիին վրայ կը գտնուինք այժմ, և չատ գէշ է։

Բեդրոնիոս արիասիրտ մէկն ըլլալով մնայնէ չէր վախնար, բայց քանի որ օգուտ մը չկար մնայն, ինչո՛ւ զանի տրտմիլը։ Երկար խորհելէ վերջ, վճռեց որ ամէնէն լաւը պիտի ըլլար Վինիկիոսը ճամբորդութեան դրկել Հռոմէ հեռացնելու համար։ Ան իմաց թէ կարենար Լիկիան ալ միասին դնել, և այն ատեն ինչ մեծ հաճոյքով պիտի ընդունէր այդ ճամբորդութիւնը։ Միւս կողմէն յոյս ունէր որ գժուար պիտի ըլլար նաեւ առանց Լիկիայի մեկնելու համոզելը։ Իսկ ինք Պալատինեան ապարանքին մէջ լաւ պիտի տեսնէր թէ Վինիկիոս հիւանդ էր, և այսպէս ամէն վտանգ պիտի հեռացնէր թէ՛ իրմէ ու թէ՛ իր քեռորդիէն։ Ուզածն էր գիտնալ թէ արդեօ՛ք Վինիկիոս ճանչցած էր զինք. կրնար չէր գիտեր թէ արդեօ՛ք Վինիկիոս ճանչցած էր զինք. կրնար անհաղորդել թէ ո՛չ, առանց որոշ իր մնափառութիւնը վիրաւորուած պիտի ըլլար, բայց իմպիրը կրնար ապազային փոխուիլ, ուստի առ այժմ անհրաժեշտ էր զգուշանալ ամէն վտանգէ։ Բեդրոնիոս կ'ուզէր առանց չանիլ մտաւանդ. մի գիտէր որ երբ կեսար մեկնէր դէպ ի Յունաստան, Թիկելլինոս՝ որ բոլորովին համրակ մէկն էր գեղարուեստաներու մէջ, երկրորդական դեր մը պիտի ունենար ու պիտի կրնայնէր իր ազդեցութիւնը, Յունաստանի մէջ. Բեդրոնիոս բոլորովին վստահ էր յաղթական ըլլալու ո՛և է հակառակորդի դէմ։

Արդ, որոշեց Վինիկիոսի վրայ հսկելու, ու զանի սոխակելու որ ճամբորդէ։ Օրեր չարունակ անցուց ասոր վրայ մտածելով, ու վերջապէս եզրակացուց թէ, եթէ աքսորի տրավարտակ մը հանել տար կեսարէ Հռոմի բոլոր քրիստոնեաներուն դէմ, Լիկիա ալ պիտի մեկնէր բոլոր միւս կրօնակիցներուն հետ, և անոր եւեւէն պիտի երթար նաև Վինիկիոս։ Իրօք, չատ չէր ըներ որ Հրէայք խռովութիւն յարուցած էին քրիստոնեաներուն հանդէպ, և որովհետեւ կղեւդիոս անկարող էր զանազատնելու

ուր չարունակ նոր նոր առաջարկներ կ'ըլլային։ Վերջապէս Բեդրոսիոս նոյն իսկ կեսարի բերանէն լսեց թէ երեք օրէն անուշա պիտի մեկնէր դէպ Անտիան։ Յաջորդ օրն իսկ Բեդրոսիոս չտապաւ գնաց իմաց տալու Վիրիկիոսի, որուն Անտիան երթալու համար որոշուած անձանց մէկ ցանկը ցոյց տուաւ՝ զոր այդ առտու իսկ կեսարի ազատագրեալներէն մէկն իրեն բերած էր։

— Իմ անուանս ալ կայ մէջը, ինչպէս նաև քուկդ, ըսաւ Վիրիկիոս, տուն դառնալուդ մէկ օրինակն ալ հոն կը գտնես։

— Եթէ հրաւիրեալներու ցանկին մէջ չըլլայի, պատասխանեց Բեդրոսիոս, պիտի նշանակէր թէ մեռնելու որոշուած էի. ինչ որ հիմա ս'ը կարելի չէ Աքայիա ճամբորդելէ առաջ, ուր չատ օգտակար պիտի ըլլամ Ներոնի։ Հապա՛ Հռոմի դրութիւնը ո՞նպէս է — ըսաւ, ցուցակին վրայ նայելով — անա գտայ պիտի ձգենք ու Անտիոնի ճամբան ձեռք առնենք։ Բայց անհրաժեշտ է երթալ, զի չէ թէ պարզապէս հրաւէր մըն է ան՝ այլ նաև հրաման մը։

— Հա՛պա թէ որ մէկը չկնազանդի՞։

— Այդ պահուն ուրիշ ոճով մը կը հրաւիրուի չա՛տ աւելի երկար ճամբորդութեան մը ձեռնարկելու... ուսկից վերադարձող չկայ։ Մեզք որ առենին ականջ չդրիր իմ խօսքիս Հռոմէն ձգելու համար։ Հիմա սոխպուած ես Անտիան երթալու։

— Սոխպուա՜ծ։ Դիտէ անգամ մը թէ ինչ ժամանակի մէջ կ'ապրինք, և ի՞նչ վատ առուներ ենք մենք։

— Հիմա՞ միայն կ'անդրադառնաս ատոր։

— Ոչ. բայց դուն ինծի բացատրեցիր թէ քրիստոնէական հաւատքը թշնամի է կեանքի, քանի որ անոր խոչընդոտ կը հանդիսանայ։ Հիմա կը հարցնեմ քեզի. անոր չարուցած արդելքները միթէ մերիններէն աւելի խիստ կրնա՞ն ըլլալ։ Դուն ըսիր ինծի՝ թէ «Յունաստան սահմանց իմաստութիւնն ու գեղեցկութիւնը, և Հռոմ՝ զօրութիւնը»։ Ո՞ւր է մեր զօրութիւնը։

— Կանչէ Քիլոն ու անոր հետ վիճաբանէ, զի այսօր արամագրութիւն չեմ զգար ես վիճաբանելու։ Յանո՜ւն Հերակլէսի. ես չեմ այդ ժամանակները սահմանողը՝ որ պատասխանատուութիւն սահմանեմ։ Անտիոնի մասին խօսինք։ Քաջ գիտցիր որ մեծ վտանգ մը կ'սպասէ քեզի, և թէ՝ լաւ կ'ըլլար դուն որ չափիլիր անգամ մը քու ոյժդ Ուրսուսի հետ՝ որ գլադիատոր խնդրեց, քան հոն երթայիր և սակայն չես կրնար ալ ետքս։ —Վիրիկիոս կարեւորութիւն չտալու չարժուամ մ'ըրաւ ու ըսաւ՝

— Մեծ վտա՜նգ մը. բայց ամէնքս ալ մահուան սառնութեան մէջ կը թարթափինք, ու վարկեան չ'անցներ որ գլուխ մը չ'ինայ անոր խաւարին մէջ։

— Հարկ կա՞յ մէկիկ մէկիկ համրելու քեզի, յարեց Բեդրոսիոս՝

ամէն անունք՝ որ քիչ չատ գաղտնութիւն ունէին, և այս պատճառաւ իսկ, հակառակ Կալիգուլայի, Տիբերիոսի և Կղաւդիոսի ժամանակակից ըլլալնուն, կրցան մինչև անգամ ուխտուն, իննսուն տարի ապրիլ։ Օրինակ ըլլայ քեզի Դոմիտիոս Աֆրոսի նման մէկ մը՝ որ հակառակ եղեռնագործի մը կեանքը վարած ըլլալուն, խաղաղ ծերութիւն մը կը վարէ։

— Գուցէ ճիշդ այդ պատճառա՛ւ ալ է, պատասխանեց Վիրիկիոս։ Ու ցուցակին վրայ աչք մը պտտցնելով կարդաց.— « Թիկելլինոս, Վալերիոս, Սիքստոս Ափրիկեցի, Ակուիլինոս Ռեգուլոս, Սուիլիոս Ներուլինոս, Եպրիոս Մարկելոս, եւ ա՛յլն։» Ի՜նչ վատազգի ու ոճրագործ մարդիկներու հաւաքո՛յթ։ Ասո՞նք են հիմա պաշտարհ կառավարողները։ Այս գեղեցիկ խմբակին աւելի չէ՞ր վայլեր որ գիւղ գիւղ չրջելով եւ գիպտական կամ ասորական աստուածութիւն մը պատցնէին ջնար զարնելով, կամ բախտ բանալով չերտ մը հաց չահէին և կամ կաքաւէին՝...։

— Կամ մարզուած կապիկներ ցուցադրէին, հաչուագէտ չուներ, արինգ հնչեցնող էշեր, յարեց Բեդրոսիոս։ Ատ չիտակ է. բայց աւելի կարեւոր խնդրի մը գանք հիմա։ Ամփոփէ ինքզինքդ ու մանրակրկիտ։ Ես պալատին մէջ լսի թէ դուն հիւանդ ես՝ ու տունէն չես կրնար չարժիլ. հակառակ ասոր՝ քու անունդ գարձեալ ցուցակին մէջն է, ինչ որ կը նշանակէ՝ թէ, իմ բանտներուս չհաւատացող մէկը կայ, ու քեզ պիտամբ նշանակէ՝ թէ, իմ գաղտնութիւնս չարձանագրել տուած է ցանկին մէջ։ Ներոն այս տեսակ բաներու բնա՛ւ կարեւորութիւն չի տար, ինչու որ, զօրք մ'ես դուն իր աչքերուն համար. արդ պինուոր մը ո՛չ բանաստեղծութեան ճաշակ կ'ունենայ՝ ո՛չ ալ երաժշտութեան, չա՛տ չատ միայն կրկէսի արչաւներուն վրայ միայն կարելի է խօսիլ անոր հետ։ Ուստի քեզ արձանագրել տուողը Պոպպէայէ զատ ուրիշ մէկ մը չի կրնար ըլլալ, ինչ որ կը նշանակէ թէ անցգոտական բանտ մը չէ իր քեզ հանդէպ ունեցած տենչանքը, այլ կը փափաքի կատարելապէս քեզ իրեն ձգել։

— Շատ քաջասիրտ է Աւգոստոսէին։

— Ձի՛չդ է. ինչու որ կրնայ առանց յոյսի յաւէ՛տ կործանել...։

— Պուրակին մէջ չէի գիտեր իր ո՛վ ըլլալը. բայց դուն որ հոն մտիկ կ'ընէիր մեզի, անչո՛ւշտ լսեցիր ալ թէ իրեն կ'ըսէի. «Ուրիչի՛ կը պատկանի իմ սիրտս, քեզ չեմ ուզեր»։

— Յանո՜ւն բոլոր դժոխային աստուածներուն, կ'ազաչեմ որ չկորսընցնես այն քիչ մը խելքն ալ՝ զոր քու քովդ թողած են դեռ քրիստոնեայք։ Կարելի՞ է միթէ վարանիլ՝ երբ իր առջեւն ունի մարդ ընտրելագոյն կործանումի մը կամ անսասդ կործանումի մը։ Քեզի չբսիրելու սասդ կործանումի մը կամ անսասդ կործանումի մը։ Քեզի չբսիրելու արդէն՝ որ եթէ վշտացնես Աւգոստոսէին անփառութիւնը՝ անվրէպ պիտի կորսուիս։ Յանո՜ւն Դիոնոսոս. եթէ ձանձրացար ես կեանքէն, աւելի լաւ է որ չուտ մը սրտին երակդ կտրես, և կամ սուրին ծայրին վրայ նետուիս. ինչու որ Պոպպէան վշտացուցած պարագային չատ աւելի

սոկալի մահ մը կ'ապառնայ քեզի։ Սակնօք ատելի դիւրին էր քեզ հետ վիճաբանիլը, բայց ի՞նչ կը կորնչցնես. կը կարծե՞ս որ Պոպպէայի հետ համաձայնելէդ քեզի վնաս մը գայ, և արդեօք ըլլայ ան քեզի Լիկիան չխրկե՞ը։ Բայց սասի, չմոռնաս որ Պոպպէա փեզ Պալատին մէջ ալ սեաս, որովհետև դժուար չէ անոր համար կառնելը՝ թէ ինչո՞ւ դուն կը մերժես այսչափ բարձր չնորհ մը, և ինչ գիտնեն տակին անպատ պիտի կրնայ հանել Լիկիան։ Որով՝ դուն չէ թէ քու կարուսապ միայն պիտի ներէիր՝ այլ նաև Լիկիացին... Կ'ըմբռնե՞ս։

Վինիկիոս մտիկ կ'ընէր՝ բայց կարծես իր միտքը ուրիշ տեղեր կը յածէր, և վերջապես բաւ.

— Անհրաժեշտ է որ պինք անպատ մը տեսնեմ։

— Ձո՞վ. Լիկիա՞ն։

— Լիկիա՛ն,

— Ուր ըլլալը գիտե՞ս։

— Ո՛չ։

— Ուրիմն կրկին պիտի սկսիս փնտռելու հին դերեզմաններուն մէջ և Սեպտիմիոսիոյ թաղերը։

— Ձեմ գիտեր. բայց պէտք է որ պինք տեսնեմ։

— Լա՛ւ. թէև ան քրիստոնեայ է, բայց կրնայ ըլլալ որ քեզմէ ատելի դատողութիւն ունենայ. և անշո՛ւշտ ունի ալ՝ միայն թէ քու մտիդ չուզէ։

Վինիկիոս իր ուսերը ցնցեց։

— Ա՛ն պիտ Ուրսուսի ձեռքէն ազատեց։

— Ուրիմն չատ բրէ, դի Պղնձամօրուս չպիտի յապաղէ իր մեղադրումը, թէև Անտիոքի մէջ ալ կրնան արուել ժամուան վճիռները։

Բայց Վինիկիոս չէր լսեր։ Այդ պահուն մէկ մտածում միայն զբաղած էր պինք. Լիկիայի հետ տեսակցութիւն մը. ուստի սկսաւ միջոցներուն վրայ խորհիլ։

Հետեւեալ օր տիպիսի դէպք մը պատահեցաւ՝ որ կրնար ամէն դժուարութիւն հարթել. ինչու որ անակնկալ կերպով մը Բիլոն մէջ տեղ եղաւ։

Պատառատուն, խելճ ու կրակ զգեստով մը ներս մտաւ ան՝ ամբակի ամօր ղէմքով մը. բայց ծառաները հրաման ստացած էին օրուան ամէն ժամուն, ցորեկ ըլլայ՝ թէ գիշեր, իսկոյն զանի ներս մտցնեն, չհամարձակեցան արգիլելու. և այսպես ուղղակի ներքնապահը մտաւ ան՝ ու Վինիկիոսի առջև ելնելով ըսաւ.

— Թող ասաւածները անմահութի՛ւնը չնորհեն քեզի, և մանաւկից լինին աշխարհի սիրագեղութեան։

Ի սկզբան Վինիկիոս ուշադրութիւն չդարձուց՝ որ գունէն դուրս վազեցաւ զանի, բայց մէկէն միտքը բնկաւ որ պատչէ այդ յորը լաւ մ'ուսումնասիրէ, և ուրիշ ոչ ոքի վստահ չէր։

Լիկիայի մասին՝ ուսոի հետաքրքրութիւնը յաղթեց զգուշութիւն, ու

— Դո՞ւն ես, հարցուց, գործերդ ինչպէս գնացին բոլոր այս միջոցին։

— Գէ՛չ, ա՛ղ Դիոսի զաւակդ, պատասխանեց Բիլոն, ճշմարիտ ուխտական աստիճանութիւնն ա՛յնպիսի ապրանք մըն է զոր մէկ մը չի փնտռեր այսօր, և ճշմարիտ գիտուն մը մինչև անգամ պէտք է գոհանայ եթէ բաւական միջոց ունի գէթ հինգ օրն անգամ մը մատաղաճաին ներկայ նալու ոչխարի պլուխ մը գնելով կրծելու զայն իր խորչիկը քաշուած՝ և արցունքներովը թրջելով։ Ա՜հ, աէր իմ, քու ինծի տուածդ Սարակոսէ պիրք գնելով ծախեցի, և կեսը գողութեան զոհ ըլլալով կործանեցայ, Իսկ իմ իմաստութիւնս պրի տանելու չատկացուած սարուկը վախաւ՝ իր հետ տանելով մեացորդը այն պարգեւին զոր քու առատաձեռնութիւնդ բրած էր ինծի։ Հիմա թշուառութեան մէջ ինկած ըլլալով ձեռնութիւնդ բրած էր ինծի։ Հիմա թշուառութեան մէջ ինկած ըլլալով ինքզինքիս ըսի. Որո՞ւ կրնամ դիմել, եթէ ոչ քեզի, ա՛ղ Սերապիս[1], զոր ես ա՛յնքան կը սիրեմ ու կ'ասաուածացնեմ, և որու համար իմ կեանքս անպատ վտանգի ենթարկե՞ի։

— Ինչո՞ւ եկար, և ի՞նչ բերիր։

— Օգնութիւն հայցելու համար եկած եմ, ու կը բերեմ իմ թշուառութիւնս, իմ արցունքներս, իմ սէրս և վերջապես այն տեղեկութիւնը, իմ արցունքներս, իմ սէրս և վերջապես այն տեղեկութիւնը զորս քու սիրոդ համար ես քաղած եմ։ Կը յիշե՞ս, սէր իմ, թէ ես օր մը լսի որ աստուածային Բեզրոնիոսի սարիսներուն մէկին թէ օր մը լսի որ աստուածային Բեզրոնիոսի սարիսներուն մէկին Պափոսի Աստղկան գօտիին մէկ թևը տուած էի։ Հիմա լաւ գաի թէ Պափոսի Աստղկան գօտիին մէկ թևը տուած էի։ Հիմա լաւ գաի թէ այդ թևը անոր օգտակար եղած է. ու դուն, ա՛ղ Արեւի սերունդ, դուն որ տեղեակ ես թէ ինչե՛ր կը պատահին անոր ատեն մէջ, պիտի՞ չգիտնաս որ նաև որ նեղութիւն հոն է։ Սրբ, այն գերձանէն դեռ հատ մըն ալ ունիմ զոր քեզի համար պահած եմ, աէր իմ։

Հոս կանգ առաւ՝ նշմարելով Վինիկիոսի ջնջելուն մէջ զայրոյթին խառնուն, և անոր պայթիլն արգիլելու համար փութաց չուտ մ'ըսելու.

— Ես գիտեմ Լիկիայի բնական տեղը, ու քեզի կը ցուցնեմ անոր վողոյն ու ուղին։

Վինիկիոս զսպելով իր յուզումը՝ որ այդ լուրին վրայ զգացած էր, հարցուց.

— Ո՞ւր է։

— Լիւնոսի քով՝ որ քրիստոնէից երէց քահանաներէն է։ Հոն Ուրսուսի հետ է, որմոր առաջնորդն պէս կ'երթայ ալհատելու այն միւռոնոյն աղօթեպանին քով՝ ու քու ձերբազատիդ Դեմասի անունը կը կրէ։ Այո՛, Դեմասի հետ գիշերը կ'աշխատի Ուրսուս. եթէ գիշեր ժամանակ պաշա-

[1] Հին Եգիպտոսի աստուած մը։

բես տունը՝ գինք հոն չես գտներ։ Լինուս ծեր է արդէն, և իրմէ զատ երկու զաւամեալ կիներ կան միայն տունը։

— Ի՞նչպէս տեղեկացար այս ամէնը։

— Կը յիշես անչո՛ւշ. տէր իմ, թէ ես քրիստոնեաներու ձեռքին ինկայ ու ինծի ներեցին։ Շիտակը Գլուխս սխալեցաւ, երբ կարծեց թէ ես պատճառ եղած էի իր դժբախտութիւններուն. բայց խո՛ղճ մարդը, զայն հաւատացեր էր ու գինե կը հաւատայ ալ։ Հակառակ ասոր ինծի ներեցին. ուստի մի՛ զարմանար, տէր իմ, երբ սիրտս անոնց հանդէպ երախտապարտութեամբ կը յորդի։ Ես՝ հին ժամանակի, լաւագոյն ժամանակներու մարդերէն եմ, և բան ինքզինքիս. պէ՞տք է ուրեմն որ լքեմ իմ բարեկամներս, իմ բարերարներս։ Քարտարիա մէկը պիտի չըլլայ՝ նիթ ա՛լ իրենցմով չզբաղէի, նիթ չչանապարհուէի իրենց վիճակով, իրենց առողջական վիճակով. և կամ թէ ո՛ւր կը տնակէի՞ն։ Յանո՞ւն Բեսսոնասեան Կիւրեղէի[1], ես ամենևուին կարող չեմ նման ընթացք մ'ունենալու։ Ի սկզբան վախցայ որ մի՛ զուցե իմ այս փափաքիս դէմ մեկնութիւն տային իրենք, բայց իրենց հանդէպ ատեան յայտնեց իմ երկիւղս, և յետոյ այն դիւրութիւնը զոր ունէին իսկոյն ներելու ամէն անիրաւութեան՝ ինծի մտածելու այժ մը կը ներշնչէր։ Բայց ատենցմէ աւելի քու վրադ կը մտածէի, տէ՛ր իմ։ Մեր վերջին ձեռնարկը անյաջողութեան մատնուեցաւ. բայց քեզ նման Բախտի մէկ զաւակը մի՛թէ կ'ընկրկի՞ մէկ անյաջողութեան մը առջև։ Եւ ահա այսպէս կրցայ յաղթութիւնը ապահովել քեզ։ Տունը առանձնացած դիրք մ'ունի, որով կրնաս հրամայել քու սարսափներուդ զայն այնպէս մը պաշարելու՝ որ մուկ մ'անգամ անկէ դուրս չվխտչի։ Հիմա, տէր իմ, քենէ միայն կախում ունի այս դիշեր իսկ քու տանդ մէջ ունենալու մեծանձն արքայի մը դուստրը։ Եթէ յաջողի, յիշէ որ այդ յաջողութեան առաջին հեղինակը իմ հօրս ամենաթշուառ ու ծայրատիճան սովարեկ զաւակն է։—

Վիճիկիոսի արիւնը դեռ լ զլուխը խուժից. փորձութիւնը ա՛յնքան քուռն էր՝ որ բոլոր մարմինովը կը դողդղար։ Այո՛, ա՛ս էր միակ միջոցը, և այս անգամ բոլ տրովին առոյգ ու ապահով։ Անգամ մ'որ Լիկիան իր տունն ունենար, ո՞վ կրնար այլևս զանի իր ձեռքէն խլել...։ Գրո՞ղը երթան բոլոր կրօնքներն ալ։ Ի՞նչ հասկնալ կ'ուզէին քրիստոնեաներն իրենց սիրոյ ու անձնուրացութեան հաւատքովը։ Ա՛լ տանը չէ՞ր վերջ նաև կերպով մը խորտակելու այդ իրենց անուրնները։ Ա՛լ տանը չէ՞ր

1 Բեսսիոնս Գաղատիոյ քաղաքներէն մին էր, Փռիգիոյ սահմաններուն մօտ, ուր կար Կիւբեղէի նշանաւոր մեկ մեհեանը։ Հոս ամէն կողմերէ գունդագունդ կը գիմէր ժողովուրդը ի յարգանս դիցուհւոյն պատկերին, որու համար կ'ըսուէր թէ երկինքէն իջած էր, և զոր յետոյ Հռոմ տարին։

ար մարդ այնպէս կեանք վարէր՝ ինչպէս բոլոր աշխարհ կ'ընէր։ Բայց վերջապէս կրնա՞ր մեռնիլ Լիկիա իր ճակատագիրը իր դաւանած կրօնքին հետ համաձայնեցնելէ զատ ուրիշ բան մ'ընել։ Դի՛ր որ կարեւորութեան անսակէտով բոլորովին երկրորդական բան մըն էր ատ։ Ամէնէն անհրաժեշտը սա էր որ Լիկիա իրեն ըլլար... և այդ օրուընէ իսկ իրեն ըլլար։ Յետոյ վիճելի ալ էր թէ արդեօ՞ք անոր հոգիին մէջ պիտի կարենա՞ր այն կրօնքը դէմ դնել այն աչխարհի՝ որ բոլորովին նոր բան մըն էր Լիկիայի համար, կամ հանդուրժել վատաչուութեան և այն գրգռումներուն՝ որոնց վերջապէս պիտի ականատես տեղի տար։ Ուստի այդ օրուան մէջ իսկ ամէն ինչ լմնցնելու էր։ Եւ իրեն ուրիշ բան չէր մնար եթէ ոչ վար դնել Քիլոնն ու մտքէն հանդիստ իր տրամադրները ատ։ Ու ետքը, ա՜հ ի՛նչ ուրախութի՛ւն։ «Մինչև այս րոպէիս ի՞նչ եղած է իմ կեանքս, կը մտածէր իւրովի, եթէ ոչ չարչարանք, ապարդիւն անհչանք, առևտուրած առևտուրածի նման՝ անվերջ և առանց պատասխանի։» Ուստի այսպէս ընելով կարճ կը կարէր ամէն բան և իր վախճանին իր հասնէր։ Իրա՛ւ, իսօք առած էր ա՛լ ձեռք չվերցնելու անոր վրայ. բայց երդումնա՞ծ էր մէկին անուանովը, անչուչա ո՛չ աստուածներուն անուանովը, որոնց արդէն չէր հաւատար, ո՛չ ալ Քրիստոսի՝ ինչու որ անոր ալ չէր հաւատար։ Ցետոյ, եթէ վերջապէս վչտանար նէ՝ ինք այն ատեն կ'աստուածնար հետը և այսպէս կը գործանէր եղած անիրաւութիւնը...։

Յանկարծ Վիճիկիոս ուշաբերեց որ բաւական չէր զանի իր տան մէջ ունենալը, ո՛չ ալ բանի զանի իր կուրծքին վրայ սեղմելով կրնար ինք զոհ մնալ. հապա կ'զգար որ իր սէրը աւելի բանի մըն ալ կ'սպասէր... այսինքն՝ պէտք ուներ Լիկիայի ալ հաւատքը փոխադարձ սիրոյն ու հոգւոյն միանգամայն, Երանի՛ այն տան՝ ուր ինքնայօժար պիտի մտներ նէ, ո՜հ, օրհնեա՛լ վայրկեան, օրհնեա՛լ օր և օրհնեա՛լ կեանք։ Այո՛, այն տանն իրենց երկուքին ալ երջանկութիւնը անապա՛ս պիտի ըլլար ովկեանին, արեւին պէս։ Բայց բանի անոր սիրանալը պատճառ պիտի ըլլար յաւէտ կործանելու այն երջանկութիւնը, ու միւնոյն տանն քանդելու և պղծելու ինչ որ ամէնէն թանկագին ու միակ սիրելի էր կեանքին մէջ։ Ասանք մտածելով դարձեալ սոսկումէ ղգաց։ Աչք մը նետեց Քիլոնի՝ որ նոր ակնապիշ իրեն նայելով հանդերձ, ձեռքերը խոթած էր իր ցնցոտիներուն տակ ու անձկութենէն կը քերտըչտուէր, նոյն րոպէին Վիճիկիոս ա՛յնպիսի անբացատրելի զարչանք մը ղգաց անոր հանդէպ՝ որ կ'ուզէր ատքերուն տակ առնելով կոխոտել իր այդ առաջին գործիքը, ինչպէս կը կոխոտան զազիր ճճի մը կամ թունաւոր օձ մը։ Բայց չուտով որոշեց իր ընթացքը. բայց ամէն բանի մէջ ալ չափ ու սահմանը չգիտնալով, և իր հռովմայեցիի խստամբեր բնոյթին ներշնչման հետեւելով, Քիլոնի դարձաւ ու ըսաւ.

— Չպիտի հետեւիմ քու խորհուրդիդ, բայց քու արժանացած

վարձքդ չառած չերթալու համար, պիտի հրամայեմ որ երեքհարիւր խարազանի հարուած իջեցնեն քեզի՝ առանին բանտին մէջ։

Ֆիլոն գոյնը փոխեց։ Վինիկիոսի գեղեցիկ դէմքին վրայ այդ ըսելէն կարգաց ա՛յնպիսի սառ որոշողութիւնմը՝ զոր վայրկեան մ՚յետ կասկածի չենթարկեց, ոչ ալ ինքզինք խաբել ուզեց սա յուսով՝ թէ, իրեն խոստացուած վարձատրութիւնը կրնար թերևս անգութ կատակ մ՚ըլլալ։ Ուստի մէկէն ծունկի եկաւ, ու երկուքի ծռելով, հառկուլ ձայնով մը սկսաւ հնձել.

— Ինչպէս, ա՛վ Պարսից արքայդ։ Ինչո՞ւ, ա՛վ ազնուասրտութեան բո՛ւրդ։ Ո՛վ ողորմութեան վիթխարի արձանդ։ Ինչո՞ւ. ես ծեր մ՚եմ, տալարկ, թշուա՜ռ... ես քեզի ծառայութիւն ըրած եմ... հիմա՛ ա՞յս կերպով կը փոխարինես ինծի։

— Ինչպէս որ դուն ալ քրիստոնեայ հերուն վոխարինեցիր... ըսաւ Վինիկիոս, ու մատակարարը կանչեց։

Բայց Ֆիլոն վազեց ինկաւ անոր ոտքերուն, և յուզումնալից անոնց փաթթելով՝ դէմքը մանուան գալուկով պատած սկսաւ գոչել.

— Ո՛հ, տէ՛ր իմ, տէ՛ր... ծե՛ր եմ. երեք հարիւրի տեղ յիսո՛ւն հարուած. այո՛, յիսուն կը բաւէ՜ն... Հարի՛ւր, դէմ հարի՛ւր ըլլան, բայց ո՛չ երեք հարիւր... Գթա՛, ո՛հ գթա՛...։

Վինիկիոս ոտքի հարուածով մը զանի իր քովէն հեռացուց և հրամայեց առաջ։ Ակնթարթի մը մէջ երկու Կուառաններ[1] երևելի մատակարարին ընկերակցութեամբ. առանք Ֆիլոնի օձիքէն կառչելով բռնկին անոր գլխուն վրայ մեռցած մազի վնչիկէն, ու կռնակն ունեցած ցնցոտիներն ալ վզին փաթթելով քաշկռտելին դէպ ի բանտ։

— Քրիստոսի՛ համար ըլլայ, պոռաց յոյնը երբեմնիքէն դուրս ելած միջոցին։

Վինիկիոս մինակ մնաց. այդ րոպէին առած հրամանը ցնցած էր զինք ու կնդանատցուցած։ Ճիգ մ՚ըրաւ հաւաքելու իր տարտամ խորհուրդներն ու զանոնք կարգաւորելու։ Սփոփուած զգաց ինքզինք. իր անձին վրայ տարած յաղթութիւնը սրտի գոհունակութեամբ լեցուցած էր զինք։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ մեծ քայլ մ՚ըրած էր դէպ ի Լիկիա, և թէ՝ բարձր վարձատրութեան մը արժանացած էր այնուհետև։ Առաջին վայրկենին մաքէն իսկ չանցուց թէ մեծ անիրաւութիւն մ՚ըրած էր ինք Ֆիլոնի հանդէպ, և թէ՝ ճիշդ այն արարքներուն համար զանի խարազանել առած էր, որոնց համար նախապէս վարձատրած էր ինք։ Բայց դեռ չատ ու չատ հոգսեմայեցի կը սեպուէր՝ յաւելու համար ուրիշներուն քան չած տառապանքներուն վրայ, և հոգ ընելու թշուառ յոյնի մը մասին, իսկ երէկ մատեր անգամ Ֆիլոնի չարչարանքներուն՝ այդ ալ այն պիտի ընէր որ, ինք անոր հանդէպ այնպէս վարուած էր՝ ինչպէս պիտի պարտաւորէր ընելու երբ անոր նման եղեռնագործ մը պատժելու հրաման տալ սոսկացած ըլլար։ Բայց Լիկիայի վրայ մտածելով՝ իրը թէ անոր հետ կը խօսէր ըսելով. «Ո՛չ, քու ըրած բարիքդ չպիտի փոխանակեմ չարիքով. ու երբ իմանամ թէ ի՛նչ ընթացք ունեցայ անոր հանդէպ՝ որ աշխատած էր դիս համոզելու որ ձեռք վերցնեմ քեզի դէմ, այն ատեն չնորհապարտ պիտի ըլլամ ինծի։» Եւ հոս կանգ առնելով մտածեց. «Արդեօք պիտի արժանանա՞ր ինք Լիկիայի գովեստին՝ Ֆիլոնի նման չնորհակալ ըլլալու համար։ Անոր գաւանած հաւատքը կը հրամայէ ներել, մանաւանդ որ քրիստոնեայք ներած էին այն ոճրագործին, մինչ անոնց ամենամեծ պատճառներ ունէին նոյն իսկ վրէժխնդիր ըլլալու անոր։» Հոս առաջին անգամ ըլլալով իր ներսի դին արձագանգից սա ազազակը. «Ծանո՛ւն Քրիստոսի։» Ու յիշեց որ Ֆիլոն ազատած էր Ուրսուսի ձեռքէն սոսկ այդ կոչին չնորհիւ. ուստի որոշեց անոր մեռցորդ պատիժը ներելու ինք ալ։ Այս վճռումով քայլերը ուղղած էր արդէն մատակարարը գտնելու համար՝ երբ սա իր առջև ելնելով լսաւ.

— Տէ՛ր իմ, ծերը նուաղած է, գուցէ մեռած ալ է։ Հա՞րկ է որ հրամայեմ ձագկանքը չարունակելու։

— Սթափել տուր զանի և իմ քովս առաջնորդէ։

Ներքնապատկի պահապաններու պետը արտիլին եռանիւթ եղաւ, բայց դժուեմ ծերունւոյն սթափումը չատ դիւրին չպիտի ըլլար, ինչու որ բաւական ատեն Վինիկիոս սպասելէ վերջ սկսած էր արդէն անհամբեր ըլլալ՝ երբ Ֆիլոն ներս փոխադրուեցաւ սարսկներու օգնութեամբ, որոնք իրենց ամրոջ մէկ նշանին վրայ քաշուեցան։

Ֆիլոն լուացուած կաւի մը պէս գունատ էր, սրունքներէն վար արիւնը վտակօրէն հոսելով կ՚ողողէր գետինն մուգ ծիրանի գոյնի յատակը։ Բայց անոր արժանի ըլլալուն պիտակութիւնն ունէր, ուստի ծունկի գալով տարտնուն ձեռքով սկսաւ բսել.

— Շնորհակա՛լ եմ քեզի, տէ՛ր իմ, դուն ալ ես ու պիտ։

— Շո՛ւտ, լսաւ Վինիկիոս, պիտիր որ ես քեզի ներեցի չնորհիւ այն Քրիստոսին՝ որուն և՛ս ալ կը պարտիմ իմ կեանքս։

— Տէ՛ր իմ, պատրաստ եմ թէ՛ անոր ու թէ քեզի ծառայելու։

— Լո՛ւռ կեցիր ու մոիկ րրէ։ Ոտքի՛ ելիր։ Հիմա ինծի հետ եկուր ու ցոյց տուր Լիկիայի քնակած տունը։

Ֆիլոն ոտքի ելաւ, բայց հազիւ կանգնած էր՝ առջեւէն աւելի դողդողացաւ, ու նուազկոտ ձայնով մ՚ըսաւ.

— Տէ՛ր իմ, իրա՛ւ որ անօթութենէս կը նուազիմ, կու գա՛մ, տէր իմ, կու գա՛մ։ Բայց ա՛լ այժ չունիմ։ Գէթ հրամայէ որ չանդ առջեւէն աւելցածէն քիչ մը բան տան ուտելու, և ետքը կու գամ։

Վինիկիոս հրամայեց որ անոր կերակուր, ոսկեդրամ մը ու վերար-

1 Սեւեվիայի հին բնակիչներն էին սոսկ՝ որոնք Մորավական Գերմանիոյ մէջ կը բնակէին։

կու մը տային։ Բայց Բիլան ձակատքէն ու անօթութենէն ծպրտուիճան տկարացած ըլլալով, չկրցաւ բերանը բան մը դնել, թէև վախէն դլխուն մազերը կը ցցուէին որ մի՛ գուցէ Վինիկիոս իր տկարութիւնը յամառութիւն կարծելով զարձեալ ձակկել հրամայէր։

— Ինծի համար քիչ մը գինի առաջինել տուր, կրկնեց ականջները կափկափելով, և այն տանն պիտի կրնամ չուտ մը հետզ գալ նոյն իսկ մինչև Մեծն Յուհաննան։

Շատ չանցած քիչ մը զօրանալով գուրս ելաւ։

Ճամբան երկար էր, ինչու որ, քրիստոնեանոցու մեծապոյն մասին նման, Լինոս ալ Անդրակիերեան թաղը կը բնակէր՝ Միրիամի տան մօտերը։ Վերջապէս Բիլան տնակ մը գոյց տուաւ Վինիկիոսի՝ ինք տակաւին մէկ կողմ քաշուելով, որ ամրողջովին պատատուկով ծածկուած պարիսպով մը չրջապատուած էր, ու ըսաւ.

— Նա՛, հո՛ն է, տէր իմ։

— Լա՛ւ, ըսաւ Վինիկիոս, հիմա գուն գնա՝ բայց նախ մարկ ըրէ թէ ինչ կ'ըսեմ։ Մուտքը ինծի ծառայութիւն մատուցած ըլլալէ, մոռցի՛ր թէ ուր կը բնակին Միրիամ, Պետրոս ու Գլաւկոս, մոռցի՛ր նաև այդ տունն ու բոլոր քրիստոնեաները։ Ամէն ամիս տունս կու գաս՝ ասր իմ ձերբազատս Դեմաս, քեզի երկու ոսկեդրամ պիտի տայ։ Ու թէ որ գուն ասկէ վերջ ալ չպատնակես քրիստոնեաները լրտեսելու, գիտցած ըլլաս որ ձակկել կու տամ քեզ և կամ քալաքին կառավարչին ձեռքը կը յանձնեմ։ Բիլան խոնարհելով ըսաւ.— Պիտի մոռնամ։ — Բայց անդամ մ'որ Վինիկիոս ճամբուն անկիւնէն անդին անհետացաւ, ձեռքը անոր երկնցուց, ու բառնալքը ակռմելով ապառնալից դոչից.

— Ցանո՞ւն Սդէի[1] և կառավարչ չպիտի մոռնամ։

Ու կրկին նետակեցաւ։

Լ Գ.

Վինիկիոս ուղղակի Միրիամի բնակարանը գնաց։ Դրան առջև հանդիպեցաւ Նազարիոսի որ չփոթած մնաց գինք տեսնելուն պէս. բայց գինք սրտագին ողջունելով պատասխան՝ խնդրեց որ գինք իր մօր քով առնի, Բայց ի Միրիամէ, Վինիկիոս հոն գտաւ նաև Պետրոսը, Գլաւկոսը, Կրիսպոսն ու Տարսոնեան Պողոսը՝ որ դեռ նոր վերադարձած էին Փրիգեէլոյէ[2]։ Աժէնքն ալ ապշանար մնացին երիտասարդ արիւնը տեսնելով,

1 Ադի և կատաղիի դժոխային վրէժխնդիր աստուածութիւններ էին։
2 Լատինի մէկ քաղաքը՝ որ այսօր Զեփրանօ կ'ըսուի

գայց ասիկա ըսաւ. — Կ'ողջունեմ ձեզ յանուն Քրիստոսի՝ զոր դուք կը պատուէք։ — Յաւիտեան օրհնեալ ըլլայ իր անունը, պատասխանեցին։ — Տեսած ըլլալով ձեր առաքինութիւնը ու փորձած ձեր բարութիւնը, իրր բարեկամ կու գամ ձեր քով։

— Մենք ալ իրր բարեկամ քեզ կ'ողջունենք, պատասխանեց Պետրոս, նստէ՛, տէր, և համէ կազդուրուիլ իրր հիւր։

— Կը նստիմ ու կը մասնակցիմ ձեր սեղանին. բայց նախ մարկ ըրէք ինծի Պետրոս, ու գուն Տարսոնեան Պօղոս, որպէս զի կարենաք իմ անկեղծութեանս վերաստաս ըլլալ։ Ես գիտեմ թէ ուր է Լիկիա։ Վինոսի տունէն անցնելով եկայ հոս, որ տունը սաղ մնաւ է։ Ես իրա տունէն ուխտիմ Լիկիայի վրայ՝ քանի որ կեսար ինծի տուաւ զանի։ Փաղաքը, իմ տուներուս մէջ հինգ հարիւրի չափ ստրուկներ ունիմ՝ որոնք կրնան պաշարել իմ ապաստանարանն ու հետապնդել զինք, բայց չըրի, ո՛չ ալ կ'ուզեմ ընել։

— Սաղ համար մեր Տէր Աստուծոյ օրհնութիւնը վրադ պիտի ըլլայ, ու սիրագ ալ պիտի մաքրուի, ըսաւ Պետրոս։

— Շնորհակալ եմ քեզի, բայց դեռ մարկ ըրէ ինծի. Զըրի՛, թէև վշտի ու թաղծութեան մէջ կեանքս կ'անցնեմ։ Եթէ ձեզ կանխաւ ճանչցած չըլլայի՝ անկրկնայ կը բռնէի զինք ու վար կը դնէի բանի. բայց ձեր առաքինութիւնն ու ձեր կրօնքը, զոր թէպէտ ես չեմ դաւանիր, ինձ պիտի փոփոխում մը գործեց իմ հոգւոյս մէջ՝ որ չեմ կրնար բռնութեան դիմել։ Ես ալ չեմ գիտեր թէ ի՛նչպէս եղաւ ատ, բայց այս այսպէս է, ուստի հիմա եկած եմ ձեզի՝ որ Լիկիայի հօր ու մօր անունը կը բռնէք, ու կ'ըսեմ. Ինծի կնութեան առէք զանի, ու ես կ'երդնում որ, չէ թէ միայն պիտի չարգիլում զինք զՔրիստոս խոստովանելու, այլ նոյն իսկ ես ալ պիտի սկսիմ իր կրօնքը ասվրելու։

Բարձր ի գլուխ և անկրկիզ կը խօսէր ան, ասկայն յուզուած էր ու սրունքները կը դողդողային իր վերարկուին տակ։ Երբ իր խօսքէն վերջ լռութիւնը տիրեց, ինք չարուհակեց, կարծես փափաքելով որ ատ չքը առնուր անոնցմէ ատաստան մը։

— Գիտեմ եղած արգելքները, բայց իմ աչքերուս պէս կը սիրեմ զանի, ու թէպէտ ես քրիստոնեայ չեմ, բայց ո՛չ ձեզի թշնամի եմ՝ ո՛չ ալ Քրիստոսի։ Կը փափաքիմ անկեղծ ըլլալ, այնպէս որ հաստատաք ինծի։ Այս պահուս ինձ համար կեանքի կամ մահու խնդիր մըն է, և ասկայն ճշմարտութիւնն է որ ձեզի կ'ըսեմ։ Ուրիշ մը պիտի ըսէր. Մկրտեցէ՛ք զիս. մինչ ես ընդհակառակն կ'ըսեմ. Լուսաւորեցէ՛ք զիս։ Կը հաւատամ որ Քրիստոս չարութիւն առաւ մեռելներէն, ինչու որ այդ բանը արդարակորով անձերէ հաստատուած է, որոնք զանի տեսած ալ են իր մահը ընդնէ վերջը։ Կը հաւատամ, ինչու որ ես անձամբ տեսայ՝ որ ձեր կրօնքը աստուածութիւն, արդարութիւն ու գութ... կը ծնանի, չէ թէ այն ու-

ճիրանները զորս ձեզի կը վերագրեն։ Հիմնովին ճանչցած չեմ ձեր կրօնքը։ այլ փիլ մը ձեմ, քիչ մը ձեր գործերէն, քիչ մը Լիկիայէ, քիչ մըն ալ ձեզ հետ ունեցած խօսակցութիւններէս։ Ուստի, կը կրկնեմ ձեզ՝ թէ իմ մէջս փոփոխութիւն մը տեղի ունեցած է։ Առաջները, երկար ձեռքով կը կոտավարէի իմ ծառաներս, մինչ հիմա չեմ կրնար այդ բանն ընել։ Առաջ՝ ո՛չ արգահատանք կը ճանչնայի, ո՛չ գութ։ հիմա կը ճանչնամ։ Առաջ՝ հաճոյքներու անձնատուր էի, մինչ նախընթաց պիշոր վախուսած եմ Ապրիպպայի ձկնարանէն՝ ուր նոգիս իջեղամահ կ'ընէր ինծի։ Առաջ՝ ոյժին վրայ էր իմ վստահութիւնս, և հիմա լքած եմ այդ հաւատքս։ Լաւ հասկցեցէք՝ որ ես շատ փոխուած եմ. կ'ատեմ խընջոյքները, գինին, երգը, վինները, պսակները, կնոջերի Պալատը, մերկ անդամներն ու բոլոր ոճիրները։ Երբ կը խորհիմ որ Լիկիա լլուրներու ձեռն պէս անլրիծ է՝ ա՛լ աւելի կը սիրեմ գինք։ ու երբ կը մտածեմ թէ նվ ձեր կրօնքին չնորհիւ այդպէս եղած է, ես ալ կը սիրեմ ձեր կրօնքը ու կ'ըզձամ անոր։ Բայց որովհետև չեմ կրնար ըմբռնել զայն՝ որովհետև չեմ պիտեր թէ պիտի կարենամ անոր պահանջումներուն համաձայն ապրիլ, և կամ թէ իմ խառնուրդս ու բնութիւնս պիտի կարենան հանդուրժել անոր՝ վտանգում կը մնամ ու կը տատանիմ, երբ թէ բանալ մէջ լլալով։

Այս խօսքերուն վրայ յօնքերը պատռեցան, ճակատը վշտէն փոթթ եղաւ և սրեան ուզիս մը գանդատելոց անոր այտերը, ինչ այն ատեն սկսաւ խօսիլ հետզհետէ աւելի արագ ու աւելի բուռն յափշտակով մը։

— Ինչպէս կը տեսնէք, ես կը տանջուիմ սէրէն ու անապատութենէն։ Ինծի լսողներ կան՝ թէ ձեր կրօնքին մէջ ո՛չ կեանքի կարեւորութիւն կը տրուի, ո՛չ մարդկային ուրախութեան, ո՛չ երջանկութեան, ո՛չ օրհնութիւն, ո՛չ կարգի, ո՛չ իշխանութեան, ո՛չ ալ Հռովմի սիրապատուութեան։ Ասո՞նց է սա։ Լսողներ ալ կան՝ թէ դուք խնդութիւն եք։ ըսէք ուրեմն ինծի թէ ինչ բան կը բերէք դուք։ Յանդո՞նք է սիրելը, յանդո՞նք է վայելելը, յանդո՞նք է երջանկութիւնն փարթիլը։ Դուք ինչնամի եք կեանքի։ Քրիստոնեայ մը, քրիստոնեայ լլալուն համար, պէ՞տք է որ դժբախտ լլայ։ Հաւ՞րկ է որ ա՛լ ես յոյսս կարեմ Լիկիայէ։ Ի՞նչ է ճշմարտութիւնը ձեր դատողութեան համաձայն։ Ձեր գործերն ու խօսքերը վճռա չուրքի մը թափանցիկութիւնն ունին, բայց ի՞նչ կայ այն չուրին տակ։ Ուրիշ մէկն ալ ինծի նոյն իսկ բառը կ'ըսէ. «Յանդուգն պահպանութիւնն ու խոհեմութիւնը տանջանք, Հռովմ՝ զգուշութիւնը, բայց տանջք ի՞նչ բերած ունին։» Ըսէք ուրեմն ինծի՝ թէ դուք ինչ կը բերէք։ Եթէ ձեր գանդատն ասին է լոյսը՝ բացէք ուրեմն գանդատ։

— Մենք սէրն է որ կը բերենք, ըսաւ Պետրոս։ — Իսկ Տարսոնացին Պողոս յարեց թէ որ ես մարդիկներուն և հրեշտակներուն լեզուներովը անգամ խօսիմ, բայց սէր չունենամ, զոզանջող պղնձի մը պէս կ'լլամ։

Բայց պետրոս Առաքեալին սիրտը յուզուած էր այդ տեսարանով հոգւոյն ի տես՝ որուն վանդակաիակ թռչունի մը պէս կը ճգնէր դէպի վեր արձակը տատանելու, ուստի, ձեռքը Վիրիկիոսի կողմը երկարելով ըսաւ.

— Ո՛վ որ գրան զարնէ՝ անոր պիտի բացուի։ Աստուծոյ պաշտպանութիւնն ու չնորհքը քու վրադ է, ասոր համար կ'օրհնեմ քեզ, կ'օրհնեմ քու հոգիդ, կ'օրհնեմ քու սէրդ՝ յանուն մարդկային Փրկչին։

Վիրիկիոս՝ որ արդէն ուժ եւանդեւամբ խօսած էր, այս օրհնութիւնը լսելուն պէս նետուեցաւ դէպի Պետրոս, և արտասովոր անոարան մը պարզուեցաւ հոս։ Այն Կուիրինականներու չառաւիղը, որուն փիլ առաջ մերժած էր օտարականի մը վրայ մարդկութեան արտղոյն ճանչնալու, մէկէն յաղիչականգալ Գալիլեացի ծերունւոյն ձեռքը սկսաւ եւ արտասպիսութեամբ անոր վրայ սեզմել իր շրթները։

Պետրոս ուրախացաւ՝ խմանալով որ իր սերմը յուսալի երկրի մը վրայ ինկած էր. և թէ՝ նոր հոգի մըն ալ որոացած էր իր ուսկանին մէջ։

Ներկայ եղողներն ալ բուռն ուրախութիւն մը զգացին՝ Աստուծոյ առաքեալին հանդէպ եղած այս ակնյայտնի պատուոյ ցոյցէն, և ամէնքն ալ միաբերան գոչեցին.— Փառք Ծիրանաւոր Բարձունս։ Վիրիկիոս լուսաշող դէմքը վեր առնելով ըսաւ. կը տեսնեմ որ երջանկութիւնը կրնայ բնակիլ ձեր մէջ, ինչու որ ես ալ երջանիկ կ'զգամ ինքզինքս, ու կը հաւատամ որ այս կերպով կրնաք ուրիչ բաներու ալ համոզել զիս։ Բայց ան ալ ուզեմ որ, այդ բանը Հռովմի մէջ տեղի չունենայ. զի կեսար Անտիոն կ'երթայ, ու ես ալ պարտաւոր եմ իր հետ երթալու, ինչու որ այդպէս կ'երեւայ, որ ես ալ երջանիկ կ'զգամ ինքզինքս, ու կը հաւատամ հրաման եղած է ինծի։ Դուք գիտէք որ չչնազանդիլը մեռնիլ բերել է. բայց եթէ ձեր առջև կրցայ համարձակութիւն գտնել՝ ինծի հետ ակէք որ հոն սորվեցնէք ձեր ճշմարտութիւնը։ Դուք ինձ աւելի ապահովութեան մէջ պիտի ընէք ձեր ճշմարտութիւնը։ Դուք ինձ աւելի ապահովութեան մէջ պիտի ընէք ձեր ճշմարտութիւնը։ Եւ հոն այն անապին բազմութեան մէջ դուք կրնաք միտքս ելլաք այնտեղ

որ պատրաստ էին անոնք ճանապարհորդելու երկրին մինչև միւս ծայրը մէկ մարդկային հոգիի մը համար, և արդէն իրենց վարդապետին մահէն վերջ այլապէս ալ չէին վարուած։ Ուստի, ամենափոքր բացատական պատասխան մ'անգամ իրենց միտքը չեկաւ։ Պետրոս այդ պահուն ամբողջ բազմութեան մը հովիւն էր կարծես, ինք չէր կրնար անձամբ հոն երթալ։ Քայց Տարսոնեան Պօղոս, որ դեռ նոր վերադարձեր էր Արաբիայէ ու Փրէդէլլոյէ, և կը պատրաստուէր երկար ուղեւորութիւն մըն ալ ընելու դէպ Արեւելք՝ եկեղեցիներն այցելելու և անոնց մէջ արթնցնելու եռանդի նոր ոգի մը, յանձն առաւ ընկերանալու երիտասարդ արիւրտնին դէպ Ասորիոն, ուսկից դիւրին էր Ցունաստան ճամբորդող նաւեր գտնել։

Վինիկիոս յաւելուլ հանգերձ որ Պետրոս՝ որուն ա՛նքան երախտապարտ էր, չէր կրնար Անտիոն երթալ, անոր խորին չնորհակալ եղաւ յետոյ վերջին խնդիրք մ'ընելու համար ծերունի Սաւքեոսին դառնալով բաւ.

— Լիկիայի բնակութիւնը ճանչնալովս, կրնայի իրեն դիմել և անձամբ խնդրել՝ ինչպէս պատչաճ է, թէ արդեօք պիտ իրեն իր ամուսինը կ'ընդունի՞, քանի որ ա՛լ հիմա իմ հոգիս քրիստոնեայ եղած է, բայց այդ բանը քենէ կը խնդրեմ, ո՛վ Սաւքեոս։ Ուստի, թոյլ տուր որ անդամ մը տեսնեմ զինք, և կամ դուն պիտ իր քով առաջնորդէ։ Անտիոնի մէջ չեմ գիտեր թէ ո՛րչափ պիտի մնամ, և յետոյ մի՛ մոռնար որ կեսարի մօտ մէկ մը ապահով չէ յաջորդ օրուան համար։ Նոյն իսկ Բեզրոնիոս ալ ինծի ըսաւ թէ հոն բոլորովին ապահով չպիտի ըլլայի։ Ուրեմն, դեռ չմեհրուած անգամ մը զանի ցոյց տուր ինծի, նախ որ իմ աչքերս լեցնեն անոր դէմքը, որ անոր հարցնեմ թէ պիտի ներէ՞ իմ իրեն ըրած չարիքս. ու պիտի հաչտուի՞ հետս։

Պետրոս քաղցր ժպիտ մը ցուցնելով՝ ըսաւ.— Բայց ո՞վ կրնար քեզ այդ՝ սի պարկեշտ ուրախութենէ մը զրկել, որդեա՛կս։

Վինիկիոս անգամ մըն ալ ծունկաւ Պետրոսի ձեռքերուն վրայ, բայց արձակապէս չկրնալով սանձել պոռթկումը իր երախտագիտութեան, և խնդուքը իր սրտին։ Սաւքեոսը բռնեց անոր քունքերէն ու ըսաւ.

— Մի՛ վախնար կեսարէն, զի քեզի կ'ըսեմ թէ մեզ մ'անգամ պիտի չվնասէ քենէ։

Ու Միրիամը դրկեց Լիկիան բերելու. բայց աղջիկն ան ալ զուարճանալէնակալ մ'ընելու համար, անոր պատուիրեց որ ալ հետ չգայ, այն բան մը չզուրցէր։ Լիտոսի տունը հեռու չէր, այնպէս որ չատ չանցած, անմահներ մէջ եղողները պատկերին մրանիններու մէջէն նշմարեցին Միրիամը՝ որ Լիկիան առած կու գար։

Օրիորդը, առանց բանէ մը կասկածելու, ներս վազեց, բայց վիրկիոսը տեսնելուն պէս կարկամած մնաց կարծես գամուած ըլլար հոն։ Ճանկարծ կարմրութիւն մը պատեց դէմքը, ու անմիջապէս նաքը սկսաւ

դողալ, մինչ ինք ապշած ու երկչոտ աչքերը ներկանիրաւ վրայ կը պտտցնէր՝ տեսնելու որ չուրջը բոլոր ակնարկներն ու դէմքերը սէր ու խնդուկ կ'արտայայտէին։ Պետրոս Սաւքեոսէ այս պահուս մտանելով անոր հարցուց։ —Լիկիա, տեսնելու պէս միտք կը սրբե՞ս զինք։

Բոպէ մը լռութիւն տիրեց. չրխնները դողդղալ սկսան, ինչպէս կ'ըլլան այն մանկան՝ որ յանցապարտ ըլլալը զգալով ու տեսնելով որ տիպուած ալ է իր յանցանքը խոստովանելու, հազիւ կը յաջողի զսպել արցունքի յորդ հեղեղը իր թարթիչներուն տակին։

—Պատասխանէ՛, բսաւ Սաւքեոսը։

Այն տան մէջ տիրապետող չէչտով մը, խոնարհութեան, հնազանդութեան ու երկիւղին համար, Պետրոսի ծունկերուն դնեստելով տրմնջեց.

—Այս... —Այդ վայրկենին Վինիկիոս ալ ծունկի եկաւ անոր քով. նաև Պետրոս ձեռքերը անոնց գլուխն վրայ տարածելով բսաւ.

—Սրտցեք միտքս Տիրոջմով, ինչու որ մեզք չկայ ձեր սիրոյն մէջ։

ԼԴ.

Պատէրին մէջ Լիկիայի հետ չրջած պահուն, Վինիկիոս անոր հաճոյակի պատմեց սրտառուչ խոսքերով, ինչ որ ինք քիչ առաջ խոստովանած էր Սաւքեոսներուն, իր հոգիին անձկութիւնները, իր մղած տավանած էր Սաւքեոսներուն, իր հոգիին անձկութիւնները, իր մղած նեղքին պատերազմները և վերջապէս Միրիամի տունը ձգելէն ի վեր իր կեանքը մթասատերող ու հոգեամզուկ ընող անհուն խռովութիւնը։ Նաև խոստովանեցաւ Լիկիայի թէ փորձած էր զինք մոռնալու՝ բայց չէ՛ որ չէր յաջողած. թէ իր սուրտ ծօսակի ճիւղէ չինուած խաչը միշտ յիշել տուած էր զինք. այո՛, այն փոքրիկ խաչը, զոր ինք իր թևերուն դարանին մէջ գրած էր, ակամայ սոսկալի էր ինք միշտ յարգելու՝ իբր սատուածային բան մը, թէ՝ օր օրի հալումաշ կ'ըլլար ինք՝ ինչու որ սէրը իրմէ աւելի զօրաւոր էր ու Աւետի տունը գանուելէն ի վեր յաղթահարած ան իր հոգին...։ Ու պատմեց անոր թէ, ի՛նչպէս վերջին անգամ մըն ալ Քլէոն գալով ըսած էր իր բնակարանին ուր ըլլալը, ու խորհուրդ տուած էր երկրորդ անգամ բանի տիրանալու ներա, բայց ինք աւելի լաւ սեպեց Քլէոնը պատժել՝ ու փնտռել Սաւքեոսները ճշմարտութիւնը սորվելու, և իր մասին տեղեկութիւն տանելու համար։ Եւ օրնեա՛լ ըլլայ, կ'ըսէր, այն վայրկեանը՝ երբ այդ խորհուրդը յղացաւ, ինչու որ հիմա Լիկիան իր քովն ունէր, և որ ա՛լ չպիտի փախչէր՝ ինչպէս սրտէն ըրած էր Միրիամի տունը։— Ո չ, քենէ չպիտի փախչիմ, ըսաւ Լիկիա։ —Հա՛պա ինչո՞ւ գնացիր։ —Լիկիա իր ծաւալ աչքերը Վինիկիոսի վրայ սեւեռեց, յետոյ դէմքը հակելով ըսաւ. —Դուն գիտես արդէն...։

Վիրիկիոս լռեց պահ մը՝ ծայրայեղ երջանկութեան մը համակքէն արբշռած, յետոյ սկսաւ խօսիլ՝ թէ, ինչպէս առաւօտ կը բացուէին իր հոգւոյն աչքերը սա բանին վրայ՝ թէ Լիկիա գլխովին կը տարբերէր Հռովմայեցի կիներէն։ Բայց չէր յաջողեր իր միտքը բոլորովին պարզել անոր՝ ինչու որ չէր պիտեր թէ ինչպէս բացատրէր անոր իր զգացումները։ Սա միայն էր թէ, բոլորովին նորօրինակ գեղեցկութիւն մը ի տես կու գար յանձին Լիկիայի, ա՛յնպիսի գեղեցկութիւն մը՝ զոր առաքինի աչքառնս տեսած չուներ. գեղեցկութիւն մը՝ որ սոսկ արձան մը չէր, այլ հոգի։ Եւ սակայն կրցաւ Լիկիայի բաներ մը զուրկել՝ որ անպատեհ ուրախութիւն առթեց անոր, այսինքն թէ ինք ճիշդ անոր համար կը պիրկր գԼիկիա՝ որովհետեւ ասի իրմէ վախուստ առած էր, և թէ՝ նէ իրեն համար նուիրական բան մը պիտի ըլլար հո՛ն իր ընտանեկան երդիկին առկ։ Ցետոյ բանից նորա ձեռքէն և ա՛լ չկրցաւ չարունակել, կը դիտէր առ կը դիտէր զանի բոլորովին յափշտակուած, իրր թէ իր կեանքի կրջանկութիւնն ըլլար ան՝ զոր վերջապէս յաջողած էր ձեռք ձգելու, ու միշտ կը կրկնէր անոր անունը՝ կարծես վստահ ըլլալու համար թէ իրօք զանի գտած էր և իր քովն ունէր։

—Ո՜հ, Լիկիա՛ Լիկիա՛։

Վերջապէս Լիկիայի հարցուց թէ այսչափ ժամանակուայ մէջ ինչի՞ վրայ խորհած էր, ու Լիկիա անոր խոստովանեցաւ թէ Սւլոսի առնը գանուելէն ի վեր միշտ զանի սիրած էր ինք, ու թէ որ Պալատինեան ապարանքէն պինք իր ծնողագիրներուս քով տարած ըլլար՝ այն ատեն ինք ալ անոնց պիտի խօսէր իր սիրոյն վրայ ու ջանար հանդարտեցնել անոնց զայրոյթը Վինիկիոսի հանդէպ։

—Քեզի կ'երդնում, լաւ Վինիկիոս, որ մտքէս անգամ անցած չէր Աւլոսներու տունէն քեզ յափշտակելը։ Բեդրոնիոս պիտի ըսէ քեզի օր մը, թէ ես իրեն այն ատենէն ի վեր ըսած էի քեզ որչափ սիրելս, և թէ՝ որչափ կը փափաքէի քեզ իմ կինս ընել։ «Թո՛ղ նէ գայլի ճարպով ծեծէ իմ դուռս, ու նստի իմ երդիկիս տակ», ըսի անոր։ Բայց ան վրաս ծիծաղելով. ներչնչեց կեսարի՝ որ քեզ իրր պատանդ ես պահանջէ, յետոյ մեզ համար։ Ո՜հ, քանի՛ քանի՛ անգամներ գինք անիծած չեմ արդեօք իմ վշտիս մէջ. բայց Թերեւս ճակատագիրն այսպէս ուզեց, ինչու որ այլապէս պիտի չկրնայի ճանչնալ քրիստոնեաներն ու քեզ ալ հասկցած չպիտի ըլլայի։

—Հաւատա՛, մարգուս, պատասխանեց Լիկիա, Քրիստոս է քեզ իրեն կանչողը։ —Վինիկիոս զարմանքով մը գլուխը վեր բարձրացուց։

— Ճշմարի՛տ է, պատասխանեց մեկէն աչխուժով, ամէն ինչ, այո՛ ամէն ինչ ա՛յնքան հրաշալիօրէն զուգադիպեցան՝ որ քեզ փնտռած պահուս քրիստոնեաները դիմացս ելան։ Ոտարիանոսի մէջ լսեցի Աւագքահին քարոզութիւնը, ու հիացած մնայի, ինչու որ բնա՛ւ լսած չունէի

նման խօսքեր։ Հիմա լսէ նայիմ, հոն ինձի համար ալ ազօթեցի՛ր։

—Այո՛, պատասխանեց Լիկիա։ —Եւ անցան թաւ բազկներով ծածկուած առաւտարին քովէն՝ ուր մօտիկ աչն տեղին ուր Ոբաւս կրպոնը խեղդամահ ընելէ վերջ կատաղօրէն յարձակած էր Վինիկիոսի վրայ։

—Հա, բաւ երիտասարդը, նա՛ւ պիտի անչնչանայի՝ եթէ դուն եղած չըլլայիր։

—Սա բանը ի՛նչ էիչեր, պատասխանեց Լիկիա, ու նորէ Ոբաւսի։

Կարելի՞ բան էր վրէժխնդիր ըլլալ իրեն՝ քեզ պաշտպանած ըլլալուն համար, եթէ ինք գերի մ'ըլլար՝ իսկոյն ազատ կը թողուի գինք։

—Այդ պարագային արդէն չատո՞նց Աւլոս գինք արձակած կ'ըլլար։

—Կը յիշե՞ս որ քեզ Աւլոսներու տանել կ'ուզէի ես, հարցուց Վինիկիոս, ու դուն ինձի պատասխանեցիր թէ կրնար այդ բանը կեսարի ականջը հասնիլ, և այն ատեն ինք Աւլոսէ ու Պոմպոնիայէ վրէժ կը լուծէր։ Իսկ հիմա, ապահով եղիր որ ամէն ատեն կրնաս զանոնք տեսնել՝ երբ և որչափ որ ուզես։ —Ի՞նչպէս, Մարգոս։

—Ըսի թէ «Հիմա», և կարծեմ առանց ո՛և է վտանգի մը կրնաս զանոնք տեսնել. ինչու որ ալ իմս ես դուն։ Զի, եթէ կեսար իմանար իսկ, ու հարցնէր ինձի թէ ի՞նչ րրած էի ինձի արուած պատանդը, անոր պիտի պատասխանէի թէ՝ հետ ամուսնացայ, և հիմա իմ հրամանովս այցելուներ կ'ընդունի Աւլոսներուն։ Արդէն Ներոն երկար ատեն պիտի չմնայ թեան գնացեր է Աւլոսներուն։ Արդէն Ներոն երկար ատեն պիտի չմնայ Անտիոնի մէջ, ինչու որ կը փափաքի Յունաստան անցնիլ. և յետոյ, հոն ձիավարութեան պարագային անգամ ես պէտք չպիտի ունենամ ամէն օր գինք տեսնելու պարագային անգամ ես պէտք չպիտի ունենամ ամէն օր գինք տեսնելու համար։ Երբ Տարտանեան Պօղոս լաւ մը գիս կրթէ ձեր հաւատքին մէջ, այն ատեն կը մկրտուիմ հոս կը վերադառնամ, կը սիրաշահիմ Աւլոսներուն՝ որոնք մինչեւ այն ատեն Հռովմ դարձած կ'ըլլան, ու Պոմպոնիան՝ որոնք մինչեւ այն ատեն Հռովմ դարձած կ'ըլլան և ա՛լ ո՛և է արգելք մը չունենալով քեզ կը տեղաւորեմ իմ յարկիս ներքեւ։ Ո՜հ, ինչ երջանկութիւն այն ատեն սիրելիդ իմ Լիկիա։

Ու ձեռքերը տարածեց՝ կարծես երկինքը իր սիրոյն վրայ բանալու համար։ Լիկիա այն ատեն, իր պայծառ աչքերն անոր վրայ ուղղելով պատասխանեց.

—Ես ալ այն րոպէին քեզի պիտի ըսեմ. «Ո՜ւր որ դուն պիտի ըլլաս, Կայո՛ս, հոն ես ալ պիտի ըլլամ, Կայեա՛[1]»։

—Լիկիա՛, Լիկիա՛, գոչեց Վինիկիոս, կ'երդնում որ դուն այնչափ պատիւ պիտի գանես իմ առնս մէջ՝ որչափ մինչեւ հիմա ո՛ր և է կին պատիւ չունի։

Պահ մը լռութեամբ քալեցին՝ առանց վերստաստուհ ըլլալու իրենց

---

[1] Նոր հարսը փեսին տունը մտած պահուն այդ պաշտօնական բանաձեւը կ'արտասանէր, Հռովմայեցւոց սովորութեան համաձայն։

սրան մէջէն պոռթկացող երջանկութեան. մին մէկ միւսը, իրարմով յափշտակուած էին իր երկու դիք. մին մէկ միւսը նայելքան գիտենալ իր թէ գարունը վիրէնք ծնած ըլլար ծաղիկներու հետ միասին:

Վերջապէս կանգ առին անակին դրան քով չարձրացող կիսաբիւի առջեւ. Լիկիա գլուխը անոր բունին վրայ հանգչեցուց, իսկ Վինիկիոս կրկին թրթռուն չեչտով մը սկսաւ ազաչել.

—Զուրցէ՛ Ուրսուսի՝ որ երթայ Աւլոսի տունն ու հոս բերէ քու կարասիներդ ու մանկական գեղօրներդ:

Բայց նէ չկրնալով վարպի մը կամ արշալուսին պէս՝ պատասխանեց. —Սովորութիւնը այլապէս կը պահանջէ: —Գիտե՛մ. հարսնածուն[1] պէտք է որ զանոնք նոր հարսին առնէն տանի. բայց դուն իմ սիրոյս համար այդ բանն ըրէ: Ես զանոնք ինծի հետ պիտի առնեմ Անտոնիոսի ամարանոցիս մէջ՝ որպէս զի միշտ քեզ յիշեցնեն ինծի:

Ան լսելով՝ ձեռքերը միացնելով ազաչաւոր տղու մը պէս կրկնեց.

—Օ՛ն. հիմա ըրէ, պաշտելիդ իմ, ըրէ՛ սիրելիդ իմ. ինչու որ սիրտ կ'ուզեն մինչեւ որ Գոմպոնիա վերադառնայ:

—Գոմպոնիա այնպէս պիտի ընէ՝ ինչպէս որ ինք ուզէ, պատասխանեց Լիկիա, ա՛լ աւելի կարմրելով իր հարսնածուն անուանած ատենը:

Ու գարձեալ լուռ կեցան՝ սէրը արգիլած ըլլալով ազատ չխօսելիքները անոնց կուրծքերուն: Լիկիա ուսը կիսաբիւին յեցուցած կը մնար, գէմքը՝ գունաթափ եղած չուքին մէջ, աչքերը մարմրուն, կուրծքը նորաթոզքոջ կանգով հեւհեւկոտ. իսկ Վինիկիոս՝ կերպարանափոխ ու գալկահար: Իրիկնամուտի լուսթեան մէջ անոնք իրենց սրտի բաբախումէն զատ ուրիշ բան մը չէին լսեր, և իրենց փոխադարձ յափշտակութեան մէջ, այն մրափնեաց տունկերն ու տաղաւարին այն բազկը սիրոյ դրախտ մը գարձած էին:

Այս միջոցին դրան առջեւ երեւցաւ Մերիամ ու գիրենք ակրատիր հրաւիրեց, անոնք բազմեցան իսկոյն Աւտաքեաներուն հետ՝ որոնք հաճոյքով անոնց վրայ կը նչմարկին այն նոր ներուները, որ իրենց մանչը վերջ տիպի ըլլային ու պիտի չարուներակէին ներմանելու նոր հաւատքին սերմերը: Պետրոս կտրից հացն ու օրհնեց: Բոլոր այն դէմքերուն վրայ ակնարեւ կը տեսնուէր խաղաղութիւնը, և այնպէս կը թուէր թէ անոնց երջանկութեամբ ողողուած էր այն տունը:

—Տես թէ, բաւ վերջապէս Պողոս՝ Վինիկիոսի գառնալով, տեսար թէ իրօ՛ք մենք թշնամի՞ ենք կեանքի ու երջանկութեան:

[1] Հարսնածուն —promnbe— կը կատարէր հարսնքցոյն մը գերը Հռովմայեցւոց քով: Նորհարսին յատուկ առարկաներն ու տղայական խաղալիքներն առած կ'ընկերանար նոր ու կարգ ըստ կարգէ կը սովրեցնէր նոր ամուսնոյ մը պարտաւորութիւնները: Այս հարսնածուն պէտք էր ընտրուիլ ամբասիր ու նորոգ ամուսնացած տիկիններուն մէջէն:

—Հիմա՛ կը ճանչնամ ես ալ այդ բանը, պատասխանեց Վինիկիոս, ինչու որ ինա՛ւ այլեւս երջանիկ եղած չեմ՝ որչափ այս պահուս ձեր մէջը:

ԼԸ.

Այդ օրուան իրիկունը, Վինիկիոս տուն երթալու համար Ֆօրումէ [Վաճառ] անցած պահուն Վիգօ Դոսոյի ճամբուն բերանը տեսաւ Բեզրոնիոսի ոսկեզրուած ժանեակները, զոր ուրիշ պղտկապէմ Բիւթանացիներ կը տանէին, Վինիկիոս ձեռքի նչանով մը զանոնք կեցնելով դռնակին մօտացաւ:

— Հաճոյալի երազ մը տեսած ըլլալու ես, կարծեմ, երջանիկ ես բաղ մը, գոչեց՝ մրափելու վրայ եղող Բեզրոնիոսի երեսին խնդալով մը զոչելով:

— Օ՛, գո՞ւն ես, բաւ Բեզրոնիոս աչքերը բանալով: Այո՛, գիտէրը Պալատինեան ապարանքին մէջ անցուցած ըլլալով, պահ մը մրափեկաւ: Հիմա դուրս եկած եմ՝ Անտիոն գնացած առիներս կարդալու յարմար գիրք մը գնելու համար: Ի՞նչ լուր ունիս:

— Գրավաճառներո՞ւ այլասութեան եղած ես, հարցուց Վինիկիոս:

— Այո՛, ինչու որ չեմ ախորժիր տակնուվրայ ընել իմ գրադարանս, ուսսի կը չանամ տեսակ մը յաւելուածական մատենադարան կազմակերպել ուղեւորութեան համար: Հաւանական է որ Մուսոնիոս ու Սենեկայ նոր բաներ մը հրատարակած ըլլան: Պերսիոսի երկն ու Վիրգիլիոսի Հովուերգականներուն այն մասը կը գնամ զոր ես չունիմ: Ա՛չ, ա՛րչափ յոգնած եմ ու ձեռքերս կը ցաւի՛ն. գի, անգամ մ'որ Ա՛չ, ա՛րչափ յոգնած եմ ու ձեռքերս կը ցաւի՛ն. գի, անգամ մ'որ գրածախի մը խանութէն ներս ոտք կոխուի, հետաքրքրութիւնը կը գրածախի մը խանութէն ներս ոտք կոխուի, հետաքրքրութիւնը կը պատճառէ մը խանութէն ներս ոտք կոխուի, հետաքրքրութիւնը կը պատճառէ մը խանութէն ներս ոտք կոխուի, հետաքրքրութիւնը կը պատճառէ մարդուս մէջ մը հոս պրպտելու, մէյ մը հո՛ն նայելու, և ա՛լ վերջ չունի

նելով, բայց հարկաւ լսած լլլալուս ես թէ վաղը չէ միւս օր Անահիտն կը մեկնինք։ — Ո՞ւսկից կրնայի լսած լլլալ։

— Ո՞ր աշխարհի մէջ կ'ապրիս, լա՛ւ, ես ծոզ առաջին անգամ այդ լուրը քեզի առած լլլամ։ Այո՛, պատրաստ եղիր ուրեմն վաղը չէ միւս օրուայ առաւօն։ Պղնձամօրաքոյրն ձայնը փակուած է, ո՛չ ձէթի մէջ թաղուած սիսեռէն օղուտ մը անուա՝ ոչ ալ վիզը կապած լամէն։ Այսպիսի դէպքի մը մէջ մի՛ ուշանար դուն ալ այցելութեան երթալու։ Ներոն կ'անիծէ Հռովմն ու իր օդը. ինչպէս նաև այն ամէնը որոյմով աշխարհ կը կառավարուի, ու գոն պիտի մնար գիանի հաւատարմորնելով կամ հոյ ճարակ ընելով, և յետոյ կը փափաքի չուտ մը նաւ նստիլ։ Կ'ըսէ թէ այն գարշ հոտերը՝ զոր հոլը կը բերէ անձուկ փողոցներէն, գինք գերեզման կը քշեն կը ստանին։ Այսօր բոլոր մեհեաններու մէջ ալ մեծ զոհաբերութիւններ եղան՝ ապերանգու համար որ իր ձայնը չուտ վերստանայ, և վա՛յ Հռովմի ու մա՛նաւանդ վա՛յ ներակոյսին՝ թէ որ չուտով չվերադառնայ անոր ձայնը։

— Գուցէ անոր համար որ, ա՛լ պատճառ մը պիտի չլլար Աքայիոյ երթալո՛ւն։

— Բայց կը կարծե՞ս որ միակ սա լլլայ տատուածային կեսարի ուղեցած տազանդը, հարցուց Բեդրոնիոս ժպտալին։ Ողիմպական խաղերուն մէջ ալ պիտի երեւնար ան, իբր բանաստեղծ՝ իր «Տրովադայի Հրդեհ» ով. իբր կառավար, իբր գուսան, իբր բմբիչ. մինչև անգամ իբր պարոզ ալ, և ամէն պարագայի մէջ՝ ի՛նք պիտի տատնար յաղթողներու յաղկացուած բոլոր պսակները։ Կը փափաքի՞ս գիանալ թէ ինչո՛ւ այդ կապիկին ձայնը կը կերկերայ, որովհետև երէկ պարի մէջ ուզեց Պարիսի հաւատարիլ, ու Լեգայի[1] արկածները պարես մեզ համար, որով ա՛յնքան քրտնեցաւ՝ որ հարբուխ եղաւ։ Ջուրէն դեռ նոր հանուած օձաձուկի մը պէս թրջուած ու լպրծուն էր։ Շարունակ դիմակ կը փոխէր, և իլի պէս ինք իր վրայ կը դառնար, այնչափ կը չարժակեր ձեռքերը գինով հաւատալի մը պէս՝ որ վերջապէս սկսայ նողկանք զգալ՝ տեսնելով այն լայնանիստ փորն ու նիհար ազազուն արուն քները։ Պարիս երկու չարաթ մարզած էր զանի, բայց երեւակայէ՛ անգամ մը Պղնձամօրաքոյրն Լեդայի կամ տատուածային կարապի մը դերը կատարելը։ Կարա՛պ մին էր ինք. ուրանալ կարելի չէ, բայց ենթադրել որ կ'ուզէ այդ մեծկտակի դիմակով հանրութեան առջև ալ ներկայանալ... նախ Անահիտի և ապա Հռովմի մէջ։

— Սրբէն ժողովուրդը գայթակղած է որ ան հրապարակաւ կ'երգէ, հա՛պա մտածել որ Հռովմայեցի կեսար մը կ'ուզէ բեմ ելնել ու հասիս ձեւանա՛լ։ Ո՛չ, Հռովմ անգամ չպիտի հանդուրժէ ատոր։

[1] Արամազդ կարապի կերպարանքի ներքև հրապուրած էր Լեդան։

— Սիրելի բարեկամս, Հռովմ ամէն բանի կը հանդուրժէ. ձերա կոյսը չնորհակալութեան ուղերձներ պիտի քաւէարկէ այս «Հայրենեաց Հօր»։ Իսկ ամբոխը պիտի խայտայ որ կեսար իր հոպիտը եղած է։

— Բայց, ըսէ՛ նայիմ, կարելի՞ է ասկէ աւելի աստիճանիւն։

Բեդրոնիոս ուսերը ցնցեց։—Դուն առնէք քաչուած կ'ապրիս, մտածելով մերթ Լիկիայի՝ մերթ քրիստոնեաներու վրայ, այնպէս որ՝ գուցէ անեղեկութիւն անգամ չունիս թէ ինչեր պատահած են երկու օրէ ի վեր։ Ներոն հրապարակաւ ամ՝ուսնացաւ Պր. Թագորոսի տնտ՝ արնոր իր կինը ներկայացաւ իրեն։ Ջի՞ որ սա խելագարութիւնն չափն անցած անցնել կը նչանակէ, կարծեմ։ Հա՛պա ի՞նչ պիտի բանս՝ եթէ քեզի պատմեմ թէ. քուր մերն ալ հրաւիրուելով՝ առանք եղան մեծ հանդիսաւորութեամբ արարողութիւնն ալ կատարեցին։ Ես ալ ներկայ էի, ինչպէս որ չուտ բանի կրնամ նանդուրժել, և սակայն չիտակին չտեղով, կը խորհէի որ աստուածները, եթէ իրօք անունք ալ գոյութիւն ունին, պէտք էին իրենց գոյութեան նչանը բայց ասլ։ կեսար չի հաւատար աստուածներու։ և իրաւունք ալ ունի։

— Ուրիշն այս գարուս Ներոն մրնչոյն աստեն թէ՛ քրմապետ, թէ՛ աստուած՝ ու թէ անհատ՝ ան է բուռ Վինիկիոս։

— Ճիշդ ա՛յդպէս, յարեց Բեդրոնիոս՝ խնդալ սկսելով, իմ գլուխս չէր մտներ այդ բանը, բայց ա՛յսպիսի մէկ զուգադիպութիւն մրնչ է ան, որուն նմանը աշխարհ բնաւ տեսած չունի։—Ու վայրկեան մը լուռ կնայելով չարունակեց — Պէտք է ասկայն աւելցնել՝ թէ, այդ աստուածներն չհաւատացող քրմապետը և այդ աստուածներն արհամարհող աստուածը, իր անհատատի հանդամանքով իսկ կը վախնար անոնցմէ։

— Այո՛, ատոր փորձը տեսնուեցաւ արդէն Վեստայի մեհեանին մէջ։ — Ի՞նչ տարօրինակ ընկերութիւն։ — Ի՞նչ որ է ընկերութիւնը՝ նոյնն է նաև կեսար, բայց այս չի կրնար երկար տեւել։

Այսպէս խոսակցելով Վինիկիոսի տունը մտան, ուր բոլորովին ուրիշ զուարթ Վինիկիոս հրամայեց ընթրիքը պատրաստելու, յետոյ Բեդրոնիոսի դառնալով ըսաւ.— Ո՛չ սիրելիդ իմ, այս ընկերութիւնը պիտի նորոգուի։

— Եւ սակայն մենք չենք որ պիտի նորոգենք, պատասխանեց Բեդրոնիոս, ճիշդ սա պատճառաւ որ, Ներոնի ժամանակ մարդս թիթեռնիկի կը նմանի... որ կ'ապրի արեւին չնորհիւ, և առաջին ցրտաչունչ հովը ձմռան պէս կը սակի նոյն իսկ հակառակ իր կամքին։ Ճաշ՝ նաչն Մայեայի[1], մեկ աւելի անգամներ սա հարցումը ուղղած եմ ինքզինքիս. ի՞նչ հրաշքով է՝ որ, Լուկիոս Սատուռնինոսի պէս մեկ մը, կրցած է իննսունհինգ տարեկան հասակին հասնիլ՝ ու Տիբերիոսի, Կա-

[1] Մայիա Ատլասի աղջիկներէն մին էր, մայրը Հերմեսի՝ որ ճարտարապետական աստուածն էր։

վիզուալայի և կլաւդիոսի մասը տեսնել։ Բայց ի՞նչ հոգս։ Թոյլ կու տա՞ք գոնաւորակը զրկելով Եւնիկէն ալ հոս բերելու։ Քնանալու վա-փաքս ա՛լ անցաւ, ու կ՚ուզէի քիչ մը զուարճանալ։ Հրամայէ վին հուսգողներուն որ գան զուարթացնել մեր ընթրիքը, իսկ Անտիոքի մասին վերջը կը խօսինք։ Անհրաժեշտ է անոր մասին առանձին խորհըրդակիլ, մա՛նաւանդ քեզի համար։

Վինիկիոս հրաման բրաւ որ երթային Եւնիկէն բերելու, բայց յայտարարեց որ ամենափոքր արամադրութիւնն անգամ չունէր գլուխ յոդնեցնելու Անտիոքի մէջ քիչ առնէն հատուածիք քնակութեան մասին։

— Թո՛զ տուր որ անոնք միայն գլուխնին պայթեցնեն՝ որոնք չեն կրնար ապրիլ եթէ ոչ կեսարի փառաց ճառագայթներուն տակ մերկ։ Աչխարհս չի վերջանար Պալատինեան բլուրին վրայ, մա՛նաւանդ անոնց համար՝ որոնք ուրիշ բան մը կը կրեն իրենց սրտին և իրենց հոգւոյն մէջ։

Եւ այս խօսքերն ա՛յնպիսի աւիւնով ու սրտի զոհունակութեամբ մը զուրցեց՝ որ Բեդրոնիոսի ուշադրութիւնը գրաւեց, ուստի պահ մը ակնապիշ անոր նայելով՝ հարցուց.— Ի՞նչ եղած է քեզի։ Այսօր այնպէս կը տեսնեմ քեզ՝ ինչպէս էիր երբ վիզդ գնա կը կրէիր ասկիէ գնդակի[1]։

— Երջանիկ եմ, պատասխանեց Վինիկիոս, ու դիտմամբ քեզ չրսիեցի որ այդ բանը տեսնեմ։ — Ի՞նչ պատահեցաւ որ։

— Այն տեսակ բան մը՝ որուն հետ ամբողջ հռովմայական պետութիւնն անգամ չէի փոխեր։

Ու նայելով՝ կեմնեցաւ աթոռին թեւերուն, իսկ գլուխը ափովը վեր բռնելով հարցուց.— Կը յիշե՞ս, երբ Սէլոս Պլաւտիոսի տունը գնացինք՝ ու առաջին անգամ գուն տեսար այն դիցանոյշն կերպարանքով աղջնակը՝ զոր «Արչալոյս» ու «Գարուն» յորջորջեցիր։ Կը յիշե՞ս այն Փսիքէն[2], այն անբասրգատեսիլն, այն միակն ու ամենագեղեցիկը բոլոր մեր կոյսերու, բոլոր մեր դիցուհիներու մէջէն։—

Բեդրոնիոս ապշահար Վինիկիոսի նայեցաւ, կարծես ապահով լինելու համար թէ արդեօք խելքը գլո՞ւխը կը խօսէր ան։ — Որո՞ւ համար կը խօսիս, հարցուց վերջապէս։ Անչո՛ւշտ կը յիշեմ Լիկիան։ — Հիմա ես իր խօսեցեալն եմ։ — Ի՞նչ։

Վինիկիոս ոտքի ցատկելով կանչեց իր մատակարարը.— Թո՛զ բոլոր սարսուռներն ալ առջեւս գան, ա՛մէնքն ալ առանց բացառութեան, չո՛ւտ։

— Իր խօսեցեա՞լը, կրկնեց Բեդրոնիոս։

---

1 Զարդ մըն էր՝ զոր կը կրէին յաղթող հիւպատոսներն ու ազատ և հարազատ ծնողաց զաւակները մինչև իրենց 17րդ տարին։ Այդ զարդը սրտի ձեւ էր և համակ ոսկիէ։

2 Ըստ դից. կը նշանակէ հեղգն օրիորդ, տիպար անատրիւտ գեղեցկութեան։

Բայց դեռ իր ապշանքէն չի սթափած՝ ծառաները կը վերադարձին ահագին պատկերներով։ Շնչահեղձ ծերուներ, ծաղկամած այրեր, կիներ, մանչեր ու աղջիկներ խուժած էին ներս։ Վայրկեանէ վայրկեան գաւթին մէջ բազմութիւնը տեղ չունէր ալևս կը խանձուէր։ Ներքնատներու մէջ կը լսուէին տարբեր տարբեր լեզուներով վիրաւոր կանչող մարդիկ։ Վերջապէս ամէնքն ալ կարգաւ չարաչեցան պատերուն երկայնքն ու սիւներուն մէջտեղը։ Վինիկիոս ներքնատաւթին մէջ կանգնած՝ իր ձերբազատին Դեմասի պատմելով բաւ.

— Առանցմէ ամէն անոնք որ քանի տարիներէ ի վեր իմ ծառայութեան մէջ կը գտնուին՝ վազը պիտի ներկայանան պրեատորին առջև ուր իրենց ազատութիւնը պիտի ընդունին. իսկ անոնք որ այդչափ տարի ծառայած չեն՝ մարդ գլուխ պիտի տանան երեք ոսկեդրամ, ու մէկ չաթաթուան համար կրկին օրապահիկ։ Հրաման զրկէ նաև պիւղի բանտերուն՝ որ ներսէն կալանաւորներուն, չղթաները վերցուին անոնց ոտքերէն ու չափաւոր ուտելիք տուէլ անոնց, ինչու որ այսօր երջանկութեան օր մը ծագած լլալով ինձի կը փափաքիմ որ իմ տան մէջ ամէնքն ալ մասնակցին անոր։

Սարսուռները պահ մը լուռ մնացին, կարծես չէին հաւատար իրենց ականջներուն, յետոյ ամէնուն ալ ձեռքերը վեր բարձրացան ու միաբարբառ գոչեցին.— Ա՜հ, Տէ՛ր, Ա՜ա...Վինիկիոս ձեռքի նշանով մը աղաչեց զանոնք, որոնք թէև կրփափաքէին չնորհակալ լլալ անոր ու ձակեց զանոնք, որոնք թէև կրփափաքէին չնորհակալ լլալ անոր ու ոտքերն իյնալ, բայց արագ արագ մեկնեցան՝ տունը գեռնայարկէն մինչև երդիքը լեցնելով իրենց ցնծութեան աղաղակներովը։

— Վազը, ըսաւ Վինիկիոս, պիտի հրամայեմ որ զարձեալ հաւաքուին պարտէզին մէջ, ու հոն գեռնին վրայ իրենց ուզած նշանները դնեն, Լիկիա ազատ պիտի ձգէ բոլոր անոնք՝ որ ձուկ մը գծեն։—

Բեդրոնիոս՝ որուս վրայ միշտ չատ կարճ կը տեւէր զարմանքը, արդէն իր անտարբերութիւնը վերստացած լլալով, հարցուց.

— Ձո՞ւկ մը. Ո՛չ, ըսաւ Փիլոնի՝ քրիստոնէին նշանն է ան, հիմա կը յիշեմ։ Ու ձեռքը Վինիկիոսի երկարելով ըսաւ.

— Երջանկութիւնը միշտ հո՛ն է՝ ուր մարդ զանի կը տեսնէ։ Թո՛զ երկար տարիներ Ցլօրա[1] ծաղիկներ ախտէ քու տաքերուդ տակ։ Ինչ որ գուն կը փափաքիս քեզ համար՝ ես ալ նոյնը կը մաղթեմ որ ունենաս։

— Շնորհակա՛լ եմ, ինչու որ ես կը կարծէի թէ վիս հակառակին համոզելու պիտի աշխատէիր, և արդէն՝ ինչպէս կը տեսնես, ժամանակդ զուր տեղ պիտի վատնէիր։

— Ե՛ս քեզ հակառակին համոզե՞լ. ամենևին ոչ։ Մանաւանդ թէ քեզի կ՚ըսեմ որ չա՛տ լաւ կ՚ընես։

---

1 Ծաղիկներու դիցուհին։

— Ա՛հ, մանո՛ւկ, պատասխանեց Վինիկիոս ցնծագին, կը մոռնա՞ս թէ անգամ մը ի՛նչ ըսիր ինծի՝ երբ Պոմպոնիա Կրէքինայի տունէն կը վերադառնայինք։

— Ո՛չ, պատասխանեց Բեզրոնիոս պաղարիւնութեամբ, բայց հիմա կարծիքս փոխած եմ... Անձկալի՛ պ իմ, յարեց քիչ մը հանդիսաւէ վերջ, Հռոմի մէջ ամէն ինչ կը փոխուի։ Ամուսինները կը փոխեն իրենց կիները. կիները կը փոխեն իրենց ամուսինները, հապա ե՞ս ինչու չպիտի փոխէի իմ գաղափարներս։ Ինչ ինձս որ Ներոն Աստղի հետ պիտի ամուսնանար, և անա ասոր համար էր որ զանի արքայական գերդաստանէ սերած ցոյց կուտային։ Յանո՞ւն Պրոմէսի[1] և իր ծովային անթիզոն միջավայրին, ես պիտի փոխեմ իմ կարծիքներս՝ ամէն անգամ որ պատշաճ ու օգտակար երեւի ինծի։ Իսկ Լիկիայի գալով, ասոր արքայական զարմէ ըլլալն աւելի ատոդ է՝ քան Աստէրինը։ Բայց, դուն Անախարսի մէջ զգո՛յշ կացիր Պոպպէայէ՝ որովհետեւ վրէժխնդիր կին մըն է ան։

— Միտք չունիմ այդպէս ընելու։ Անախարսի մէջ իմ դլխուս մազ մ՛անգամ պիտի չդիպչի։

— Եթէ կը կարծես որ երկրորդ անգամ ալ պիտի կրնաս ինծի զարմանք պատճառել՝ կը խաբուիս. բայց լսէ նայիմ ուսկից առաջ կրնայ այս վատահութիւնդ։

— Պետրոս Առաքեալ ճիշդ այսպէս խօսեցաւ ինծի։

— Ա՛հ, Պետրոս Առաքեա՛լ եր քեզի այդպէս ըսո՛ղը։ Առար դէմ առարկութիւն ընել կարելի չէ. միայն՝ ներէ որ մի քանի նախազգուշական մէջոցներ ձեռք առնում ճիշդ այդ նպատակաւ՝ որպէս զի Պետրոս Առաքեալ ուստ մարդարէն մը անուն չունէ. զի, եթէ Պետրոս Առաքեալ խօսուբեր՝ դէթ խոստանայր պիտի կորնչիլեր քու վատահութիւնդ՝ քան մը՝ որ կրնար ապագային իրեն ալ օգտակար ըլլալ։

— Ուզածդ պէս գործէ, բայց ես կը հաւատամ իրեն։ Իսկ եթէ կը կարծես որ այսպէսով դիս իրեն դէմ պիտի գրգռես՝ անոր անունը կծու հեգնութեամբ մը կրկնելով ու կրկնելով, կը սխալիս։

— Թողլ տուր որ ուրիշ տարբերակ մըն ալ ընեմ։ Դո՞ւն ալ քրիստոնեայ եղած ես։

— Դեռ ո՛չ. բայց Տարսոնցի Պօղոս ինծի հետ պիտի գայ՝ Քրիստոսի վարդապետութիւնը բացատրելու համար և յետոյ պիտի ընդունիմ մկրտութիւնը, զի ճիշդ չէ. ինչպէս դուն կը հաւատաս իր, թէ քրիստոնեայք կանանց ու զուարճութեան թշնամի են։

—Աւելի՛ լաւ քեզի ու Լիկիայի համար, պատասխանեց Բեզրոնիոս՝ Յետոյ, ուսերը չարժակելով, քիմին առջեւէն ըսաւ.

---

1 Ըստ առասպելին ծովային աստուած մըն էր Պրոտէոս՝ որ կրնար ուզած ձեւին փոխուիլ։

— Բայց զարմանալի է որ ի՛նչպէս ճարտար են աստնք իրենց հաճախիրներ չանելու մէջ, և ի՛նչպէս կը տարածուի իրենց աղա՛նդը։

— Այո՛, պատասխանեց Վինիկիոս ա՛յնպիսի աւիւնով մը՝ որ կարծես թէ արդէն իսկ մկրտուած ըլլար ինք, հազարաւոր, բիւրաւոր քրիստոնեաներ կան Հռոմի, Իտալիոյ քաղաքներուն, Յունաստանի ու Ասիոյ մէջ։ Քրիստոնեաներ կան լեգէոններուն մէջ, պրետորականներու մէջ, ու մինչև իսկ կեսարի պալատան մէջ անգամ։ Սարսուռ ու քաղաքացի, աղքատ ու հարուստ, գեներիկ ու պատրիկական կը դաւանին այս հաւատքը։ Գիտե՞ս թէ Դոմնէլեանոս քրիստոնեայ են, Պոմպոնիա Կրէքինա քրիստոնեայ է, թէ՝ հազարաւոր Ոկտավիա ալ քրիստոնեայ էր, ու նոյն իսկ Աստէ քրիստոնեայ է։ Այո՛, ամբողջ աշխարհի պիտի տիրապետէ այս հաւատքը, և ա՛ս միայն կարող է վերանորոգել զանի։ Ուսերդ մի՛ ցնցեր, ինչու որ ո՞վ գիտէ թէ մէկ ամիսէն կամ մէկ տարիէն դուն ալ զայն չընդդիմիս։

— Ե՞ս, պատասխանեց Բեզրոնիոս. ո՛չ, յանո՛ւն Լատոնէի[1] դաւանիկն. ո՛չ, բնա՛ւ չպիտի ընդդիմիկի այդ հաւատքը՝ եթէ նոյն իսկ մարդկային ու աստուածային բոլոր ճշմարտութիւնն ու իմաստութիւնն իր մէջ պարունակէր։ Ինչու որ յոդնութիւն կը պահանջէր ան՝ մինչ ես անկէ խոյս կու տամ։ Աչխատանքը կ՛ենթադրէ զրկում, մինչ ես ամէնէն պզտիկ բանէն անգամ զրկուիլ չեմ ուզեր։ Քու կրակուբդ և եռուզեռ բնաւորութեանդ համար օր մը չէ՝ օր մը կրնայ պատահիլ նման բան մը. բայց ինծի՞, ես իմ գոհարներս ունիմ, իմ խեցգետնակաղ գեղջուներս, իմ անօթներս, իմ եւնիկէս։ Ես չեմ հաւատար Ողիմպոսի[2], այլ հոս երկրի վրայ ինքզինքիս կը յարմարցնեմ զայն, ու պիտի ծաղկիմ՝ մինչև որ աստուածային սղնդնաւորին պարքը վերջապէս հարուածէ զիս, և կամ մինչև որ կեսարի կամքն ըլլայ ինծի հրամայելու որ երակներս կտրեմ։ Ես չատ կ՛ախորժիմ մանիշակի բոյրէն ու չէնչող սեղանէն։ Ինծի տանելի չեն նաև ձիր աստուածներն՝ իրր հեռատեսական ձեւեր, ու Աքաիհան՝ ուր երթալ կը պատրաստուիմ մեր պարարտ, նրբասրունք, աննշան, մանր, աստուածային կեսարի, Աւգոստոսի, չրջանաւոր Հերակլէսի[3], Ներոնի[4] հետ...—

Յետոյ ծիծաղիլ սկսաւ բոլոր սրտով՝ այն գաղափարին վրայ թէ,

---

1 Այսինքն՝ Ապողոնի, որ Լատոնէի որդին էր։

2 Ըստ դիցաբանութեան՝ աստուածներու բնակավայրը կամ արքայութիւնը։

3 Շրջանաւոր [periodonices] Հերակլէսի տիտղոսներէն մին էր՝ որով կ՛անուանուէր իւրաքանչիւրը հինգական տարիներէ բաղկացած այն 4 շրջաններուն՝ որ տեղի կ՛ունենային Նաստանի մէջ կը կատարուէին նաւիրական խաղերը։

4 Ներոն՝ որ կը նշանակէ «անասնաբարոյ մարդ» հոս այդ խաստով առած է Բեզրոնիոս. անոր լուն անունն էր Լուկիոս Դոմիտիոս, բայց իր դազանաբարոյ բնաւորութեամբ պատմութիւնը նաւիրագործած է այլեւս Ներոն անունը։

կարելի՞ էր որ մինչ ընդդրկեր ինք Գալիլեացի ձկնորսի մը վարդապետութիւնն, ու քինին տակէն մրմռալ սկսաւ.

Պիտի պատեմ մրտենով պողովատիկըս չողոզան
Արմտեայ ես հանգուցեակ 'ւ Արիստոդիտոնի...

Բայց կեսար Թողուց Եւնիկէի գալուստը իմաց տրուելով։ Ասիկա նեղս մտածին պէս ընթրիքը բերին, և ամբողջ կերակուրի պատուն վինանուագները տաղտ երգիչ չղաղրեցան։ Ճետոյ Վինիկիոս պատմեց Քիլոնի այցելութիւնն, և բաւ թէ այդ այցելութենէն ներշնչուելով ուզակի գնացած էր Առաքեալներուն քով, և թէ՝ այն աստն միայն այդ գաղափարը իր մտքին մէջ արմնցած էր՝ երբ իր տարուկները կը ձալկէին գիրիլն։

Այս մանրամասնութիւնները լսած պատուն՝ Բնդրոնիոս որ սկսած էր մրափել, մէկէն ձեռքը ճակատին տանելով բաւ.

— Լա՛ւ գաղափար՝ թէ որ արդիւնքը գոհացուցիչ ըլլայ։ Իսկ Քիլոնի գալով, ես ընդհակառակն հինգ ոսկեդրամ տալ կը հրաժայէի. բայց քանի որ դուն լաւագոյն սեպած ես ձալկիլ տալ զանի՝ ա՛լ տեսնի ազէկ կ'ըլլար որ մեռցնելու տասիճան ձալկիլ տայիր. գի, ո՞վ գիտէ թէ օր մը ձերակուտականներն անոր առջև չպիտի խոնարհին, ինչպէս կ'ընեն այսօր մեր կարուսակին վտանգած առջև։ Դիչե՞ր բարի։—

Ու ծալկեպատակը գլուխէն հանելով, ինք ու Եւնիկէ պատրաստուեցան տուն երթալու։ Իսկ Վինիկիոս իր մտաճնադարանը քաշուելով հետեւեալ տողերը գրեց Լեկիայի.

«Ռու գեղանի աչքերդ բացած պատուդ, կ'ուզեմ որ այս նամակը բարի լոյս մաղթէ քեզի. ահա ասոր համար է որ կը գրեմ քեզի՝ թէև գիտեմ թէ վաղը անձամբ պիտի տեսնեմ քեզ։ Կեսար՝ վաղը չէ միւս օր պիտի մեկնի Անտիոն, իսկ ես՝ ուա՛զ, ոսկրուած եմ իր հետ երթալու։ Արդէն քեզի զուրցեցի՝ որ եթէ չկնազանդիմ, կանչքս կը վտանգեմ... մինչ հիմա, այս ժամուս մեռնելու քաջասրտութիւնը չունիմ։ Բայց եթէ դուն չես ուզեր իմ երթալս՝ այն աստն գրէ որ մնամ։ Բնդրոնիոս իր այն լեզուով պիտի հեռացնէ ինէ ամէն վտանգ։ Այսօր, իմ ցնծութեան վայրկեան էր, բոլոր տարուկներուս ալ վարձատրութիւնները ըրի. անոնք որ քանի տարի ծառայած են իմ տանս մէջ՝ վաղը զանոնք պիտի տանիմ Պրեսորին՝ ուր պիտի ազատագրեմ։ Դուն, անձկալի՛դ իմ, անչո՛ւշ պիտի սխորժիս ասկէ, ինչու որ, կարծեմ, այս բանը բոլորովին համաձայն պիտի գտնես քու հեզ կրօնքիդ ոգւոյն. յետոյ, ես այս բանը նաև քու սիրոյդ համար կ'ընեմ, որով՝ անոնք քեզի կը պարտին իրենց ազատութիւնը։ Արդէն, վաղը իրենց ալ պիտի ըսեմ այս, որպէս զի երախտագէտ ըլլան քեզի՝ և օրհնեն քու անունդ։ Ես ինքզինքս քու տարուկդ կ'ընեմ, քու՝ և երջանկութեան. և Աստուա՛ծ ընէ՝ որ ա՛լ ազատ չըլ-

լամ։ Անիծեա՛լ ըլլայ Անտիոն և Գիմնասիօրուա[1]։ Երի՛ցս, չորի՛ցս ասելի երջանիկ եմ՝ որ Բնդրոնիոսի չափ հանճարամիտ չեմ. ինչու որ, եթէ ըլլայի, գուցէ ստիպուած՝ մինչև Աքայիա անգամ պիտի երթայի։ Վստահ եմ սակայն, որ քու չկատակդ պիտի քաղցրացնէ ինծի իմ բաժանումիս օրերը։ Ամէն անգամ որ կարենամ օձիքս ազատել՝ իսկոյն ձիու մը վրայ պիտի ցատկեմ ու քառասմբակ պիտի գամ Հռոմ՝ աչքերս քու անուշ թեամբ պարարելու, և իմ ականջներս քու չկտտովդ օրօրելու համար։ Իսկ երբ չկարենամ գալ՝ այն ատեն տարուկ մը պիտի ղրկեմ նամակով մը՝ քենէ տեղեկութիւն առնելու համար։ Ողջո՛յն, միա՛կ երկնային գեղուհիդ եմ, ու տաքերուդ կը փարիմ։ Մի՛ զայրանար «երկնային» կոչելուս համար, եթէ սակայն արգիլես այդպէս չանուանելու՝ պիտի հնազանդիմ, բայց այսօր ուրիշ կերպ չեմ կրնար ընել։ Հոգեբո՛ւղս ողջոյններ քեզի՝ քու ապագայ բնակարանէդ։»

ԼԶ.

Ամէն ոք գիտէր Հռոմի մէջ՝ թէ կեսար իր ուղեւորութեան միջոցին կը փափաքէր նաև Ասիան այցելել. կամ լաւ եւս՝ տեսնել աշխարհի ամէնէն մեծ եղող այն նաւը՝ որ Ալէքսանդրիայէ դեռ նոր ցորեն բեռած էր, և կ'ուղէր ծովեղերեայ ճամբով Ասիայէ մեկնիլ դէպ ի Անտիոն։ Օրեր առաջ արդէն հրամաններ տրուած ըլլալով, որպեսզի օրին, առատ կանուխ, Բորդա Օպիհենիի առջև հաւաքուած էր տեղական իշխանութիւնն ու աշխարհի բոլոր ազգերէն բազկացած խուռն բազմութիւն մը, յագեցնելու համար իրենց աչքերը կեսարի հետեւորդներուն վրայ, որոնց մէջ չէր պիտի հռոմայեցի ևս մը՝ որմէ բնա՛ւ կշտանալ չէր գիտեր

ամբողջ լեգէոններ կ'ընկերանային անոր, առանց հաշուելու պահակա-գունդ պրեատորականներու և կայսերական թիկնապահներու վաշտերը, որոնց ամէնէն յետինն անգամ մըասին կ'ունենար իր հետևորդ ամբոխները:

Այդ օրուան առաւօտն արշալոյսին, Կամպանիայի տաւարածները՝ արեւէն պղնձացած դէմքով, այծի մորթէ առնապաններով, իրենց առջևէն կը քշէին հինգհարիւր էշեր, որպէս զի Անտիոն հանելուն հետևողները, որ ծոպպէա կարենար անոնց կաթով իր սովորական լոգանքն ընելու: Ժամամուժ ամբոխը կ'զբօսնուր զիսելով ու ծաղրելով այդ անասուններուն երկայն ականջները որոնք ամպացած փոշիներուն մէջ կ'օրօրուէին, և հաճոյքով մսիկ կ'ընէր խարազաններու չաչիւններն ու տաւարածներու հայհոյնները:

Երբ բոլոր էշերն ալ անցան, խումբ մը երիտասարդներ կը ճգնէին ուշի ուշով աւելու ճամբան ու զայն ծաղիկներով ու թեղջի ճիւղերով ծածկելու: Ամբոխին մէջ ժողովուրդը անսակ մը յոխորտանքով կը փափաքար՝ թէ մինչև Անտիոն երկարող ճամբան հաւակ պիտի ցանցնուր էր չորչակայ առանձնական պարտէզներէ առնուած՝ և կամ Բօրդա Մուճիօնիի ծաղկավաճառներէ սուղ գնով ծախու առնուած ծաղիկներով: Առաւօտն ժամը քանի կը յառաջանար, վայրկեանէ վայրկեան բազմութիւնն ալ նոյնքան կ'սաուարանար: Ամենք իրենց բոլոր ընտանիքով հոն էին հոն, ու ձանձրոյթը սպաննելու համար միասին իրենց ուտելիքներն ալ առած էին, ու զանոնք գնելով Դեմետրէի նոր մեհեանին համար գործածելիք քարերուն վրայ՝ կապոյտ երկնակամարին տակ կը ճաշէին:

Տեղ տեղ, խումբեր կազմուած էին՝ որոնց առջև արդէն ճամբորդութիւն կատարող անձեր կը խօսէին Կեսարի այս ու դեռ ուրիշ ուղեւորութիւններուն և ընդհանուր կերպով բոլոր ուղեւորութիւններու մասին: Նաւորդներ ու հինօրեայ պինուորներ կը պատմէին ինչ հրաշալիքներ որ լսած էին իրենց հետաւոր արշաւներուն մէջ, այն երկիրներուն վրայով ուր դեռ ոտք դրած չէին Հռովմայեցիք: Իրենց կեանքին մէջ վիա Աբբիայէ անդին քայլ մը չառնող քաղաքացիներ՝ ապշահար մսիկ կ'ընէին հրաշալի պատմութիւնները Հնդկաստանի, Արաբիոյ, Բրիտանիոյ չրջապատող արքիպելագոսին, ուր, ոգիներու օթեւանը եղող կղզեակի մը վրայ, Բրիարեա՝[1] կալանաւոր կը բռնէր Նոյեղ տաւտնոսը: Կը լսէին սառած ծովերով ծայրագոյն հիւսիսային երկիրներու մասին, ովկէաններու հանած առլերուն ու մռունչներու մասին՝ երբ արեւը կը սուզի իր լոգարանին մէջ: Այս ու սոսկ նման դեռ ուրիշ վիպակներ դիւրաբ ընդունելութիւն կը գտնէին խաժամուժ ամբոխին մէջ, դիր որ, Տակիտոսի ու Պլինիոսի նման անձեր անգամ հաւատացեր էին

1 Բրիարեա՝ ըստ դից. հարիւր ձեռքով ու յիսուն գլխով հսկայ մըն էր, Սատուռնոսի երկրագործութեան պաշտպան աստուածն էր:

անոնց: Անոնք խօսեցան նաև այն նաւի վրայով զոր կեսար կ'երթար տեսնելու, որ նաւը երկու տարի բանելու չափ ցորեն բեռցած էր ու բերած, առանց հաշուելու չորս հարիւր անցորդներ, նոյնքան գինուորներ ու չատ մը վայրի գ-ազաններ՝ որոնք ի հանդէս պիտի գային ամառնային խաղերու առեն: Այս առեանով երախտագիտական ջերմ զգացումներ յառաջ կը բերէր կեսարի հանդէպ՝ որուն չէ թէ միայն կը մնուցանէր ամբոխը, այլ նաև զայն կ'զբօսցնէր ալ: Որով խելայեղ ազջիկներ ու ծափեր կ'սպասէին անոր:

Այս պահուս, պրեատորական պահակախումբին պատկանող Նումիդեան[1] հեծելազօրայ դասուդ մը հասաւ: Նումիդացիք գեղնագոյն տաճկաստան կը կրէին, կարմիր գօտի, ու խոշոր գինդեր մը՝ որոնք իրենց մազգեաս կը կրէին, կարմիր գօտի, ու խոշոր գինդեր մը՝ որոնք իրենց սև դէմքերուն վրայ սահիկով չորեր կ'արձակէին: Անոնց բամբոյէ[2] նիզակներուն ծայրերը արեւուն տակ բոցի պէս կը փայլփլէին: Ատոնց անցնելէն ետքը, թատրի նման չարժակուժ մ'սկսաւ: Ամբոխը յառաջ կը մղուէր աւելի մօտէն տեսնելու համար, բայց դրան երկու քովերը պրեատորական պահակներ համախմբուած էին՝ որոնք կ'արգիլէին ճամբուն մօտենալու, Նախ կը յառաջանային սայլեր՝ որոնք բեռնաւորուած էին ծիրանագոյն, կարմիր, մանիչակագոյն, և այլք՝ ձիւնաթոյր թելերով հիւսուած բեհեզեայ վրաններով բեռնաւորուած՝ արեւելեան գորգերով, եղեւնափայտէ սեղաններով, մուէոլիի կաթներով ու խոհանոցի սպասներով, վանդակներով՝ որոնց մէջ կային Արեւելքէն, Հիւսիսէն, Արեւմուտքէն եկած թռչուններ. թռչուններ՝ որոնց լեզուներն ու ըղկղները կեսարի ճաշին համար յատկացուած էին, պինուոյ բաժակներ ու պատուհաններով լիք զամբիւղներ: Բայց այն առարկաներն՝ որոնք պէտք չէին ճըշմարիտ լիք զամբիւղներ: Բայց այն առարկաներն՝ որոնք պէտք չէին ճըշմարիտ մտելու կամ սայլերուն մէջ խորտակուելու վտանգին ենթարկուիլ, սարուկներէ կը տարուէին: Ատոր համար, անա, հարիւրաւոր մարդիկ կը տեսնուէին՝ որոնք հետիոտն կը տանէին կորնթական ոճով անօթներ ու տեսնուէին՝ որոնք հետիոտն կը տանէին կորնթական ոճով անօթներ ու արձաններ: Ատոնք խումբերու բաժնուած էին, ոմանք՝ հարուստներու տեսնուէին՝ որոնք հետիոտն կը տանէին կորնթական ոճով անօթներ ու արձաններ: Ատոնք խումբերու բաժնուած էին, ոմանք՝ հարուստներու անօթներ տանելու, ոմանք՝ յունական, և ոմանք ալ ոսկիէ կամ արծաթէ անօթներ տանելու, ոմանք՝ յունական, և ոմանք ալ ոսկիէ կամ արծաթէ անօթներ և կամ Ադեքսանդրեան յախճապակիէ անօթները: Պրեատորականներն կան հետեւակներու և հեծելազօրներու չորսատներ կը չրջապատէին զանոնք. իրարանցիւր սարուկներու խումբ հսկուած էր թիթապաններու պահապաններէ՝ որոնք ձեռքերնին բռնած էին փոխանակ սպասնդալու, ծայրերնին կապարեայ կամ երկաթ գնդակներով զինուած մըտրակներ: Մեծութեան հովեր առնող ու խորին ուշադրութեամբ այն տարբեր առարկաները կրող մարդկանց երկար չարքը կրօնական ու հանդի-

1 Նումիդիան կը համապատասխանէ այժմեան Ալճէրիոյ:

2 Տեսակ մը եղէգ՝ որ մինչև 10 մեդր բարձրութիւն կ'ունենայ, ու կը գործածուէր թէ իբր չաբաթեղէգ, ու թէ իբր փայտ այլ և այլ պէտքերու մէջ:

աւեր թափօրի մը երեւոյթն ունէր։ Ա՛յս նամանաւթիւնն ա՛լ աւելի պարմանալի հանգամանքներ կ՛ստանար հետզհետէ՝ երբ կեսարի ու Արքունի քին երաշտական պարծիներն ուսերնուն վրայ կ՛անցնէին անոնք։ Կը տեսնուէին տաւիղներ, յուշական վիներ, հրեական ու եգիպտական վիներ, քնարներ, վանդիռներ, կիմառներ, սրինգներ, պարտրաձև խոշոր եղջերափողեր ու ծնծղաներ։ Մարդ տեսնելով այդ նուագարաններու ծովը՝ որ կը փայլփլէր արեւուն ճառագայթներուն տակ ոսկւոյ, պղնձի, թանկագին քարերու և մարգարիտներու հաւքով մը, կը կարծէր թէ Ապոլոն ու Բագոս էին մեկնողները աշխարհի շրջանն ընելու համար։ Նուագարաններուն յաջորդեցին սայլեր՝ ուր լեցուած էին լարախաղացներ, պարուհիներ ու պարուհիներ՝ արուեստագիտական կերպով համախմբուած ու ձեռքերնին ճպռաններ բռնած։ Եւ ասոնցմէ ետքն ալ, ուրիշ սարուհիներ՝ ոչ թէ ծառայութեան, այլ վաչաչոտութեան տանմանուած, մանչեր ու աղջնակներ՝ Ծաւնասատանէ ու Փոքր Ասիայէ ընտրանօք բերուած, ծփուն վարսերով, կամ մազերնին ոսկեհիւս գանգերու մէջ առնուած, տղայ մարգեր՝ Կասպիոնի նմանող, հրաշալի դէմքով, բայց անգոյրի թանձր խաւով մը չպարուած՝ որպէս զի անոնց նուրբ գիմագիծը չխաթարուէր Կամբանիայի հովէն։

Ծետոյ ուրիշ գումարտակ մըն ալ երեւցաւ պրետորականներու՝ քաղկացած կապոյտ աչքերով, չէկ ու կարմիր մազերով ու մօրուքներով հակայ Սիկամբրացիներէ։ Ասոնց առջեւէն «Պատկերակիր» [imaginarii] ըսուած դրօշակիրներու կոդմէ կը տարուէին հռովմայական արձանագրոյները, արձանադրուած տախտակներ, Հռովմայական ու Գերմանական աստուածներ, և վերջապէս Կեսարի արձաններն ու կիսանդրիները։ Զինուորներու համազգեստներուն ու զրահներուն ներքև կը նշմարուէին անոնց արեւէն խանձած հուժկու անդամները, պնդակազմ, նման այն զինուորական գործիներուն՝ որոնց միջոցաւ ամենածանր ղէնքերը կը գործածուին, և որոնք այս կարգի պահապան զօրքերու միայն յատուկ են։ Կարծես գեհենը կը զոլար անոնց ձանր ու կանոնաւոր քայլերուն ներքև։ Գիտակից իրենց ոյժին, զոր կրնային նոյն իսկ Կեսարի հանդէպ գործածել, անոնք արհամարհոտ ակնարկով մը կը դիտէին իրենց անցքը դիտելու համար խռնուած խաժամուժ ամբոխը, բնականաբար մոռնալով որ իրենցմէ չատեր չղթայապիրկ Հռովմ եկած էին։

Բայց սոնք սակաւաթիւ էին. ինչու որ պրետորականներու մեծ մասը իրենց բանակատեղին մնացած էր մանաւանդ քաղաքին վրայ հակելու ու զանի կարգապահութեան մէջ բռնելու համար։ Ասոնց անցնելէն ետքը, Ներոնի ասիւծներն ու վագրերը երեւցան, ամէնքն ալ չղթայի զարնուած. այնպէս որ, եթէ Ներոն ալ ուզէր Դիոնիսիոսի նմանիլ, կրնար զանոնք իր կառքին լծել ասլ։ Արաբներ ու Հնդիկներ պողպատ չղթաներով կը տանէին զանոնք, բայց չղթաները ծաղկէ պսակներով զարդարուէր ըլլալով, կարծես այն գազանները ծաղկահիւս չղթաներով կը տարուէին։ Ճարտար գազանարոյծներու ձեռքով ընտանեցած այն տիւրծներն ու վագրերը իրենց կանաչորակ աչքերով այնպէս մը կը դիտէին ամբոխը՝ որ կարծես քունէն ծանրացած ըլլային անոնք, բայց երբեմն երբեմն կը ցցէին իրենց վիթխարի գլուխներն ու ռունգնին լայնցուելով կը ձգէին այն բազմութիւնէն եկած արտարուրմներն՝ իրենց առարթ լեզուներով իրենց դունչերը լզուբռաւելով։

Եւ ահա հասան կեսարի կառքերն ու գահաւորակները, մեծ ու փոքր նամակ ոսկեդրուագ ու ծիրանեփայլ, ընդելուզուած փղոսկրէ ու մարգարտայոտ, կամ ալամանդի հաւքերով չողչողուն. և ասոնց ետեւէն աւելի սակաւաթիւ խումբ մը պրետորականներու հռովմայական զրահներով, սոսկ Իտալիան կամաւորներէ կազմուած[1]։ Ծետոյ կու գային ընտրեալ ձառաներու, սարուհիներու և պարմանիներու խումբ մը. և վերջապէս կեսար անձամբ՝ որու մօտնալը հեռուէն կ՛իմացուէր բիւրաւոր գոչերէ, ծափերէ ու ձայներէ։

Բազմութեան մէջ կար նաև Պետրոս՝ որնոր իր կեանքին մէջ անգամ մը դէթ կը փափաքէր կեսարը տեսնելու։ Անոր քով կը գտնուէր Վիկիա՝ որ խիտ չղարշով մը ծածկած էր իր դէմքը, և Ուրսուս՝ որու պիտի էր սոսկ որ մանկամարդ օխորդին ամէնէն ապահով պաշտպանութիւնը կը կազմէր այդ բարբարոս ու ամբոխալիր խուժանին մէջ։ Լիկէաթիւնը կը կազմէր այդ բարբարոս ու ամբոխալիր խուժանին մէջ։ Լիկէաթին մեհեանի չէնքին քարերէն տա մը առնելով գայն Առաքեալին տա ցոյց տալ, որպէս զի անոր վրայ հնելով միւսներէն աւելի լաւ կարենար տեսնել։

Ամբոխին մէջ քրթմնջուք մ՛ կը ծագր տուաւ երբ Ուրսուս իրեն յատուկ կերպովը սկսաւ գոչել, ճիշդ՝ ինչպէս նաև մը մէկ կողմ կը նետէ երկուսանք ալիքները։ Բայց երբ քարը վերցուցած բերաւ՝ այնպիսի քար մը՝ զոր չորս հուժկու մարդեր գետնէն վեր չէին կրնար առնել, այն քրթմնջուքը ապշանքի ու «կեցցես» ազաղակի վոխուեցաւ։

Եւ ահա երեւցաւ կեսար, համակ ոսկիէ ասպաղինուած վեց եղովմական յովասականերէ լծուած կառքի մը վրայ։ Կառքը՝ կոդմնակի բացուած տաղաւարի մը ձեւն ունէր, և այս մասնաւոր դիտումով մը՝ որպէս զի ամբոխը կարենար Ներոնը տեսնել։ Կառքը թէպէտ մէկէ աւելի հոգի կրնար բովանդակել, բայց կեսար վոխադրելով որ միայն իր վրայ հրապուրէր ժողովուրդին ուշադրութիւնը, միս մինակը քաղաքին մէջէն անցած էր՝ երկու ձեռ թզուկներ միայն ընտանալով իր առքերուն քով։

[1] Օգոստոս կայսր զինուորութենէ ազատ կացուցած էր Իտալեան բնակիչները։ «Իտալեան գումարտակը»— cohors italica— որ կամաւորներէ բազկացած էր, ընդհանրապէս Ասիոյ մէջ կը բանակէր։ Պրետորական պահակախումբն հասարակօրէն սոնցմէ կը գնդմուէր։

ձերմակ պատմուճան մը հագած էր ան՝ ու մեղեսիկի գոյնով վերարկու մը՝ որ կապտորակ ցոլացումով մը կ'երանգաւորէր անոր դէմքը. իսկ ղլուխը կը կրէր գամմնալսակ մը։ Նարոլիէ վերադառնալէն ի վեր զգալապէս զիրցած էր ան, դէմքը լայնցած էր ու ատորին կզակին տակ կրկին ծնօտ մը չհասած. այնպէս որ, իր արդէն քթին չատ մօտ եղող բնթանը ձիմա կարծես ուռնգերուն կը հպէր։ Անոր յոյժ վիզը սովորաբար պաշտպանուած էր մետաքս թաշկինակով մը՝ զոր երբեմն երբեմն կը չոկէր իր այն չէկ մազով ծածկուած ճարպոտ ձեռքովը՝ որ կարծես արեան բիծերով ցրցնքուած էր։ Մազերը խլող ատրուկներու թոյլ չէր ուած որ իր ձեռքի մազերը մաքրէին. որովհետև իրեն լսուած էր թէ, այդպէս ընելով իր մտանները պիտի դողդողային ու պիտի արդիլէին վին պարտնելու։ Այդ պահուն, ինչպէս միշտ, անհուն ինապարծութիւն մը նկարուած էր իր դէմքին վրայ, ինչպէս նաև ձանձրոյթն ու վիշտը։ Յաւաջացած պահուն՝ գլուխը երբեմն մէկ երբեմն միւս կողմը կը դարձնէր, և երբեմն ալ աչքերը կէս մը փակելով ականջ կը դնէր՝ բազմութեան կողմէ արձակուած ողջոյնի տարբեր ձևերը լսելու համար։

— «Ո՛ղջ լեր, աստուա՜ծազա՛րմդ կեսար»։ «Յաղթական՝նդ կայար, ո՛ղջ լեր»։ «Ո՛ղջ լե՛ր, աննման՝նդ»։ Ո՛վ, Ապողոնեա՜ն չառաւելը... ո՛վ Աստղո՜նդ։»

Այս խօսքերը լսելով ինք կը ժպտէր. բայց մերթ ամպ մը կը սահէր իր ճակատին վրայէն, ինչու որ հռովմայեցի խուժանը հնգնող ու ծպրտող էր իր քննադատութեանց մէջ. զոր իր ամէնէն մեծ յաղթող զօրավարներուն անգամ չէր խնայեր, նոյն իսկ եթէ անոնք սիրուած ու յարգուած ալ ըլլային։ Ամէնուն ծանօթ է՝ թէ, անգամ մը Յուլիոս Կեսար յաղթական Հռովմ մտած ատեն, խուժանը պոռաց. «Բազաքացինե՛ր, ծերուհի ցոփակեացը վերադարձած է, պահեցէք ձեր կիները...»։ Բայց Ներոնի հրէշային անապարծութիւնը չէր հանդուրժեր ամենափոքր պարտ մը, ամենաթեթև ինքնանքն անգամ. ասով հանդերձ, ամբոխին ծափերու չառաչներուն մէջէն կը լսուէր նաև. «Պղնձամօրո՛ւս, Պղնձամօրո՛ւս, ո՞ւր պահած ես քու հրաշոյն մօրուքդ, դուն չե՞ս վախնար որ քու մօրուքդ կրնայ հրկիզել զՀռովմ» ազազակները։

Եւ այս զոչերուն հեղինակները չէին մտածեր՝ թէ սոսկալի մարդապէութիւն մը կը բովանդակէին իրենց այս ծպրտութիւնները։

Սակայն այս ազազակները չատ չէին զայրացներ զինեար, ինչու որ չատ աւելի ի վեր արդէն մօրուք չէր կրեր՝ գայն ոսկիէ գլանի մը մէջ կապարուկան Արամազդի նուիրած բլլալով։ Բայց ուրիշներ ջարակոյտերու հարին, և կամ մեհեաններու անկիւնամէջերը թաղնուած կը պոռային. «Մայրասպա՜ն, Ներո՜ն, Ովրեսա՛ս. Ալկմէո՛ն[1]։» Ուրիշներ ալ

1 Ովրեսաէս Արգոսի թագաւորին որդին էր՝ որ իր մայրը սպաննեց։ Ալկմէոն նմանապէս մայրասպան մըն էր։

թէ, «Ո՞ւր է Ոկտավիա[1]. հանէ՛ սա ծիրանիդ։» Իսկ Պոպպէայի նախանձին՝ որ անմիջապէս վերջը կու գար, կը պոռային. «Դեղին վա՛րս» որ անուանակոչութիւնը կիսախարիսխ կիներու կը տրուէր։ Կեսար իր երաժշտապէսի ականջներով կը կլլէր բոլոր այս գոչերն ու փայլուն զրմբուխտ պրիսմակը աչքին կը դնէր՝ կարծես տեսնելու համար թէ որո՛նք էին արտասանողները՝ որպէս զի երբ տանտր գար՝ զանոնք յիշէր։ Եւ ահա այսպէս դիտած միջոցին տեսաւ մէկէն Աւաքեալը որ քարի մը վրայ կանգնած էր։

Այդ երկու մարդիկ բոպէ մը դիտաւ աչքով լաւ մը չափեցին։ Այդ չքնղ թափորին մասնակցողներէն մէկին միտքն անգամ չեկաւ, ինչպէս նաև այն անհամար բազմութենէն, թէ այդ վայրկենին երկրային երկու իշխանութիւններ՝ որոնց մին արիւնալի երազի մը պէս պիտի ցնդէր, իսկ միւսը՝ ցնցոտիներով ծածկուած, մչանջնական տիրապետութիւնը պիտի առնուր քաղաքին ու ընդհանուր աշխարհի, կը դիտէին զերար։

Կեսար անցած էր այլեւս, որմէ անմիջապէս ետքը, [ութ ափրիկեցիներ փառաւոր դահաւորակ մը կը բերէին՝ որուն մէջ բազմած էր Պոպպէա զոր կ'ատէր ժողովուրդը։ Ինք ալ Ներոնի պէս մեղեսիկի գոյնով զգեստ մը հագած էր, դէմքը չպարած անգոյն թանձր խաւով մը, անշարժ, մտածկոտ, անտարբեր կը դիտէր՝ թափօրով տարուած չարաղէտ բայց գեղանի դիցուհոյ մը նման։ Անոր կը հետեւէին երկտեւ տարուկներուս հոծ բազմութիւն մը, և զգեստներուս ու պէտքի առարկաներուս բեռներով ծանրացած կառքերու անվերջ չարք մը։ Արեւը միջօրէականէն զգալապէս վար հակած էր՝ երբ սկսան անցնիլ պալատականներուս չքնղ թափորը, որ ցոլացիկ չապիկով անհուն օձի մը կը նմանէր։ Անոգ Բեղրոնիոս, որ ամբոխին կոզմէ չատ ազնուօրէն ողջունուեցաւ, տրամադիր էր որ պիտի ցուցուէր մը գեղեցկութիւնն ունեցող տարկուհին հետ միասին գահաւորակ նստէին։ Թիգելլինոս կը յառաջանար՝ սպիտակ ու ծիրանագոյն փետուրներով զարդարուն հիանալի երիվարներէ լծուած կառքի մը մէջ։ Ամբոխը կը սեսներ երբ ասի մէկ քանի անգամներ տեղէն ելնելով երկնցուց իր վիզը տեսնելու համար թէ, արդեօք կեսար արամադիր էր նչանացի զինք իր կառքին մէջ հրաւիրելու։ Բայ ի ուրիշներէ, ամբոխը ծափերով ողջունեց զԼիկինիոս Պլաճ, չառաչալիր քրքիջներով՝ զՎիսեպիոս. անտարբեր մնայ՝ Լիկինիոս ու Լեկանիոս հիւպատոսներուս անցած պահուն, բայց նայ գագին ողջունեց զՏուլիոս Սենեկիոն՝ զոր չգիտցուիր ինչո՛ւ այդչափ սիրած էր, վերջապէս Վեսպիոս ալ ծափեր ընդունեցաւ։

Թափորը վերջանալիք չունէր, կարծես թէ ինչ որ Հռովմ իր մէջ ունէր ամէնէն հարուստ, ամէնէն փայլուն ու նչանաւոր՝ Անտիան կը

1 Ոկտավիա՝ Ներոնի կինն էր, որ իր հրամանաւ սպաննուեցաւ։

փոխադրուէր։ Ներոն ինա՛ւ չէր ճամբորդէր՝ առանց իր հետ առնելէն քիչը հազար կառք ուտենալու, իսկ իր հետեւորդներուն թիւը միշտ աւելի էր քան լեգէոնի[1] մը զօրքերուն թիւը։ Ցետոյ երեւցան Դոմիտիոս Ափրոս ու ցնդած Լուկիոս Սատուռնինոս, և Վեսպասիանոս՝ որ տակաւին ձեռնարկած չէր դէպ Հրէաստան ըրած իր արշաւանքին, ուսկից երբ վերադարձաւ կեսար հռչակեց ինքզինք։ Ցետոյ տեսնուեցան Վեսպասիանոսի զաւակները, ու դեռատի Ներուան, Լուկանոս, Սիլիոս Գալլոս և Կուինտիանոս, ու բազմաթիւ կիներ, հանրածանօթ՝ իրենց տարաբաղձութեամբ, դեղով, անխտիրութեամբ ու ցոփ կենցաղով։

Ամբոխը ակնոցախիշ կը դիտէր այն փառաւոր զարգերը, կառքերը, ձիերը, տարօրինակ չքազգեստներն այն ծառաներուն՝ որոնք երկրին ամէն տեսակ ազգութիւններէն բազկացած էին, ու չէին գիտեր նոյնիսկ թէ այդ հպարտ ու յոխորտ թափորին մէջ ինչ բան աւելի դիտել պէտք էր։ Ու, չէ թէ միայն աչքերը, այլ միտքն անգամ չլացած կը մնար այն ոսկւոյ, ծիրանիի ու մանուշակի չոգիներուն, թանկագին քարերու արձկած այն ցոլոյտիկ հուրքերէն, դիպակներու, մարգարիտներու և փղոսկրերու այն լոյսի թրթռումներէն։ Կարծես նոյն իսկ արեւի ճառագայթները կը մարմրէին այդ փառաւորութեան անդունդին մէջ։ Եւ թէպէտ այդչափ բազմութեան մէջ չէին պակսեր թափուր սառմոքս ունեցողները ու սովաբեկ աչքերը, սակայն այդ տեսարանը չէ թէ միայն կը բռնէր անոնց վայելելու պատուքն ու անոնց ըղձանքը, այլ նաև ամէնքն ալ հպարտութեամբ կը լեցնէր, ինչու որ զգայուն կու տար անոնց՝ Հռոմի զօրութեան ու անպարտելի ըլլալուն, այն Հռոմին՝ որու աշխարհ հարկատու էր, և որու առջև աշխարհ ամէն ծունկի կու գար։ Եւ իրօք, մէկ մը չկար երկրի վրայ՝ որ յանդգնէր մտածելու թէ զարեր չտնտեսակ չափի տեւէր անոր իշխանութիւնը, կամ թէ միւս ազգերէն առելի չափի ապրէր, և կամ թէ, անոր դիմադրելու առակ այժ մը կրնար գտնուիլ երերեւս։

Վիսինիոս՝ որ իր կառքով թափորին ամէնէն առեւէն կը յառաջանար, Սեռաքեալն ու Լիկիան տեսածին պէս անկէ անմիջապէս դուրս ցատկեց, մանաւանդ որ Լիկիան ալ հոն գտնելու բնա՛ւ յոյս չունէր, ու խնդութիւնէն ճառագայթող դէմքով մը զանոնք ողջունելով, չտապաստ անոնց բաւ ասկիսի մէկու մը պէս՝ որ կորսնցնելու առեն չունենար։

— Դո՞ւն ալ եկար։ Մե՛ն, Լիկիա՛, չեմ գիտեր ի՛նչպէս չնորհակալ ըլլալ քեզի...։ Ասկէ աւելի բարեգուշակ բան մը չէր կրնար ղրկել ինծի Աստուած։ Ողջոյնս հետ միասին ինծա բարեւա՛ւ ալ կ'ըսեմ քեզի, բայց ո՛չ երկար առենուան մը համար։ Ճամբան վոխնորդ ձիեր պիտի պատրաստ մատրաստ ընեմ, և ամէն օր որ ազատ ըլլամ՝ հրաման պիտի խնդրեմ վերադառնալու. մնաս բարեւա՛։

1 Կեսարներու օրով, մէկ լեգէոնը կը բաղկանար 10,000 զօրքէ

— Երթաս բարեա՛ւ, Մարգուս,— պատասխանեց Լիկիա. յետոյ աւելի ցած ձայնով մը յաւե.— Քրիստոս հե՛տդ ըլլայ, ու քսե մի՛տքդ բանայ Պողոսի խօսքերուն։—

Վինիկիոս իւրովի չսա ուրախացաւ՝ նշմարելով թէ ո՛րքան սիրտ կը հատցնէր Լիկիա որ ինք չսւտ մը քրիստոնեայ ըլլար, ու պատասխանեց.

— Այո՛, աչքերո՛ւս լոյսը, այո՛, կը մաղթեմ որ ըսածիդ պէս ըլլայ։ Պողոս լաւագոյն սեպուկ իմ հետեւորդներուս հետ ճամբորդել, բայց դարձեալ ինծի կ'ընկերանայ, և իմ բարեկամս ու վարպետս պիտի ըլլայ։ Մէկ կողմ քաշէ սա քօղը, նոգեա՛կդ իմ, ու թող տուր որ դեռ չմիկնած անգամ մըն ալ դէմքդ տեսնեմ։ Ինչո՞ւ այսպէս կը պահուըտիս։

Լիկիա խոյն վեր առաւ քօղն ու անոր ցուցուց իր հիանալի դէմքը, և աչքերուն մէջ ալ հրաշալի ժպիտ մը ցոլացնելով անոր հարցուց.

— Արդեօք ինծի չ'ե՞ըթար այս քօղը։

Եւ իր ժպիտը՝ կուսական համեստութեան բանազուռս բան մ'ունէր իր մէջ. բայց Վինիկիոս հաճոյալից ըմբոչխանքով մը դիտելով զանի՝ պատասխանեց.

— Քեզի լաւ չ'երթար իմ աչքերուս համար՝ որոնք ցման քենէ զատ ուրիչ մը տեսնել չեն փափաքիր։

Ու դառնալով Ուրսուսի.

— Ուրսո՛ւս, ըսաւ, դուն զինք քսե աչքերուդ բիբերուն պէս պիտի պահես ու պահպանես, ինչու որ ան ինչպէս քու՝ այսպէս ալ իմ սիրուհիս է։

Ցետոյ բռնելով Լիկիայի ձեռքը՝ չրթները անոր վրայ սեղմեց, մեծ ապշանք պատճառելով ամբոխին՝ որ չէր կրնար ըմբռնել թէ ինչո՛ւ այս կարգի մեծարանքներ կը չռայլուէին վհատուք պալատականի մը կողմէ այնպիսի աղջնակի մը՝ որ գրեթէ տորկուհիի ցնցոտիներով էր ծածկուած։

— Մնաս բարեա՛ւ։

Ու չտապաստ մեկնեցաւ, ինչու որ կեսարի ամբողջ թափորը չտ հեռացած էր արդէն։ Պետրոս առաքեալ խոչի թեթեւ նշանով մը օրհնեց զանի, ու պարզամիտ Ուրսուս սկսաւ գովել զՎինիկիոս՝ գոհ ձնալով որ զանի, ու պարզամիտ Ուրսուս սկսաւ գովել զՎինիկիոս՝ գոհ ձնալով որ իր մանկամարդ սիրուհին այնչափ հաճոյքով մարիկ կ'ընէր անոր ու կ'աշխորժէր անոր ըրած գովեստներէն։

Թափորը կը չարունակէր յառաջանալ ոսկեգոյն փոշիի մը ամպերուն մէջէն. և իրենք չդադրեցան աչքով անոր հետեւելէ, մինչև որ Դեմաս՝ այն ազօրեսանը որու քով Ուրսուս կ'երթար գիշերները աչխատելու, իրենց մօտեցաւ։ Ասի Առաքեալին ձեռքը համբուրելէ վերջ, առջև որ իր տունը մտնէին քիչ մը բան ճաշակելու համար, ըսելով թէ ինք Վաճառանոցին մօտերը կը բնակէր, և թէ՝ անուշտ իրենք անօթի ու յոգնած ըլլալու էին, քանի որ օրուան մեծ մասը քաղաքին դրան քով անցուցած էին։

Եւ անոնք չմերժելով միասին գնային, ու անոր տանը մէջ հանդչելէ ու կշտանալէ վերջ, իրիկուան դէմ միայն վերադարձան Անդրոմեդեան Թաղը։ Բայց մտադիր ըլլալով Եմբլեան կամուրջին վրայէն գետը անցնիլ։ Գլխաւոր Փուպլիկուսի վրայով ուղղուեցան դէպ ի Ավենտինեան բլուր Աստատայ ու Հերմէսի մեհեաններուն մէջէն։ Այդ բարձրութեան վրայէն Առաքեալը ակնարկ մը նետեց մերձակայ՝ և հեռուները գտնուող չէնքերուն վրայ, ու խոր լռութեան մը մէջ սուզուած, սկսաւ մտածել անոնց տարածութեանը և տիրապետութեանը վրայ այդ քաղաքին՝ ուր ինք եկած էր Աստուծոյ խօսքը աւետարանելու համար։ Մինչև այդ վայրկենին՝ ինք Հռոմի պետութիւնն ու իր անցած քաղաքներուն մէջ անոր ունեցած լէգէոնները միայն տեսած էր. բայց անոնք ուրիշ բան չէին՝ եթէ ոչ, այսպէս ըսելու համար, մէյմէկ անդամներ այն զօրութեան՝ զոր ինք առաջին անգամ ըլլալով այդ օր անձնաւորուած տեսած էր Ներոնի վրայ։ Այդ անհունօրէն մեծ, քանդիչ, լափող, անասնական, մինչև ոսկրերուն ծուծը ապականած քաղաքը, որու գերմարդկային ոյժը անհակլի է ու և է յարձակողի առջև, այդ եղերայրասպան, մայրասպան, կնասպան կեսարը՝ որ իր հանէէն կը քաշէր արիւնչաղախ ուրուներու թափօր մը, թունով ոչնուաղ իր արքունիքէն, այդ ոճրագործը, այդ հոպիտը և հակառակ ասոր՝ վերին հրամատար եղած երեսուն լէգէոններուս, և ասոնց չնորհիւ ամբողջ աշխարհի տէրն ու իշխանը. այդ ոսկիով ու [illegible] ձեփուած պալատականներն՝ որոնք թէև անասոյդ իրենց վաղուան, բայց թագաւորէն աւելի հզօր էին, ... բոլոր այս ամէնը միասին առնելով իրենն այնպէս կը թուէր թէ, չարութեան ու անիրաւութեան դժոխային թագաւորութիւն մըն էր։ Եւ իր պարզասրտութեամբ կը զարմանար որ ի՛նչպէս այսչափ անհեռակայելի ամենակարողութիւն մը կրնար Աստուած Դեւքին, և թէ՝ ի՛նչպէս անոր կը յանձնէր երկիրս, որ զայն չսիրէր, վեր վար դարձնէր և ուզածին պէս առաքինի կոխոտէր. որ ըսես հաճոյ արցունք ու արիւն կը քամէր անորմէ. որ փոթորկայոյզ հովի մը պէս պատռտքէր զայն. որ քանդէր քայքայէր մրրիկի մը պէս, որ հրդեհի մը նման ոչնչրէր ապառէր զանի։ Եւ իր առաքեալի սիրտը այս մտածումներէն ահաբեկ՝ մտովի կ'ըսէր իր Աստուածային Վարդապետին.

— Ո՜հ, Տէ՛ր իմ, ի՞նչ պէտք է ընեմ այս քաղաքին մէջ՝ ուր երկեցիր զիս։ Անո՛ր կը պատկանին աշխարհներն ու ովկէաննները, գաշտերու և անտառներու կենդանիները, և անոնք որ ջուրերու մէջ կը բնակին, դեռ ուրիշ թագաւորութիւններ ու քաղաքներ ալ իրենը են, որոնց վրայ կը հսկեն երեսուն լէգէոններ. մինչ ես, ո՛ Տէր իմ, ես հէգ ձկնորս մ'եմ առանց պղպեղ լճակի մը։ Ո՞ր կողմէն պէտք է սկսիլ, և ի՞նչ կերպով կրնամ յաղթել իր չարութեան։

Այսպէս խօսելով աղբիւրի գլուխը դողդողալով երկինք վերցուց, և երկիւղով ու սիրտ բութեամբ համակուած սկսաւ աղօթել ու սրտի խորքէն հառաչել իր Աստուածային Վարդապետին։

Ո՛ւր երբ այսպէս կ'աղօթէր՝ Լիկիա ընդմիջեց զինք ըսելով.

— Քաղաքը ամբողջ՝ կարծես, բոցերու ովկէանի մը մէջ ընկղմած է։

Եւ իրօք, տարօրինակ մայրամուտ մ'ունեցաւ այդ օր արեւը։ Անոր վիթխարի սկաւառակը կէս մ'իջած էր Յանիկուղոն բլուրին հետն, և երկինքին ամբողջ արեւմտեան մասը բոցակէզ կարմրութիւն մ'առացած էր։ Պետրոս՝ իր կեցած տեղէն, կրնար մէկ ակնարկով ընդգրկել անապին տարածութիւն մը։ Ինչ մը դէպ ի վերօք՝ Պալատինեան աշտարակատիպ պարանոցները՝ և անոնց դիմացը ուղիղ գծին վրայ, Բօարիումի կամարէն ու Վելաբրումէ անդին՝ Կապիտոլիոնի գագաթն Արամազդի մեհեանով միասին։ Բայց այդ պարիսպները, սիւներն ու մեհեաններու կատարները խորասուզուած կը թուէին այն բոսոր ոսկեշող հրդեհին մէջ։ Գեթ այն մասերն՝ որոնք այդչափ հեռաւորութենէ դեռ կարելի էր տեսնել, կարծես արեան վտակներ կը գալարէին, և ո՛րքան արեւը հետզհետէ կ'իջնէր լերան հետն, նոյնքան աւելի կրակը բոսոր գոյն մը կ'առնուր, և ա՛լ աւելի կը նմանէր հրդեհի մը՝ որ չարաճակ կ'արձարձէր ու կ'աճէր, մինչև որ վերջապէս տիրացաւ եօթը բլուրներուն ալ, և անկէ տարածուեցաւ չրջակայ բոլոր տեղերը։

— Ամբողջ քաղաքը բոցի մէջ կ'երեւի, կրկնեց Լիկիա։

Պետրոս ձեռքովը չուք ընելով աչքերուն՝ ըսաւ.

— Աստուծոյ բարկութիւնը կ'իջնէ այս քաղաքին վրայ։

ԼԷ.

Վինիկիոսէ առ Լիկիա.

«Փլեդոն ատրուկը՝ որու միջոցաւ այս նամակը քեզի կը ղրկեմ, քրիստոնեայ է, և հետեւաբար անոնցմէ մին պիտի ըլլայ՝ որ քու ձեռքէդ պիտի ընդունի իր ազատագրութիւնը, յո՛յժ անձկալից իմ։ Ա՛ս մեր քեզ պիտի ընդունի իր ազատագրութիւնը, յո՛յժ անձկալից իմ։ Ա՛ս մեր տան ծեր ծառաներէն ըլլալով, կրնամ մեծ վստահութեամբ դրկել քեզի, առանց վախ մ'ունենալու թէ նամակս քենէ զատ ուրիշի մը ձեռքը չանցնի։

Լաբրենտոնէ[1] կը ղրկեմ քեզի, ուր տաքին պատճառաւ կանգ առած ենք։ Ոգոն հոս իշխանավայել ամառանոց մ'ունէր՝ զոր օրին մէկը Պոպպէայի նուիրեց. և աս ալ՝ թէև ամուսնաթող եղած էր անարմէ՝ սակայն պատճառ դառնոյ չվերապարձնելու այդ չքնդ պարգեւը։ Երբ կը մտածեմ հոս գիս չրջապատող կիներուն ու քու վրադ, ինծի այնպէս կը թուի թէ, Դեւկալիոնի[2] իր եռեւն նետած քարերէն տարբեր ազգի մարդիկ ծնած ըլ-

[1] Լաւրենտոնի հին քաղաքներէն մին՝ որ այսօր Թօռնէ տի Բաթէէնս կ'ըսուի։

[2] Դեւկալիոն ըստ հեթանոսաց Նոյ նահապետը կը պատկերացնէ։ Առասպելը կ'ըսէ թէ, Դեւկալիոն պատգամին հնազանդելու համար, իր եռեւէն քարեր կը նետէր, որ քարերը մարդերու կը փոխակերպուէին։

լալու են, որոնք բնա՛ւ իրարու չեն նմանիր, և թէ՝ դուն ալ բնաւրէն ծնած ըլլալու ես։

«Կը հրամամ քու վրադ խօսելու. ասոր համար անա բռնադատուիլ կը գրեմ քեզի մեր ուղեւորութեան, ինծի պատահածներուն և Արքունի նիքի լուրերուն վրայով։ Օ՛ն, լէ. կեսար հիւր եղաւ Պոպպէայի՝ որուն հիանալի ընդունելութիւն մը պատրաստած էր անոր։ Իր մտերիմներէն չատ քիչերը միայն հրաւիրեց ան, բայց ես ու Բնդրոնիոս ալ անոնց մէջ կը գտնուէինք։ Կերակուրէն առքը ոսկեզօծ առագաստանաւերով ծովուն վրայ ելանք. ծովը ա՛նքան հանդարտ էր՝ որ կարծես կը քնանար, ու քու աչքերուդ պէս ալ, սիրելի՛դ իմ, վճիտ ու կապոյտ էր։ Մենք սնամամբ կը թիավարէինք, ինչու որ Պոպպէա յայտնապէս մեծ հաճոյք կ'ըզգար տեսնելով որ հիւպատոսի ասպետութեան ուսնեցող անձեր և ասոնց զաւակները կը թիավարէին իրեն համար։ Կեսար՝ գլուխը քով նստած՝ ու ծիրանեգոյն պատմուճանով մը փաթթուած, տաղ մը երգեց ի պատիւ ծովուն։ Այդ տաղը ինք նախընթաց գիշեր յօրինած էր՝ ու անոր եղանակին ալ Դիոդորոսի հետ միասին յարմարցուցած։ Ուրիշ նաւերով մեզի կը հետեւէին սարուկներ՝ որոնք խեցիներէ չինուած տեսակ մը քնարներ զարնելով պիտէին. ու ճիշդ այդ պահուն չորս գիշեր բազմաթիւ գլխիններ և բեւեռներ՝ որոնք կարծես իրապէս այդ երաժշտութեան ձայներէն ձգուած էին Ամիփիարիաէի խորերէն։ Կ'ուզե՞ս հիմա գիտնալ թէ ես ինչ կ'ընէի այդ վայրկենին, ես ալ քու վրադ կը մտածէի ու կարօտս կը հառաչէի։ կը փափաքէի հասնիլ ծովը ամբողջ, այն հանդարտութիւնն և այն խմբանուագն ու ամէնը մէկ նուիրել քեզի։

«Ձե՞ս փափաքիր, սիրուն՛դ իմ, ինծի հետ միասին ապրիլ ծովերքը ո՛և է անդ մը, բայց հեռու Հռոմէ։ Սիկիլիոյ մէջ երկիր մ'ունիմ՝ որուն մէջ կայ նշենիներու անտառ մը. այդ նշենիները վարդագոյն ծաղիկ մը կու տան գարնան. իսկ անտառակը ա՛նչափ վար և ա՛նչափ մօտ կ'իջնէ ծովուն՝ որ ճիւղերուն ծայրերը ջրերէն կը դպչին։ Հո՛ն, անա, պիտի սիրեմ քեզ՝ ու պիտի փառաւորեմ Պօղոսի վարդապետութիւնը, ինչու որ հիմա դիտեմ որ ան չի հակառակիր սիրոյ ու երջանկութեան։ Ձե՞ս ուզեր դուն ալ։ Բայց դեռ քու պատասխանդ չեմ չարունակեմ գրելու որպէս զի իմանաս նաւուն վրայ պատահածը։

«Ծովափը չուտ հեռացաւ մեզմէ։ Մէկէն բացը՝ մեր առջեւ տասը գաւառ մը նշմարեցինք, որու մասին վէճ մըն էր սկսաւ՝ թէ, արդեօ՞ք Ձկնորսի հասարակ մակո՞յկ մըն էր ան՝ թէ Ասիայէ եկող խաղողի մը։ Առաջին անգամ ես դիտցայ անոր ինչ ըլլալը, որու վրայ Սէգոսաուէին յայտարարեց թէ, յայտնի բան մըն էր որ իմ աչքերէս բան մը չէր վրիպեր, և յեղակարծ չարժումով մը լայկովը դէմքը ծածկելով՝ հարցուց ինծի թէ կրնայի՞ ճանչնալ վինք այդպէս աքօղուած ատենը։ Բնդրոնիոս աճապարեց չուտ մը պատասխանելու թէ, ամպին տակին ծածկուած արեւն անդամ տեսնել կարելի չէր։ Բայց նէ կատակի ձեւով յաղեց ըսելով թէ, սէրը միայն կրնար կուրցնել այնչափ խորաթափանց աչքերը՝ ինչպէս էին իմիններս. ու այնուայլ պալատական կիներու անուններն ալով՝ սկսաւ խուզարկել ու դուշակութիւններ ընել թէ անոնցմէ ո՛ր մէկը ես կը սիրէի։ Ես հանդարտութեամբ պատասխանեցի, բայց վերջապէս քու անունդ ալ արտասանեց, և այդ պահուն դէմքը բանալով՝ իր խուզարկու և չարաճճի աչքերը վրաս սեւեռեց։

«Իրական երախտագիտութիւն մը զգայի ես այս պահուն Բնդրոնիոսի հանդէպ՝ որ այդ րոպէին խօսակցութիւնը չեզոքով ամէնուն հետաքրքրութիւնը հետացուց վրայէս։ Ինչու որ, եթէ այդ վայրկենին քու հայեացքդ ուղղուած ամենափոքր թշնամական կամ ծաղրալից խօսք մ'անգամ լսէի՝ չեմ գիտեր կարենայի բարկութիւնս զսպել, ու պիտի պարտաւորէի նոյն իսկ պայքարիլ՝ թիակի հարուածով մը ջախջախելու համար այդ նենգաւոր կնոջ գլուխը։ Անչուշտ միաքդ է Ակրիպպայի ձկնաբանին մէջ հանդիպած միջադէպը՝ զոր մեկնաբանիս նախընթաց իրիկունը քովի պատմեցի Լինոսի տան մէջ։ Բնդրոնիոս միշտ սրատպղի մէջ է ինծի համար, և այսօր անդամ դարձեալ յանձնարարեց ինծի որ չվշտանայի Սէգոսաուէացին անախտաւութիւնը։ Բայց ինք զիս չի հասկնար, ու չի կրնար բմբռնել թէ, ի՛նչպէս կարելի է որ ես քենէ զատ ուրիշ հաճոյք, ուրիշ գեղեցկութիւն, ուրիշ սէր ճանչնամ, և թէ՝ ինչպէս կրնամ Պոպպէայի հանդէպ սոգորուած ըլլալ այդչափ խոր նողկանքով ու ատելութեամբ։ Դուն հիմնովին փոխած ես իմ հոգիս, այնպէս որ, ա՛լ բառ յարձակապէս չեմ ուզեր այսօր վերազառնալ իմ նախկին կենցաղիս։ Բայց դուն չվախնաս որ ասկէ ինծի վտանգ մը հանդիպի հոս, Պոպպէա զիս չի սիրեր, ինչու որ այդ կինը մարդ չի կրնար սիրել, և իր ըզձանքներն ուրիշ ծագում չունին եթէ ոչ կեսարի հանդէպ իր տածած զայրոյթը. և արդէն կեսար տակաւին իր ազդեցութիւնը կը կրէ, ու դեռ կարող է զիս կեսար տակաւին իր ազդեցութիւնը կը կրէ, ու դեռ կարող է պինք սիրելու. թէև չ'ակնածեր բնաւ Պոպպէայէ, ու միտքն անգամ չ'անցուներ անկէ գաղտնի պահելու իր անհաւատարմութիւններն ու լիրբ ընթացքը։

«Բայց տասի, բան մը պիտի ըսեմ քեզի՝ որ բոլորովին հանդարտիս։ Մեկնած պահուս Պետրոս ինծի բսաւ որ, «Մի՛ վախնար կեսարէն, ինչու որ մազ մ'անգամ չպիտի իյնայ քու գլխէդ»։ և ես կը հաւատամ անոր։ Հոգւոյս խորերէն ձայն մը ինծի կ'ըսէ թէ, իր բոլոր խօսքերը պիտի կատարուին. և քանի որ ինք օրհնեց մեր սէրը, ո՛չ կեսար ո՛չ ալ ժողոսց բոլոր այժերը չպիտի զօրեն քեզ ինէ յափշտակելու, Լիկիա՛։ Երբ այս բաները կը խորհիմ, ա՛նչափ երջանիկ եմ՝ որ կարծես Երկինքը կը գտնուիմ՝ որմէ զատ չկայ աւելի պայծառ և աւելի երջանիկ բան։ Բայց ինչ որ ես կ'ըսեմ Երկինքի ու նախասահմանութեան մասին, կարելի է որ վշտացնէ քեզ իբր Քրիստոնեայ։ Քրիստոս դեռ լուացած չէ միս,

բայց իմ սիրտս թափուր բաժակի մը պէս է՝ զոր Տարօնեան Պօղոս պիտի լեցնէ քու դատանած քաղցր հաւատքովդ, որնոր նոյնքան աւելի քաղցր կու գայ ինծի՝ մանաւանդ քու կողդ ըլլալուն համար: Դուն, միա՛կ պաշտելիս, իմ ունեցած արժանիքներուս վրայ սա նուա աւելցուր՝ որ, ես իմ բաժակս իր բովանդակած նախկին սէրէն բոլորովին թափուր ըրի, և հիմակ ալ զայն ես չեմ քաշեր, այլ պատքեալի մը պէս զայն կը դնեմ վճիտ աղբիւրի մը առջև: Իյնէ թէ հաճելի ըլլայի քու աչքերուդ:

«Անտիոքի մէջ գիշեր ցերեկ մարիկ պիտի ընեմ Պօղոսի խօսքերը. արդէն առաջի օրէն սկսայ, այնչափ ազդեցութիւն ներշնչեց ան իմ ծառաներուս, որ անոնք ամէնքն ալ իր քովէն չեն հեռանար գրե՛ս, զանի չէ թէ միայն իբր դրաչագործ մը նկատելով, այլ նաև պրիսկ գիրմարգկային էակ մը: Երէկ աւետելով որ զուարթ էր իր դէմքը, հարցուցի թէ ի՛նչ կ'ընէր, ան ալ պատասխանեց. «Կը սերմանեմ:» Բնդրան իս աւղեկութիւն ունի որ ան իմ մարդիկներուս մէջն է ու կը փափաքի տեսնել զինք, նոյնպէս ալ Սիմոնիկա՝ որ Գալլոսէ լսած է անոր մասին:

«Բայց արդէն ասպղերը կը սկզբունին, անձկալի՛դ իմ Լիկիա, և գիշերավարը[1] ա՛լ աւելի փայլով մը կը չողայ առտուան դէմ: Պահիկ մը արշալոյսը ծիրանագոյն պիտի ներկէ ծովը. չուրջս ամէն ոք կը քնանայ, բայց ես կը հակեմ, քու վրադ կը մտածեմ ու կը սիրեմ քեզ: Ողջոյնները կը դրկեմ քէզի Սրշալուսէն հետ միասին, հարազատո՛դ իմ:

ԼԸ.

Վինիկիոսէ առ Լիկիա.

«Անտիոն գնացո՛ր ես երբէք Աւլոսի ու Պոմպոնիայի հետ, սիրելիդ իմ: Եթէ չես գնացեր, երջանիկ պիտի ըլլամ՝ թէ որ այդ տեղը քեզի ցուցնել կարենամ: Լաւրենտոնէ հոս երկարող ամբողջ ուղին ամբանոցներու չարք մըն է ծովեզերքի վրայ, և Անտիոն ալ ինքնին անհուն յաջողութիւն մըն է ապարանքներու և կամարակապ սրահներու, որոնց սիւները ծովին մէջ կը կրկնուին խաղաղ օդին: Հոս ես ալ ամբանոց մ'ունիմ ծովեզրը, ձիթենիներու խիտ պարտէզով մը, ու հոն կիպարիսներու անտառով մը: Ու երբ կը մտածեմ թէ օր մը այս տեղը քուկդ պիտի ըլլայ՝ անոր մարմրներն աչքերուս աւելի սպիտակ կ'երեւին, անոր պուրակները աւելի հովանաւոր և ծովը աւելի կապուտակ: Ա՜հ, Լիկիա՛, ի՛նչ գեղեցիկ է ապրիլ ու սիրել: Ամարանոցիս վերակացուն, Ներոնի Մենիկլէս, հրեաներով զարդարած է մրտենիներու ներքե-

1 Գիշերավարը առաւօտեան դէմ փայլող աստղն է, որուն կ'ըսուի նաև Առաւսւոյ, ևեկորեայ, ղուսարեր, ղուսաստղ, աստղ առաւօտու:

ղած գետինը, զոր երբ կը տեսնեմ՝ միտքս կ'իյնայ Աւլոսի տունը, ներքնապատիթը ու պարտէզը, ուր ես քու քովիկդ նստայ: Հիրիկներ քեզի ալ պիտի յիշեցնեն քու մանկութեանդ տունը, որով ես վստահ եմ թէ դուն ալ պիտի ախորժիս Անտիոնէն ու այս ամարանոցէն:

«Հոս հասածնուս պէս երկար առեն խօսակցեցայ Պօղոսի հետ՝ ճաշէ առեն: Քու վրադ խօսեցանք, և յետոյ քրիստոնէութիւնը պարզաբանել ինծի: Բաւական առեն մարիկ ըրի իրեն. սա միայն ըսեմ քեզի՝ որ, եթէ Բեղրոնիոսի պէս պրել իսկ գիտնայի, չպիտի կրնայի զարձեալ իմ մըտքիս, իմ հոգւոյս մէջ անցածները ամբողջ բացատրել ու նկարագրել: Ինա՛չ չէի կրնար մտքէ անցնել՝ թէ այս աշխարհի մէջ կրնար գոյութիւն ունենալ նման երջանկութիւն մը, գեղեցկութիւն մը, խաղաղութիւն մը՝ որու մասին մարդիկ գաղափար անգամ ունեցած չեն յարդ: Բայց կը վերապահեմ այս ամէնը՝ յետոյ քեզի անձամբ զուրցելու համար, ինչու որ առաջին ազատ վայրկենիս Հռոմի պիտի գամ:

«Բայց ի՛նչպէս կրցած է երկիրս միաժամանակ իր ծոցին մէջ ունենալ այս երեք անձերը, Պետրոս Առաքեալը, Տարօնեան Պօղոսն ու Նեբոնը: Լսէ՛ ի՛ազատիմ: Այս բանը հարցնելուս պատճառը սա է որ, Պօղոսի քարոզութիւնը լսելէս ետքը՝ իրիկունը Ներոնի քով անցուցի, ու պիտա՞ս թէ ինչի՛ր լսեցի հոն: Ահա՛ սակէ սկսելու համար, Ներոն իր մէկ քերթուածը կարդայ Տրովադայի քանդումին վրայով, ու տրանչայց որ ցարդ ինք հրկիզեալ քաղաք մը չէ տեսած: Ու կը նախանձէր Պրիամոս վրայ, և ձիչդ անոր համար երանի կու տար անոր՝ որ կրցած էր տեսնել իր ծննդավայրին հրկիզումն ու կործանումը: Այդ պահուն Թիկելլինոս ցարկց. «Խօսք մը միայն արտասանէ, ո՛վ աստուածաբեղդ, և ես ջահ մը ձեռքս առած քեզի տեսնել պիտի տամ Անտիոնի հրկիզումը՝ տակաւին լոյսը չծագած:» Բայց կնասր՝ ցիմար անուանեց զանի և ցետոյ հարցուց. «Ո՞ւր պիտի երթայ այդ պահուն, ծովի օդը չնչելու համար, և պահելու տատուածներէն ինծի օժտուած ձայնը՝ զոր, ինչպէս ամէնքն ալ կը համաձայնին, պարտաւոր եմ ամէն ի ժիր պահել՝ մարդկութեան բարւոյն համար: Ո՛չ, ինծի վնասողը Հռո՛մի է: Սուբուռաեան ու Եսկուիլինեան թաղերու գարշ բուրաստները չէ՞ն որ իմ հարբուխս կը տատակացնեն արդէն: Ու, չէ՞ որ Հռոմի ապարանքները Անտիոնէն հարիւրապատիկ անգամ աւելի չքեղ և աւելի փառաւոր տեսարան մը պիտի պարզէին:» Այդ պահուն ամէնքն ալ սկսան խօսիլ ու ըսել թէ, ի՛նչ չլսուած ողբերգութիւն պիտի ըլլար, Հռոմի նման քաղաքի մը՝ որ բոլոր աշխարհը պիրապատեց, մսխրակոյտի վերածուած ըլլալու տե՛սքը: Իսկ կեսար յայտարարեց թէ, այն առեն իր վիպերգը պիտի գերազանցէր Հոմերոսի երգերը. ու սկսաւ նկարագրել թէ ի՛նչպէս ինք երկրորդ անգամ հիմնի պիտի վերականգնէր քաղաքը, և թէ՝ ի՛նչպէս ապագայ դարերը պիտի հիանային իր գործին վրայ՝ որու բազդատմամբ մարդիկներու բոլոր միւս

պարծերը խեղճուկրակ բան մը պիտի ըլլային։ «Ըրէ՛, ըրէ՛» գոչից մէկէն այդ դիմումներու ընկերութիւնը միաբերան։ «Պէտք էր որ սակայն, ա՛ւելի վստահելի և աւելի անձնուէր բարեկամներ ունենային» պատասխանեց ինք։ Կը խոստովանիմ որ, ասոնք լսելով, սաստիկ անուդդոյն մատնուեցայ՝ ինչու որ դուն ալ Հռոմի կը գանուիս, սրտիս հատորը։ Բայց հիմա կը ծիծաղիմ վախցած ըլլալուս համար, ու կը մտածեմ որ կեսար և իր բարեկամները, թէև ամէնքն ալ յիմար են, բայց չպիտի համարձակէին նման խելագարութիւն մ՛ընելու։ Կը տեսնես, սակայն, թէ ի՛նչպէս երկչոտ կ՛ըլլայ այն մարդը՝ որ կը սիրէ. ես պիտի նախընտրէի որ Լինոսի տունը գտնուած չըլլար Անդրոմիրներեան այդ անձուկ փողոցին մէջ՝ ուր ամբոխ դասակարգի մարդիկ կը բնակին, և որոնք նման առիթի մը մէջ առաջին արկածեալները պիտի ըլլային։ Ինծի համար, Պալատինեան պարանքներն անգամ անպատշաճ պիտի ըլլային քու բնակութեանդ համար. և յետոյ պիտի փափաքէի որ, քեզի բան մը չպակսեր այն զարդերէն ու դիւրութիւններէն՝ որոնց վարժած ես ապրելէդ ի վեր։

«Աւրոսի տունը գնա՛ դուն, Լիկիա՛դ իմ։ Հոս ըլլալէս հետդ, չատ մտածելի այս բանին վրայ։ Թէ որ կեսար Հռոմի գտնուէր՝ սորուհիներու միջոցաւ կրնար չուտով անոր ականջները հասնիլ լուրը և իր ուշադրութիւնը հրաւիրել. որով հալածանքի ձեռնարկել՝ այսպէս իր կամքին հակառակ գործել յանդգնելուդ համար։ Բայց ինք երկար ատեն պիտի մնայ Անտիոքի մէջ, ու մինչև որ վերադառնայ՝ արդէն սորուհիներն ալ ցրուած կ՛ըլլան քու մասիդ խօսելէ։ Լինոս և Ուրսուս ալ կրնային ընկերանալ քեզի։ Եւ յետոյ. ես սա յոյսը կը տածեմ թէ, Պալատինեան ապարանքը տակաւին չտեսած զկեսար՝ դուն, դիցուհի՛դ իմ, պիտի հաստատուիս Կարինեան թաղին մէջ ունեցած բնակարանիդ մէջ։ Օրհնա՛լ ըլլայ այն օրը, այն ժամը, այն վայրկեանը՝ երբ այդ բնակարանին չեմէն ներս պիտի մտնես, ու թէ որ Քրիստոս՝ զոր սովրեցուց ճանչնալ և սիրել, ընէ այս բանը՝ օրհնա՛լ ըլլայ նաև իր անունը։ Այն ատեն՝ այո՛, պիտի ծառայեմ իրեն՝ և իմ սրի՛տս, իմ կե՛անքս պիտի տամ իրեն հայր։ Ա՛հ, սխալ կը խօսիմ. մինչ երկուքնիս ալ պիտի ծառայենք իրեն՝ սրբեան որ տեսէ մեր կեանքի կծիկը։

«Կը սիրեմ քեզ ու կ՛աղջնանամ բոլոր հոգւովս։»

ԼԹ.

Ուրսուս հորէն ջուր հանելու զբաղած էր, ու երբ չուանով զոյգ սափորը վեր կը քաշէր չուանով, ցած ձայնով լիկեական խաղ մը կը մրմնջէր ուրախ ու գոհ աչքերով կը դիտէր Լիկիան ու Վինիկիոսը՝ որոնք Լինոսի պարտէզին կիպարիսներուն մէջ երկու սպիտակ կճեպ անդրիներու կը

նմանէին։ Անոնց ձորձերը հովի աննախանձ չունէին մ՛անգամ չէին չարժէր։ Ոսկեգոյն ու չուչանագոյ վերմակոց մը կ՛իջնէր երկրի վրայ՝ մինչ անոնք իրարու ձեռքէ բռնած կը խօսակցէին իրիկնամուտի այդ խաղաղ ժամուն։ — Մարգո՛ս. քեզի վնաս մը չհանդիպե՛ր այդպէս աւանդ կեսարի գիտութեան Անտիոնը ձգած ըլլալուդ համար,— հարցուց Լիկիա։

— Ո՛չ, անուշի՛կս, պատասխանեց Վինիկիոս, ինչու որ կեսար մեզ իմացուց թէ ինք երկու օր ներսը պիտի փակուէր Տերպնոսի հետ՝ նոր տաղեր յօրինելու համար։ Սակայն այդպէս կ՛ընէ արդէն, և այդ պարագաներուն ուրիշ բանէ տեղեկութիւն չ՛ունինար, ոչ ալ կը յիշէ։ Եւ յետոյ, ի՞նչ նշանակութիւն ունի կեսար ինձի համար, մանաւանդ հիմա երբ քու մտիկդ կը գտնուիմ ու կը դիտեմ քեզ։ Արդէն չատ կարօտ կ՛զգայի, և այս վերջին գիշերները քնա՛ւ չկրցայ աչքերս փակել։ Քանի՛ քանի՛ անգամներ մինչ յոգնութենէս աչքերս կը գոցուէին, յանկարծ տեղէս կը ցատկէի ու կ՛արթննայի՝ սա զգացումով թէ վտանգ մը չհանդիպէր քեզի։ Երբեմն կ՛երազէի թէ, գողցուած էին այն փոխնորդ ձիանը՝ որոնք դիս Անտիոնէն Հռոմ բերելու համար սահմանուած էին... այն ձիանը՝ որոնց չնորհիւ ես աւելի արագ կարեցի ճամբան՝ քան կեսարի Սուրհանդակները։ Վերջապէս չէի կրնար այլեւս առանց քեզի ապրիլ, ա՛յնքան բուռն է իմ սէրս քեզի համար՝ որ բացարձակապէս անկարող եմ այդ զրկումին հանդուրժելու անձկալիդ իմ։

— Ես գիտէի որ դուն պիտի գայիր. Ուրսուս իմ հրամանաւս կարինեան թաղը փութաց ու քու վրայովդ տեղեկութիւն ուզեց տունէն։ Լինոս և նոյն իսկ Ուրսուս կը ծիծաղէին վրաս։

Եւ իրօք ալ Լիկիա կ՛ապաչէր Վինիկիոսի, ինչու որ փոխանակ իր սաւրեայ սեւ սարաիին՝ սպիտակ նուրբ զգեստ մը հագած էր՝ որու գեղաձուփ ծալքերուն մէջէն դուրս կը ցցուէին իր բազուկներն ու գլուխը, ինչպէս գարնանային ծաղիկները՝ ձնան խաւերուն մէջէն։ Եւ մէկ քանի կարմիր հարսնուկներ ալ կը զարդարէին անոր վարսերը։

Վինիկիոս իր չրթները դրաւ անոր սպիտակ ձեռքին վրայ, ու երկուքն ալ նստան քարէ նստարանի մը վրայ՝ վայրի որթատունկի մը ուղէչներուն տակ, և իրարու հակած՝ լուռ մնալով կը դիտէին վերջալոյսը, որուն յետին չողերը կը ցոլանային իրենց աչքերուն մէջ։

Այդ ծածանող խաղաղ իրիկուան համայքէն երկուքն ալ դիւթուած էին։

— Ի՛նչ խաղաղութիւն կը տիրէ հոս, և ի՛նչ գեղեցիկ է աշխարհս, ըսաւ Վինիկիոս։ Գիշերը հիանալիօրէն հանդարտ է. և ա՛յնչափ երջանիկ կ՛զգամ ինքզինքս՝ որ բնաւ զգացած չունիմ կեանքիս մէջ։ Ըսէ՛ տեսնեմ, Լիկիա՛, ինչէ՞ն է սա։ Աժենեւի՛ն մտքէս չէր անցած թէ նման սէր մը կրնա՞ր գոյութիւն ունենալ։ Ես կարծած էի թէ, սէրը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ կրակ մը արեան մէջ ու ըզձանքներուն մէջ. բայց հիմա ա-

ռաջին անգամ կը տեսնեմ՝ թէ, կարելի է սիրել իր արեան ամէն մէկ կաթիլներովը, իր մէն մի չնչով. և իր սիրոյն մէջ զգալ ա՛յն պիսի քաղցր, ա՛յնպիսի վճիռ խաղաղութիւն մը՝ որ կարծել տայ թէ, քունն ու մահը որպատ ու քնացուցած ըլլան հոգին։ Ինձի համար նորութիւն մըն է սա, կը դիտեմ ծառերու սա անշարժութիւնը ու զայն իմ մէջս ևս զած կը կարծեմ։ Հիմա առաջին անգամ ըլլալով՝ կ'ըմբռնեմ թէ, կրնայ գոնել ա՛յնպիսի երջանկութիւն մը՝ զոր մարդիկ լնաւ ճանչցած չեն նեն։ Հիմա կ'սկսիմ վերահասու ըլլալ՝ ինչո՛ւ գուն ու Պոմպոնիա կ'ըմչէք այդ խաղաղութիւնը։ Այ՛, Քրիստոս է որ զայն կը շնորհէ։

Լիկիա այդ պահուն գլուխը երիտասարդին ուսին կռթնցնելով ըսաւ.

— Իմ սիրելի՛ Մարկոսս...

Բայց չկրցաւ շարունակել։ Ուրախութիւնը, երախտագիտութիւնը և վերջապէս զանի սիրելու ազատ ըլլալու գիտակցութիւնը ընդհատեցին իր խօսքը, և յուզումէն աչքերը արցունքով ողողուեցան։

Վինիկիոս անոր նրբագեղ դէմքը գգուելով՝ զանի երեսն քաշեց ու ըսաւ.

— Լիկիա՛, օրհնեալ ըլլայ այն վայրկեանը՝ ուր հա առաջին անգամ ըլլալով լսեցի Քրիստոսի անունը։

— Կը սիրե՞մ քեզ, Մարկո՛ս — ըսաւ այն տեղն Լիկիա ցած ձայնով մը։

Ու դարձեալ լուռ մնացին՝ անկարող ըլլալով բացատրելու ինչ որ կ'զգային իրենց սիրոյ յորդումին մէջ։ Կիպարիսներուն կատարներուն վրայ չուչանատիպ յնալն ցոլացումներն ալ մարած էին, ու պարտէզը կ'սկսէր լուսաւորուիլ կիսալուսնի արծաթի շողերով։ Րոպէ մը վերջը Վինիկիոս շարունակեց.

— Գիտե՛մ, ինչու որ նախիւ ներս մտայ ու համբուրեցի քու ձեռքդ, մեկէն կարդացի քու աչքերուդ մէջ սա հարցումը՝ թէ, արդեօ՞ք ընդունա՞ծ էի քու հետեւած աստուածային վարդապետութիւնդ, արդեօ՞ք մկրտուա՞ծ էի։ Ո՛չ, դեռ չմկրտուեցայ, ու գիտե՞ս թէ ինչո՞ւ, դեզաբո՛յր ծաղիկդ իմ։ Որովհետեւ Պօղոս ինծի ըսաւ թէ. «Քեզ համար չեմ որ Աստուած անձամբ աչխարհ եկաւ ու անոր վերկութեան համար թոյլ առաւ որ վնաք խաչ հանեն. բայց գուն սպասէ որ Պետրոս ի՛նք քեզ լուսայ չնորհաց աւազանին մէջ. ինչու որ ամէնէն առաջ ան ատրաձեց իր ձեռքերը քու վրադ ու քեզ օրհնեց։» Ես ալ, անձկալո՛ւ իմ, հիմա կը փափաքիմ որ գուն ըլլաս իմ մկրտութեանս վկան, իսկ Պօղոս պոնիա՝ կնքամայրս։ Այժմ կ'ըմբռնե՞ս դեռ մկրտուած չըլլալուս չարժանութիւնը, թէեւ կը հաւատամ Քրիստոսի և իր Սուրբ հաւաքին, Պօղոս միս համոզվով դարձի բերաւ, ու կարելի՞ բան էր որ ուրիշ կերպ ըլլար։ Ի՞նչպէս կրնայի չհաւատալ թէ Քրիստոս աչխարհ եկած չէ, քանի որ զայն կը հաստատեն թէ՛ իր աչակերտը, ու թէ՛ Պօղոս՝ որուն ինք երես

ցած է։ Ի՞նչպէս պիտի մերժէի հաւատալու Անոր Աստուած մ'ըլլալը՝ քանի որ մահուընէ յարութիւն առած է։ Ամենք զանի քաղաքին մէջ տեսան, ամենք լճակին ու ամենք ալ լերան վրայ. ու զանի տեսնողներն ալ ա՛յնպիսի անձեր են՝ որոնց չրթներէր բնա՛ւ սուտ չեն...։ Բայց ես կը վախնայի քու կրօնքէդ. դի, կը կարծէի որ ան քեզ իմ ձեռքէս կը խլէ, թէ՝ անոր մէջ ո՛չ խաղաղութիւն կայ, ո՛չ գեղեցկութիւն, ո՛չ երջանկութիւն։ Բայց այսօր որ աչխարհս կը ճանչնամ զայն, ինչպիսի մէկը պիտի ըլլայի՝ եթէ չփափաքէի որ աչխարհս կատարեալ ճշմարտութեամբ ու չէ թէ սուտութեամբ, սիրով՝ չէ թէ սասկութեամբ, սուտքինութեամբ՝ չէ թէ մեղքով, հաւատարմութեամբ՝ չէ թէ մատնութեամբ, պատուիրանով՝ չէ թէ վրիժառութեամբ։ Ի՞նչ տեսակ մարդ պիտի ըլլար այնպիսին՝ որ նոյնը չնախընտրէր ու չուզէր։ Բայց ձեր կրօնքը կը սովրեցնէ անոնց այդ բանը։ Ուրիշ կրօնքներ ալ կը փափաքին արդարութեան, բայց քրիստոս միակն է որ արդար կ'ընէ մարդուն սիրտը, ու միեւնոյն ատեն մաքուր ու հաւատարիմ՝ ինչպէս քրիստոս, ինչպէս Պոմպոնիա սիրտը։ Իրաւամբ կոյր մը պիտի ըլլայի՝ թէ որ չտեսնէի այս ամէնը։ Եւ որ աւելին է՝ յաւիտենական կեանք մը խոստացած է Քրիստոս, և այնպիսի անհուն երջանկութիւն մը՝ զոր ամենակարող Աստուած մը միայն տալ կարող է, ուրիշ ի՞նչ կրնանք դեռ ըզձալ։ Եթէ Սենեկայն հարցնէի թէ ինչո՛ւ պատասխանութիւնը, երբ մահը փակէ իմ աչքերս, այլուր պիտի գտնեմ կեանք ու երջանկութիւն, ու նաեւ պիտի գտնեմ ինքզինքս՝ ու քեզ ալ։ Ինչո՞ւ ուրիշն, չխրել ու չընդգրկել կրօնք մը՝ որ կը հաչակէ ճշմարտութիւնն ու կը քանդէ մահը։ Ո՞վ չի նախատասեր բարին չտեսնել։ Ես կը կարծէի թէ քու կրօնքդ կը հակառակի երջանկութեան. բայց Պօղոս զիս բոլորովին համոզեց թէ, չէ թէ ան չի խլեր երջանկութիւնը՝ այլ կը չնորհէ իսկ։ Իմ միտքս հասիս թէ ան չի խլեր երջանկութիւնը՝ այլ կը չնորհէ իսկ։ Իմ միտքս հասիս կրնայ բմբռնել այս ամէնը, բայց կ'զգամ թէ ճշմարիտ է, դի կ'զգամ որ բնա՛ւ այսչափ երջանիկ եղած չէի, ո՛չ ալ պիտի կարենայի ըլլալ՝ եթէ բանի յափշտակելով քեզ, իմ տունս պահէի։ Տե՛ս, պահ մը առաջ լինձի բոլոր թէ «Քեզ կը սիրեմ»։ Հիմա այդ խօսքերը չպիտի կրնայի քու չրթներէդ խլել՝ եթէ Հռովմի բոլոր այժը անդամ գործածէի։ Ո՜հ, Լիկիա՛, բանախօսութիւնը աստուածային կը հաչակէ այս կրօնքը, և ամէնէն չնորհաց աւազանին մէջ. սիրտը զայն նոյնպէս կ'զգայ, և հիմա ո՞վ կրնայ դէմ դնել նման երկու այժերու։—

Լիկիա մտիկ կ'ընէր՝ անոր վրայ սեւեռած իր երկու ծաւի խոչոր աչքերը. որոնք լուսնի չողերուն տակ յօղաթուրմ խորհրդաւոր ծաղիկներու կը նմանէին։

— Այո՛, չիտակ է, Մարգո՛ւս, բաւ՝ աւելի պինդ սեղմելով իր գլուխը պարմանիին ուսին վրայ։

Այդ պահուն անհուն երջանկութիւն մը զգացին երկուքն ալ, մի կ'ըմբռնէին որ բայ ի սէրէն ուրիշ մէկ այժ մը կը միանէր միութեան, քաղցր ու անպիտակելի միանգամայն, որուն համար սէրն անգամ կ'լլայ անհուն, անփոխակերպ, անփոթ՝ խաբկանքէ, մահուընէ ու նոյն իսկ մահէն։ Անոնց սիրտը կը յորդէր սա կատարեալ առուգութենէն թէ ամէն պարագայի մէջ չպիտի դադրէին երբէք միրար սիրելէ, իրարու պատկանելէ։ Այս պահուն անհուն խաղաղութիւն մը կը տարածէր իրենց հոգիին մէջ...։ Պահ մը վերջը, ցած ձայնով ու դողդողալով բաւ.

— Դուն իմ հոգւոյս հոգի՛ն պիտի ըլլաս, և իմ ամէնէն սիրելի էակս այս աշխարհի մէջ։ Մեր սրտերը միասին պիտի բաբախեն, ու մէկ աղօթք միայն պիտի ունենանք, մէկ երախտագիտութիւն Քրիստոսի համար։ Ո՜հ, անուշի՛կս, միասին սիրել, միասին յարգել ամենաքաղցր Աստուածը, ու գիտնալ մահուան երբ գալը, հաւատալ թէ մեր աչքերը դարձեալ պիտի բացուին նոր լոյսի մը ինչպէս գեղեցիկ ախորժելի քունէ մը վերջը, ա՜հ, կարելի՞ է միթէ աւելի հաճելի երազ մ'ունենալ։ Միայն՝ կը զարմանամ որ ակնկալէն չէի հասկցած այս բանը. և գիտե՞ս հիմա ինչ կը խորհիմ. թէ մէկ մը պիտի չկրնայ դիմագրել այս կրօնքին։ Երկու կամ երեք տարիէն ամբողջ աշխարհ պիտի ընդգրկէ զայն, Մարդիկ պիտի մոռնան Սրամաղէդ, ու Քրիստոսէ զատ ուրիշ Աստուած մը պիտի չգտնուի, ուրիշ սահմաններ պիտի չտեսնուին՝ բայ ի քրիստոնէական տաճարներէն։ Ո՞վ չի փափաքիր իր երջանկութեանը։ Օ՜հ, բայց ես լսեցի որ Պօղոս կը խօսակիցէր Բեզրենիտի հետ, և գիտե՞ս թէ վերջ ի վերջոյ ինչ բաւ Բեզրենիտա. «Այդ իմ բանս չէ», բաւ, բայց ուրիշ պատասխան մ'լ չկրցաւ տալ։

— Կրկնէ ինձի Պօղոսի խօսքերը, բաւ Լիկիա։

— Իրիկուն մը իմ տանս մէջ աւելի ունեցաւ խօսակցութիւնը։ Բեզրենիտա սկսաւ կատակելով ու ծաղրելով խօսիլ ինչպէս սովոր է, և Պօղոս անոր պատասխանեց. «Ի՞նչպէս կրնաս ուրանալ, ո՛վ իմաստուն Բեզրենիտա, թէ Քրիստոս գոյութիւն ունեցած չէ, ու ոչ ալ յարութիւն առած մեռելներէն, երբ դուն դեռ ծնած չէիր այն աւանը, մինչ Պետրոս ու Յովհաննէս՝ զանի աւազան, ու ես ալ անձամբ անոյշ վինք Դամասկոսի ճամբուն վրայ։ Ուրեմն նախ դուն քու այդ իմաստութեամբդ ապացուցար թէ սխալ ենք մենք, և յետոյ մերժէ պարզապէս մեր վկայութիւնը։» Բեզրենիտա պատասխանեց թէ. ինք քնա՛ծ միտք չունէր մերժելու, ի միտէ որ չատ անմեկնելի բաներ մը պատահեր էին, թէ վստահելի անձեր ալ կը հաստատէին զայնս։ Բայց ա՛յլ էր նոր օտար աստուածի մը յայտնութիւնը՝ կ'բսէր ան, և ա՛յլ՝ անոր վարդապետութիւնն ընդունիլը։ «Ես ամենագոյն փափաքն անպատ չունիմ ճանչնալու բան մը՝ որ կրնայ հաստատել կեանքը և աւրել անոր գեղը։ Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի թէ մեր դիք ճշմարիտ են՝ կամ ոչ։ Անոնք գեղեցիկ են, մենք կ'ախորժինք անոնց կրօնքէն ու վարդապետութենէն, և ասկէ կ'ապրինք անոգ։» Պօղոս պատասխանեց, «Այս սկզբունքով, դուն կը մերժեա՝ բսել է, սիրոյ, արդարութեան ու գթութեան կրօնքը, կեանքի հաճոյքներուն երկիւղին համար, բայց խորհէ անգամ մը Բեզրենիտա՛, քու կեանքդ զի՞րք է հոգւոյ։ Մտածէ որ, ո՛չ դուն՝ ո՛չ ալ ուրիշ ո՛և է մէկը ամէնէն հարուստներէն և ամէնէն զօրաւորներէն, չգիտեր, երբ գիշերը կը քնանայ՝ թէ առտու արթնցած պահուն չպիտի լսէ արդեօք իր մահուան դատավճիռը։ Ուրիշ բան մ'բսէ հիմա. եթէ կեսար այս կրօնքը գտաներ, որ սէր ու արդարութիւն կը հրամայէ, արդեո՞ք աւելի ապահովուած պիտի չըլլա՞ր քու երջանկութիւնդ։ Դուն կը վախնաս քու հաճոյքներէդ զրկուելէն, բայց չէ՞ որ այն ատեն աւելի զօրաւոր պիտի ըլլար կեանքը։ Դալով կեանքի գեղեցկութեան ու պաճուճանքին, թէ որ չատ մը գեղեցիկ մեհեաններ ու արձաններ կանգնած կ'չարաղետ, վրէժիմդիր, խնդէչ ու վատգի աստուածութիւններու, ինչո՞ր պարտաւոր չէիք ընկերութիւն պատիւ ճշմարիտ ու ողորմած Աստուծոյ մը։ Դուն պատրաստ ես միշտ դրօսադելու քու վիճակդ, զի երջանիկ ես ու հաճոյքներու մէջ կը լուզաս. բայց քու այդ վիճակիդ մէջ անգամ անկարելի չէր որ աղքատ ու լքեալ ըլլայիր՝ թէև մեծ ընտանիքէ մը սերած ըլլաս. և այն ատեն՝ յիրաւի, չէ՞ որ քեզի համար չատ աւելի նախընտրելի էր որ ամբոխը քրիստոնեայ ըլլար։ Հռոմի մէջ, նոյն իսկ հարուստ ծնողքներ, զաւակներ անուշանելու հոգը չստանձնելու համար, սակայ աւունէն դուրս կը նետեն զանոնք. այդ մանկիկները «Սանդեայ»[1] կ'բսուին. արդ, բոլորը կրնար այնպէս անսրինել՝ որ, դուն ալ «սանդեայ» մ'ըլլայիր անոնցմէ մէկին պէս։ Բայց թէ որ ծնողքները մեր կրօնքին պատուէրներուն համաձայն ապրէին՝ այդ քանը չէր կրնար հանդիպիլ։ Ուրեմն թէ որ, չարաճաճ ատրիպէդ հանելուդ, դուն ամուսնացած ըլլայիր քու սիրած կնոջդ հետ, ընտանեսիրար պիտի փափաքէիր ցմահ զանի հաւատարիմ գտնել քեզի։ Եւ սակայն, քիչ մը գիտե՞ չուրջդ, ու տես թէ ինչեր կ'ըլլան մեր մէջ, ո՛րքան ցաւութիւն, քանի՜ ամօթ, ո՛րքանի փոփոխութիւններ կ'ըլլան կիներու հաւատարմութեան մէջ։ Մա՛նաւանդ որ դուք անդամ կը զարմանաք երբ գանուի կին մը որ «մէկ էրիկ ունենայ»։ Բայց ես կը վստահեցնեմ քեզ՝ թէ այս կիներն որոնք իրենց պարտին մէջ կը կրնան գՔրիստոս, բնա՛ւ չեն գրժեր իրենց ամուսիններուն հանդէպ պարտաւորուած հաւատարմութեան, ինչպէս քրիստոնեայ ա-

---

[1] Սանդեայ՝ որ կը նշանակէ ծծկեր. բայց լատինք aëtarius = պահեր, կամ եդեսիայ կը կոչէին, որ համազօր է ընկերքի բառին։

մուսիններն ալ, չեն բանտարկեր այն հաւատարմութիւնը զոր կը պարտինք իրենց կիներուն։ Բայց դուք ամենևին վստահութիւն չունիք ոչ կառավարիչներուն վրայ, ո՛չ հայրերուն, ո՛չ կիներուն, ո՛չ զաւակներուն, ո՛չ ալ ծառաներուն վրայ։ Ամէն մարդ կը գողայ ձեր առջև, ու դուք կը գողաք ձեր ծառաներուն առջև, վի գիտէք որ ամէն վարկեան կրնայ ոսկալի կսիւ մը պակսիլ ձեր հարստահարութիւններուն հակառակ, կսիւ մը՝ որու նմանը չատ անգամներ տեսնուած է։ Թէև հարուստ, բայց վստահ չես թէ չի կրնար վաղը զեկոյց մը գալ քու հարստութիւնդ ձգելու. երիտասարդ ես, բայց վաղը կրնաս բանտադատուիլ մեռնելու։ Դուն կը սիրես, բայց քեզի կ'սպասէ մահնութիւնը. բուռն սէր մը կը տածես ամարանոցներու, արձաններու հանդէպ, բայց վայր կեղեքիչ ոյժը կրնայ քեզ մինչև Պանդատարեան[1] մերկ ափանց վրայ քշել. հազարաւոր ծառաներ ունիս, բայց ասոնք կարող են վաղը քու արիւնդ թափելու։ Ու թէ որ այս է քու վիճակդ ի՞նչպէս կրնաս զուարթ ապրիլ։ Բայց ես կը հաշակեմ ու կը քարոզեմ ա՛յնպիսի կրօնք մը՝ որ վհատահաներուն կը տրամայէ սիրել իրենց հպատակները. աչերուն՝ սիրել իրենց գերիները. դերիներուն՝ սիրով ծառայել իրենց աչերուն. ամէնուն՝ արդարութեամբ ընթանալու, ողորմած ըլլալու. վերջապէս կը քարոզեմ կրօնք մը՝ որ ովկէանին պէս խորին, անսահման երջանկութիւն մը կը խոստանայ։ Ինչպէս կրնաս ուրանալ, Բեդրոնիա՛ս, ըսել թէ այդ կրօնքը կ'եղծանէ կեանքը, երբ ասոր հակառակ կ'ուզէ ու կը կատարելագործէ զայն. երբ դուն անձամբ ալ հարիւրապատիկ աւելի երջանիկ և աւելի ապահով պիտի ըլլայիր՝ եթէ ամբողջ աշխարհ զայն ընդգրկած ըլլար. ինչպէս ընդունեցար Հռոմի տիրապետութիւնը։» Այսպէս խոսեցաւ Պօղոս, իսկ Բեդրոնիոս պատասխանեց՝ թէ, «Սա իմ գործս չէ։» Ու, քունը եկած կեղծելով, դադրեցաւ, և ելած պահուն յարեց. «Ես կը նախընտրեմ իմ Եհովիկէս, ա՛վ Հրեա՛յ, բայց չպիտի փափաքիլ քնաւ քեզի հետ հակաճառել բեմին վրայ։

Եւ բոլոր հոգիով ունկնդրեցի Պօղոսի խոսքերուն, ու երբ սկսաւ մեր կիներուն վրայ ճառել, սրտագին փառաւորեցի այն կրօնքը որմէ ծնած ես դուն ինչպէս գարնանային չուչան մը բերրի հովտին մէջ։ Եւ այն առեն մտածեցի. «Ահա՛ Պօղոսեան, որ երկու ամուսին Յոզուց Ներոնի համար. ահա՛ կալվին կրիսպինիլլա, ահա Նիկիդիա, ահա վերջապէս բոլոր այն կիները զրեթէ զորս գիտեմ, բայց ի Պոմպոնիայէ, որոնք վաճառեցին իրենց խոստումն ու իրենց երդումը։ Մինչ Լիկիա՝ ո՛չ, ան միայն չպիտի լքէ, չպիտի խորէ դիս, չպիտի մարէ իմ յոյսս։» Եւ ինքզինքս քսի քեզի ուղղելով իմ խոսքս. «Ա՛հ, ի՛նչպես կրնամ քեզի յայտնել իմ երախտիքս, եթէ ոչ սոսկ քեզ սիրելով ու յարգելով։ Իմացի՛ր

1 Նաբոլիի մօտ փոքրիկ կղզի մը՝ ուր աքսորուեցաւ Ներոնի կինը Ոկտավիա։

արդեօք որ Անտիոքի մէջ չարունակ ես քեզի հետ կը խօսէի, իբր թէ հոն իմ քովիկս ըլլայիր դուն։ Քեզ հարիւր անգամ աւելի կը սիրեմ հիմա՝ որ փախուստ տուիր կեսարի տունէն։ Այժմ ոչ կեսարի տունը իմ հոգս է, ո՛չ ալ այն զվարճութիւնները կ'ուզեմ, ո՛չ այն նուագները. քեզի զատ ուրիշ բան մը չեմ ուզեր։ Խօսք մը միայն զուրցէ՝ և իսկոյն կը ձգենք Հռոմի ու կ'երթանք հաստատուելու ո՛ւէ հեռաւոր տեղ մը»։—

Գլխովը դեռ անոր ուսին կրթնած դիրքին մէջ՝ Լիկիա մտախոհ կերպով մը աչքերը դէպ ի արծաթաչող կատարները բարձրացուց կիպատիճներուն ու պատասխանեց.

— Շա՛տ լաւ, Մարգուս։ Դուն ինձի գրած էիր Սիկիլիոյ մասին՝ ուր կը փափաքի Աւլոս իր ծերութիւնը անցնել։

Ու Վինիկիոս ցնծագին ընդմիջեց զանի.

— Ճի՛շդ այդպէս, սիրելիդ իմ։ Մեր երկիրները սահմանակից են իրարու, հիանալի ափունք մըն է, ուր աւելի մեղմ է կլիման և գիշերները չատ աւելի լուսաւոր են քան Հռոմի մէջ, աւելի հնչառատ, աւելի անգայտ։ Հոն կեանքն ու երջանկութիւնը սերտօրէն միացած են իրարու։

Եւ սկսաւ երազել ապագայի մասին։

— Հո՛ն կրնանք մոռնալ ամէն վիշտ։ Պիտի պատյտ ընենք այն պուբլիկներուն մէջ, ձիթենիներուն տակ, և հանգչինք առուներուն ներքև։ Ա՜հ, Լիկիա՛, ի՛նչ գեղեցիկ կեանք է սիրել զիրար, փոխոխակի գեղեցիկ զիրար, միասին դիտել ծո՛վը, հիանալ երկնքի՛ն վրայ, փառաբանել միասին բարերար Աստուա՛ծ մը, խաղաղութեամբ ընդ՝ինչ որ արդար է ու ճշմարի՛տ։—Երկուքն ալ լուռ մնացին՝ մտովի ապագան զննելով։ Վինիկիոս աւելի պինդ կը սեղմէր զայն իր կուրծքին վրայ, մինչ մանչն վրայ կրած ասպետի մատանին կը չողար մերթ ընդ մերթ լուսնոյ ճառագներուն ներքև։ Ալքատ բանտարներու բնական թոպրն մէջ ամէն ոք կը քնանար, ո՛ւէ ոգմուկ մը չէր ընդմիջեր այն հանդիսաւոր լռութիւնը։

— Թոյլ կաւ տա՞ս որ անգամ մը Պոմպոնիան տեսնեմ, հարցուց Լիկիա։

— Այո՛, անուշի՛կս, այո՛։ Ձինք մեր տունը կը հրաւիրենք և կամ մենք երթանց կ'երթանք։ Եթէ կ'ուզես, կրնանք միասին Պետրոս առաքեալն ալ տանիլ։ Այն առիւծի ու աչխատանքի բեռան տակ ընկճած է։ Մեզի Պօղոսն ալ պիտի այցելէ ու քրիստոնեական դարձնէ Աւլոս Պլաւտիոսը, և ինչպէս վինուորները զաղուծնեն կը հիմնեն հեռաւոր երկիրներու մէջ, այսպէս ալ Պօղոս պիտի հիմնէ քրիստոնեաներու զաղութ մը։

Լիկիա իր ձեռքը հանելով բռնեց Վինիկիոսի ձեռքը, ու կ'ուզէր անոր վրայ գրոչմել իր շրթները, բայց ան՝ կարծես երջանկութիւնը խրտնելու երկիւղով լեցուած մրմնջեց.

— Ո՛չ, Լիկիա՛, ա՛չ. Ե՛ս պէտք է յարգեմ ու պատուեմ քեզ, դուն ինձի տուր քու ձեռքերդ։

— կը սիրե՛մ քեզ։

Վինիկիոս իր շրթունքը դրոշմած էր նեռա ձեռքերուն վրայ, յաճախիկ նման սպիտակ, ու պահ մը իրենց սրտի տագնիւներէն զատ ուրիշ ձայն մը չլսեցին։ Օդին մէջ ամենաթեթև չարժուձմ մ'անգամ չկար, նոյն իսկ կիպարիսները անշարժ կը մնային՝ կարծես անոնք ալ իրենց չունչը բռնած էին։

Մէկէն լուսնթիւնը խորտակեցաւ յանկարծադուռ սրսուռմէ մը, այնքան խոր որ կարծես երկրի սրտէն կու գար։ Սարսուռ մը պատեցաւ Լիկիայի անդամներուն մէջ. Վինիկիոս ոտքի ցատկելով ըսաւ.

— Ահեղներն են՝ որ կը մռնչեն զառապեղերուն մէջ։

Երկուքն ալ սկսան սկանչ գնել։ Առաջին զոռոցին յաջորդեց երկրորդ մըն ալ, յետոյ երրորդ մըն ալ, և յետոյ յաջորդաբար ուրիշ շատ մը գոռումներ ալ քաղաքին բոլոր թաղերէն։

Հռոմի մէջ երբեմն հազարաւոր առիւծներ կը դանուէին տարբեր տարբեր ամֆիթեատրոններու մէջ, որոնք յաճախ երկաթ վանդակներուն մօտենալով գիշեր ժամանակ, իրենց վիթխարի գլուխները կը կրծոտէին և անոնց, ու մռնչիւններով կը յայտնէին իրենց տենչը ազատ ձգուելու և անապատին մէջ վազվզելու։ Այսպէս բրին նաև այդ անգամ, ու միւսներ ձայն տալով գիշերային այդ խաղաղ ժամուն՝ մռնչիւններով լեցուցին ամբողջ քաղաքը։ Բայց այդ առնումներուն մէջ այնպիսի անհիացուցիչ պատկեր մասին երած այնքան պայծառ ու լուսաշող տեսողութիւններ ցնդած էին այլևս, սկսած էր մարիկ ընել անձկասիրտ, անարեկ ու քաղցած ժողովուրդ։

Սակայն Վինիկիոս առնելով զանի իր բազուկներուն մէջ՝ ըսաւ.

— Մի վախնար, անուշի՛կս. ինչու որ հրամայեցի ուղեւորները մօտալուտ ըլլալով, բոլոր գոռոցներն ալ վայրի գազաններով լեցուցեալ են։

Ու երկուքն ալ Լինոսի տունը մտան՝ մինչ կը չարունակէին առիւծներու անդադրում մռնչիւնները՝ որոնք հետզհետէ աւելի զօրաւոր հանդամանք մը կ'առնային։

Ի.

Բնդրնիոս սակայն, հոռետես յաղթանակներ կը տանէր ամէն օր պալատականներու վրայ, որոնք կը մրցէին կեսարի սիրոյ դէպ իրենց յանկուցանելու համար։ Թիկնեղինոսի ազդեցութիւնը բոլորովին ինկած էր։ Հռոմի մէջ, երբ աւերը ներկայանար վերատակ կարծուած անձինքները տագալել, աւարի տալ անոնց գոյքերը կամ ձեռակերպել զանոնք հանրային գործ մը, ազդեցուցիչ տեսարաններ ներկայացնել իրենց զեղումներ ու ցածագի ճաչակին գոնացում տալու նպատակաւ, և վերջապէս կատարել կեսարի հրէշային քմահաճոյքները, Թիկնեղինոս իր ճարպիկութեամբ ու ամէն բանի կազմ պատրաստ ըլլալու նկարագրով, անհրաժեշտ կը կացուցանէր ինքզինքը։ Բայց Անտիոքի մէջ, ծովուն կապոյտին մէջ թեկբեկող պալատներուն մէջև՝ հելլէնական կեանք մը կը վարէր կեսար։ Առտուընէ մինչև իրիկուն, Ներոն ու անոր հետեւորդները ատամնաւորներ կը կարդային, կը ճառէին իրենց ըրած գրածներուն ու խորամանկութիւններուն վրայով, կը յափշտակուէին բացատրութեան մը յաջողակ գարձուածքի մասին. բայց երբ կ'զբաղէին երաժշտութեամբ, թատրոնով... վերջապէս, և այն ամէն բանով զոր հնարած էր յոյն հանճարը և որոնցմով կեղեքկացուցած էր ան՝ կեսարը։

Բնդրնիոս, որ Թիկնեղինոսէ ու բոլոր միւս պալատականներէն չատ աւելի նրբամիտ, հնարագէտ, ճարտասան էր, ու տոգորուն փափուկ ղգացումներով ու ճաչակով, անչուշտ միշտ աւելի յաջողութիւն կ'ստանար։ Կեսար անոր ընկերութիւնը կը փնտռէր, կը հաչտուէր անոր կարծիքներուն հետ, անոր խորհուրդը կը հարցնէր չարագրած պահուն, և անոր ամէն անգամ աւելի անկեղծ մտերմութիւն կը ցուցնէր։ Պալատականք կը կարծէին թէ Բնդրնիոսի ազդեցութիւնը վերջապէս իր ծայրագոյն չաղթանակը բերած էր, թէ՝ իր ու կեսարի միջև եղած բարեկամութիւնը հաստատուն չրջանի մը մէջ մտած էր՝ որ տարիներ պիտի տեւէր։ Նոյն իսկ անոնք՝ որ կանխաւ հակակրութիւն ցոյց տուած էին այդ նրբաճաչակ հպիկուրեանին հանդէպ, հիմա կ'սկսէին խոնարհիլ անոր չորմը ու մրցիլ իրարու հետ անոր բարեհամբաւութիւնը չահելու համար։ Եւտեր անկեղծօրէն պոռ էին սրտանց՝ որ, նախապատուութիւնը վճռական էր այնպիսի մէկի մը՝ որմոր իրապէս գիտէր թէ ինչ պէտք էր մտածել իւրաքանչիւր անհատի մասին, և որ սկեպտիկ ժպիտով մը կ'ընդունէր իր երեկի թշնամիներուն չոգբորդութիւնները, թէև, ըլա՛յ իր անձնական հոգի բնութեամբ, ըլա՛յ իր մարմի մշակութեան հետեւանքով, վրէժխնդիր չէր, ա՛յ ալ իր զօրութիւնը կը գործածէր ուրիշներուն վնասելու ու զանոնք կործանելու համար։ Հանդիպելոյն առիթներ՝ որ տահն պիտի կընար նոյն իսկ Թիկնեղինոսը կործանել, բայց ինք աւելի լաւ սեպեց ծաղրելի ընել զանի՝ ու մէջ սեզ գնել անոր գահնիկութիւնը ու նրբամտութեան մէջ ունեցած թերութիւնը։

Հռոմի մէջ ներկայիս հանդիսա չունչ մը կ'առնուր, ինչու որ մէկու կէս ամիսէ ի վեր մտածուած գաղափարը մ'անգամ տրուած չէր։ Ամենուն ճիշդ է՝ թէ, Անտիոքի ու Ռոտանին մէջ ալ ապրեցուցիչ պատմուածքներ կ'լսէին այն նրբութեան մասին ուր հասած էր կեսարի և անոր մտերմին վերաբերութիւնը, բայց ամէնքն ալ կը նախընտրէին նուրբ չուարթութեան անձնատուր կեսար մը՝ Թիկնեղինոսի ձեռքերուն մէջ ա-

ու կը վարանէր թէ պէ՞տք էր տեղւոյն տալ թէ ոչ՝ իր պարտուած, ինչու որ կեսար սակայն անգամ կրկնած էր թէ, ամրողջ Հռովմի և իր Արքունիքին մէջ երկու հանճարներ միայն կային, երկու ճշմարիտ Հելլէններ, որոնք սոսկ կարող էին զիրար հասկնալ. Բեզրոնիոս՝ ու ինք...:

Վինիկիոսի Հռովմէն վերադառնալէն շուրջ չարաթ մը ետքը, կեսար իր «Տրոյադայ»էն կտոր մը կարդայ անձուկ շրջանակի մը մէջ: Երբ աւարտեց, ու խանդավառ ծափերը դադրեցան, Բեզրոնիոս՝ կեսարի մէկ հարցական ակնարկին վրայ պատասխանեց.

— Տափակ բանաստեղծութիւն, կրակին մէջ նետելու արժանի:

Ներկայ գանուողներուն արիւնը վախերնէն սառեցաւ իրենց երակներուն մէջ: Ներոն իր մանկութենէն ի վեր մէկէ մը լսած չէր նման դատաւճիռ մը: Թիկնապանոսի դէմքը ցնծութենէն ճառագայթեց. բայց Վինիկիոս գոնեպէտ եղաւ, մտածելով թէ Բեզրոնիոս՝ որ այդ աստիճանի արբած չէր թուեր, այս անգամ յիրաւի չար խմած ըլլալու էր:

Սակայն Ներոն մեղմացնելով իր ձայնը՝ որուն մէջ կ'զգացուէր սարսուռը իր աւելի կամ նուազ վերաւորուած հպարտութեան, հարցուց.

— Ի՞նչ թերութիւն կը գտնես որ:

— Ասոնց ականջ մի դնէք, ըսաւ Բեզրոնիոս անոր դառնալով ու մատնացոյց ընելով ներկաները, ասոնք բան չեն հասկնար: Ինծի կը հարցնես թէ որո՞նք են քու բանաստեղծութեանդ թերութիւնները: Եթէ կ'ուզես ճշմարտութիւնը գիտնալ՝ ահա ըսեմ քեզի. Քու քերթուածդ թերեւս արժանի ըլլար Վերգիլիոսի մը, Ովիդիոսի մը և նոյնիսկ Հոմերոսի մը, բայց ո՛չ քեզի: Բեզի ներելի չէ այդպէս գրելը, դի քու նպատակդ տրդնդ ո՛չ բան բաւականի կը բռնկի՝ ո՛չ ալ լոյս կու տայ: Ականջ մի՛ դներ Լուգդունոսի մարդահամ խօսքերուն: Եթէ ինք գիտէր ըլլար այդ քերթուածը՝ պիտի բռնէի թէ հանճար մըն է ինք, բայց քու դէպքդ տարբեր է: Եւ գիտե՞ս թէ ինչո՛ւ, որովհետև դուն անոնցմէ աւելի մեծ ես: Աւելի բան մը կը պահանջուի այնպիսիին որու բանաստեղծի հանճար չնորհուած է աստուածներէն՝ քան թէ քեզի: Բայց դուն ծանրաբեռնուած ես քունէն, և ճաչէն ետքը լաւագոյն կ'ընես որ քնանաս՝ քան նախ ու գլուխդ տեղանին վրայ զարնես: Դուն կարող ես այնպիսի քերթուած մը յօրինել՝ որու նմանը աշխարհս մինչև հիմա լսած չըլլայ երբէք, ասոր համար, անա քու երեսիդ կ'ըսեմ. աւելի լաւ գրէ, չըլլայ երբէք, ասոր համար, անա քու երեսիդ կ'ըսեմ. աւելի լաւ գրէ,

Եւ այս խօսքերը այն աստիճան անկաշկանդ ու բնական կերպով զուրցից՝ որ կարծես՝ թէ՛ կը ծաղրէը զանի ու թէ՛ կը կշտամբէր. բայց կեսարի աչքերը գոնեպէտ կը փայլփլէին:

— Աստուածները քիչ մը տաղանդ չնորհած են ինծի, ըսաւ, բայց աւելի աւելի մեծ բան մը տուած են... անկեղծ ու պարզասիրտ գաւառացի մը ու բարեկամ մը, որ միակ ինք կը համարձակի երբեմն ի վեր ճշմարտութիւնը:

Ու կարմիր ալուամազով ծածկուած ճարպոտ ձեռքը երկարեց Դելփեան մեհենականէն յատկացուած ոսկեձոյլ աչառնակին՝ որ իր քերթուածը այրէ. բայց անիկա դեռ կրակ չառած՝ Բեզրոնիոս խլոյն անոր ձեռքէն բռնեց, ու

— Ո՛չ, ո՛չ, գոչեց. այս իրենց վիճակին մէջ անգամ մարդկութեան կը պատկանի այդ քերթուածը: Ինծի՛ տուր զայն:

— Այն աեն, թողլ տուր որ իմ իսկ գիւտս եղած գլանի մը մէջ ամփոփելով՝ այնպէս պրկեմ քեզի, պատասխանեց Ներոն Բեզրոնիոսը ողջագուրելով:

Ու յարեց.

— Այո՛, իրաւո՛ւնք ունիս: Իմ Տրոյադայի տրգնդս բան բաւական չի բռնկիր ո՛չ ալ լոյս կու տայ: Բայց ես կը խորհէի թէ բաւական էր որ Համերոսի հանճարէն: Չի կրկնուածութիւնն ու իմ հանճարիս վրայ ունեցած նուազ գնահատումս, միշտ խոչընդոտ եղած են ինծի: Դուն իմ աչքերս բացիր, բայց գիտե՞ս թէ ինչո՞ւ այդպէս քու ըսածիդ պէս է. երբ քանդակագործ մը ոսկիէ արձան մը չինէ՝ նախատիպար մը կ'ակսի փնտռել բայց ես նախատիպար բնաւ չեմ ունեցած, ամենևին անսած չեմ բոցերու մէջ եղող քաղաք մը, և ասկէ յառաջ կու գայ ճշմարտութեան պակասը իմ նկարագրութեանս մէջ:

— Եւ այն աեն քեզի պիտի ըսեմ թէ, մեծ արուեստագէտ մը միայն կ'ըմբռնէ այդ:

Ներոն քիչ մը մտամփոփ կենալէ վերջ ըսաւ.

— Սա հարցուքիս պատասխան տուր, Բեզրոնիո՛ս: Դուն կը ցաւի՞ս Տրոյադայի տրգնդին վրայ:

— Թէ կը ցաւի՞մ, Յանո՛ւն Ասղկան կապ ամուսնոյն[1], կ'երդնուեմ թէ ամենևին ո՛չ: Ու քեզի պատճառն ալ ըսեմ. Տրոյադա չպիտի ներկի՛ր, թէ որ Պրոմէթէս նուրբ ուսած չըլլար մարդոց, և Յոյներն ալ պատերազմ հրատարակած չըլլային Պրիամոսի դէմ: Եւ քիչ պիտի ըլլար իր «Պրոմէթէս»ը՝ թէ որ կրակը գոյութիւն ունեցած չըլլար. ճիշդ ինչպէս Համերոս ալ չպիտի գրած ըլլար «Եղիական»ը՝ թէ որ ծագած չըլլար Տրոյական պատերազմը. և կարծեմ չատ աւելի կ'արժեն «Պրոմէթէս» մը, «Եղիական» մը քան պզտիկ, խեղճուկրակ, ազատ, ոտրոտուած» մը, «Եղիական» մը քան պզտիկ, խեղճուկրակ, ազատ, ոտրոտուած մէկ քաղաք մը, ուր՝ կարծեմ, հիմա չատ չատ քու մէկ «Գործակալ»դ պիտի գտնուէր, որոնց քեզ պիտի ձանձրացնէր տեղական Արիսպագոսի[1] մէջ տեղի ունեցած կագ ու կռիւներովը:

— Ահա՛ թէ ինչ կը նախնամ ես՝ պատճառաբանել ըսելով, պա-

---

[1] Ասի Հեփեստոս էր՝ որ ըստ առասպելին, նեռնոյ լերան տակ չանթեր կը գարնէր Աբսամդէն՝ որպէս զի ան ալ Տիտաններուն հարուածէր:

[2] Տեղական դատարաններուն:

ասախանեց Ներսն, ինչու որ արուեստին ու բանաստեղծութեան համար ներելակ է, ու չատ իրաւացի ամէն ինչ զոնելը։ Երջանիկ էին Ա.քսանեցիք՝ որ Հոմերոսի առիթ ու նիւթ մատակարարեցին «Եղիական»ը երգելու։ Եւ երանի՛ Պրիամոսի՝ որ կրցաւ ասանել իր ծննդավայրին կործանումն ու հրկիզումը։ Գալով ինծի, ես դժբախտաբար ամենուրեք ասած չունիմ ո՛ և է քաղաքի մը հրկիզումը։

Պահ մը լռութիւն տիրեց՝ զոր վերջապէս ընդհատեց Թիկեզլինոս։

— Բայց արդէն լսի՛ քեզի, Կեսա՛ր, թէ հրաման տուր և ես կրակի կու տամ Անտիոնը։ Իսկ թէ որ կը ցաւիս այս ամարանոցներուն ու ապարանքներուն վրայ, հրամայէ որ Ոսոիայի նաւահան գիտեն նաւերը բռնկցնեմ։ Ու թէ որ սա ալ չես ուզեր, այն ատեն կրնամ ես փայտայէն քաղաք մը կառուցանել Ալպանեան լերուներուն վրայ, ու դուն քու ձեռքովդ բռնկցուր զայն, կ'ուզե՞ս։

— Օ՛, և արդէս զի ես ալ հոն կենամ փայտէ հիւզակներու այրիլը տեսնելու համար, պատասխանեց Ներսն, արհամարհալից ակնարկ մը նետելով անոր։ Իրա՛ւ որ քու երեւակայութիւնդ ցամքած է, Թիկեզլինո՛ս, ու կը տեսնեմ ալ որ մեծ արժէք մը չես տար իմ տաղանդիս՝ և իմ «Տրովադա»իս, քանի որ չատ անարժան կը տեսնես զայն կարեւոր զոհողութիւններ մ'ընելու։

Թիկեզլինոս չփոթած մնաց. բայց Ներսն, կարծես նիւթը չերեւցնելով, քիչ մը դադարէ վերջ յարեց.

— Ամառը կ'անցնի. ան ի՛նչ գարչանատութիւն կը տիրէ արդեօք այս պահուս Հռոմի մէջ. և սակայն հարկ անհրաժեշտ է հոն վերադառնալ ամառնային խաղերուն համար։

— Պալատականները արձակուեդ վերջը, Կեսա՛ր, թոյլ տուր որ րոպէ մը քովդ մնամ, բսաւ Թիկեզլինոս։

Ծամ մը եաքը, Վինիկիոս դառնալով Բեդրոնիոսի հետ կեսարի ամարանոցէն ըսաւ.

— Ինձի համար արտադրի մատնուեցայ, զի կը կարծէի որ, դուն կէս գինով ըլլալով, անվրէպ կորսուած էիր. չմոռնաս որ դուն մատնուիս հետ կատակ կ'ընես։

— Այդ իմ մրցարանս է, պատասխանեց անփութօրէն Բեդրոնիոս, և այն համոզումը թէ այդ մրցարանին մէջի ամէնէն ճարպիկ սուսերամարտը ես եմ՝ կը զօրացնէ զիս։ Տեսա՞ր ինչպէս խնդիրը վերջացաւ. այս իրիկուն իմ ազդեցութիւնս չատ զօրացաւ։ Իր քերթուածները գլանի մը մէջ դրած ինծի պիտի զրկէ, ու թէ որ կ'ուզես՝ գրաւ կը դնեմ որ այդ գլանը թէև ծայրատիճան հարուստ՝ բայց միևնոյն ատեն չատ ալ վատթար ճաշակով պիտի ըլլայ։ Ուստի, պիտի հրամայեմ իմ բժիշկիս՝ որ անոր մէջ դնէ իր դեղերը։ Ցետոյ, ուրիշ պատճառի մը համար ալ այնպէս ըրի. ինչու որ, Թիկեզլինոս տեսնելով այս տեսակ ճարտարութեան

մը չայոդ եղբը, անչո՛ւչա պիտի ուզէ ինք ալ նմանիլ ինծի, և հիմակուընէ կը զուշակեմ ինչ պատահիլը։ Զի, երբ նորքամուրիւն ձախելը ուզէ՝ պիտի նմանի չուանի վրայ քալող Պիւրենեան լերան արջի մը, այն ատեն ես ալ Դեմոկրիտոսի[1] չափ պիտի խնդամ։ Թէ որ ուզեմ՝ կրնամ թերեւս տապալել Թիկեզլինոսն ու անոր տեղ ես ըլլալ պրետորականներուն կառավարիչ, և այն ատեն ձեռքիս մէջ ունենալ նոյն ինքն Պղնձամօրուսը։ Բայց ես ընութեամբ անտագ եմ, և աւելի կը նախընտրեմ իմ ներկայ կեանքս ու մինչև իսկ դատափետակը կեսարի քերթուածները։

— Ի՛նչ ճարպիկութիւն է քուկդ, որ այսպէս կրնաս չուտ մը չուղղորդութեան փոխել քամահրա՛նքը։ Բայց իրո՞ք դէշ են այս քերթուածները. ես չիտակը չեմ հասկնար, անոր համար է որ քեզի կը հարցնեմ։

— Իր քերթուածները ոմանցինէն աւելի դէշ չեն. Լուկանոս երգունդի մը չափ աւելի տաղանդ ունի, բայց Պղնձամօրուս ալ բոլորովին դատարկ չէ. և մա՛նաւանդ բուռն սէր մ'ունի բանաստեղծութեան ու երաժշտութեան համար...։

— Ո՞վ կրնայ գիտնալ թէ մինչև ուր պիտի յանգի Պղնձամօրուսի խելագարութիւնը, հարցուց Վինիկիոս։

— Ո՛չ ոք։ Կրնան այնպիսի բաներ պատահիլ՝ որ գարեր առաջ պապայ սերունդի մարդկիկներուն մազերը ցից ցից ընեն։ Բայց ճիշդ սա է ինչ չհասկցրգռաղը. և թէպէտ ես անկէ աւելի տանջուած եմ որքան չէ տանջուած Սմմոնեան Սրամազդ անապատին մէջ, բայց կարծեմ թէ, ուրիշ կեսարի մը օրով անկէ հարիւր անգամ աւելի պիտի տանջուէի։ Քանի Տիգէ, Պողոս, պ'երթանիոս մէկն է, կ'ընդունիմ, ու թէ որ անոր նման մարդիկ հաչակեն Քրիստոսի կրօնքը, մեր աստուածները մտածելու էին լրջօրէն ինքզինքին պաշտպանելու, թէ որ չէին ուզեր քիչ քիչ բանտ նետուիլ։ Սա եւս ճիշդ է՝ թէ, եթէ կեսար, օրինակի համար, քրիստոնեայ ըլլար, ամէնքն ալ աւելի ազատով պիտի զգային ինքզինքնին։ Բայց Տարսոնեան մարգարէն այս պատճառաբանութիւնը ինծի պատչառներ չուցած տանիր, տես որ, չխորհեցաւ թէ այդ անատուզութիւնը աւելի սիրելի կ'ընէ ինծի կեանքի հմայքը։ Քանի չհասզցողները՝ ատոյգ է որ երկնից Ղրաձն ալ չեն կորսնցներ, բայց և այնպէս ամէնքն ալ կը խաղան։ Տեսակ մը հաճոյք կայ նաև եղածները քանդելուն մէջ։ Ծերակուտականներու զաւակներ գիտեմ՝ որոնք կամովին սուսերամարտիկ եղած են։ Ոմանք կ'ըսես թէ, կեանքի հետ կը խաղամ, և չիտա՛կ է, բայց ես ալ հետ կը խաղամ՝ ինչու որ իրօք հաճոյք կ'զգամ անկէ, մինչ քրիստոնեական առաքինութիւնները վիս այնքան պիտի լուսաւորէին՝ որքան Սենեկայի ճառերը։ Ասոր համար, տա՛, Պողոս զուր տեղ պիտի վատնէր ինծի համար իր պերճախօսութիւնը. և ինքիրմէ պէտք էր գիտնալ որ իմ նմանէս եղող մարդիկ բնա՛ւ չեն ընդունիր իր կրօնքը։ Մինչ դուն, քու

այդ բնութեամբ, կրնայիր կա՛մ առել քրիստոնեայ անուններ, և կա՛մ իսկայն քրիստոնեայ ըլլալ։ Ես կը ճանչնամ, թէև յօրանջել կու տան ինծի մէս կոմսէն, ինծի ըսածնուն ճշմարտութիւնը։ Բայց մենք խնդ ենք, զի դեպի անդունդ կը դահավիժինք, ընդ առաջ կը վազենք դեպի ապագայ անծանօթ բան մը, ու կը տեսնենք որ բան մը կը փլի մեր առաքերուն առաջ, բան մը կը մեռնի մեր չուրջը, կ'ընդունիմ։ Բայց մենք ալ պիտի գայ եղեր կեանքին վերջը, այո՛, առկայն մենք միաք չունինք զանի ընկճելու, և ո՛չ ալ յուսահատելու՝ գեռ ան չկայ ու մեզ չսպասեր բան։ Կեանքը ինքնին գոյութիւն ունի, ո՛չ թէ մտածութիւն։

— Բեզրոնիո՛ս, կը խղճամ վրադ...

— Դուն չես կրնար այնքան խղճալ իմ վրաս՝ որքան ես քու վրադ։ Սակայն ամենուն գոհ չէիր ըլլար՝ թէ որ մեր քով չգտնուէիր. երբ հասատան էիր բանակատեղին. Հռոմ գալ կը փափաքէիր։

— Եւ հիմակ ալ կը փափաքիմ միայն Հռոմ մնալ։

— Այո՛, զի Անգրարիերայ թաղը բնակող կոյս մը կը սիրես։ Ու ես ո՛չ աւոր համար կը զարմանամ՝ ո՛չ ալ քեզ կը պախարակեմ. միայն սիրտ համար կը զարմանամ աւելի որ, հակառակ այն կրօնքին զոր դուն իրը երջանկութեան ծով մը կը նկարագրես ինծի, և հակառակ այն սիրոյն որ քիչ առաջ պիտի պակուի, գործեալ սիրուհիներդ նկարուած է քու դէմքիդ վրայ։ Պամպինիա Կրէքինա յաւիտենապէս մասխոն կերպարանք մ'ունի, իսկ դուն քրիստոնեայ ըլլալէդ ի վեր ա՛լ չես խնդար։ Ուսաի, քնա՛ր մի ճգնիր զիս համոզելու՝ թէ համակ հրճիւ է այդ կրօնքը, ինչու որ դուն ամէն առնէ աւելի տխրագործած վերապրած Հռոմէ։ Եթէ քրիստոնեայք այս կերպ է որ կը սիրեն, յանո՛ւն Բագոսի գանդրոյր խոպոպներուն, ես իրա՛ւ որ անոնց չպիտի ուզեմ նմանիլ։

— Այդ ուրիշ բան է, պատասխանեց Վինիկիոս, զի, ես ալ քեզի կ'երդնում՝ բայց ոչ թէ Բագոսի խոպոպներուն վրայ, այլ յանո՛ւն իմ հօրս հոգւոյն՝ թէ, քնար երբէք չեմ ճաչակած երջանկութիւն մը՝ ինչպէս այսօր կը չնչեմ։ Բայց սիրտս հանգիստ չէ, և ինչ որ աւելի արատաւոր երբ հեռու գտնուիմ Լիկիայէ, չեմ կրնար օձիքս ազատել սա մտածումէն՝ թէ մի գուցէ վտանգ մը սպառնայ անոր գլխուն։ Չեմ կրնար ծրագրել ինչպիսի վտանգ մ'ըլլալը, ոչ ոք թէ ինչ կսպմէ կրնայ պատահիլ, բայց կ'զգամ աչքով տեսածի պէս՝ թէ փոթորիկ մը մօտալուտ է։

— Երկու օրէն քեզի համար հրաման կ'առնեմ որ Անտիոնը ձգես։

— Որչափ առեն որ քեզի հաճելի ըլլայ։ Պոպպէա քիչ մ'աւելի հանդարտ է հիմա, և որչափ որ գիտեմ՝ առ այժմ այն կողմէն ո՛և է վտանգ մը չի սպառնար Լիկիայի։

— Բայց, նոյն իսկ այսօր ինծի հաղորդուց թէ ի՛նչ ըրած էի Հռոմի մէջ, թէև իմ մեկնումս գաղտնի եղած էր։

— Թերևս ինք ծածուկ հրամայած է մեկուն որ քեզ լրտեսէ։ Բայց հիմա, ի՛նք ալ հաչիւ ունի իմ հետս կարգադրելիք։

— Պօղոս ինծի ըսաւ որ, յարեց Վինիկիոս, Աստուած Յոյն կու տայ երբեմն մեզի՝ ապագային կանխազգացումն ունենալու, բայց ամենևին չի ներեր հաւատալու գուշակութիւններու կամ նմայութիւններու. ուսաի, ես ալ կը զգուշանամ հաւատա ընծայել իմ այս ներքին ազդեցութիւններուս՝ բայց չեմ յաջողիր կատարեալ չէ։ Բայց ահա կը փափաքիմ քեզի պատմել թէ ի՛նչ կ'զգամ, որպէս զի սրտիս վրայէն վերցնեմ այս բեռը։ Ես ու Լիկիա քով քովի կը նստէինք հանդարտ գիշեր մը՝ ինչպէս այսօր, ու մեր ապագայի ծրագիրը կ'ընէինք։ Չեմ կրնար քեզի ըսել թէ ո՛րչափ խաղաղ էր երկուքնուս ալ սիրտը, ու ո՛րչափ երջանիկ էինք։ Յանկարծ առիւծները մռնչել սկսան. բան մը՝ որ սովորական է Հռոմի մէջ, բայց այդ րոպէէն ի վեր վայրկեան մ'իսկ խաղաղութիւն չունի սիրտս։ Չի, ինծի կը թուի թէ, սպառնալիք մը կայ այդ մռնչիւններուն ներքև, չարագէտ գուշակութիւն մը, և ա՛լ հանգիստ չունիմ։ Գուն գիտես որ ես չատ գիւրաբեկ չեմ անարեկիր, բայց այդ գիշեր ա՛յնպիսի բան մը պատահեցաւ ինծի՝ որ զիս աղջամուղջով ու սարսափով չրջապատեց։ Եւ այդ ա՛յնպիսի անսովոր, ա՛յնպիսի անակընկալ կերպով մը պատահեցաւ՝ որ գեռ ականջներս կը դղրդին այն պակուցիչ գոռումներէն, ու սիրտս անուդդոյզ լեցուած է, ու կը կարծեմ թէ, Լիկիա օգնութիւն կը հայցէ ինէ՝ անարկու բանի մը դէմ, մանաւանդ թէ՝ նոյնիսկ այն առիւծներուն դէմ։ Յարատև տանջանքի մէջ եմ, ուսաի ինծի համար հրամանատարութիւն, հակառակ պարագային՝ առանց հրամանի ես պիտի երթամ։ Ա՛լ չեմ կրնար երկար սպասել, ո՛չ, ա՛լ համբերութիւն չունիմ։

— Գեռ մինչև հիմա՝ լսուած չէ որ հիւպատոսներու զաւակները կամ կիները ամփիթատրոններու մէջ առիւծներու առջև ձգուած ըլլան, ըսաւ Բեզրոնիոս խնդալով, կրնայ ըլլալ որ ուրիշ տեսակ մահ մը վիճակի քեզի, բայց ո՛չ այդ։ Դի՛ր որ, ո՞վ կ'ըսէ թէ առիւծներն էին մռնչողները. ինչու որ, հոն հօտը գերմանական ցուլերը ալ կան՝ որոնք առիւծներէն ոչ նուազ չնորհալիօրէն կը մռնչեն։ Գալով ինծի, ես ո՛չ գուշակութիւններու կարեւորութիւն կու տամ՝ ո՛չ ճակատագրի։ Երբէք իրիկունն օդը սաք էր, ու տեսայ որ ամպերու տարափ մը կ'իյնար. արդ, չատեր չարագուշակ կը կարծեն սա, բայց ես ընդհակառակն մտածեցի թէ, եթէ բոլոր այս ամպերուն մէջ կը գտնուի նաեւ իմ ամպս՝ գէթ առանց ընկերի պիտի չմնամ...։

Ու պահ մը լռելէ վերջ՝ չարունակեց.

— Թէ որ Քրիստոս որուն կը հաւատաք, խաչ ելլելէն առաջ յայտնութիւն ալ առած է, թերևս ան կրնայ երկուքիդ ալ մտնուընէ ազատել։

— Այո՛, կրնա՛ր...— պատասխանեց Վինիկիոս, աչքերը ամպոտ երկինքը բարձրացնելով։

ԽՍ.

Ներոն կը նուագէր ու կ'երգէր իր պատիւ «Կիպրոսի Բամբիչ»ին տալ ծը որուն թէ՛ խօսքերն ու թէ եղանակը ինք չինած էր։ Այդ օր ձայնը չաւ կ'ելլէր, ու կ'զգար որ իրապէս իր նուագէն կ'ազդէր ներկաներուն վրայ։ Այդ զգացումն ա՛նքան կորով ազդեց իր խազերուն, և ա՛նքան յափշտակեց իր հոգին՝ որ իրաւամբ ներշնչուած թուեցաւ։ Վերջապէս ամսաթիւ յուզումէն դալկացաւ, և այդ առաջին անգամ էր որ չուզեց ուրիշներու գովեստները լսել։ Եւ առին մը նստած ճնշայ՝ ձեռքերը վիճին կրթնցուցած ու գլուխը վար հակած. յետոյ յանկարծ ցցուելով՝ ըսաւ.

— Յոգնած եմ, ու պէտք ունիմ օդի. դուք սակայն վիներու լարերը դաշնաւորեցէք։

Վիզը մեռաքէ թաչկնակով մը փաթթեց՝ ու դառնալով դէպի Բեդրոնիոս ու Վինիկիոս՝ որոնք սրահին մէկ անկիւնը կը նստէին, ըսաւ.

— Դուք ընկերացէք ինծի, Վինիկիոս թեւը ինծի տուր՝ ինչու որ այժմ ապառած է. ու Բեդրոնիոս ալ թող ինծի երաժշտութեան վրայ խօսի։

Ու դուրս անդաստակը ելան՝ որ ալապաստրէ սալարկուած էր ու ծածկուած քրքումի տերեւներով։

— Հոս աւելի ազատօրէն մարդ կրնայ չնչել, ըսաւ Ներոն։— Հոդիս յուզուած ու ախուր է, թէև դիտեմ որ քիչ մը առաջ փորձի համար քեզի երգածովս կրնամ ներկայանալ հանրութեան առջև և ա՛նպիսի ծափեր խլել ու յաղթանակ մը տանիլ՝ որու նմանը ցարդ տարած չունի ո՛և է հռովմայեցի։

— Կրնաս հոս Հռովմի մէջ ալ ներկայանալ՝ ինչպէս Յունաստանի մէջ։ Իմ բոլոր սրտովս, իմ բոլոր մտքովս կը աքանչանամ վրադ, ո՛վ աստուածայինդ. պատասխանեց Բեդրոնիոս։

— Գիտեմ. ինչու որ դուն չատ անհոգ ես ու կը խորչիս չոզոքելէ, ու Տուլիոս Սեննկիոնի չափ ալ անկեղծ՝ բայց անկէ աւելի գիտակցութեամբ։ Ըսէ նախ, ի՞նչ է քու դատաստանդ այն երաժշտութեան մասին։

— Երբ քու բանաստեղծութիւններդ կ'ունկնդրեմ, և կամ կրկնելին մէջ կը դիտեմ քու կատաք վարկդ. երբ կը անանեմ դէպքերիկ արձանը, մեհեան մը, նկար մը, կ'զգամ թէ կատարելապէս կ'ըմբռնեմ իմ տեսածս, և թէ՝ իմ խանդավառութիւնս կ'ընդգրկէ որչափ ինչ որ այդ արհեստները կրնան տալ։ Բայց երբ մարիկ կ'ընեմ երաժշտութիւն մը, մանաւանդ քու կդ, նոր նոր հնչանդիներ, նոր նոր գեղեցկութիւններ կը պարզուին ամէն անգամ իմ առջեւս։ Կը հետեւիմ անոնց, կը փորձեմ ինծի դրաւիլ զանոնք, բայց տակաւին չկեցուցած ու ինծի չգրաւած՝ ահա ուրիշներ կը հոսին առջեւս, և սոսկ ալ կը յաջորդին ուրիշ դեռ աւելի

նորեր, ճիշդ ծովուն ալիքներուն նման, որոնք կը կուտակին իրարու վրայ անվերջ իրարայաջորդութեամբ։ Մենք ծովափ կեցած կը դիտենք հեռուն, չա՛տ հեռուները, բայց չենք կրնար տեսնել միւս ափունքը։

— Լա՛ւ, ի՛նչ խոր իմաց կանութիւն ունիս, ըսաւ Ներոն։

Ու քիչ մ'առաջ ճեմելին լուռ մտնչ՝ որ սոսկ իրենց ոտքերուն տակ ցանուած քրքումի տերեւներուն թեթև չշուաքն կ'ընդմիջուէր։

— Ճիշդ իմ մտածածս զուրկիր դուն ալ, ըսաւ վերջապէս Ներոն, ասոր համար՝ ահա, ես ալ կը կրկնեմ ինչ որ միշտ ըսած եմ, թէ դուն մինակ կաս Հռովմի մէջ զիս հասկցող։ Շատ ճիշդ է ըսածդ. երաժշտութեան մասին իմ ալ գաղափարս քուկինիդ պէս է։ Երբ կը նուագեմ ու կ'երգեմ, կը նշմարեմ ա՛նպիսի բաներ՝ որոնք չեմ դիտեր թէ գոյութիւն ունի՛ն. և կամ լաւ ևս, չեմ դիտեր թէ մինչև ա՛ւր կը հասնի իմ տիրապետութիւնս աշխարհի մէջ։ Ես կեսար մ'եմ. և աշխարհ իմն է, ուզածս կարող եմ ընելու, բայց երաժշտութիւնը իմ առջեւս կը բանայ նորանոր պեսութիւններ, նորանոր լեռներ, նորանոր ծովեր, նորանոր ու բոլորովին անծանօթ հնչանդիներ։ Յաճախ ա՛չ կրնամ անոնց ի՛նչպիսի ընդլայն կատարելապէս զուրկել՝ ա՛չ ալ տիրանալ անոնց, այլ սոսկ կ'զգամ զանոնք, կ'զգամ աստուածներըը, կը տեսնեմ Ողիմպո՛սը։ Անդրաշխարհեան սահմաններէն անուշ զեփիւռ մը կը փչէ երեսիս, ու մշուշի մը մէջէն կարծես անհուն ժեժութեամբ բաներ մը կը տեսնեմ՝ որոնք սակայն պարզ, լոյսին պէս պայծառ ու չքեղ են։ Ամբողջ տիեզերք կը հնչէ իմ շուրջս, ու հաւատա՛ իմ ըսածիս — հոս Ներոնի ձայնը կը դողդողէր անկեղծ սքանչացումով մը — որ ե՛ս, կեսար ու աստուած մ'ըլլալով, ե՛ս կ'ըսեմ, ինքզինքս փոքրկացած կը զանեմ այն առեն՝ փոյթի հասիկի մը չափ։ Կը հաւատա՞ս ասոր։

— Կը հաւատամ. ինչու որ միայն մեծ արուեստագէտներն են որ, արուեստին առջև ինքզինքնին փոքրկացած զգալու առաքինութիւնն ունին։

— Այս գիշեր անկեղծութեան գիշեր մըն է. և ասոր համար, ահա, ես ալ քեզի կը պարզեմ իմ հոգիս՝ իրրև բարեկամի մը, և աւելին ալ ըսեմ. կը հաւատա՞ս դուն որ ես կոյր մ'եմ, ու բանաստեղծութենէ զուրկ մէկը։ Կը կարծե՞ս որ ես չեմ գիտեր՝ թէ ամբոխը Հռովմի մէջ անարգաւից խօսքեր կը գրէ պարիսպներուն վրայ՝ իմ հասցէիս, զիս մայրասպան, կնասպան կը կոչէ. զիս հրէշ մը, բռնաւոր մը կը կարծէ՝ որովհետև թիկնապան կը կոչէ. զիս հրէշ մը, բռնաւոր մը կը կարծէ՝ որովհետև թիկնապան կը կոչէ. զիս հրէշ մը, բռնաւոր մը կը կարծէ՝ որովհետև

բևկիղ իմ, չպիտի հաւատաս՝ թէ ատեն ատեն, երբ երաժշտութիւնը կը քաղցրացնէ ու կը դգուէ իմ հոգիս, ազատ մը պէս սիրտս կը չարժի, ու կ'ըզդամ ինքզինքս... ինչպէս մանուկ մը իր որբանին մէջ: Կ'երդնո՛ւմ սա մեր վրայ չողացող աստղերուն վրայով՝ թէ պարզ ճչմարտութիւնը կ'ըսեմ քեզի: Սմբոխը չգիտեր թէ, ո՛րքան բարութիւն կը դանուի սա սրտիս մէջ, և թէ՝ ի՜նչպիսի գանձեր կը տեղնեմ անոր մէջ՝ երբ երաժշտութիւնը կը բանայ իմ առջեւս անոր դռնները:—

Բեդրոնիոս ամենափոքր կասկած մ'իսկ չունենալով որ Ներոն անկեղծօրէն չէր խօսեր այդ վայրկենին, և թէ երաժշտութիւնը իրօք չէր կրնար արթնցնել անոր հոգւոյն մէջ այդ աւելի ազնիւ զգացումները՝ որոնք անձնասիրութեան, եղեռներու և ոճիրներու անագին կոյտերուն տակ ընկճած էին, բաւ.

— Գէթ քեզ կը ճանչնամ, Հռոմի ամենաւերջն չէ կրցած դնահատել քեզ:

Կեսար ա՛լ աւելի ինքզինք ձգեց Վինիկիոսի թեւերուն վրայ՝ իբր թէ ընկճուած բլլար մարդկանց անիրաւութեանն բեռան տակ ու պատասխանեց.

— Թիկելլինոս ինծի բաւ՝ որ, Ծերակոյտին մէջ իրարու ականջ կը փսփսային՝ թէ, Դիոզորոս ու Տերփնոս ինձ աւելի լաւ վին կը զարնէին: Ուրեմն տակէ՛ ալ կը դրկեն զիս: Բայց դո՛ւն ըսէ ինծի, դուն որ ճչմարտասէս ես. աւելի լա՞ կը նուագեն անոնք՝ թէ դէթ կը հաւատան ինծի:

— Բայց ամենաւերջն ոչ: Քու զարնուածքդ աւելի նուրբ է և աւելի ազդեցիկ. դուն ճչմարիտ արուեստագէտը կը ներկայացնես, մինչ անոնք՝ պարզ արուեստաւորներ են. և այն ատեն միայն կարելի է զատարմ մը կազմել քու ճչմարտութեանդ մասին՝ երբ անգամ մը մարդ լսէ անոնց երաժշտութիւնը:

— Եթէ ճիշդ կը խօսիս՝ թո՛ղ անոնք ողջ մնան: Ձես կրնար երեւակայել՝ թէ, ի՛նչ մեծ ծառայութիւն մատուցիր անոնց այս պահուս: Ու թէ որ այս պատճառաւ ես այն երկուքը մահուան դատապարտելի, իրենց տեղ պատրաստուած պիտի բլլայի երկու ուրիշ հոգի գանելու:

— Եւ ամէնքը պիտի ըսէին թէ, երաժշտութեան սիրոյն համար քու պետութեանդ մէջ դուն կը քանդես երաժշտութիւնը: Ձլլա՛յ թէ, ո՛վ աստուածազարմդ, արուեստին պատճառաւ սպաննես արուեստը:

— Մ՛ն, դուն ո՛րչափ տարբեր ես Թիկելլինոսէ, պատասխանեց Ներոն: Բայց կը տեսնո՞ս. ես արուեստագէտ եմ ամէն բանի մէջ. և յորմէ հետէ երաժշտութիւնը իմ աջիս կը պարզէ տարածութիւններ՝ որոնց գոյութեան մասին գաղափար անգամ չունէի, այնպիսիներ՝ որոնք իմս չեն, գէղ ու երջանկութիւն՝ որոնք անծանօթ էին ինծի, ա՛լ չեմ կրնար հաւատալ անոնց գոյութեան: Երաժշտութիւնը կ'ըսէ ինծի՝ թէ գոյութիւն ունի անսովորը, ու ես ալ այն իշխանութեան բոլոր ուժովը՝ զոր ասոր

ուածները դրած են իմ ձեռքերուս մէջ, կը փնտռեմ զայն: Երբեմն կը թուի ինծի՝ թէ, այդ ոգիմպիական ոլորանները հասնելու համար, պէտք է ընեմ այնպիսի բան մը՝ զոր յարդ մէկ մ'րրած չէ աչխարհի վրայ... պէ՛տք է որ ես գերազանցեմ մարդկային չափը՝ թէ բարեաց մէջ, թէ չարին: Գիտեմ որ ամբոխը խելագար կը կարծէ զիս. բայց ես սակաւին չեմ. այլ՝ հետամուտ եմ զայն ըլլալու: Ու թէ որ խենդնամ՝ գիտցած ըլլաս որ դիւտ մ'ընելու չյաջողելուս համար զգացած տհաճութենէս ու անհամբերութենէս պատճառաւ պիտի ըլլամ: Հիմա փնտռելու հետեւեմ, կ'ըմբռնե՞ս: Եւ ասոր համար կը փափաքիմ հասարակ մարդէն աւելի զերիվերոյ ըլլալ, ինչու որ միայն այդ կերպով պիտի կարենամ նաև անմնամնձ արուեստագէտը ըլլալ:

Հոս այն ատեիճան խոնարհեցուց իր ձայնը՝ որ չկրնար Վինիկիոս լսել, ու Բեդրոնիոսի ականջներուն մօտեցնելով իր շրթները՝ փսփսաց.

— Բայց դուն տեղեկութիւն ունի՞ս որ, ես իմ մայրս ու կինս ասոր համար միայն մահուան դատապարտեցի՝ որովհետև կը փափաքէի անձանօթ աչխարհի մը դրան առջև լնծայել այն ամենամեծ զոհը՝ զոր մարդ երբէք կարենար նուիրել: Ես կը խորհէի թէ, յետոյ բան մը պիտի պատահէր, թէ՝ գոներ մը պիտի բացուէին իմ առջեւս, որոնցմէ անդին պիտի տեսնէի անծանօթ ու թագուն բան մը, ու երբէ նոյն իսկ մարդուս դաղափարին մէջ չսեզմուելու աստիճան իսկ հրաչալի ու անարկու բան մ'ըլլար ան՝ փոյթս չէր, քանի որ մեծ ու արտակարգ բան մը պիտի ըլլար ան: Բայց այն զոհը բաւական չեզաւ. ինչու որ հրեղէն գռնները բանալու համար, յայտնի է թէ աւելի՛ մեծ բան մը անհրաժեչտ է. ուստի թո՛ղ այնպէս ըլլայ՝ ինչպէս սահմանած է ճակատագիրը:

— Ի՞նչ ընելու տրամադիր ես:

— Կարծածէդ չուտ պիտի տեսնես: Առ այժմ վստահ եղիր որ, երկու Ներոն կայ... մին՝ ինչպէս ամբոխը կը ճանչնայ. միւսը՝ արուեստագէտը, ինչպէս դուն միտակ կը ճանչնաս: Ու թէ որ ասիկա սպաննէ՝ ինչպէս կ'րնէ մահը, կամ կատաղի Բագոսի նման, այդ ալ սոսկ անոր համար է որ, հասարակ կեանքի անհամ սաորնութիւնը ու խեղճութիւնը հղձամղձուկ կ'ընէ զինք. և ես ալ կը փափաքիմ բնաջինջ բնել զայն, եթէ նոյն իսկ առ այդ պարտաւոր ըլլայի գործածել սուր ու հուր: Օ՛ն, ինչ հետեւակ ու ապուշ պիտի ըլլայ աչխարհս՝ երբ ա՛լ ես չտպրիմ: Դիւռ մինչև հիմա ո՛չ ոք, ոչ ոք, գո՛ւն անգամ, մաքէն անցուցած չէ թէ ինչպիսի արուեստագէտ մ'եմ ես: Ու ճիշդ սա՛ր համար է որ կը վրշտանիմ ես, և անկեղծօրէն քեզի կ'ըսեմ՝ թէ թիսպոտ է հոգիս, նման սա կիսպարիանեներուն՝ որոնք սեւ սեւ կեցած են մեր աւջև: Եւ սակայն աղտկալի՛ բան է որ մարդ միեւնոյն ատեն կրէ թէ՛ վերին իշխանութեան բեռը, ու թէ՛ բարձր տաղանդի լուծը:

— Մ՛ն, ո՛րքան կը համակրիմ քեզի, կեսա՛ր, ըլլա՛յ երկրի՝ ըլլա՛յ

ծռաւ վրայ. Հա՛պա ինչ ըսեմ Վինիկիոսի համար՝ որնոր կ'աստուածացընէ քեզ իր հոգւոյն մէջ։

— Արդէն ես ալ միշտ սիրած եմ զինք, ըսաւ Կեսար, թէև ինք Արէսի[1] կը ծառայէ ու ոչ թէ Մուսաներուն։

— Ամէնէն առաջ Ափրոդիտէի[2] կը ծառայէ ան, պատասխանեց Բեդրոնիոս։ Եւ իսկոյն ջանաց կարգաւորել իր քրոջ զուկին խնդիրը, և այսպէս միեւնոյն առիթն առնուլ անոր ապառնացող ամէն վտանգի։

— Սիրաշարած է ան՝ յարեց, ինչպէս Տրոյիլոս՝[3] Կրեսիդային։ Ուստի, հրամայէ Տէ՛ր իմ, որ փախուստ մը սայ դէպ ի Հռոմ, ինչու որ չատ կը հիւծի։ Գիտե՞ս արդէն՝ թէ ան պատանդ Լիկիացւոյն՝ զոր դուն իրեն նուիրեցիր, հիմա գանուած է, և թէ՝ Վինիկիոս դէպ Անտիոքն մեկնած ատենը, Լինոս անուն մէկի մը հակառակութեան յանձնեց զանիլ։ Եւ այն ատեն քեզի չըսի՝ ինչու որ քու ապդ չինելով զբաղած էիր, և ապ ամէն բանէ աւելի կարեւորն էր։ Վինիկիոս թէև ի սկզբան կ'ուզէր իր հարճն ընել զանի՝ բայց տեսնելով որ Լուկրեսիայէ աւելի ազդեցիկ էր ան, սիրահարեցաւ անոր առաքինութեանը և փափաքեցաւ ամուսնանալ անոր հետ։ Նէ արքայադուստր մ'ըլլալով՝ այս ամուսնութիւնը չի կրնար ո՛և է վնաս մը բերել իրեն. և որովհետև Վինիկիոս ճշմարիտ զինուոր մըն է, կը հասկնայ, կը հիւծի, կը հնձէ՝ բայց կ'սպասէ իր կայսեր հրամանին։

— Կայսրը չէ որ իր զօրքերուն կիւն կ'ընտրէ. իմ հրամանս ինչ ըսած ունի Վինիկիոսի։

— Տէ՛ր իմ, քեզի արդէն ըսի թէ ան կ'աստուածացնէ քեզ։

— Կրնայ ուրեմն նոյնքան վստահ ըլլալ թէ հրամանս կը սպասի։ Իրա՛ւ, չնորհակալ ազնուական մըն է, բայց չատ նեղ են իրանները։ Պատպէս ինձի պատնէշ՝ թէ, այդ ազգիկը կախարդած էր մեր մանկիկը Պալատինեան ծառաստաններուն մէջ։

— Բայց ես Թիկելլինոսի ձայնը իր փորին մէջ մարեցի՝ երբ ըսի թէ, աստուածները չեն կրնար կախարդանքի ենթակայ ըլլալ։ Կը յիշե՞ս, տէր իմ, ի նչպէս չուարած մնաց, ու դուն ալ այն ատեն գոչեցիր. «կալա՛ւ»։

— Կը յիշեմ։ Ու Վինիկիոսի դառնալով.

— Իրա՛ւ, կը սիրե՞ս զինք, ինչպէս Բեդրոնիոս կ'ըսէ։

— Կը սիրեմ, Տէր իմ, պատասխանեց երիտասարդ արիւրուքը։

— Օ՜ն ուրեմն. կը հրամայեմ որ վաղը մեկնիս Հռոմ՝ ու ամուսնանաս անոր հետ։ Եւ իմ առջեւս չերեւիս՝ մինչև որ ամուսնական մատանին ձեռքդ չտնենաս։ — Շնորհակա՛լ եմ՝ քեզի. ա՛յր իմ, բոլո՛ր սրտովս, բոլո՛ր հոգւովս։

1 Պատերազմի աստուածը։
2 Սիրոյ դիցուհին, կ'ըսուէր նաև Աստղիկ։
3 Տրոյացի վերջին Թագաւորին՝ Պրիամոս որդին էր Տրոյիլոս։

— Ի՛նչ հաճելի բան է երջանիկներ ընելը, ըսաւ Ներոն։ Իմ՛ր թէ, բոլոր կեանքիս մէջ առիթ զատ ուրիշ բան չունենայի ընելիք։

— Ուրիշ մէկ չնորհ մըն ալ ըրէ մեզի, ա՛յր իմ, ըսաւ Բեդրոնիոս, զոր այս կամքդ Աւգոստուհւոյն առջև ալ յայտնելով։ Զի, Վինիկիոս չպիտի ուզէր բնաւ ամուսնանալ այնպիսի կնոջ մը հետ՝ որ անանձնի ըլլար կայսրուհւոյն. և դուն՝ ա՛յր իմ, պիտի ցրուես անոր այդ նախապաշարումը՝ մէկ խօսքով միայն յայտարարելով թէ, այդ ամուսնութիւնը հրամայողը դուն ես։

— Կ'ըսեմ. զի, բան մը չեմ կրնար մերժել փեսի ու Վինիկիոսի։

Ու գլուխը դարձնելով ուղղուեցաւ դէպ ի ամարանոց, որուն հետևեցան անոնք ալ։ Բեդրոնիոսի ու Վինիկիոսի սիրոյ սերտութեամբ զոդուած էին՝ իրենց տարած յաղթութեան վրայ. և Վինիկիոս սոսկաց զգալ ինքզինք՝ Բեդրոնիոսի վիզը չնետուելու համար. զի այդ վայրկենին ամէն վտանգ անհետացած կը թուէր այլևս, և ամէն արգելք վերացած։ Ամարանոցին գաւիթն մէջ՝ երիտասարդ Ներվա ու Տուլիոս Սաննիկոն նստած կը խօսակցէին Աւգոստուհւոյն հետ. Տերպնոս ու Դիոզորոս վրան կը զարնէին։ Ներոն ներս մտաւ՝ ու կրկին խեղդնելով զրուցազրուած բազկաթոռի մը յենլով բաներ մը փսփսաց մօտը գտնուող սպասուհի մը ականջէն, և սպասեց։

Մանկլաւիկը սոսկնիւս զամբիւղ մը ձեռքը չուտ մը վերադարձաւ, Ներոն գայն բռնելով խոչոր արեւակնէ մանեակ մը դուրս հանեց՝ ու

— Այս գոհարները, ըսաւ, արժանի են այս երեկոյին։

— Արշալոյսի ցոլքերը կը կայծեն անոր մէջ,— պատասխանեց Բեդրոնիոս՝ ապահով ըլլալով որ ներս համար էր այդ մանեակը։

Կեսար՝ մերթ բարձրացնելով, մերթ ցածցնելով այն վարդերանգ հանելիները՝ վերջապէս ըսաւ.

— Վինիկիո՛ս, սա մանեակը իմ կողմանէ պիտի տաս քրոջդ՝ Լիկէացւոյ արքային մանկամարդ զաւակը՝ որուն հետ ես կը հրամայեմ որ ամուսնանաս։ Գողտրեայ ակնարկը՝ ապչեցար ու բարկացայ, կեսարի վրայէն անցնելով Վինիկիոսի՝ վերջապէս սեւեռուն մնաց Բեդրոնիոսի վրայ։ Բայց սակ՝ անոգ կերպով մը սիմոնին վրայ կրկնելով, ձեռքը տուիղին հասնի կողմը կ'անցնէր՝ երբ Թէ անոր ձեռը լսե մը դիպչելով ուշքը իր մաքին մէջ։ Վինիկիոս չնորհակալութիւն յայտնեց պարզելով ձեռքն համար, ու Բեդրոնիոսի մօտենալով հարցուց. — Ի՞նչպէս կրնամ չնորհակալ ըլլալ քեզի այս օրուան լինի երբ բարեբախտ համար։

— Զոյգ մը կարապ զոհէ ի պատիւ Եւտերպէի[1], պատասխանեց Բեդրոնիոս զովչ կեսարի հռչակութիւնը՝ ու ինքզ՝ չար գուշակութիւնները վրայ։ Ա՛լ սակ վերջ՝ յուսամ թէ սոսկալիներու մտնչիւնը չպիտի հասնի քու նիստդ, ո՛չ ալ քու այն Լիկէական չուչանիդ նիստը։

1 Մուսաներու ինը քոյրերէն մին։

— Ո՛չ, բաւ վէրիկիոս, հիմա կատարելապէս հանդարտ է միտս։

— Թո՛ղ բախտ ժպտի քեզի։ Բայց ուշադրութիւն, զի կեսոր վէրդ ձեռք կ'առնու դարձեալ. չունչդ բռնէ, մարկ ըրէ և այնպէս դուն առ իմ աչքերդ սրգուհիքով կը լեցուին։

Եւ իրօք, կեսար վէրդ ձեռք առած էր՝ ու աչքերը վեր բարձրացուցած։ Սրահին մէջ յանկարծ դադրած էր խօսակցութիւնն ու ամէնքն ալ լուռ մնացէ կը կենային կարծես քարացած։ Վերջնոս ու Դիոդորոս որոնք կ'ուսարի պիտի ընկերանային, ուշադիր կ'սպասէին՝ մերթ իրարու նայելով, մերթ ալ անոր չրթնեռուն՝ նուագին առաջին խազերուն սպասելու վիրքով մը։ Նոյն րոպէին դրան առջև չարժում մը տեղի ունեցաւ ու ազմուկ լսուեցաւ, և անմիջապէս ետքը արահիկէն ներս մտաւ Փաւոն, կեսարի ձերբազատներէն մին, և անոր ետևէն ալ՝ Լեկանիոս հիւպատոսը։

Ներոն յանկարծ պոռաց։— Ներէ՛, աստուածազա՛րմ կայսր, բաւ Փաւոն վշտակից չեղաւ մը, հրդեհ ծագած է Հռոմի մէջ, քաղաքին մէկ մեծ մասը բոցերու մէջ է։

Այս լուրին՝ ամէնքը մէկ վեր ցատկեցին իրենց նստած անկոնէն։

— Ա՛վ դիք, բացագանչեց Ներոն՝ վինը վար դնելով. վերջապէս պիտի տեսնեմ ուրեմն բոցերու մատնուած քաղաք մը ու կարենամ ասոնց առնել իմ Տրովականս։ Ու հիւպատոսին դառնալով հարցուց.

— Թէ որ հի՛մա ճամբայ ելնեմ, պիտի կրնա՞մ ատենին հոդին տեսնել։

— Տէ՛ր իմ, պատասխանեց Լեկանիոս՝ լուացուած կտաւի մը պէս ժպտուն, քաղաքը ամբողջ բոցերու ծով մը դարձած է, մուխէն հեղձամղձուկ կ'ըլլան բնակիչները, և ամբոխը ուշաթափ գետին կը փռուի կա՛մ յուսահատութէն կը նետուի բոցերուն մէջ։ Հռոմ իր կործանումին մերձ է, տէ՛ր իմ։ Պան մը լուռ մնաց ետքը՝ որ իսկոյն խզուեցաւ վիրկիսոսի սա ազազակին վրայ — «Աւա՛զ հիգիս»։

Ու երիտասարդը վրայէն նետելով պատմուճանը՝ դուրս վազեց իր դահկոնակով։ Ներոն՝ ձեռքերը վեր բարձրացնելով պոչեց.

— Է՛յ քեզի, ո՛վ աստրը քաղաք Պրիամու[1]։

---

1 Այսինքն Տրովադայ՝ որ Քրիստոսէ 1184 տարի առաջ հրդեհուած էր։

1000

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0344497

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0344498

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0344499

16142
—
16144